

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 44

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2020

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Навальна М. І., докт. філол. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макачук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибаків Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнаськ-Шульц докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчійс докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 7 від 11 лютого 2020 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 12 лютого, 2020 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 24,99.

Обл.-вид. арк. 24,53. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2020.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 44

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2020

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуть Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Навальная М. И., докт. филол. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасьяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 7 от 11 февраля 2020 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 12 февраля 2020. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 24,99.

Обл.-изд. л. 24,53. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2020.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 44

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav
2020

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L. O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; O. D. Hordei Doctor of Economics; L. A. Goroshkova Doctor of Economics; M. M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y. V. Kaliuga, Doctor of Economics; O. P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M. O. Kuzheliev, Doctor of Economics; I. G. Lukianenko, Doctor of Economics; M. I. Navalna, Doctor of Philology; M. D. Pasichnyi, Doctor of Economics; O. M. Petruk, Doctor of Economics; V. B. Tropina, Doctor of Economics; A. V. Cherep, Doctor of Economics; I. Y. Chugunov, Doctor of Economics; L. Y. Levaieva, Candidate of Economics; V. V. Malyshko, Candidate of Economics; I. M. Makarchuk, Candidate of Economics, O. M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T. O. Rybakova, Candidate of Economics; S. T. Sliusar, Candidate of Economics, G. V. Chaban, Candidate of Economics, S. Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); A. Ignasiak-Szulc, Doctor of Economics (Poland); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus); V. Juščius, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 7 dated February 11, 2020.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on February 12, 2020. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 24,99.

Issued sheets 24,53. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2020.

УДК 332.12:33

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-07-12>

ЕКОЛОГІЧНІ МОТИВИ Й СТИМУЛИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Антонов О. І.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти виявлення екологічних мотивів і стимулів організації та розвитку малих підприємств і агроосель сільського зеленого туризму.

Метою роботи є виявлення екологічних мотивів і стимулів організації та розвитку малих підприємств і агроосель сільського зеленого туризму з метою удосконалення управління ними в інтересах формування сприятливого середовища життєдіяльності населення, раціонального природокористування, збереження й відтворення сільських територій.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів.

Результати роботи. У статті розглядається особлива роль функціонування малих підприємств і агроосель сільського зеленого туризму для сільських територій. При цьому йдеться не тільки про соціально-економічні його мотиви для забезпечення відпочинку міських жителів та підвищення зайнятості й добробуту сільських. Провідне значення у дослідженні надається екологічним мотивам організації й розвитку малих туристичних підприємств і агроосель на селі. Вони розглядаються, по-суті, як єдина альтернатива суб'єктам агробізнесу у забезпеченні раціонального природокористування, збереження та відтворення довкілля. Тому виявлення екологічних мотивів їх створення та екологічних стимулів розвитку мають виняткове значення для управління з метою забезпечення сприятливого природного середовища життя і діяльності населення, функціонування сільських територій та їх економіки загалом.

Галузь застосування результатів. Матеріали, результати й висновки статті можуть бути використані у діяльності окремих суб'єктів сільського зеленого туризму, сільських територіальних громад, районних державних адміністрацій, середніх та вищих навчальних закладів.

Висновки. Екологічна мотивація сільського зеленого туризму стане відправною точкою для створення нових підходів для цієї діяльності як через вектор соціально-економічного розвитку (створення нових робочих місць і нових професій, відновлення ремесел, краще використання існуючих ресурсів та ін.), так і через вектор сталого розвитку (турбота про довкілля, збереження ресурсів та відтворення природи, всебічна екологізація діяльності й туристичних продуктів). Це також стимулюватиме формування нового менталітету сільського населення та управління розвитком сільських територій. Посилення екологічних функцій агроосель й сільських туристичних підприємств відповідає вимогам сучасної концепції соціальної відповідальності в організації та розвитку будь-якого бізнесу на селі, - великого, малого, середнього, аграрного й інших видів.

Ключові слова: малі підприємства, агрооселі, сільський зелений туризм, сільські території, екологічні мотиви і стимули, управління, розвиток, інтереси, об'єднані територіальні громади.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ МОТИВЫ И СТИМУЛЫ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА

Антонов А. И.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты выявления экологических мотивов и стимулов организации и развития малых предприятий и агроусадьб сельского зеленого туризма.

Целью работы является выявление экологических мотивов и стимулов организации и развития малых предприятий и агроусадьб сельского зеленого туризма с целью совершенствования управления ими в интересах формирования благоприятной среды жизнедеятельности населения, рационального природопользования, сохранения и воспроизводства сельских территорий.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, проблемно и программно-целевого подходов.

Результаты работы. В статье рассматривается особая роль функционирования малых предприятий и агроусадьб сельского зеленого туризма для сельских территорий. При этом речь идет не только о социально-экономических его мотивы для обеспечения отдыха горожан и повышение занятости и благосостояния сельских. Ведущее значение в исследовании предоставляется экологическим мотивам организации и развития малых туристических предприятий и агроусадьб на селе. Они рассматриваются, по сути, как единственная альтернатива субъектам агробизнеса в обеспечении рационального природопользования, сохранения и восстановления окружающей среды. Поэтому выявление экологических мотивов их создания и экологических стимулов развития имеют исключительное значение для управления с целью обеспечения благоприятного среды жизни и деятельности населения, функционирования сельских территорий и их экономики в целом.

Область применения результатов. Материалы, результаты и выводы статьи могут быть использованы в деятельности отдельных субъектов сельского зеленого туризма, сельских территориальных общин, районных государственных администраций, средних и высших учебных заведений.

Выводы. Экологическая мотивация сельского зеленого туризма станет отправной точкой для создания новых подходов для этой деятельности как через вектор социально-экономического развития (создание новых рабочих мест и новых профессий, восстановление ремесел, лучшее использование существующих ресурсов и др.), Так и через вектор устойчивого развития (забота об окружающей среде, сохранение ресурсов и воспроизводства природы, всесторонняя экологизация деятельности и туристических продуктов). Это также будет стимулировать формирование нового менталитета сельского населения и управления развитием сельских территорий. Усиление экологических функций агроусадьб и сельских туристических предприятий соответствует требованиям современной концепции социальной ответственности в организации и развитии любого бизнеса на селе, - большого, малого, среднего, аграрного и других видов.

Ключевые слова: малые предприятия, агроусадьбы, сельский зеленый туризм, сельские территории, экологические мотивы и стимулы, управление, развитие, интересы, объединенные территориальные общины.

ENVIRONMENTAL MOTIVES AND INSTITUTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES OF RURAL GREEN TOURISM

Antonov Oleksandr

The subject of the research is theoretical and practical aspects of identifying environmental motives and incentives for the organization and development of small businesses and agro-villages of rural green tourism.

The purpose of the work is to identify environmental motives and incentives for the organization and development of small businesses and agro-villages of rural green tourism in order to improve their management in the interests of creating a favorable environment for the life of the population, rational use of nature, conservation and reproduction of rural areas.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. Methods were used: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem- and program-targeted approaches.

Results of work. The article deals with the special role of functioning of small businesses and agro-villages of rural green tourism for rural areas. This is not just about his socio-economic motives for providing recreation for urban dwellers and improving rural employment and well-being. The environmental value of the organization and development of small tourist enterprises and agro-villages in the countryside is a key consideration in the study. They are considered, in essence, as the only alternative to agribusiness entities in ensuring the sustainable use, conservation and reproduction of the environment. Therefore, the identification of ecological motives for their creation and ecological incentives for development are of the utmost importance for management in order to ensure a favorable natural environment of life and activity of the population, the functioning of rural territories and their economy as a whole.

The field of application of results. *The materials, results and conclusions of the article can be used in the activities of individual subjects of rural green tourism, rural territorial communities, district state administrations, secondary and higher education institutions.*

Conclusions. *The environmental motivation of rural green tourism will be the starting point for creating new approaches for this activity, both through the vector of socio-economic development (creation of new jobs and new professions, restoration of crafts, better use of existing resources, etc.), and through the vector of sustainable development (care for the environment, conservation of resources and reproduction of nature, comprehensive greening of activities and tourism products). It will also stimulate the formation of a new rural population mentality and management of rural development. Strengthening the ecological functions of agro-villages and rural tourism enterprises meets the requirements of the modern concept of social responsibility in the organization and development of any business in the countryside – large, small, medium, agrarian and other types.*

Key words: *small businesses, agro-villages, rural green tourism, rural territories, environmental motives and incentives, governance, development, interests, integrated territorial communities.*

JEL Classification: *Q12, L83, O13, O15.*

Постановка проблеми. Необхідно зазначити, що впродовж багатьох років фінансування розвитку сільських територій України відбувається за залишковим принципом. Йому приділяється вкрай недостатньо уваги, а декларовані реформи здійснюються повільно, не мають очікуваних результатів. Як наслідок, вони функціонують не тільки в умовах різкого скорочення населення, згортання соціальної й виробничої інфраструктури, але й виснаження природних ресурсів, деградації довкілля, деструкції виробничо- й побутово-екологічних процесів на селі.

Їх вирішенню сприяє, з однієї сторони, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій аграрної діяльності, а з іншого – поширення видів діяльності, які здійснюють відносно м'який вплив на довкілля. До них на великих сільських територіях належить, насамперед, сільський зелений туризм, екологічну спрямованість якого підкреслює термін «зелений». Отже, наявність екологічних мотивів та стимулів здійснення діяльності малими підприємствами й агрооселями потребують поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми розвитку підприємств та агроосель сільського зеленого туризму знаходяться у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Йдеться про публікації М. Ігнатенка, Л. Мармуть, О. Марченко, В. Пеньковського, І. Романюк, В. Ярового. В них висвітлюються проблеми організаційно-економічного механізму діяльності малих підприємств й агроосель сільського зеленого туризму, їх ресурсів й інфраструктури, управління розвитком та його регулювання, впровадження інновацій, формування ринку туристичних послуг тощо. Проте виявлення й обґрунтування екологічних мотивів і стимулів їх організації, функціонування та розвитку потребують подальших розробок.

Мета статті – виявлення екологічних мотивів і стимулів організації та розвитку малих підприємств і агроосель сільського зеленого туризму з метою удосконалення управління ними в інтересах формування сприятливого середовища життєдіяльності населення, раціонального природокористування, збереження й відтворення сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Між навколишнім середовищем та туризмом як видом діяльності існує складний прямий взаємозв'язок, який проявляється в обох напрямках (природне середовище, завдяки своїм компонентам: повітря, воді, ґрунту, фауні, флорі, є основою туристичних ресурсів, а з іншого боку – туристична діяльність має вплив на довкілля, який може бути і позитивним, і негативним за відсутності регулювання, особливо в умовах нестійких ландшафтів). Проте в будь-якому випадку його присутність у господарських комплексах є менш згубною для природи, ніж добувна або хімічна промисловість, чорна і кольорова металургія, сільське господарство.

Тому ще в останні десятиріччя ХХ ст. починає проявлятися як нова наука та практика екотуризм. Він був покликаний показати нові пріоритети розвитку туристичної галузі на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівні. Поступово ареал (територія, дестинація) дії екотуризму розширився на основні існуючі форми туризму, навіть якщо на початку він застосовувався лише для туризму, який практикувався в заповідних зонах, національних парках, заказниках тощо [1, с. 146]. В сучасних умовах на селі йому відповідає сільський зелений туризм.

Його ефективним наслідком може бути відновлення і збереження природного багатства, для передачі його у використання знову ж таки в екотуризмі або інших сферах діяльності. Поганим прикладом може стати зростання відвідувачів (туристів) у відповідний сезон. Тоді туристична діяльність здійснює досить великий тиск на довкілля за рахунок механічного руйнування ландшафтів, збільшення кількості побутових стічних вод, побутових відходів, транспортних викидів. До того ж додається збільшення шуму, зростання стресу серед відвідувачів та місцевих жителів.

Всебічний розвиток туристичної діяльності передбачає приділення особливої уваги до навколишнього середовища, через захисні заходи, його збереження і розвиток якості, а також через контроль за наслідками туристичної діяльності з метою тривалого та раціонального використання туристичних ресурсів. Засоби захисту навколишнього середовища стають все більш складними, враховуючи вплив технічного прогресу на довкілля, а також вплив процесів соціально-економічного розвитку. Щодо терміну, то сільський зелений туризм розуміється як досвід мандрівки, який спрямований на природу та сприяє збереженню екосистем, поважаючи цілісність приймаючих агроосель і сільських громад.

У такому розумінні, на думку М. Ігнатенка, він повністю втілює екологічні мотиви малих підприємств сільського зеленого туризму та здійснюється на засадах і принципах соціальної відповідальності [2, с. 34]. Так, вони також передбачають проведення як туристичної, так і соціально-економічної діяльності у гарному, незабрудненому навколишньому середовищі, з незмінними краєвидами. Практика сільського зеленого туризму вимагає захисту туристичних зон і дестинацій, які призначені для відпочинку, а також фізичного і психічного відновлення. Вона означає посилення саме екологічної функції сільського зеленого туризму у випадку свого здійснення.

Ключовими принципами, на яких ґрунтується визначення екологічних мотивів малих підприємств у сільському зеленому туризмі, є: раціональне використання (вони не повинні впливати негативно на ресурси, а, навпаки, мають розвиватися таким чином, щоб захистити навколишнє середовище) та рівні можливості розвитку (довгострокові вигоди для власне суб'єктів діяльності, сільських громад, господарства та ресурсів). Адекватна оцінка та використання природних ресурсів сільських територій через посилення екологічних мотивів малих підприємств забезпечує відносини між туризмом і навколишнім середовищем безповоротно сталими.

У цьому відношенні розвиток туристичних зон, заповідних місцевостей має відбуватися у відповідності із завданням збереження їх екології. Як вважає Л. Мармоль, витрати на підтримку сільського зеленого туризму як окремого напрямку діяльності можуть бути високими, але у перспективі екологічна реабілітація є більш коштовною, а негативний вплив на навколишнє середовище найчастіше є незворотним [3, с. 25]. Отже, останнє, тобто принцип економічної доцільності через використання резервів малих підприємств сільського зеленого туризму, ще раз свідчить про важливість посилення їх екологічних функцій не тільки на місцевому, але й на регіональному та національному рівнях.

З іншої сторони, як зазначає І. Романюк, втілення та посилення екологічних функцій малих підприємств у сільському зеленому туризмі сприяє збільшенню як їх власних доходів (споживачі прагнуть до органічності та високих стандартів якості життя й відпочинку), так і доходів для національних парків та інших природних територій, сільських громад, які не могли бути отримані з інших джерел [4, с. 54]. Більше того, вони покращують рівень освіти та усвідомлення туристів, перетворюють їх у захисників природного та культурного середовища сільських та інших територій. Тим самим, малі туристичні підприємства на селі здійснюють еколого-освітню та еколого-виховну функції. Для них характерна, крім власне їх екологічної функції як частини основної діяльності, й еколого-відтворювальна та реабілітаційна.

Коли туристичні та інші підприємства і дестинації функціонують у гармонії, довкілля виграє від їх діяльності через збереження та відновлення. Отже, малі підприємства сільського зеленого туризму забезпечують диверсифікацію сільської економіки на екологічних засадах, тим самим зменшуючи техногенний вплив традиційного аграрного виробництва та виконуючи еколого-диверсифікаційну функцію [5, с. 119]. Суб'єкти сільського зеленого туризму, окрім консервування природного середовища, заробляють ще і гроші для його збереження. У той час як консервування передбачає збереження у максимально наближеній до оригіналу формі, реабілітація включає в себе значні зміни в умовах використання.

Багато природних територій, будівель та споруд на селі були врятовані саме завдяки сільському зеленому туризму, будучи реабілітованими як визначні пам'ятки або як приміщення для розміщення туристів. Це також вказує на вагомий прояви соціальної відповідальності малих підприємств у сфері сільського зеленого туризму відносно розвитку сільських територій. Реалізація концепції соціальної відповідальності, як вказує М. Ігнатенко, направлена також на підвищення зайнятості сільського населення, зростання його добробуту та рівня життєдіяльності.

Екологічні мотиви й стимули малих підприємств сільського зеленого туризму забезпечують також одну з основних мотивацій туристів відпочивати на селі – це можливість спостереження та оцінювання господарської діяльності, місцевих традицій, які пов'язані з природою. Вони мають відповідати наступним умовам: власна екологічна спрямованість, збереження та охорона довкілля; використання місцевих природних і людських ресурсів й диверсифікація сільської економіки; освіта, виховання любові до природи – усвідомлення туристів і місцевих сільських громад; мінімально негативний вплив на природне і соціально-культурне середовище сільських територій.

Відповідно до виявлених та обґрунтованих екологічних мотивів малих підприємств сільського зеленого туризму формуються екологічні принципи їх діяльності. Насамперед, це зосередження на природних зонах, територіях та об'єктах. Екологічна або зелена діяльність (спрямованість) як частина дефініції сільського туризму та сукупність його послуг фокусується на безпосередньому й особистому досвіді відпочивальників перебування на природі та заснованому на її використанні. Відповідно, йдеться про геоморфологічні, біологічні, фізико-географічні й культурно-ландшафтні її особливості та ресурси [6, с. 14]. Тому зосередження на природничій основі та її всебічному врахуванні є суттєвим чинником планування та управління розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму.

Наступний принцип стосується екологічної інтерпретації туристичного продукту. Він пов'язаний з еколого-освітньою та еколого-виховною функцією і означає можливості для діяльності і навіть дослідів у природі, які призводять до кращого розуміння, задоволення і радості від відкриттів; збереження місцевої природи та традиційної культури, як для відвідувачів, так і для сільських громад. Екотуристичні продукти на селі, отже, залучають тих відпочивальників, які хочуть взаємодіяти з навколишнім середовищем і, різною мірою, розширити свої знання, розуміння, оцінку та задоволення [7, с. 229]. Рівень і тип інтерпретації

планується, проектується та надається таким чином, щоб задовольнити їх інтереси, потреби та очікування, із включенням широкого спектру можливостей для інтерпретації як особистої, так і неособистої.

Принцип сталого розвитку й збереження довкілля. Екологічні заходи малих підприємств у сільському зеленому туризмі та їх планування мають забезпечити кращі практики з точки зору охорони природи та сталого розвитку. Туристична діяльність повинна плануватися і здійснюватися таким чином, щоб мінімізувати антропогенний вплив на довкілля. Вона включає в себе участь у збереженні природних та сільських територій, пропонуючи конструктивні шляхи для ефективного управління ними (наприклад, фінансова допомога безпосередньо для їх реабілітації; збір сміття та облаштування; добровільні внески до природоохоронних організацій та фондів, сільських громад).

Принцип задоволеності туристів означає відповідність їх очікуванням. У процесі розробок та пропозицій туристичних продуктів малим підприємствам треба мати на увазі, що потенційні туристи цього напрямку мають високий рівень освіти і очікувань. Таким чином, ступінь задоволеності, пов'язаної з продукцією та послугами, є суттєвим чинником і їх власної ефективності та конкурентоспроможності. Отже, пропоновані відпочивальникам програми перебування з екологічної точки зору мають досягати і навіть перевищувати рівень їх очікувань.

З останнім принципом сумісним є принцип реалізації маркетингових стратегій розвитку малих підприємств у сільському зеленому туризмі [8, с. 9]. Саме їх обґрунтований з екологічної точки зору вибір та реалізація призводить до реалістичних очікувань. Маркетинг екологічних послуг і продуктів у цілому, насамперед, повну та відповідальну інформацію, що призводить до підвищення поваги до природного та культурного середовища їх перебування й високого рівня задоволеності туристів.

Необхідно зазначити, що туристичні програми не розгортаються виключно в агрооселях як малих підприємствах сільського зеленого туризму. Не реалізуються вони і в пансіонатах, готелях, туристичних базах, які відвідуються туристами. Швидше, йдеться про сільські громади й території, в яких відвідувачі взаємодіють під час свого перебування із ландшафтами, з місцевими мешканцями, з місцевою інфраструктурою та послугами (пам'ятки природи та соціально-культурні атракції, транспорт, пошта, торгівля, громадське харчування і т.і.) [9, с. 58].

Їх якість впливає на враження, яке формується під час їх перебування щодо певного регіону або туристичної дестинації. Адже туристи при прийнятті рішення, де проводити відпустку або інший вільний час, не вибирають місце поселення, а туристичну зону – дестинацію. Тобто, відповідальність за задоволеність туристів несуть не тільки власники агроосель або/та працівники малих підприємств, а й всі члени сільських громад, які беруть участь у сільському зеленому туризмі прямо чи опосередковано.

Наразі, важливо вказати, що в контексті європейської інтеграції внесок малих підприємств сільського зеленого туризму у розвиток сільських територій, крім екологічного, матиме особливий соціально-економічний ефект. Парадигма їх діяльності може бути визначена як нова філософія взаємодії приймаючих сільських громад і прибулих туристів. Вона направлена на зростання добробуту.

Висновки. Екологічна мотивація сільського зеленого туризму стане відправною точкою для створення нових підходів для цієї діяльності як через вектор соціально-економічного розвитку (створення нових робочих місць і нових професій, відновлення ремесел, краще використання існуючих ресурсів та ін.), так і через вектор сталого розвитку (турбота про довкілля, збереження ресурсів та відтворення природи, всебічна екологізація діяльності й туристичних продуктів). Це також стимулюватиме формування нового менталітету сільського населення та управління розвитком сільських територій. Посилення екологічних функцій агроосель й сільських туристичних підприємств відповідає вимогам сучасної концепції соціальної відповідальності в організації та розвитку будь-якого бізнесу на селі, – великого, малого, середнього, аграрного й інших видів.

Список використаних джерел

1. Красавцева Л. Ю. *Геопросторові структури туристичного ринку як результат територіальної диференціації туристичного процесу. Інвестиції: практика та досвід.* 2014. № 15. С. 145-148.
2. Ігнатенко М. М. *Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Агросвіт: наук. жур.* 2015. № 17. С. 31-37.
3. Мармуль Л. О., Лугова О. *Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Економіст.* 2012. № 2. С. 24-26.
4. Романюк І. А. *Імплементация функций підприємств рекреаційної діяльності в управління розвитком сільських територій. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2019. № 1(45). С. 51-58.
5. Тищук І., Лужанська Т., Гобрей М. *Організаційно-економічний механізм використання ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні. Економічний форум: науковий ж-л,* 2017. №3. С. 117-122.
6. Вінніков О. *Акти законодавства України про екологічний (зелений) та сільський туризм. Туризм сільський зелений.* 2014. № 1. С. 13-15.
7. Грабовенська С. П. *Аналіз і структура ринку туристичних послуг в Україні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі,* 2013. №1 (56). С. 226-234.
8. Марченко О. А. *Кадровий менеджмент та мотивація персоналу працівників туристичних підприємств. Агросвіт: наук. жур.* 2016. № 11. С. 7-11.
9. Пеньковський В. С. *Соціально-економічна ефективність функціонування господарств сільського зеленого туризму в Херсонській області. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2017. № 1 (37). С. 55-61.

References

1. Krasavtseva, L. Yu. (2014). *Heoprosorovi struktury turystychnoho rynku yak rezul'tat terytorial'noyi dyferentsiatsiyi turystychnoho protsesu* [Geospatial structures of the tourist market as a result of territorial differentiation of the tourist process]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid - Investment: practice and experience*, 15, 145-148 (in Ukr.).
2. Ihnatenko, M. M. (2015). *Planuvannya i prohnozuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Planning and forecasting the social responsibility of economic entities in the agricultural sector]. *Ahrosvit*, 17, 31-37 (in Ukr.).
3. Marmul', L. O. & Luhova, O. (2012). *Metodychni pidkhody do otsinky ekonomichnoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv* [Methodical approaches to the assessment of economic potential of agricultural enterprises]. *Ekonomist - Economist*, 2, 24-26 (in Ukr.).
4. Romaniuk, I. A. (2019). *Implementatsiya funktsiy pidpryyemstv rekreatsinyoi diyal'nosti v upravlinnya rozvytkom sil's'kykh terytoriy* [Implementation of functions of recreational enterprises in the management of rural development]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 1(45), 51-58 (in Ukr.).
5. Tyshchuk, I., Luzhans'ka, T. & Hobrey, M. (2017). *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm vykorystannya resursnoho potentsialu sil's'koho zelenoho turyzmu v rehioni* [Organizational and economic mechanism of utilization of the resource potential of rural green tourism in the region]. *Ekonomichnyy forum - Economic Forum*, 3, 117-122 (in Ukr.).
6. Vinnikov, O. (2014). *Akty zakonodavstva Ukrayiny pro ekolohichnyy (zelenyy) ta sil's'kyi turyzm* [Acts of the legislation of Ukraine on ecological (green) and rural tourism]. *Turyzm sil's'kyi zelenyy - Tourism is rural green*, 1, 13-15 (in Ukr.).
7. Hrabovens'ka, S. P. (2013). *Analiz i struktura rynku turystychnykh posluh v Ukrayini* [Analysis and structure of the tourist services market in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli - Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 1(56), 226-234 (in Ukr.).
8. Marchenko, O. A. (2016). *Kadrovyy menedzhment ta motyvatsiya personalu pratsivnykiv turystychnykh pidpryyemstv* [Personnel management and staff motivation of employees of tourism enterprises]. *Ahrosvit*, 11, 7-11 (in Ukr.).
9. Pen'kovs'kyi, V.S. (2017). *Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' funktsionuvannya hospodarstv sil's'koho zelenoho turyzmu v Khersons'kiy oblasti* [Socio-economic efficiency of functioning of farms of rural green tourism in Kherson region]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 1 (37), 55-61 (in Ukr.).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Антонов Олександр Ігорович, аспірант

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Антонов Александр Игоревич, аспирант

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Antonov Oleksandr, postgraduate

Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ФІНАНСОВІ Й ІНВЕСТИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ТА РЕСУРСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Ігнатенко М. М.,
Мармуль Л. О.

Предметом дослідження є теоретичні й методичні аспекти визначення фінансових та інвестиційних джерел і ресурсів забезпечення й підвищення конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери економіки.

Метою роботи є визначення, оцінка та аналіз рівня й ефективності здійснення соціальної відповідальності аграрних підприємств та обґрунтування напрямів, джерел, засобів збільшення її обсягів та поширення.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів, статистико-економічні й економіко-математичні, опитування.

Результати роботи. У статті розглядаються актуальні питання обґрунтування фінансових та інвестиційних ресурсів та джерел забезпечення конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери економіки. Визначено їх структуру, складники та потреби в них й ефективність залучення; механізми й інструменти використання на основі всебічного моніторингу й оцінки ефективності виробничо-та фінансово-економічної діяльності на основі розрахунків, у т.ч. виробничої функції Кобба-Дугласа.

Обґрунтовано, що при цьому пріоритетне значення мають фінансово-економічний механізм залучення фінансових та інвестиційних ресурсів і джерел, а важливими інструментами є фондовий ринок, оподаткування, біржова торгівля, кредитування, власні ресурси. Розроблено напрями підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств (впровадження інновацій, маркетингових стратегій, системного управління).

Галузь застосування результатів. Висновки і результати статті можуть бути використані у науково-навчальному процесі економічних факультетів закладів вищої освіти; в управлінні аграрними і підприємствами й галузями.

Висновки. Фінансово-економічний стан та ефективність функціонування підприємств бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери можна оцінювати багатьма фінансово-економічними показниками. В різних ситуаціях та за різних задач одні з них більш точно визначають ефективність управління конкурентоспроможністю підприємств галузі, інші – менш точно. Особливо важливим для стратегічного управління є визначення фінансово-економічної, ресурсної та виробничої спроможності; виявлення зовнішніх і внутрішніх факторів, які найбільше впливають на підвищення конкурентоспроможності підприємств бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ресурси, джерела, підприємства, аграрні бюджетоутворюючі галузі, інвестиції, фінансово-економічний механізм, інструменти, напрями, підвищення, управління.

ФИНАНСОВЫЕ И ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ И РЕСУРСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ

Игнатенко Н. Н.,
Мармуль Л. А.

Предметом исследования являются теоретические и методические аспекты определения финансовых и инвестиционных источников и ресурсов обеспечения и повышения конкурентоспособности предприятий агропродовольственной сферы экономики.

Целью работы является определение, оценка и анализ уровня и эффективности осуществления социальной ответственности аграрных предприятий и обоснование направлений, источников, средств увеличения ее объемов и распространение.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, проблемно и программно-целевого подходов, статистико-экономические и экономико-математические, опросы.

Результаты работы. В статье рассматриваются актуальные вопросы обоснования финансовых и инвестиционных ресурсов и источников обеспечения конкурентоспособности предприятий агропродовольственной сферы экономики. Определены их структуру, составляющие и потребности в них и эффективность привлечения; механизмы и инструменты использования на основе всестороннего мониторинга и оценки эффективности производственно и финансово-экономической деятельности на основе расчетов, в т.ч. производственной функции Кобба-Дугласа.

Обосновано, что при этом приоритетное значение имеют финансово-экономический механизм привлечения финансовых и инвестиционных ресурсов и источников, а важными инструментами являются фондовый рынок, налогообложения, биржевая торговля, кредитование, собственные ресурсы. Разработаны направления повышения конкурентоспособности аграрных предприятий (внедрение инноваций, маркетинговых стратегий, системного управления).

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в научно-учебном процессе экономических факультетов высших учебных заведений; в управлении аграрными предприятиями и отраслями.

Выводы. Финансово-экономическое состояние и эффективность функционирования предприятий бюджетобразующих отраслей агропродовольственной сферы можно оценивать многими финансово-экономическими показателями. В различных ситуациях и при различных задачах одни из них более точно определяют эффективность управления конкурентоспособностью предприятий отрасли, другие – менее точно. Особенно важным для стратегического управления является определение финансово-экономической, ресурсной и производственной способности; выявление внешних и внутренних факторов, которые больше всего влияют на повышение конкурентоспособности предприятий бюджетобразующих отраслей агропродовольственной сферы.

Ключевые слова: конкурентоспособность, ресурсы, источники, предприятия, аграрные бюджетобразующих отраслях, инвестиции, финансово-экономический механизм, инструменты, направления, повышение, управление.

FINANCIAL AND INVESTMENT SOURCES AND RESOURCES OF ENSURING COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Ihnatenko Nikolay,
Marmul Larisa

The subject of the research is theoretical and methodological aspects of determining the financial and investment sources and resources of providing and improving the competitiveness of agro-food enterprises.

The purpose of the work is to determine, evaluate and analyze the level and effectiveness of the implementation of social responsibility of agricultural enterprises and justify the directions, sources, means of increasing its volume and distribution.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. Methods were used: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem- and program-target approaches, statistical-economic and economic-mathematical, surveys.

Results of work. The article deals with topical issues of substantiation of financial and investment resources and sources of ensuring the competitiveness of agro-food enterprises. Their structure, constituents and their needs and effectiveness of attraction are determined; mechanisms and instruments of use on the basis of comprehensive monitoring and evaluation of the efficiency of production and financial and economic activities on the basis of calculations, incl. Cobb-Douglas production function.

It is substantiated that the priority is given to the financial and economic mechanism of attracting financial and investment resources and sources, and the important instruments are the stock market, taxation, stock exchange trade, crediting, own resources. management).

The field of application of results. The conclusions and results of the article can be used in the scientific-educational process of economic faculties of institutions of higher education; in management of agrarian and enterprises and industries.

Conclusions. The financial and economic condition and efficiency of functioning of enterprises of budget-forming branches of the agro-food industry can be estimated by many financial and economic indicators. In different situations and for different tasks, some of them more accurately determine the effectiveness of managing the competitiveness of enterprises in the industry, others – less accurately. Particularly important for strategic management is the determination of financial, economic, resource and production capacity; identification of external and internal factors that most influence the competitiveness of the enterprises of the budget-forming branches of the agro-food sector.

Key words: competitiveness, resources, sources, enterprises, agrarian budget-forming industries, investments, financial and economic mechanism, tools, directions, promotion, management.

JEL Classification: Q12, Q14, E63, G30.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення й постійного підвищення конкурентоспроможності товаровиробників не втрачає своєї актуальності. Її розв'язання напряму залежить від спроможності сільськогосподарських галузей та підприємств зберегти життєздатність у довгостроковій перспективі, підтримувати безперервність свого розвитку й завойовувати бажану частку ринку. Жорстка конкуренція на всіх ринках, ускладнена в нашій країні наявністю загальної економічної кризи, зумовлює необхідність розробки заходів, спрямованих на створення й реалізацію конкурентних переваг.

Однак забезпечення й підтримання конкурентних переваг з кожним днем ускладнюється внаслідок виснаження й зменшення продуктивності природних ресурсів, обмеженості інформації, настання ризикових ситуацій, невизначеності та ін. Висока мінливість навколишнього середовища й посилення впливу

невизначеності часто роблять конкурентні переваги нетривалими, унікальність ресурсів і можливостей – ненадійними, а ефективні сьогодні підходи можуть уже завтра застаріти.

У таких умовах розробка адаптаційних заходів щодо створення стратегічних конкурентних переваг на базі використання власного стратегічного потенціалу набуває особливої значущості, адже практично всі управлінські рішення так чи інакше торкаються потенціалу підприємств агросфери, його використання, прирощення його розміру, управління ним. Без цього неможливо забезпечити конкурентоспроможність, інноваційність і сталий розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням конкурентоспроможності підприємств, розробки методології управління конкурентними перевагами різних суб'єктів господарювання й соціально-економічної та виробничої діяльності присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених: Ж.-Ж. Ламбена, М. Портера, Ф. Котлера, А. Асселя, Є. Азаряна, Г. Азоева, І. Ансоффа, Р. Фатхутдінова, Л. Балабанової, М. Ігнатенка, Н. Куденко, Л. Леваєвої, Л. Мармуль, А. Наливайка та інших.

Незважаючи на це, існуючі численні тлумачення поняття конкурентоспроможності підприємства та галузі мають певні недоліки. В окремих наукових працях трапляється підміна споріднених категорій. Також це стосується інструментів й механізмів управління конкурентоспроможним розвитком. Тому виявлення фінансових та інвестиційних джерел і ресурсів, розробка механізмів, інструментів, практичних заходів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, особливо бюджетоутворюючих галузей, є актуальною та потребує поглиблених досліджень.

Мета статті – обґрунтування фінансових та інвестиційних джерел і ресурсів, а також механізмів та інструментів забезпечення й підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрних бюджетоутворюючих галузей, а також його практичних напрямів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси перетворення вітчизняної аграрної економіки з планової, адміністративно-командної системи господарювання на ринкову, відбувалися дуже складно. Це було пов'язано, насамперед, з гострим дефіцитом джерел надходження коштів для підприємств бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери, різким скороченням їх бюджетного фінансування, низьким рівнем виконання державних інвестиційних програм, недостатніми потужностями вітчизняних суб'єктів господарювання, їх слабким інвестиційним потенціалом.

Тому питання обґрунтування напрямів та ресурсів, джерел інвестиційного забезпечення та фінансування розвитку підприємств бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери вийшли на перший план і стали визначальними факторами забезпечення і їх конкурентоспроможності, і стійкого функціонування загалом [1, с. 86]. Проте у частині обґрунтування фінансово-економічного механізму забезпечення й підвищення конкурентоспроможності є актуальними та потребують подальших розробок.

Важливою умовою сучасного розвитку підприємств бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери є формування достатніх фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів. Без зростання інвестицій та підвищення ефективності їх використання при тому, що в будь-якому виробництві реальною основою економічних відносин є фінансові відносини, неможливі інноваційні процеси як пріоритетні для їх соціально-економічного піднесення. Тільки конкурентоспроможне виробництво достатньою мірою забезпечує власне розширене відтворення, продовольства та надходження до бюджету.

Для формування чіткого уявлення про ступінь фінансування підприємств бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери, виявлення основних каналів надходження фінансово-кредитних ресурсів, створення організаційно-економічного механізму та сприятливих умов для їх освоєння з боку місцевих органів влади, велике значення має проведення реального аналізу джерел залучення фінансово-кредитних коштів, визначення їх структури та обсягів.

Структурні зрушення суб'єктів господарювання бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери, їх виробництва та обігу, сутнісні глибокі зміни економічних умов господарювання викликають необхідність впровадження відносно нетрадиційних, для попереднього досвіду роботи, методів оновлення матеріально-технічної бази. Розвиток ринкових відносин в Україні передбачає постійне зростання фінансового сектору кредитно-фінансової системи і скорочення державного інвестування та кредитування. При цьому обґрунтовуються всілякі варіанти досягнення цілей, поставлених різними суб'єктами фінансово-економічних відносин бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери [2, с. 12].

На нашу думку, одним зі шляхів вирішення фінансово-кредитних проблем аграрних підприємств є зростання виробництва через нові джерела залучення коштів, перспективними з яких є прибуток, фондові ресурси, лізинг, дешеві довгострокові кредити; модернізації та інновації. При використанні такого альтернативного джерела фінансування, як фондовий ринок, суб'єкти господарювання бюджетоутворюючих галузей агропродовольчої сфери зможуть залучати кошти за рахунок випуску і розміщення акцій і облігацій.

Однак фондовий ринок у країні не набув належного розвитку. Для його становлення ефективного фондового ринку в першу чергу необхідно створити потужну інфраструктуру, основою якої повинні стати, окрім клірингової палати та депозитаріїв, конкурентоспроможні фондові й товарні біржі. Запровадження прямих джерел інвестування допоможе суб'єктам господарювання збільшити власний прибуток за рахунок прямих продаж. На сьогоднішній день вищезгаданому джерелу фінансування приділено однаково недостатньо уваги як на державному рівні, так і в регіонах.

Отже, доцільно в кожному адміністративному районному центрі організувати біржу, через яку здійснювати торги з продажу конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках продукції. Кошти,

отримані від біржової реалізації, при стягненні мита за ввіз імпоротної продукції, яка є аналогом вітчизняної, направити на субвенції бюджетуютьючим галузям, а саме підприємствам-резидентам [3, с. 48]. Одночасно, створення фондових і товарних бірж або їх філій на місцях завершить процес структурування ринку товарів, що виробляються аграрними підприємствами, а держава отримає можливість ефективно впливати на цінову ситуацію на споживчому ринку.

Організація біржової торгівлі дозволить налагодити нормальне ціноутворення, дасть можливість бюджетуютьючим галузям продовольчої сфери отримати максимально можливу ціну за свій товар і поставити на споживчий ринок продукцію за оптимальними цінами. Таким чином, здійснення запропонованих заходів поступово призведе до збільшення обсягів залучення фінансово-кредитних ресурсів до підприємств бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери регіону за рахунок використання нового джерела інвестування.

Перед тим, як здійснити залучення фінансово-кредитних ресурсів, необхідно провести оцінку економічної спроможності суб'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери погасити банківську позику у майбутньому. Такий аналіз здійснюється за допомогою моделювання та розрахунку відносного інтегрального коефіцієнту ефективності використання капіталу.

Ефективність функціонування підприємств бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери залежить від власних можливостей: внутрішніх і зовнішніх [4, с. 78]. Вважаємо, що з метою прогнозування виробничої діяльності суб'єктів господарювання слід застосувати виробничу функцію Кобба-Дугласа. Ми погоджуємося з вченими, які доводять доцільність застосування функції Кобба-Дугласа як вдалого інструменту для прогнозування ефективної виробничої діяльності суб'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери.

Системний аналіз показників фінансової діяльності, ефективності використання ресурсів і капіталу дозволив визначити інтегральний коефіцієнт використання капіталу і трудових ресурсів та здійснити групування об'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери із задовільним, нестабільним та незадовільним фінансовим станом [5, с. 101]. У моделі ми припускаємо, що ефективність використання капіталу як залежність від власного капіталу та трудових ресурсів для досліджуваних сільськогосподарських підприємств має вигляд мультиплікативної функції:

$$y = aK^{\alpha}L^{\beta}, \quad (1)$$

де K - капітал; L - праця чи трудові ресурси; a , α , β - параметри.

Відповідна ж функціональна залежність для кожного окремого досліджуваного сільськогосподарського підприємства, відповідно до нашої гіпотези, описується функцією:

$$y = aK^{\alpha}L^{\beta}U, \quad (2)$$

де U - випадкова величина, математичне сподівання якої дорівнює одиниці.

Запропоновану залежність (2) за допомогою логарифмування ми перетворили у лінійну та за допомогою лінійної регресії знайшли параметри a , α , β для сукупності досліджуваних сільськогосподарських підприємств за один фінансовий рік протягом періоду 2013-2018 рр. Системний аналіз показників фінансової діяльності, ефективності використання ресурсів і капіталу дозволив визначити інтегральний коефіцієнт використання капіталу і трудових ресурсів та здійснити групування сільськогосподарських підприємств із задовільним, нестабільним та незадовільним фінансовим станом [6, с. 8].

Розподіл суб'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери за значенням відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів визначається як середнє значення за п'ять років за формулою:

$$U = \frac{U_{07}|U_{08}|U_{09}|U_{10}|U_{11}|}{5}, \quad (3)$$

Таким чином, розрахувавши фінансово-економічні показники за величиною відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу можна розподілити всі суб'єкти господарювання бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери на три групи. Суб'єкти господарювання першої групи, (у яких значення >1) мають всі можливості для ефективності використання капіталу і трудових ресурсів порівняно з іншими групами. Друга група (у яких значення < 1 від 0,500 до 1) має можливості для покращення ефективності використання вище названих факторів. Третій групі (значення яких < 1 від 0 до 0,500) потрібно переглянути діяльність, організацію та здійснення господарювання.

Згідно проведених розрахунків, ефективність стратегічного управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери значною мірою залежить від адекватної оцінки їх стану, ризиків функціонування, виробничо-економічних можливостей.

Висновки. Фінансово-економічний стан та ефективність функціонування підприємств бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери можна оцінювати багатьма фінансово-економічними показниками. В різних ситуаціях та за різних задач одні з них більш точно визначають ефективність управління конкурентоспроможністю підприємств галузі, інші – менш точно. Особливо важливим для стратегічного управління є визначення фінансово-економічної, ресурсної та виробничої спроможності; виявлення зовнішніх і внутрішніх факторів, які найбільше впливають на підвищення конкурентоспроможності підприємств бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери.

При цьому слід здійснювати постійний моніторинг відповідних ринків; попиту і пропозиції на відповідні види продукції та їх динаміки; конкуренції та ринкової поведінки конкурентів. Це дозволить розробити результативні маркетингові стратегії аграрних підприємств, направлених на досягнення, збереження та підвищення їх конкурентоспроможності. Як наслідок, буде здійснюватися зростання й модернізація виробництва; наповнюватися місцеві й державні бюджети; вирішуватись соціальні проблеми працівників та жителів сільських територій.

Список використаних джерел

1. Охота В. І. Конкурентоспроможність України на світовій економічній арені. Економічний аналіз. 2015. Том 19. № 1. С. 86-87.
2. Вініченко І. І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи. Агросвіт. 2013. № 21. С. 10-13.
3. Мармуть Л. О., Романюк І. А. Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2017. № 1 (37). С. 47-50.
4. Злидень І. М. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства. Економіка: проблеми теорії і практики. Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. Вип. 213: Т. І. С. 75-81.
5. Гудзь О. Є. Фінансові стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Фінансовий простір. 2013. № 4. С. 97-103.
6. Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 18. С. 7-10.
7. Червякова В. В. Основні проблеми та перспективи підвищення інвестиційної привабливості України. Економіка та управління на транспорті. 2017. Вип. 4. С. 142-149.
8. Літвінова Ю. О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. Управління розвитком. 2012. № 9. С. 35-37.
9. Кирик О. А. Бенчмаркінг як інструмент пошуку інновацій. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2013. № 1. С. 49-52.

References

1. Okhota, V. I. (2015). Konkurentospromozhnist' Ukrayiny na svitoviy ekonomichniy areni [Ukraine's competitiveness in the global economic arena]. Ekonomichnyy analiz - Economic analysis, 1(19), 86-87 [in Ukr.].
2. Vinichenko, I. I. (2013). Konkurentospromozhnist' ahrarykh pidpryyemstv: stan i perspektyvy [Competitiveness of agricultural enterprises: status and prospects]. Ahrosvit, 21, 10-13 [in Ukr.].
3. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2017). Potentsial konkurentospromozhnosti pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti u haluzi sil's'koho zelenoho turyzmu [Competitiveness potential of entrepreneurship in rural green tourism]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of Berdyansk University of Management and Business, 1 (37), 47-50 [in Ukr.].
4. Zlyden', I. M. (2014). Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Methodical approaches to assessing the competitiveness of an enterprise]. Ekonomika: problemy teorii i praktyky - Economics: problems of theory and practice, 213(I), 75-81 [in Ukr.].
5. Hudz', O. Ye. (2013). Finansovi stratehiyi zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Methodical approaches to assessing the competitiveness of an enterprise]. Finansovyy prostir - Financial space, 4, 97-103 [in Ukr.].
6. Yermakov, O. Yu. & Ihnatenko, M. M. (2015). Finansovo-investytsiynе zabezpechennya vyrobnychyykh innovatsiy ta sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarykh pidpryyemstv [Financial and investment support of industrial innovations and social responsibility of agricultural enterprises]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid - Investment: practice and experience, 18, 7-10 [in Ukr.].
7. Chervyakova, V. V. (2017). Osnovni problemy ta perspektyvy pidvyshchennya investytsiynoyi pryvablyvosti Ukrayiny [The main problems and prospects of increasing the investment attractiveness of Ukraine]. Ekonomika ta upravlinnya na transporti, 4, 142-149 [in Ukr.].
8. Litvinova, Yu. O. (2012). Problemy zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva v suchasnykh umovakh [Problems of ensuring the competitiveness of the enterprise in modern conditions]. Upravlinnya rozvytkom - Development Management, 9, 35-37 [in Ukr.].
9. Kyryk, O. A. (2013). Benchmarkinh yak instrument poshuku innovatsiy [Benchmarking as a tool for finding innovation]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of Berdyansk University of Management and Business, 1, 49-52 [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: professorignatenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>
Researcher ID: F-9903-2019

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: marmul61@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>
Researcher ID: F-4924-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: marmul61@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ihnatenko Nikolay, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, professor of the department of economics Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: marmul61@ukr.net

УДК 339.137.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-18-24>

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ВІДПОВІДНОСТІ ЗАПИТАМ СПОЖИВАЧІВ, БРЕНДИНГУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Кучеренко С. Ю.,
Леваєва Л. Ю.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні й практичні аспекти підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з використанням маркетингових ринкових інструментів та прогнозування динаміки аграрного ринку.

Метою роботи є обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах відповідності попиту й побажанням споживачів; формування позитивного іміджу товаровиробників; активної креативної реклами й брендингу товарів; безпеки та якості продукції; прогнозування динаміки аграрних ринків.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У процесі написання статті були використані методи: діалектичний, економічних порівнянь і узагальнень, групування, графічний, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати роботи. У статті ґрунтовно досліджено основний напрям формування конкурентних переваг для аграрних підприємств – забезпечення репутації й установа тисних та усталених зв'язків зі споживачами. Йдеться про брендинг продукції, рекламу, імідж товаровиробників, а також моніторинг конкурентоспроможності й динаміку аграрних ринків.

Галузь застосування результатів. Результати й висновки можуть бути використані при підготовці фахівців з економіки, менеджменту та маркетингу у закладах вищої освіти; в управлінні аграрними підприємствами; у діяльності сільських громад.

Висновки. У результаті оцінки конкурентоспроможності продукції можуть бути прийняті рішення про шляхи підвищення конкурентоспроможності: зміна складу, структури застосовуваних ресурсів (сировини, напівфабрикатів); зміна порядку створення продукції; зміна системи контролю якості вироблення, зберігання, пакування, транспортування; зміна цін на продукцію, послуги, по обслуговуванню і логістики; зміна порядку реалізації продукції на ринку; зміна структури і розміру інвестицій у розробку, виробництво і збут продукції. Стратегія підвищення якості тов ару є найважливішою складовою частиною стратегії підприємств, що належать до агропродовольчої сфери. Об'єктами прогнозування є показники якості товару, що поступають аналогічним показниками товарів конкурентів.

Ключові слова: аграрне підприємство, аграрний ринок, брендинг, конкурентоспроможність, реклама, прогнозування, споживач.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ СООТВЕТСТВИЯ ЗАПРОСУ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ, БРЕНДИНГА И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ

Кучеренко С. Ю.,
Леваева Л. Ю.

Предметом исследования являются теоретические, методические и практические аспекты повышения конкурентоспособности аграрных предприятий с использованием маркетинговых рыночных инструментов и прогнозированием динамики аграрного рынка.

Целью работы является обоснование направлений повышения конкурентоспособности аграрных предприятий на основе соответствия спроса и пожеланиям потребителей; формирование положительного имиджа товаропроизводителей; активной креативной рекламы и брендинга товаров; безопасности и качества продукции; прогнозирования динамики аграрных рынков.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В процессе написания статьи были использованы методы: диалектический, экономических сравнений и обобщений, группировки, графический, системно-структурного анализа и синтеза.

Результаты работы. В статье основательно исследовано основное направление формирования конкурентных преимуществ для аграрных предприятий - обеспечение репутации и установления тесных и устойчивых связей с потребителями. Речь идет о брендинге продукции, рекламе, имидже товаропроизводителей, а также мониторинг конкурентоспособности и динамику аграрных рынков.

Область применения результатов. Результаты и выводы могут быть использованы при подготовке специалистов по экономике, менеджменту и маркетингу в учреждениях высшего образования; в управлении аграрными предприятиями; в деятельности сельских общин.

Выводы. В результате оценки конкурентоспособности продукции могут быть приняты решения о путях повышения конкурентоспособности: изменение состава, структуры применяемых ресурсов (сырья, полуфабрикатов); изменение порядка создания продукции; изменение системы контроля качества выделки, хранения, упаковки, транспортировки; изменение цен на продукцию, услуги по обслуживанию и логистики; изменение порядка реализации продукции на рынке; изменение структуры и размера инвестиций в разработку, производство и сбыт продукции. Стратегия повышения качества товара является важнейшей составной частью стратегии предприятий, относящихся к агропродовольственной сферы. Объектами прогнозирования являются показатели качества товара, уступают аналогичным показателям товаров конкурентов.

Ключевые слова: аграрное предприятие, аграрный рынок, брендинг, конкурентоспособность, реклама, прогнозирования, потребитель.

INCREASING THE AGRICULTURAL ENTERPRISES COMPETITIVENESS ON THE BASIS OF COMPLIANCE WITH CONSUMER DEMAND, BRANDING AND FORECASTING

Kucherenko Svitlana
Levaieva Liudmyla

The subject of research is theoretical, methodical and practical aspects of increasing the agricultural enterprises competitiveness with the use of marketing tools and forecasting the agricultural market dynamics.

The purpose of this study is to substantiate the directions of increasing the agricultural enterprises competitiveness on the basis of compliance with the demand and consumers wishes; formation of the positive image of products producers; active creative advertisement and goods branding; safety and quality of products; forecasting the agricultural markets dynamics.

Method or methodology for conducting research. Both general scientific and special methods of scientific cognition have become the methodological basis of the article. In the process of writing the article the following methods were used: dialectical, economic comparisons and generalizations, grouping, graphical, system and structural analysis and synthesis.

Results of work. The article investigates thoroughly the main direction of competitive advantages formation for agrarian enterprises - ensuring their reputation and establishing the close and sustainable relations with consumers. It is about products branding, advertising, image of commodity producers, as well as monitoring of competitiveness and agrarian markets dynamics.

The field of application of results. The results and conclusions can be used for training specialists in economics, management and marketing in institutions of higher education; in managing the agricultural enterprises; in rural communities.

Conclusions according to the article. As a result of assessing the products competitiveness the decisions on ways of its increase can be made: changing the composition, structure of resources used (raw materials, semi-finished products); changing the order of products creation; changing the quality control system for production, storage, packaging, transportation; changing the prices for products, services and logistics; changing the order of products sales on the market; changing the structure and amount of investments in the development, production and marketing of products. The strategy of improving the quality of products is an essential part of the strategy of agri-food sector enterprises. The objects of forecasting are the quality indicators for goods, which are inferior to those of competitors.

Keywords: *agricultural enterprise, agricultural market, branding, competitiveness, advertisement, forecasting, consumer.*

JEL Classification: *Q11-13, M30, O20-21.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку, питання конкурентоспроможності відіграє основну роль в економічній політиці держави. В умовах ринкової економіки, основним завданням будь-якого підприємства є збереження і розширення свого місця на ринку, зростання і стабільне отримання прибутку. Для цього потрібно враховувати всі особливості сучасного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технологічний рівень виробництва об'єктів господарювання бюджетоутворюючих галузей продовольчої сфери не може бути постійно підтверджений кардинальним змінам через традиційність виробництва й стабільності технологій у галузях. Так само, не завжди існує об'єктивна можливість створення унікальних товарів й увесь асортимент продовольчої продукції практично освоєний провідними об'єктами господарювання галузей. На це вказують і публікації з проблем конкурентоспроможності: Андрійчука В. Г., Ігнатенка М. М., Макаренка П. М., Маліка М. Й., Маркіної І. А., Мармуль Л. О., Мельника Л. Ю., Отенка І. П., Саблука П. Т. Янкового О. Г., Ярового І. І. та ін.

Тому є доцільним розглянути основний напрям формування конкурентних переваг високого порядку для аграрних підприємств – забезпечення репутації й установалення тісних та усталених зв'язків зі споживачами. Йдеться про брендинг продукції, рекламу, імідж товаровиробників, а також моніторинг конкурентоспроможності й динаміку аграрних ринків.

Мета статті – обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах відповідності попиту й побажанням споживачів; формування позитивного іміджу товаровиробників; активної креативної реклами й брендингу товарів; безпеки та якості продукції; прогнозування динаміки аграрних ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постановка даного завдання вимагає вирішення питання про те, які вимоги пред'являє споживач на сучасному етапі виробникові до його продукції. Сукупність очікувань і потреб споживачів може бути представлена в такий спосіб: споживачі бажають спокою й безпеки; споживачі дуже вдячні тому, хто може подбати про їхні життєві проблеми, з якими їм самим важко впоратися. Багато суб'єктів господарювання ростуть і процвітають завдяки тому, що є більш комфортними для своїх споживачів. Споживачі хочуть персональної уваги й спілкування; споживачі бажають якості. Іноді споживачі хочуть бути партнерами підприємства. Споживачі хочуть мати можливість повернути речі або продукцію, які їх не цілком влаштовують. Споживачі бажають, щоб їм доставили радість і задоволення; споживачі хочуть жити в атмосфері передбачуваності відносно суб'єктів господарювання або споживчих ринків.

На нашу думку, відзначені очікування й вимоги споживачів формують причини здійснення покупки, до яких відносяться мотиви безпеки, прихильності, комфорту, гордості й новизни. Мотив безпеки визначається репутацією об'єктів господарювання, знаком якості товару, гарантією повернення грошей за покупку. Мотив прив'язаності формується за допомогою якості обслуговування, дієвої системи знижок. Мотив комфорту визначається, у першу чергу простотою експлуатації, добротною товару, високою якістю продукції. Мотив гордості визначається належністю до певного соціального класу і статусу, володінням рідкісними речами. Мотив новизни формує бажання споживача придбати нові товари.

Рішення багатьох із перерахованих вище аспектів виявляється у забезпечення близькості до споживача, установалення довіри, особистих зв'язків зі споживачами, організації індивідуалізованого маркетингу, задоволення й утримання постійних покупців. На практиці дані напрямки, на нашу думку, можуть бути реалізовані за допомогою розвитку інструментарію брендингу, удосконалення організації торгівлі, марочної й асортиментної політики, заходів щодо формування суспільної місії підприємства та галузі у цілому.

Сутність брендингу полягає у формуванні довгострокової переваги споживачів до торговельної марки. Застосування брендингу в умовах конкурентної боротьби викликане необхідністю дистанціюватися від товарів конкуруючих об'єктів господарювання. Об'єктивна необхідність застосування брендингу на ринку продовольчих та інших товарів пояснюється й тим, що в кожному регіоні країни діють виробники, які одночасно намагаються вийти на ринки сусідніх регіонів і, при цьому, випробовують на своєму внутрішньому ринку тиск із боку конкуруючих виробників із цих регіонів. У рамках брендингу відбувається формування єдиної системи створення й поширення рекламної інформації, завдання якої полягає у визначенні місця торговельної марки у свідомості споживачів.

Таким чином, брендинг формує психологічну прихильність споживачів конкретній марці товару. Психологічна прихильність торговельним маркам виходить із того, що споживачі мають обмежену здатність сприймати й аналізувати маркетингову інформацію, оскільки «ухвалюючи рішення щодо того, що купити, мабуть, у мозку повних логічних підрахунків з обліком всіх «за» і «проти» щодо наявності й, що є в наявності в порівнянні одне з одним [1].

Замість цього люди досліджують інформацію про продукцію та товари винятково, і тільки тоді приймають рішення, ґрунтуючись на дуже великих і загальних поданнях і своїх відчуттях відносно того, який продукт є для них найкращим. Саме ці загальні уявлення й відчуття визначають ступінь прихильності до тої чи іншої торгової марки. Гордістю стійкого бренду є лояльність споживачів, низький ступінь уразливості від маркетингових дій конкурентів і криз, більш високий прибуток, нееластичність при збільшенні рівня цін, підвищення рентабельності та ефективності маркетингових комунікацій, додаткові можливості по просуванню марки.

Істотна відмінність товарного знаку від бренда (торгової марки) полягає в тому, що товарний знак дозволяє ідентифікувати продукцію того або іншого виробника, тоді як сприйняття торговельної марки супроводжується різними асоціаціями, образами й очікуваннями споживачів, які у кінцевому рахунку і визначають споживчий вибір. На наше переконання, найбільш надійним інструментом розвитку брендингу й формування психологічної прихильності до торгової марки є розвиток і вдосконалювання фірмової торгівлі на ринку. Фірмова торгівля виконує в сучасних умовах дві важливі організаційні функції: по-перше, дозволяє повністю контролювати канал реалізації продукції, по-друге, забезпечує безперервне надходження коштів, поліпшуючи тим самим оборотність і фінансовий стан суб'єктів господарювання та галузі у цілому.

На нашу думку, фірмова торгівля може вирішувати задачі формування психологічної прихильності торговельній марці й задовольняти споживчі мотиви за допомогою високої культури обслуговування, пропозиції максимально різноманітних асортиментів виробленої продукції, свіжості реалізованої продукції, проведення дегустацій. Завданням фірмової торгівлі є також установа ефективного зворотного зв'язку споживача з виробником з питань якості, цін, асортиментів продукції.

Через систему фірмової торгівлі буде більш ефективним здійснення різних заходів щодо стимулювання збуту. До таких заходів можна віднести проведення розіграшів по касових чеках, роздачу безкоштовних зразків продукції й сувенірів. Очевидно, що проведення даних, пропонованих нами заходів, понесе зниження рентабельності виробництва, однак їх високий стимулюючий вплив здатний збільшити оборотність, отже, масу прибутку, а також підвищити конкурентоспроможність об'єктів господарювання бюджетоутворюючих галузей продовольчої сфери.

Працівники фірмової торгівлі, аналізуючи денні, тижневі, місячні обсяги продажів, повинні представляти відповідну інформацію, використання якої дозволить оптимізувати асортименти продукції, що виробляється по обсягах виробництва окремих товарних позицій. При тому аналіз середньоденних обсягів продажу дозволить оптимізувати графік й обсяги заводу готової продукції, ліквідувати її залишки або надлишки.

Крім того, працівники фірмової торгівлі повинні збирати й узагальнювати побажання споживачів з питань якості продукції, а також проводити опитування й анкетування, ефективність яких буде досить високою, через звертання до цільової аудиторії, що володіє певним ступенем прихильності. Особливу увагу варто приділити професійній підготовці, навичкам і якостям продавців, оскільки саме цей фактор є визначальним у процесі встановлення довірчих відносин зі споживачами.

Поряд з розглянутими напрямками, для формування прихильності споживачів необхідно використати засоби загального комунікаційного впливу. Для того необхідна постійна присутність на інформаційному полі регіонів збуту продукції розроблених комбінацій інформаційного, радіомовлення інституціональної реклами, що нагадує. Завданнями інформаційної реклами є інформування споживачів про надходження у продаж нового товару, про зниження цін і введенні в дію системи знижок, проведення лотерей і розіграшів тощо.

Завданнями речової реклами є формування переваг до марки, зміна сприйняття властивостей товару, переконання зробити покупку. Реклама, що нагадує, покликана підтримати поінформованість про товар і місця його покупки, підтримати прихильність до марки, нагадати про необхідність придбання товару у найближчому майбутньому. Інституціональна (престижна) реклама покликана формувати й підтримувати позитивний імідж об'єктів господарювання, що впливає на конкурентоспроможність бюджетоутворюючих галузей продовольчої сфери.

На нашу думку, крім проведення спланованої рекламної компанії необхідне здійснення сукупності наступних заходів: по-перше, постійний розвиток різних форм зв'язку зі споживачами, таких як, проведення споживчих конференцій, участь у виставках, ярмарках, семінарах, проведення дегустацій у найбільш великих роздрібних торговельних точках, наявність контактних телефонів для прямого зв'язку споживачів з питань якості, асортиментів товарів об'єктів господарювання і висловлення претензій. По-друге, застосування пропаганди в ЗМІ з метою поширення комерційно важливих відомостей про товари й об'єкти господарювання бюджетоутворюючих галузей продовольчої сфери на основі встановлення довгострокових взаємовигідних відносин з керівниками й фахівцями провідних ЗМІ.

Запропоновані нами заходи, при їх планомірному й комплексному застосуванні, здатні створити стійкі, довгострокові, довірчі стосунки, об'єктів господарювання й споживачів, забезпечити психологічну прихильність споживачів торговельній марці виробника, підвищити репутацію об'єктів господарювання й, отже, створити конкурентні переваги високого порядку й забезпечити перспективну конкурентоспроможність бюджетоутворюючих галузей продовольчої сфери.

Однак, розглядаючи питання формування репутації об'єктів господарювання, нам представляється необхідним зупинитися на деяких аспектах більш докладно. Складовими частинами іміджу є організаційна та управлінська культура об'єктів господарювання, внутрішній соціально-психологічний клімат, імідж об'єктів господарювання у споживачів (якість, дизайн, популярність торговельної марки, сервіс, система знижок, ціна, фірмовий стиль), бізнес-імідж галузей (ділова репутація, добросовісність, надійність, лояльність до партнерів, інформаційна відкритість, ділова активність), соціальний імідж (спонсорство, меценатство, участь у рішенні проблем екології, зайнятості, охорони здоров'я, сприяння конкретним особам) і імідж галузей для держструктур (значимість продукції для регіону, участь у регіональних соціальних програмах, дотримання законів, надання робочих місць).

Позитивний імідж підвищує конкурентоспроможність на ринку за рахунок залучення споживачів і партнерів і полегшення доступу до ресурсів. На нашу думку, соціальний імідж бюджетоутворюючих галузей продовольчої

сфери є також важливим інструментом формування, у першу чергу, споживацької думки, оскільки інформація про сприяння галузей соціальним програмам завжди знайде відгук у вітчизняних споживачів. Таким чином, розвиток даних напрямків закріпить репутацію об'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери у споживачів і ступінь їхньої прихильності. Необхідно відзначити, що розгляд іміджу об'єктів господарювання в якості похідної декількох складових відповідає сучасному розумінню ролі маркетингу в керуванні ринковою діяльністю об'єктів господарювання і виділенню в якості основної її функції інтегруючої функції.

Інтеграційний маркетинг особливу увагу приділяє суб'єктам ринку, що робить вплив на діяльність об'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери. Основний принцип класичного маркетингу – орієнтованість на ринок – у рамках інтеграційного маркетингу трактується не як орієнтованість на клієнта, а як орієнтованість на всі групи впливу – на персонал, постачальників, партнерів по збуту, конкурентів. При цьому кінцева ефективність маркетингу залежить від ступеня інтеграції окремих заходів і ефективності координації між ними.

На нашу думку, дане розуміння маркетингу підтверджує обґрунтованість обраного нами методу вивчення конкурентоспроможності об'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери як системи взаємозалежних факторів підвищення конкурентоспроможності як системи реально застосовуваних у практиці діяльності об'єктів господарювання чинників конкурентоспроможності. При аналізі конкурентоспроможності окремого об'єкта господарювання й виробленні обґрунтованих управлінських рішень необхідно використати широкий набір показників, які характеризують ефективну діяльність об'єктів господарювання і є індикатором ефективної роботи й взаємодії всіх підрозділів. Дана обставина дозволила нам розробити систему індикативного керування прийняттям системи рішень по підвищенню конкурентоспроможності бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери.

Запропонована система поєднує сукупність рішень, які мають як внутрішню, так і зовнішню спрямованість дії, дозволяє сформувати комплексний підхід до прийняття рішень по забезпеченню конкурентоспроможності, як узагальнюючій характеристиці діяльності об'єктів господарювання бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери в умовах ринку, і може бути використана в рамках оперативного керування й контролю. Стійка конкурентоспроможність бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери буде забезпечена використанням усіх шляхів визначених організаційно-економічних засад й формуванням конкурентних переваг високого порядку на основі запропонованого набору методів [3].

Однак необхідно відзначити, що розвиток бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери у цілому багато в чому залежить від нерегульованого внутрішніми засобами впливу об'єктів господарювання чинника – сукупного попиту на ринку. Еластичність попиту по доходах населення і високий потенційний попит дозволяють припускати, що підвищення життєвого рівня споживачів викличе розширення сукупного попиту та пропозиції, забезпечить ефективну роботу всіх елементів виробничої системи, дозволивши їм розвиватися в рамках найбільш стійкої форми господарської взаємодії – кластера конкурентоспроможних бюджетуютьючих галузей агропродовольчої сфери.

У сучасних умовах виникає необхідність у зміні орієнтації і критеріїв оцінки продовольчої продукції, що виробляється аграрними підприємствами. Конкурентоспроможність будь-якого товару може бути визначена тільки в результаті порівняння, і тому є відносним показником. Вона являє собою характеристику товару, що відображає його відмінність від товару конкурента за ступенем задоволення конкурентної суспільної потреби. Конкурентоспроможність визначається сукупністю властивостей цієї продукції, які входять до складу її якості і важливих для споживача, що визначають витрати споживача по придбання, споживанню (експлуатації) та утилізації продукції. Оцінка конкурентоспроможності товарів (послуг) підприємств, що належать до бюджетуютьючих галузей продовольчої сфери починається з визначення мети дослідження: якщо необхідно визначити положення даного товару в ряді аналогічних, то досить провести їх пряме порівняння по найважливішим параметрам; якщо метою дослідження є оцінка перспектив збуту товару на конкретному ринку, то в аналізі повинна використовуватися інформація, яка включає відомості про виробу, які вийдуть на ринок у перспективі, а також відомості про зміну діючих у країні стандартів і законодавства, динаміки споживчого попиту.

Незалежно від цілей дослідження, основою оцінки конкурентоспроможності є вивчення ринкових умов, яке повинно проводитися постійно, як до початку розробки нової продукції, так і в ході її реалізації. Завдання стоїть у виділенні тієї групи факторів, які впливають на формування попиту в певному секторі ринку: розглядаються зміни у вимогах постійних замовників продукції; аналізуються напрямки розвитку аналогічних розробок; розглядаються сфери можливого використання продукції; аналізується коло постійних покупців [5].

Вищевикладене передбачає комплексне дослідження аграрного ринку. Особливе місце у вивченні ринку займає довгострокове прогнозування його розвитку. На основі вивчення ринку і вимог покупців вибирається продукція, по якій буде проводитися аналіз чи формулюються вимоги до майбутнього виробу, а далі визначається номенклатура параметрів. При аналізі повинні використовуватися ті ж критерії, якими оперує споживач, вибираючи товар. По кожній з груп параметрів проводиться порівняння, що показує наскільки ці параметри близькі до відповідного параметру потреби.

Аналіз конкурентоспроможності починається з оцінки нормативних параметрів. Якщо хоча б один з них не відповідає рівню, який наказаний нормами і стандартами, то подальша оцінка конкурентоспроможності продукції недоцільна, незалежно від результату порівняння по інших параметрах. У той же час, перевищення норм і стандартів і законодавства не може розглядатися як перевага продукції, оскільки з погляду споживача

воно часто є марним і споживчої вартості не збільшує. Винятки можуть становити випадки, коли покупець зацікавлений у деякому перевищенні діючих норм і стандартів у розрахунок на жорсткість їх у майбутньому.

Висновки. Результати оцінки конкурентоспроможності використовуються для вироблення висновку про неї, а також – для вибору шляхів оптимального підвищення конкурентоспроможності продовольчої продукції для вирішення ринкових завдань. Однак факт високої конкурентоспроможності самого товару є лише необхідною умовою його реалізації на ринку в заданих обсягах. Слід також враховувати форми і методи ресурсно-технологічного обслуговування; наявність реклами, торгово-економічні відносини тощо.

У результаті оцінки конкурентоспроможності продукції можуть бути прийняті рішення про шляхи підвищення конкурентоспроможності: зміна складу, структури застосовуваних ресурсів (сировини, напівфабрикатів); зміна порядку створення продукції; зміна системи контролю якості вироблення, зберігання, пакування, транспортування; зміна цін на продукцію, послуги, по обслуговуванню і логістиці; зміна порядку реалізації продукції на ринку; зміна структури і розміру інвестицій у розробку, виробництво і збут продукції. Стратегія підвищення якості товару є найважливішою складовою частиною стратегії підприємств, що належать до агропродовольчої сфери. Об'єктами прогнозування є показники якості товару, що поступаються аналогічним показниками товарів конкурентів.

Список використаних джерел

1. Мельник Л. Ю., Макаренко П. М. Особистий сектор сільськогосподарського виробництва: стан, тенденції та перспективи. *Економіка АПК*, 2002. №11. С. 119–126.
2. Мармуль Л. О. Оперативне управління конкурентоспроможністю, економічною безпекою та якістю продукції харчової промисловості. *Економічна та продовольча безпека України*. 2015. № 1-2 (6-7). С. 32-38.
3. Яровий І. І. Оцінка впливу факторів зовнішнього економічного середовища на формування конкурентоспроможності та галузевої структури господарювання. *Ефективна економіка*, 2013. №9. URL: file:///C:/Users/ViVoBook/Downloads/efek_2013_9_45.pdf
4. Ізнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*, 2017. № 1. С. 10-14.
5. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення монографія за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
6. Малік М. Й., Нuzhна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми. Київ : Інститут аграрної економіки, 2007. 270 с.
7. Маркіна І. А., Вараскіна О. В. Ключові аспекти формування конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери. *Вісник ХНТУ сільськогосподарства ім. П. Василенка*, 2018. Вип. 193. С. 47-56.
8. Мандич О. В., Романюк І. А., Нікітіна О. М. PR-маркетинг як один з інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка*, 2016. Вип. 177. С. 160-165.

References

1. Mel'nyk L. Yu., Makarenko P. M. (2002). Osobystyy sektor sil'skohospodars'koho vyrobnytstva: stan, tendentsiyi ta perspektyva. [Personal sector of agricultural production: state, trends and prospects]. *Ekonomika APK - APK Economy*, 11, 126 p. [in Ukr.].
2. Marmul, L. O. (2015). Operatyvne upravlinnia konkurentospromozhnosti, ekonomichnoi bezpeko i yakosti produktsii kharchovoi promyslovosti [Operational management competitiveness economic security and quality of food industry]. *Ekonomichna ta prodovolcha bezpeka Ukrainy*, 1-2 (6-7). 32-38. [in Ukr.].
3. Yarovii, I. I. (2013). Otsinka vplyvu faktoriv zovnishnoho ekonomichnoho seredovyshcha na formuvannia konkurentospromozhnosti ta halyzevoi struktury hospodariuvannia. [Evaluation of factors of economic environment for competitiveness and economic branch structure]. *Efektivna ekonomika*, 9. URL: file:///C:/Users/ViVoBook/Downloads/efek_2013_9_45.pdf [in Ukr.].
4. Ihnatenko, M. M. and Runcheva, N. V. (2017). Protsesy resursozabezpechennia spetsializatsii ta kontsentratsii vyrobnytstva v korporativnykh ahroformuvanniakh [Processes of resource maintenance of specialization and concentration of production in corporate agribusiness]. *Ekonomika ta derzhava*, 1, pp. 10-14. [in Ukr.].
5. Yankovyy, O. H. (2013). Konkurentospromozhnist' pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyschennia, [The competitiveness of the enterprise: evaluation of trends and improving], Atlant, Odessa. [in Ukr.].
6. Malik M. J., & Nuzhna O. A. (2007). Konkurentospromozhnist' agrarnykh pidpriemstv: metodologiya i mehanizmy [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms]. Kyiv: Instytut agrarnoi ekonomiky, p. 270 [in Ukr.].
7. Markina, I. A., Varaskina, O. V. (2018). Kliuchovi aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstv ahroprodovolchoi sfery [Key aspects of the formation of competitiveness of enterprises in agro-food industry]. *Visnyk KhNTU silskoho hospodarstva im. P. Vasylenska - Bulletin of KhNTU of agriculture named after P. Vasylenko*, No 193, 47-56 [in Ukr.].
8. Mandych O., Romaniuk I., Nikitina O. PR-marketynh yak odyin z instrumentiv pidvyschennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [PR-marketing as a tool for enhancing enterprise competitiveness]. *Visnyk KhNTU silskoho hospodarstva im. P. Vasylenska - Bulletin of KhNTU of agriculture named after P. Vasylenko*, No 177, 160-165 [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
ksvetau@i.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>
Researcher ID: S-1892-2018

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
lluda85@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>
Researcher ID: Y-7228-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ksvetau@i.ua

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
lluda85@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kucherenko Svitlana, PhD, assistant professor of Economics Department
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
ksvetau@i.ua

Levaieva Ludmila, Ph.D., assistant professor of Economics Department
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
lluda85@i.ua

УДК: 334.722:338.48:379

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-24-30>

ФАКТОРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У СІЛЬСЬКОМУ ЗЕЛЕНОМУ ТУРИЗМІ

**Пеньковський В. С.,
Кучеренко М. А.**

Предметом дослідження є теоретичні аспекти й практичні підходи до організації малих сільських туристичних підприємств та встановлення особливостей їх діяльності.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних засад організації і практичних підходів здійснення діяльності малих підприємств у сільському зеленому туризмі на основі встановлення їх змісту і виявлення факторів і особливостей.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У процесі написання статті були використані методи: монографічний, історичний, узагальнення й абстракції, SWOT-аналізу, статистичних групувань, системно-структурного аналізу і синтезу.

***Результати роботи.** У статті обґрунтовано теоретичні засади й практичні підходи до визначення сутності та факторів організації діяльності малих підприємств у сільському зеленому туризмі. Досліджено зміст і нормативно-правові засади організації малих форм господарювання, насамперед, у сільському зеленому туризмі. На основі критичного аналізу найбільш поширених трактувань поняття «малі форми господарювання» визначено зміст малих підприємств у сільському зеленому туризмі, встановлено особливості їх діяльності. Виявлено основні фактори впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на організацію, діяльність і розвиток малих сільських туристичних підприємств. Обґрунтовано їх використання в управлінні на засадах конкурентних переваг.*

***Галузь застосування результатів.** Висновки і результати можуть бути використані у роботі підприємств сільського зеленого туризму, сільських територіальних громад, муніципальних органів влади; у навчальному процесі закладів вищої освіти економічного й туристичного спрямування або їх підрозділів.*

***Висновки.** Малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі є суб'єктом мікропідприємництва. Вони здійснюють свою діяльність відповідно до вимог розвитку сільських територій, сфери гостинності, сільського господарства, транспорту, екологічної ситуації та природоохоронної діяльності на селі. Крім того, це один із видів самозайнятості населення, який піднімає роль патріотизму, краєзнавства; усереднює елементи активної діяльності і відпочинку; створює життєве*

середовище, наближене до природи; сприяє підвищенню рівня та якості життя сільських мешканців. Зважаючи на вказане вище, організаційно-економічні засади функціонування малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі визначаються у взаємозв'язку суб'єкта господарювання із факторами його зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ключові слова: малі підприємства, сільський зелений туризм, зміст, організація, фактори, зовнішнє та внутрішнє середовище, діяльність, особливості, конкуренція, управління.

ФАКТОРЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СЕЛЬСКОМ ЗЕЛЕНОМ ТУРИЗМЕ

Пеньковский В. С.,
Кучеренко Н. А.

Предметом исследования являются теоретические аспекты и практические подходы к организации малых сельских туристических предприятий и установление особенностей их деятельности.

Целью работы является обоснование теоретических основ организации и практических подходов осуществления деятельности малых предприятий в сельском зеленом туризме на основе установления их содержания и выявления факторов и особенностей.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В процессе написания статьи были использованы методы: монографический, исторический, обобщения и абстракции, SWOT-анализа, статистических группировок, системно-структурного анализа и синтеза.

Результаты работы. В статье обоснованы теоретические основы и практические подходы к определению сущности и факторов организации деятельности малых предприятий в сельском зеленом туризме. Исследовано содержание и нормативно-правовые основы организации малых форм хозяйствования, прежде всего, в сельском зеленом туризме. На основе критического анализа наиболее распространенных трактовок понятия «малые формы хозяйствования» определено содержание малых предприятий в сельском зеленом туризме, установлены особенности их деятельности. Выявлены основные факторы влияния внешней и внутренней среды на организацию, деятельность и развитие малых сельских туристических предприятий. Обосновано их использование в управлении на основе конкурентных преимуществ.

Область применения результатов. Выводы и результаты могут быть использованы в работе предприятий сельского зеленого туризма, сельских территориальных общин, муниципальных органов власти; в учебном процессе высших учебных заведений экономического и туристического направления или их подразделений.

Выводы. Малые формы хозяйствования в сельском зеленом туризме являются субъектом микро-предпринимательства. Они осуществляют свою деятельность в соответствии с требованиями развития сельских территорий, сферы гостеприимства, сельского хозяйства, транспорта, экологической ситуации и природоохранной деятельности на селе. Кроме того, это один из видов самозанятости населения, поднимает роль патриотизма, краеведения; усредняет элементы активной деятельности и отдыха; создает жизненную среду, приближенную к природе; способствует повышению уровня и качества жизни сельских жителей. Учитывая указанное выше, организационно-экономические основы функционирования малых форм хозяйствования в сельском зеленом туризме определяются во взаимосвязи предприятия с факторами его внешней и внутренней среды.

Ключевые слова: малые предприятия, сільський зелений туризм, содержание, организация, факторы, внешняя и внутренняя среда, деятельность, особенности, конкуренция, управление.

FACTORS OF THE ORGANIZATION AND PECULIARITIES OF SMALL ENTERPRISES ACTIVITIES IN RURAL GREEN TOURISM

Penkovsky Valentyn
Kucherenko Mykola

The subject of the research is theoretical aspects and practical approaches to organizing of small rural tourism enterprises and establishing the features of their activities.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the work is to substantiate theoretical foundations of the organization and practical approaches to small enterprises activities in rural green tourism on the basis of establishing their content and identifying factors and features.

Method or methodology for conducting research. Both scientific and special methods of scientific cognition have become the methodological basis of the article. In the process of writing the article the following methods were used: monographic, historical, generalization and abstraction, SWOT-analysis, statistical groups, system and structural analysis and synthesis.

Results of work. The article substantiates theoretical foundations and practical approaches to determining the nature and factors of organization of small enterprises in rural green tourism.

The content and regulatory foundations of the organization of small forms of management, first of all, in rural green tourism are investigated. On the basis of the critical analysis of the most widespread interpretations of the

concept of «small forms of business» the essence of small enterprises in rural green tourism is determined, as well as the peculiarities of their activity are set. The main factors of influence of the external and internal environment on the organization, activity and development of small rural tourism enterprises are revealed. Their use in management on the basis of competitive advantages is substantiated.

The field of application of results. *The findings and results can be used in the work of rural green tourism enterprises, rural territorial communities, and municipal authorities; in the educational process of higher education institutions of economic and tourism or their departments.*

Conclusions according to the article. *Small forms of management in rural green tourism are the subject of micro-entrepreneurship. They carry out their activities in accordance with the requirements of rural development, hospitality, agriculture, transport, environmental situation and environmental activities in the countryside. In addition, it is one of the types of self-employment of the population, which raises the role of patriotism, local history; averages the elements of active work and recreation; creates a living environment close to nature; contributes to improving the living standards and quality of life of rural residents. In view of the above, the organizational and economic foundations of small forms of management activities in rural green tourism are determined in relationship of the business entity with the factors of its external and internal environment.*

Keywords: *small enterprises, rural green tourism, content, organization, factors, external and internal environment, activity, features, competition, management.*

JEL Classification: *Q12, L83, O13, O15.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання становлення та розвиток малого підприємництва у різних сферах діяльності є об'єктивною тенденцією розвитку сучасної економіки. Адже воно характеризується високим рівнем організаційної гнучкості, спрямованістю зусиль на постійне удосконалення власної діяльності з орієнтацією на місцеві ресурси, наявністю двостороннього зв'язку між підприємцем і його клієнтами, виконанням ролі ринкоутворюючого фактору.

У зв'язку із значним збільшенням і переформатуванням туристичних потоків на місцеві, у т.ч. сільські атракції та дестинації, зумовленого низкою об'єктивних причин, що спостерігаються в Україні в останні роки, питання вивчення функціонування малих форм господарювання у сфері туризму, у тому числі сільського зеленого, набуває актуального значення. Особливо це стосується пошуку можливостей і ресурсів прискорення їх організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування малих форм господарювання, у тому числі у сфері туризму, були предметом вивчення та знайшли висвітлення у роботах таких науковців як Ю. Д. Білик, З. С. Варналій, Л. І. Воротіна, В. П. Горьовий, М. М. Ігнатенко, І. В. Ляшенко, Ю. П. Макаренко, П. М. Макаренко, Л. О. Мармоль, М. М. Пітюлич, І. А. Романюк, П. Т. Саблук, М. Г. Шульський, В. В. Юрчишин та багато інших. Разом з тим, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Зокрема, йдеться про встановлення та аналіз факторів організації та діяльності малих підприємств у сільському зеленому туризмі.

Мета статті – обґрунтування теоретичних засад організації і практичних підходів здійснення діяльності малих підприємств у сільському зеленому туризмі на основі встановлення їх змісту і виявлення факторів і особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування малих форм господарювання у галузі сільського зеленого туризму безпосередньо пов'язано з наявністю сучасного понятійного апарату та нормативно-правових визначень, аналіз яких надасть можливість виявити їх економічну сутність. Відповідно Господарського кодексу України, до суб'єктів господарювання загалом належать господарські організації – юридичні особи, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [1].

Згідно кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік, суб'єкти господарювання розподіляють на: мікро- та малі, середні та великі підприємства. Згідно такої градації, суб'єктами мікро-підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [2].

Проте для малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі, які теоретично належать до мікро-підприємств, не зовсім підходять дані критерії, адже навіть 10 працівників можуть виконувати значний обсяг роботи та надавати велику кількість послуг, а річний дохід у межах до 2 млн. євро недосяжний для багатьох туристичних підприємств на селі. Таким чином, в умовах негативного коливання курсу національної валюти, встановлені обмеження не є логічними не тільки для малих форм господарювання сільського зеленого туризму, а й багатьох інших галузей сфери послуг.

У науковій економічній літературі також зустрічаються й інші визначення сутності малих форм господарювання. Так, на думку І. В. Ляшенка, малі форми господарювання – це суб'єкти малого підприємництва, що створюються на основі певної форми власності (як правило, приватної) для здійснення господарської діяльності, одержання прибутку чи в споживчих цілях. І, крім зазначеного раніше, вони мають деяку господарсько-правову самостійність [3, с.30].

І. А. Романюк [4] визначає малі форми господарювання як суб'єкти підприємницької діяльності дрібнотоварного укладу будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, як зареєстровані, так і незареєстровані органами державної влади. Л. О. Мармуль [5] погоджується із наведеними твердженнями, однак наголошує на особистій участі членів цих господарств та їх родин у виробничому та/або обслуговуючому процесі.

На нашу думку, малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі – це економічно самостійні господарюючі суб'єкти мікро-підприємництва. Вони здійснює свою діяльність за участі власника та членів його родини, або із залученням найманої робочої сили. Йдеться у тому числі про надання туристичних послуг і житла; сільськогосподарську діяльність і виробництво продуктів харчування; надання транспортних та інших послуг; торгівлю та інше з метою реалізації власних соціально-економічних інтересів.

Для виявлення особливостей функціонування малих форм господарювання туризму у сільській місцевості варто виявити основні організаційні засади функціонування таких підприємств з урахуванням вимог до цих підприємств та специфіки туристичної діяльності. Так, М. М. Ігнатенко вважає, що є наступні особливості організації малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі: власне сільські туристичні агрооселі широкої та вузької спеціалізації; селянські й фермерські господарства з розвитком сільського зеленого туризму як супутнього виду діяльності; агрооселі, спеціалізовані на розвитку туристичної інфраструктури (прокат та/або продаж туристичного спорядження; харчування; ночівля; транспортні й побутові послуги та ін.). Також мале підприємництво є здійсненням діяльності у межах приватних осель або особистих селянських господарств, які законодавчо й часто в наукових дослідженнях не відносяться до суб'єктів підприємницької діяльності [6].

Серед вимог до суб'єктів малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі та господарстві є обмеження особистим селянським господарствам площі земельної ділянки розміром не більше 2 га. Її збільшення можливе лише відповідно до умов дотримання чинного законодавства. Діяльність здійснюється індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають. Проте це можуть бути також й фермерські господарства із великою площею земельних угідь. Зважаючи на існування багатоманітності термінології та дискусійності багатьох теоретичних аспектів щодо малих форм організації сільського зеленого туризму, доцільно виділити основні особливості діяльності малих форм господарювання:

1. Приватна автономність підприємця, його повна економічна і господарська свобода у виборі сфери, методів, часу, місця здійснення підприємницької туристичної діяльності, але узгоджені з інтересами сільської громади.
2. Повна відповідальність за економічні, екологічні та соціальні наслідки своєї діяльності й пов'язані з нею ризики.
3. Власна спрямованість на зайнятість, комерційний успіх, на одержання прибутку, підвищення рівня та якості життя, особистісне зростання й удосконалення.
4. Особиста участь всієї сім'ї або окремих її членів у здійсненні туристичної діяльності.
5. Невеликі обсяги виробництва туристичної продукції або надання туристичних послуг.
6. Як правило, досить інтуїтивний характер підприємницької діяльності, відсутність фахових стратегій маркетингу та менеджменту на перспективу.
7. Використання некваліфікованої або малокваліфікованої робочої сили (низький рівень освіти, відсутність професійних навичок).
8. Неформальний характер взаємовідносин у процесі здійснення підприємницької діяльності.
9. Значна залежність від природно-кліматичних факторів, що зумовлюють сезонність туристичних послуг.
10. Велика ймовірність ризиків, що ускладнює доступ до фінансово-кредитних ресурсів та інновацій, повільне їх впровадження.
11. Слабка державна й місцева підтримка або її відсутність.
12. Високий ступінь тінізації господарської діяльності, а також бюрократія і корупція.

Однак, виходячи з того, що сільський зелений туризм визначається як відпочинковий різновид туризму, що відбувається у сільських оселях, домогосподарствах, у яких власник господарства надає послуги з розміщення та харчування, іноді – з сукупності інших характерних послуг (екскурсії, походи, прогулянки, свята тощо) обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування малих форм господарювання в сільському зеленому туризмі необхідно проводити, враховуючи особливості сфери туризму та гостинності.

Відповідно до Закону України «Про туризм», до суб'єктів, що здійснюють та забезпечують туристичну діяльність (окрім туристичних операторів та туристичних агентів) належать: готелі (кількість номерів – не менше 6); аналогічні засоби розміщення (надають обмежені готельні послуги); інші суб'єкти підприємницької діяльності (надають послуги проживання, харчування, екскурсійні, рекреаційні); фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо [7].

Отже, проаналізувавши нормативно-правове та теоретичне підґрунтя суб'єктів мікро-підприємництва можна стверджувати, що малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі – це економічно самостійні господарюючі суб'єкти, які здійснюють свою діяльність та надають послуги розміщення (проживання), харчування, трансферту та ряду інших характерних туристичних послуг з використанням:

власного будинку (із кількістю житлових кімнат (номерів) не більше 6); трудових ресурсів членів родини; особистого селянського підсобного господарства; природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурно-мистецької, історичної й етнографічної спадщини регіону.

Розглядаючи малі форми господарювання з точки зору теорії систем, зауважимо, що вони належать до систем відкритого типу. На їх діяльність чинить вплив ряд зовнішніх факторів (нормативно-правове регулювання діяльності у сфері туризму, візовий режим, валютні коливання, соціально-політична ситуація в країні, зміна тарифів на комунальні послуги, гарантії і рівень безпеки тощо). Для визначення організаційних засад функціонування виділені фактори впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі (табл. 1).

Таблиця 1. Фактори впливу на діяльність малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі

Підприємницьке середовище	Фактори впливу	
	позитивні	негативні
Зовнішнє середовище	- звільнення від податків (сільські агрооселі); - здорожання іноземної валюти (для іноземних туристів); - переорієнтація внутрішніх туристичних потоків; - інтернет-можливості бронювання тощо; - конкуренція з боку готельних комплексів, інших аналогічних засобів.	- економічна та фінансова кризи; - політична нестабільність; - недосконале законодавство; - нерозвинута інфраструктура, у тому числі якості дорожніх покриттів; - погіршення екологічного стану; - підвищення тарифів та енергоносіїв; - сезонний характер послуг.
Внутрішнє середовище	- впровадження нових технологій, у тому числі щодо продаж, економного витрачання енергоносіїв; - диверсифікація діяльності і послуг у туризмі; - особиста зацікавленість в ефективній діяльності та конкурентоспроможності.	- низький рівень техніки, технологій; - відсутність ефективного менеджменту й маркетингу; - поєднання кількох професій, посад; - залежність якості послуг від внутрішнього мікроклімату, гостинності, традицій.

Розглянувши наведені фактори впливу на суб'єкти господарювання у сільському зеленому туризмі, доходимо висновку, що визначення їх переліку зовнішнього та внутрішнього середовищ прямо впливають на ефективність управління та діяльність малих форм господарювання. У системі факторів зовнішнього середовища малих форм господарювання можна виділити декілька рівнів.

Перший рівень – це рівень, у якому безпосередньо функціонує суб'єкт господарювання. До нього належать: туристи-індивіди та малі туристичні групи; партнери – суб'єкти, які забезпечують надходження ресурсів, необхідних для нормального функціонування; регулятори – державні, регіональні та місцеві органи, що встановлюють конкретні правила, контролюють і регулюють діяльність суб'єкта господарювання; конкуренти – готельні підприємства, гостинні двори, сільські садиби, що функціонують у регіоні.

Другий рівень – загальне середовище, яке містить фактори, що непрямо впливають на діяльність малих форм господарювання. Ці фактори в рівній мірі впливають на всі туристичні підприємства регіону. До цього рівня варто віднести: культуру й історію, традиції та звичаї, норми і поведінкові моделі, конфесійну структуру і систему цінностей та автентичність регіону, місцевості; економіку, що означає ступінь розвиненості фінансових, трудових і споживчих ринків, рівень життя і купівельну спроможність населення, інфраструктуру, інфляцію, ціни, доступ до ресурсів, нормативно-правове регулювання туристичної діяльності, сільського господарства, податкову систему тощо; політику – розподіл і концентрацію влади, ідеологію, представництва.

Третій рівень – глобальне середовище, вплив якого не пов'язаний з особливостями конкретного регіону або країни. Це, насамперед, технологічне середовище – знання, інформація, розвиток інформаційних технологій, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій; міжнародне середовище – візові режими, процес євроінтеграції; транспортне сполучення; комунікації; світові господарські й культурно-мистецькі тенденції; світова мода; доступність туристичних атракцій і послуг; дипломатичні відносини й глобальна безпека; міждержавні конфлікти; різноманітні світові кризи й епідемії тощо.

Усі наведені фактори перебувають у комплексному взаємозв'язку і взаємозалежності. Тому аналізуючи особливості організаційно-економічних засад функціонування малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі, варто враховувати їх вплив на ефективність діяльності останніх. Схематично взаємозв'язок малих форм господарювання із зовнішнім середовищем прямої та непрямої дії зображено на рис. 1.

Як видно із наведеного рис. 1, фактори зовнішнього середовища прямого впливу проявляються в таких формах, як: поведінка, запити й ринкові позиції постачальників і споживачів; зміна законодавства щодо сертифікації й ліцензування діяльності, господарських питань, обліку й оподаткування; постанови й обмеження місцевих органів управління; склад і поведінка конкурентів, попит і пропозиція на ринках туристичних послуг, платоспроможність населення. Факторами непрямого впливу виступають соціально-економічна стабільність й військово-політична ситуація в країні, рівень розвитку науково-технічного прогресу й модернізації життєдіяльності, санітарно-епідеміологічна й екологічна обстановка тощо.

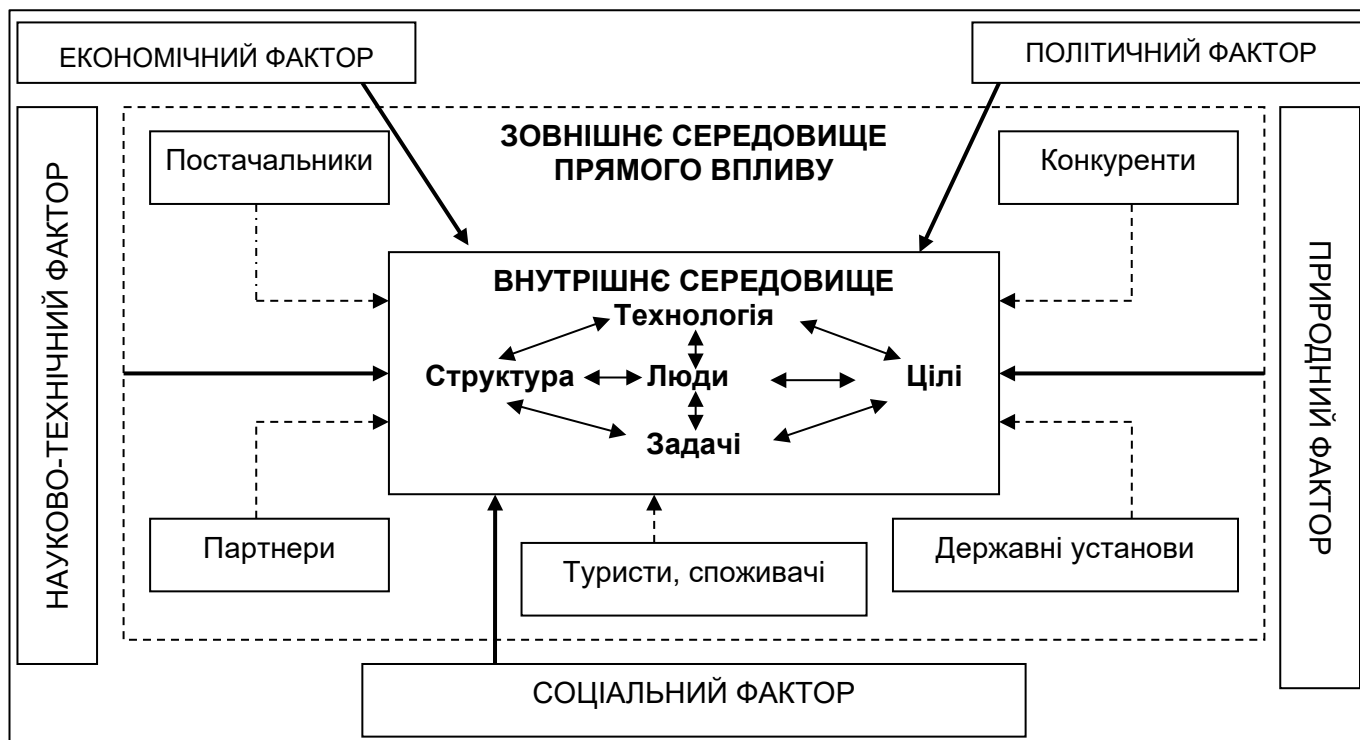

Рисунок 1. Вплив факторів на малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі

Висновки. Малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі є суб'єктом мікро-підприємництва. Вони здійснюють свою діяльність відповідно до вимог розвитку сільських територій, сфери гостинності, сільського господарства, транспорту, екологічної ситуації та природоохоронної діяльності на селі. Крім того, це один із видів самозайнятості населення, який піднімає роль патріотизму, краєзнавства; усереднює елементи активної діяльності і відпочинку; створює життєве середовище, наближене до природи; сприяє підвищенню рівня та якості життя сільських мешканців. Зважаючи на вказане вище, організаційно-економічні засади функціонування малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі визначаються у взаємозв'язку суб'єкта господарювання із факторами його зовнішнього та внутрішнього середовища.

На перспективу досить актуальним постає питання державної підтримки й регулювання підприємницької діяльності, цілеспрямованого реформування і вдосконалення регуляторних важелів впливу на діяльність підприємств малого сектору туристичної діяльності на селі в умовах децентралізації влади й адміністративно-територіальної реформи.

Список використаних джерел

1. Господарський Кодекс. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
2. Макаренко Ю. П. Аграрні малі господарства: умови та шляхи розвитку: монографія. Дніпропетровськ: Січ, 2012. 680 с.
3. Ляшенко І. В. Зелений туризм как объект предпринимательской деятельности для малых форм сельского хозяйства. Экономика и управление, 2002. № 6. С. 29-31.
4. Романюк І. А., Яровий В. Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4(40). С. 72-75.
5. Мармуль Л. О., Пінчук Т. А. Організація та розвиток аграрного туризму в регіоні: монографія. Херсон: Айлант, 2009. 168 с.
6. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. Економіка та держава. № 1. 2017. С. 10-14.
7. Закон України «Про туризм». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950324.html
8. Мармуль Л. О., Усаченко Л. М., Недюха М. П. та ін. Удосконалення управління діяльністю туристичних підприємств. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Навч.-наук. ін-т післядиплом. освіти. Херсон : Грін Д. С., 2014. 190 с.
9. Пеньковський, Валентин Сергійович. Формування та розвиток господарств сільського зеленого туризму : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 ; Полтав. держ. аграр. акад. Полтава, 2017. 20 с.

References

1. Hospodarskyi Kodeks [Business Code]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2> [in Ukr.].
2. Makarenko, Yu. P. (2012). Ahrarni mali hospodarstva: umovy ta shliakhy rozvytku [Agrarian small businesses: conditions and ways of development] : monohrafiia. Dnipropetrovsk: Sich, 680 p. [in Ukr.].

3. Lyashenko, I. V. (2002). Zeleniy turizm kak ob'ekt predprinimatelskoy deyatel'nosti dlya mal'nykh form selskogo hozyaystva [Green tourism as an object of entrepreneurial activity for small forms of agriculture]. *Ekonomika i upravlenie*, 6, 29-31. [in Ukr.].
4. Romaniuk, I. A., Yarovyi, V. F. (2017). Sotsialno-ekonomichna efektyvnist funktsionuvannya pidpriemstv silskoho zelenoho turyzmu ta haluzi turyzmu zahalom [Socio-economic efficiency of the functioning of enterprises of agricultural green tourism and the field of tourism general]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (40), 53–58 [in Ukr.].
5. Marmul', L. O., Pinchuk, T. A. (2008). Orhanizatsiya ta rozvytok aharnoho turyzmu v rehioni [Organization and development of agricultural tourism in the region]. Kherson, Aylant, 168 p. [in Ukr.].
6. Ignatenko, M. M., Runcheva N. V. (2017). Protsesy resursozabezpechennia spetsializatsii ta kontsentratsii vyrobnytstva v korporatyvnykh ahroformuvanniakh. [The processes of resourcing of specialization and concentration of production in corporate agricultural enterprises]. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 10-14. [in Ukr.].
7. Zakon Ukrainy «Pro turyzm» [Law of Ukraine «Pro Tours»]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950324.html [in Ukr.].
8. Marmul', L. O., Usachenko, L. M., Nediukha, M. P. & Nezvyschuk-Kohut, T. S. (2014). Udoskonalennia upravlinnia diial'nistiu turystychnykh pidpriemstv [Improvement of management of tourism enterprises], Kherson: Hrin' D. S., Ltd. 190 p. [in Ukr.].
9. Penkovsky, V. S. (2017). Formuvannia ta rozvytok hospodarstv silskoho zelenoho turyzmu [Formation and development of farms and rural green tourism] avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 ; Poltav. derzh. ahrar. akad. Poltava, 20 p. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Пеньковський Валентин Сергійович, кандидат економічних наук, викладач кафедри професійної освіти, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»,
e-mail: psvalentyn@gmail.com

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри фінансів, обліку та оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»,
e-mail: mak24.75@meta.ua
orcid.org/0000-0002-7840-0755

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Пеньковский Валентин Сергеевич, кандидат экономических наук, преподаватель кафедры профессионального образования, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»,
e-mail: psvalentyn@gmail.com

Кучеренко Николай Анатольевич, старший преподаватель кафедры финансов, учета и налогообложения, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»,
e-mail: mak24.75@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Penkovsky Valentyn, PhD, Lecturer of the Department of Vocational Education, Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University,
e-mail: psvalentyn@gmail.com

Kucherenko Mykola, Senior Lecturer of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University,
e-mail: mak24.75@meta.ua

УДК 351:82

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-30-35>

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ТА РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Плевако Я. А.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні й практичні аспекти здійснення державної підтримки та регулювання розвитку підприємств сільського зеленого туризму.

Метою роботи є обґрунтування напрямів, механізмів та інструментів державної підтримки й регулювання розвитку підприємств сільського зеленого туризму на перспективу.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: історичний, діалектичний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, SWOT-аналізу, групувань, проблемно-цільовий підхід.

Результати роботи. У статті висвітлені проблеми, чинники та перспективи здійснення державної підтримки й регулювання розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Визначені умови, ресурси, механізми та інструменти державної підтримки й регулювання. Обґрунтовані джерела їх поширення і зростання. Запропоновані форми моніторингу, звітності та обліку. Визначені функції з метою удосконалення державної підтримки, регулювання та управління розвитком підприємств сільського зеленого туризму на перспективу.

Галузь застосування результатів. Матеріали, результати й висновки статті можуть бути використані у діяльності сільських територіальних громад, органів місцевого самоврядування, підприємств й агроосель, закладів вищої освіти відповідної спеціалізації та факультетів економіки й менеджменту.

Висновки. Сільський зелений туризм – це відносно новий вид діяльності на селі. Він є корисним як для відпочиваючих, так і для господарів – сільських жителів, підприємців, сільських громад, регіонів і держави в цілому. Його підприємства й агрооселі сприяють розвитку багатьох пов'язаних з ними підприємств інших галузей економіки; збереженню національної духовності, популяризації української культури; поширенню знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості країни. Це заслуговує на всіляку підтримку з боку держави, громадських організацій, великого агробізнесу, сільських територіальних громад.

Ключові слова: державна підтримка, сільський зелений туризм, суб'єкти, підприємства, агрооселі, розвиток, регулювання, удосконалення, управління.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА И РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА

Плевако Я. А.

Предметом исследования являются теоретические, методические и практические аспекты осуществления государственной поддержки и регулирования развития предприятий сельского зеленого туризма.

Целью работы является обоснование направлений, механизмов и инструментов государственной поддержки и регулирования развития предприятий сельского зеленого туризма на перспективу.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: исторический, диалектический, системно-структурного анализа и синтеза, статистико-экономические, SWOT-анализа, группировок, проблемно-целевой подход.

Результаты работы. В статье освещены проблемы, факторы и перспективы осуществления государственной поддержки и регулирования развития предприятий сельского зеленого туризма. Определены условия, ресурсы, механизмы и инструменты государственной поддержки и регулирования. Обоснованные источники их распространения и роста. Предложенные формы мониторинга, отчетности и учета. Определены функции с целью совершенствования государственной поддержки, регулирования и управления развитием предприятий сельского зеленого туризма на перспективу.

Область применения результатов. Материалы, результаты и выводы статьи могут быть использованы в деятельности сельских территориальных общин, органов местного самоуправления, предприятий и агроусадеб, высших учебных заведений соответствующей специализации и факультетов экономики и менеджмента.

Выводы. Сельский зеленый туризм – это относительно новый вид деятельности на селе. Он полезен как для отдыхающих, так и для хозяев – сельских жителей, предпринимателей, сельских общин, регионов и государства в целом. Его предприятия и агроусады способствуют развитию многих связанных с ними предприятий других отраслей экономики; сохранению национальной духовности, популяризации украинской культуры; распространению знаний и информации об исторических, природных, этнографических особенностях страны. Это заслуживает всяческой поддержки со стороны государства, общественных организаций, крупного агробізнеса, сельских территориальных общин.

Ключевые слова: государственная поддержка, сельский зеленый туризм, субъекты, предприятия, агроусады, развитие, регулирование, совершенствование, управление.

STATE SUPPORT AND REGULATION OF RURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES DEVELOPMENT

Plevako Yaroslav

The subject of the research is theoretical, methodical and practical aspects of state support and regulation of rural green tourism enterprises development.

The purpose of the work is to substantiate the directions, mechanisms and instruments of state support and regulation of the development of rural green tourism enterprises for the future.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. Methods were used: historical, dialectical, system-structural analysis and synthesis, statistical-economic, SWOT-analysis, grouping, problem-targeted approach.

Results of work. The article highlights the problems, factors and prospects of state support and regulation of rural green tourism enterprises development. The conditions, resources, mechanisms and instruments of state support and regulation are identified. Reasonable sources of their spread and growth. Forms of monitoring, reporting and accounting are proposed. Functions have been defined to improve state support, regulation and management of rural green tourism enterprises development in the future.

The field of application of results. The materials, results and conclusions of the article can be used in the activities of rural territorial communities, local self-government bodies, enterprises and agro-villages, higher education institutions of relevant specialization and faculties of economics and management.

Conclusions. Rural green tourism is a relatively new type of rural activity. It is useful for both holidaymakers and owners – rural residents, entrepreneurs, rural communities, regions and the state as a whole. Its businesses and agro-settlements contribute to the development of many related businesses in other industries; preservation of national spirituality, popularization of Ukrainian culture; dissemination of knowledge and information about the historical, natural, ethnographic features of the country. It deserves all the support from the state, public organizations, large agribusiness, rural territorial communities.

Key words: state support, rural green tourism, subjects, enterprises, agro-settlements, development, regulation, improvement, management.

JEL Classification: L83, O13, Q10, R58

Постановка проблеми. Перспективним проявом підприємницької ініціативи в сільській місцевості є сільський зелений туризм. Сільський зелений туризм – це діяльність сільського населення, що пов'язана із сільським середовищем, сільським будинком і заняттям. У центрі уваги знаходяться природа і людина. Сільський туризм не має шкідливого впливу на навколишнє середовище, на відміну від масового, і у той же час робить істотний внесок у регіональний розвиток. Він дозволяє використовувати існуючий житловий фонд і не вимагає значних інвестиційних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз управління організаціями, суб'єктами та об'єктами сільського зеленого туризму подано в працях В. П. Васильєва, Л. М. Забуранної, М. М. Ігнатенка, Л. О. Мармуть, О. А. Марченко, І. А. Романюк, В. С. Пеньковського, О. А. Сарапіної, В. Ф. Ярового. Однак у названих роботах розглянуто управління, в основному, на рівні менеджменту підприємств, з боку місцевих і районних організацій та власників сільських агроосель. Його здійснення на державному рівні, державне регулювання та підтримка на державному рівні потребують подальших досліджень.

Мета статті – обґрунтування напрямів, механізмів та інструментів державної підтримки й регулювання розвитку підприємств сільського зеленого туризму на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні та зарубіжні дослідження, практичний досвід показують, що прискорений розвиток підприємств і агроосель сільського зеленого туризму може відігравати роль каталізатора структурної перебудови сільської економіки, забезпечувати, на думку М. Ігнатенка, І. Романюк, демографічну стабільність і вирішувати соціально-економічні проблеми в сільській місцевості [1, 2]. У сільських регіонах країни спостерігається різке зменшення кількості населення, зменшення зайнятості й масові міграції працездатного населення у міста й за кордон. З іншої сторони, диджиталізація всіх видів діяльності об'єктивно призводить до зменшення зайнятості й вивільнення трудових ресурсів.

Тому стратегічно важливим завданням впродовж короткого проміжку часу є подолання відставання в цій сфері й реалізація наявного великого туристичного ресурсного потенціалу шляхом проведення вираженої політики державної підтримки й регулювання туристичної діяльності на селі. Для цього необхідне створення ефективної моделі підтримки, регулювання управління розвитком підприємств і агроосель сільського зеленого туризму.

У сучасних умовах сільський зелений туризм як в Україні, так і в інших країнах, має багаторівневу структуру організації та регулювання. Його розвивають на національному, регіональному й місцевому рівнях. На думку Л. Мармуть, вплив на розвиток підприємств сільського зеленого туризму також здійснюють професійні асоціації та об'єднання, громадські організації та фундації [3, с. 65]. Співвідношення між державним і недержавним регулюванням неоднакове й змінюється під впливом політичних, соціально-економічних, психологічних, демографічних та інших чинників.

Довгостроковий вплив підприємств сільського зеленого туризму на розвиток економіки окремих регіонів, сільських територій їх розміщення проявляється в мультиплікативному ефекті. Залучення інвестицій для розвитку інфраструктури сільського зеленого туризму сприяє розвитку сполучених галузей: будівництва, сільського господарства, легкої й харчової промисловості, транспорту, готельно-ресторанного господарства, народних промислів тощо.

Це створює нові засади для збільшення зайнятості населення, підвищення рівня його добробуту, відродження і збереження сільських територій. Важливість розвитку підприємств сільського зеленого туризму для національної й регіональної економіки визначає його державна підтримка та регулювання. Тому на цих рівнях необхідно усунути низку проблем, що помітно стримують розвиток цього виду діяльності.

Сільський зелений туризм є новою формою підприємницької діяльності для села. Його можна віднести до сфери малого підприємництва, яке формує ринкове середовище й диверсифікацію економіки сільського

господарства. Розвиток підприємств галузі сприяє створенню нових робочих місць на селі, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу у малі форми сільськогосподарського виробництва, є важливим джерелом формування місцевих бюджетів й бюджетів селянських родин. Вони, в свою чергу, стають буферною зоною, яка знижує ризики руйнування ресурсного потенціалу великотоварного аграрного виробництва.

Мале підприємництво – це будь-яка самостійна, систематична, поступальна ініціативна діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова) підприємства та громадян, яка проводиться на власний ризик, з метою реалізації економічних інтересів. У ній зайнято до 50 працівників і обсяг виручки від реалізації продукції за рік складає до 10 млн. грн. Основними функціями малого підприємництва є: формування конкурентного середовища; оперативне реагування на зміни кон'юнктури ринку; розширення сфери застосування в аграрному секторі інновацій; створення робочих місць; формування середнього класу на селі.

Сільський зелений туризм можна вважати підприємництвом, оскільки власники агроосель створюють додаткові робочі місця, цим самим зменшуючи безробіття на селі (для прикладу, одне ліжко-місце забезпечує роботою, у середньому, 6-7 місцевих жителів). Вони надають послуги, пов'язані з проживанням і харчуванням, а також атракції, пов'язані зі звичайним побутом сільського жителя (випіканням хліба, рибальством, вечереми при вогнищі, участю у польових і садових роботах та святкуваннях) за певну плату, що і є прибутком для власників даної агрооселі або малого сільського туристичного підприємства.

Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини сільських територій [4, с. 156]. Даний вид туризму передбачає перебування туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського чи фермерського господарства.

Практично в усіх країнах для малих підприємств сільського зеленого туризму встановлено певні пільги й надається державна підтримка. Без ефективної підтримки держави малі підприємства сільського зеленого туризму не зможуть існувати, розвиватися й зміцнювати свої позиції на ринку, що формується. Вони не зможуть протистояти монопольному положенню постачальників ресурсів і супутніх послуг, а також посередників, що встановлюють повний контроль над ринком, цінами, якістю продукції чи послуг, їх безпеки часто без належного врахування потреб споживачів.

На сьогодні господарі сільських садиб спираються на Закон «Про особисте селянське господарство» (№ 742-IV від 15.05.2003) [5], згідно з яким сільський господар, який не є суб'єктом підприємницької діяльності, має право надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму з використанням майна особистого селянського господарства. Положення цього закону не розкривають повний спектр обов'язків саме в галузі сільського зеленого туризму, що стримує розвиток цієї сфери. Тому для пріоритетного розвитку сільського зеленого туризму необхідно мати та виконувати Закон «Про сільський зелений туризм» [6].

Такий підхід необхідний, адже туристична діяльність у сфері сільського зеленого туризму відрізняється від туристичної діяльності в цілому. Так, суб'єктами надання цих послуг на селі є не професіонали, а власники особистих і фермерських господарств, які спираються на місцеві ресурси. Положення цього закону повинні визначати загальні правові, організаційні та соціально-економічні принципи реалізації державної політики України в цій сфері та сприяти залученню сільського населення до цього виду бізнесу.

Дотепер здійснювалися лише спроби в правовому й організаційному забезпеченні процесів формування малого господарювання на селі. Системи стимулювання утворення малих господарств практично не існує, як немає й господарського механізму їх підтримки та обліку. Єдиними інформаційними даними про функціонування підприємств сільського зеленого туризму в сільській місцевості є форми звітності за туристичним збором, але лише в тих випадках, коли приватна агрооселя зареєстрована як приватне підприємство або як міні-готель. Тому в управліннях статистики доцільно включити прийом даних за альтернативними видами туризму, куди й буде надходити вся інформація про його види.

Успішний розвиток малого підприємництва істотно залежить від того політико-економічного середовища, у якому воно здійснює свою діяльність. Однак не менш значними чинниками або ризиками, що супроводжують певне соціально-економічне середовище, є бюрократія, корупція, криміногенна ситуація, рейдерство, тіньова економіка. Вони ускладнюють або навіть зводять нанівець дії підприємців.

Реальна загроза заподіяння шкоди (збитку) суб'єктам господарювання на місце першочергових ставить завдання забезпечення соціально-економічної безпеки. Багато питань підприємницької діяльності регулюються й забезпечуються цивільним, адміністративним, кримінальним та іншими видами законодавства [7, с. 98]. Однак, як свідчить практика, вирішити всі проблеми, пов'язані із убезпеченням господарювання, неможливо за допомогою тільки правового регулювання.

У новому конкурентному середовищі (особливо в умовах збільшеної корумпованості фіскально-контролюючих функцій державних органів) виникає маса проблем, пов'язаних із убезпеченням не тільки фізичних і юридичних осіб, їхньої майнової власності, але й підприємницької (комерційної) інформації як виду інтелектуальної власності. Для захисту підприємницьких інформаційних потоків від різного роду зазіхань та ризиків застосовують як правові, так і спеціальні заходи, а в необхідних випадках здійснюється їх комплексне їх застосування.

Сукупність відомостей, що циркулюють у підприємницькій туристичній діяльності на селі, з метою їх з'ясування, можна умовно згрупувати за напрямками:

- підприємницька (комерційна) інформаційна система (відомості про стан економічної системи, фактори, що позитивно або негативно впливають на сферу господарювання і комерції, у яких діє підприємець);
- правова інформаційна система (відомості про чинне законодавство, що регулює й охороняє діяльність підприємств сільського зеленого туризму);
- спеціально-оперативна інформаційна система (відомості про способи й засоби убезпечення підприємницької інформації від доступу третіх осіб).

Вживання спеціальних заходів, спрямованих на захист інтелектуальної власності, залежить, насамперед, від власника (власників) інформації. У свою чергу, може виникнути питання про необхідність забезпечення зовнішньої й внутрішньої безпеки структурних форм малого підприємництва. Сільський зелений туризм має свої особливості, серед яких найважливішими є: охорона довкілля; соціальна справедливість; демократія; естетична гармонія. Позитивний вплив на розвиток підприємств сільського зеленого туризму в Україні мають наступні чинники: ріст попиту на відпочинок у сільській місцевості; унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл; багаті рекреаційно-туристичні ресурси; екологічна чистота сільської місцевості. Також це наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів; традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок; можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо [8, с. 9].

Розвиток сільського зеленого туризму в Україні стає можливим за рахунок наявності наступних чинників: безцінної природної та історичної спадщини; 15 унікальних природних заповідників. Це і сприятливий клімат, який відрізняється від клімату багатьох країн світу; самобутність етнічної спадщини; понад 4 млн. осіб незайнятого або частково зайнятого в сільському господарстві населення. Крім того, понад 6,4 млн. житлових будинків потенційно можуть бути використані для сільського туризму. 2/3 сільськогосподарської продукції виробляється в особистих селянських господарствах і є проблемами з її збутом тощо.

Основні проблемами, що стоять на шляху розвитку підприємств і агроосель сільського зеленого туризму в Україні, є: недосконалість нормативно-правового забезпечення розвитку підприємств сільського зеленого туризму; відсутність дієвого механізму раціонального та екологічно-збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму на селі; відсутність маркетингових стратегій у сфері сільського зеленого туризму; низький рівень кадрового забезпечення щодо туристичної діяльності на селі [9, с. 102].

Стратегічною ж метою розвитку підприємств і агроосель сільського зеленого туризму у країні повинно стати: створення конкурентоспроможного національного продукту не тільки для внутрішнього ринку, а і світового, який здатний задовольнити потреби вибагливого споживача. Необхідно значно розширити номенклатуру послуг внутрішнього туристичного ринку. При цьому забезпечення комплексного розвитку туристичних територій та центрів доцільно з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення; державно-приватного партнерства з підприємствами інших галузей та бізнесів, насамперед, агробізнесу; соціальної відповідальності.

Висновки. Сільський зелений туризм – це відносно новий вид діяльності на селі. Він є корисним як для відпочиваючих, так і для господарів – сільських жителів, підприємців, сільських громад, регіонів і держави в цілому. Його підприємства й агрооселі сприяють розвитку багатьох пов'язаних з ними підприємств інших галузей економіки; збереженню національної духовності, популяризації української культури; поширенню знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості країни. Це заслуговує на всяку підтримку з боку держави, громадських організацій, великого агробізнесу, сільських територіальних громад.

У перспективі для забезпечення державної підтримки й регулювання розвитку підприємств і агроосель сільського зеленого туризму в Україні та ефективного управління ним вбачається доцільним: удосконалити нормативно-правову базу сільської туристичної діяльності на державному, регіональному та місцевому рівнях; постійно проводити моніторинг якісних та кількісних показників функціонування підприємств і агроосель сільського зеленого туризму та вивчення динаміки ринку послуг сільського зеленого туризму й конкуренції на ньому. Необхідно створити інфраструктуру фінансово-кредитної підтримки розвитку суб'єктів господарювання сільського зеленого туризму. Мова йде також і про розробку та вдосконалення програм державно-приватного партнерства й соціальної відповідальності у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко М. М. *Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Агросвіт: наук. жур.* 2015. № 17. С. 31-37.
2. Романюк І. А. *Системно-структурні дефініції категорій у галузі сільського зеленого туризму: узагальнення та використання. Науковий вісник ХДУ. Серія «Економічні науки». Херсон: Гельветика, 2015. Вип. 15. Ч. 3. С. 29-31.*
3. Мармуль Л. О., Коваленко І. В. *Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК.* 2008. №12. С. 62-69.
4. Пітюлич М. М., Михайлюк І. І. *Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейських країн. Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. Серія «Економіка». Спецвип. 33. Ч. 3. С. 154-158.*
5. Закон України «Про особисте сільське господарство» № 3108-IV від 17.11.2005 та зміни від 25.12.2008 № 799-VI. URL: http://www.tourlib.net/zakon/pro_selgosp.htm

6. Закон України «Про сільський зелений туризм». URL: http://derazhnia-rda.gov.ua/docum/2012/zakon_ukrajini_pro_silskij_turizum.pdf
7. Горішевський П. В., Васильєв В. П., Зінко Ю. В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі: підручник. Івано-Франківськ : Місто-Н, 2008. 158 с.
8. Марченко О. А. Кадровий менеджмент та мотивація персоналу працівників туристичних підприємств. Агросвіт: наук. жур. 2016. № 11. С. 7-11.
9. Grynychuk Ju., Romaniuk I. Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4, No. 4. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2018. С. 100-105.

References

1. Ihnatenko, M. M. (2015). *Planuvannya i prohnozuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub"yektiv hospodaryuvannya ahraryoi sfery ekonomiky* [Planning and forecasting the social responsibility of economic entities in the agricultural sector]. *Ahrosvit*, 17, 31-37 [in Ukr.].
2. Romaniuk, I. A. (2015). *Systemno-strukturni definitsiyi katehoriy u haluzi sil's'koho zelenoho turyzmu: uzahal'nennya ta vykorystannya* [System-structural definitions of categories in rural green tourism: generalization and use]. *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya «Ekonomichni nauky», Hel'vetyka*, 15(3), 29-31 [in Ukr.].
3. Marmul', L. O. & Kovalenko, I. V. (2008). *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti pererobnykh pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu* [State regulation of investment activity of agro-industrial complex processing enterprises]. *Ekonomika APK.*, 12, 62-69 [in Ukr.].
4. Pityulych, M. M. & Mykhaylyuk, I. I. (2011). *Osoblyvosti funktsionuvannya sil's'koho turyzmu v Ukrayini ta dosvid yevropeys'kykh krayin* [Features of functioning of rural tourism in Ukraine and experience of European countries]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, 33(3), 154-158 [in Ukr.].
5. *Zakon Ukrayiny «Pro osobyste sil's'ke hospodarstvo»* [Law of Ukraine «On Personal Agriculture»] № 3108-IV vid 17.11.2005 ta zminy vid 25.12.2008 № 799-VI. URL: http://www.tourlib.net/zakon/pro_selgosp.htm
6. *Zakon Ukrayiny «Pro sil's'kyy zelenyy turyzm»* [Law of Ukraine «On Rural Green Tourism»]. URL: http://derazhnia-rda.gov.ua/docum/2012/zakon_ukrajini_pro_silskij_turizum.pdf
7. Horishevs'kyi, P. V., Vasylyev, V. P. & Zin'ko, Yu. V. (2008). *Sil's'kyy zelenyy turyzm: orhanizatsiya hostynnosti na seli* [Rural green tourism: organization of hospitality in the countryside]. *Ivano-Frankivs'k : Misto-N* [in Ukr.].
8. Marchenko, O. A. (2016). *Kadrovyy menedzhment ta motyvatsiya personalu pratsivnykiv turystychnykh pidpryyemstv* [Personnel management and staff motivation of employees of tourism enterprises]. *Ahrosvit*, 11, 7-11 [in Ukr.].
9. Grynychuk, Ju. & Romaniuk, I. (2018). *Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration*. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 100-105 [in Eng.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Плевако Ярослав Анатолійович, аспірант
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Плевако Ярослав Анатольевич, аспирант
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Plevako Yaroslav, postgraduate
Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

УДК 658,15: 334

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-35-41>

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО КЛУБУ ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КОНТРОЛІНГУ

Жучінський О. Ю.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти визначення фінансово-економічних результатів діяльності культурно-мистецького закладу.

Метою роботи є визначення фінансово-економічних результатів діяльності культурно-мистецького закладу та встановлення їх позитивної динаміки внаслідок впровадження інструментів контролінгу в системне управління його розвитком.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: монографічний; економічних порівнянь; статистико-економічні, у т.ч. формального і факторного аналізу; економіко-математичні; балансовий; графічний.

Результати роботи. У процесі здійснення контролінгу у системі діяльності культурно-мистецьких закладів на селі та управління їх розвитком важливе місце займають фінансово-економічні показники й результати господарювання. Це підтверджується прикладом сільського будинку культури. З однієї сторони, високі й стійкі фінансово-економічні результати його функціонування є важливими наслідками впровадження, своєрідними індикаторами ефективності контролінгу. З іншої сторони, вони є фінансовим підґрунтям його подальшого розвитку й удосконалення. Це особливо цінно в умовах децентралізації влади, адміністративно-територіальної реформи, зміни пріоритетів бюджетування щодо культурно-мистецьких закладів на селі.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в управлінні соціально-культурними підприємствами.

Висновки. Важливе значення для підвищення фінансово-економічних показників діяльності сільського клубу як культурно-мистецького закладу має факторний аналіз. Під економічним факторним аналізом розуміється поступовий перехід від початкової факторної системи (результативний показник) до кінцевої факторної системи, розкриття повного набору прямих кількісно вимірних чинників, що чинять вплив на зміну результативного показника. Їх вибір для аналізу того або іншого показника здійснюється на основі фінансово-економічного аналізу дії зовнішніх чинників. При цьому зазвичай виходять з принципу: чим більший комплекс факторів досліджується, тим точніше будуть результати аналізу. Факторний аналіз може здійснюватись за допомогою анкетування та бути важливим складником системи контролінгу.

Ключові слова: культурно-мистецькі заклади, будинок культури, діяльність, контролінг, фінансово-економічні результати, підвищення, управління, удосконалення, сільська територія, реформа, децентралізація.

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОГО КЛУБА И ИХ МЕСТО В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЛИНГА

Жучинский А. Ю.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты определения финансово-экономических результатов деятельности культурно-художественного заведения.

Целью работы является определение финансово-экономических результатов деятельности культурно-художественного заведения и установления их положительной динамики в результате внедрения инструментов контроллинга в системное управление его развитием.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: монографический; экономических сравнений; статистико-экономические, в т.ч. формального и факторного анализа; экономико-математические; балансовый; графический.

Результаты работы. В процессе осуществления контроллинга в системе деятельности культурных учреждений на селе и управления их развитием важное место занимают финансово-экономические показатели и результаты хозяйствования. Это подтверждается примером сельского дома культуры. С одной стороны, высокие и устойчивые финансово-экономические результаты его функционирования являются важными последствиями внедрения, своеобразными индикаторами эффективности контроллинга. С другой стороны, они финансовым основой его дальнейшего развития и совершенствования. Это особенно ценно в условиях децентрализации власти, административно-территориальной реформы, изменения приоритетов бюджетирования по культурным заведениям на селе.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в управлении социально-культурными предприятиями.

Выводы. Важное значение для повышения финансово-экономических показателей деятельности сельского клуба как культурно-художественного заведения имеет факторный анализ. Под экономическим факторным анализом понимается постепенный переход от начальной факторной системы (результативный показатель) к конечной факторной системе, раскрытие полного набора прямых количественно измеренных факторов, оказывающих влияние на изменение результативного показателя. Их выбор для анализа того или иного показателя осуществляется на основе финансово-экономического анализа воздействия внешних факторов. При этом обычно исходят из принципа: чем больше комплекс факторов исследуется, тем точнее будут результаты анализа. Анализ может осуществляться с помощью анкетирования и быть важной составляющей системы контроллинга.

Ключевые слова: культурно-художественные заведения, дом культуры, деятельность, контролинг, финансово-экономические результаты, повышение, управления, совершенствование, сельские территория, реформа, децентрализация.

FINANCIAL AND ECONOMIC RESULTS OF THE COUNTRY CLUB ACTIVITIES AND THEIR PLACE IN THE SYSTEM OF CONTROLLING

Zhuchinskyi Oleksandr

The subject of the research is theoretical and practical aspects of determining the financial and economic results of the activity of cultural and artistic institution.

The purpose of the work is to determine the financial and economic results of the activities of cultural and artistic institution and to establish their positive dynamics due to the introduction of controlling tools in the systematic management of its development.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. The following methods were used: monographic; economic comparisons; statistical and economic, incl. formal and factor analysis; economic and mathematical; balance; graphic.

Results of work. In the process of controlling in the system of activity of cultural and artistic institutions in the countryside and managing their development, financial and economic indicators and economic results occupy an important place. This is confirmed by the example of a rural house of culture. On the one hand, high and sustainable financial and economic results of its operation are important consequences of implementation, a kind of indicators of controlling efficiency. On the other hand, they are the financial basis for its further development and improvement. This is especially valuable in the context of decentralization of power, administrative-territorial reform, changing budgeting priorities for rural cultural institutions.

The field of application of results. The conclusions and results of the article can be used in the educational process of economic faculties of higher educational establishments. They should be transferred for practical use in the management of socio-cultural enterprises.

Conclusions. Factor analysis is important for enhancing the financial and economic performance of a rural club as a cultural and artistic institution. Economic factor analysis refers to the gradual transition from the initial factor system (performance indicator) to the final factor system, the disclosure of a complete set of direct quantitative factors that influence the change in the effective indicator. Their choice for the analysis of a particular indicator is made on the basis of financial and economic analysis of external factors. In this case, they usually proceed from the principle: the larger the set of factors under study, the more accurate the results of the analysis will be. Factor analysis can be done through questionnaires and be an important component of the controlling system.

Key words: cultural and artistic institutions, cultural house, activity, controlling, financial and economic results, promotion, management, improvement, rural territory, reform, decentralization.

JEL Classification: R51, O13, O15, Z10.

Постановка проблеми. Відображенням ефективності систем управління мистецько-культурних закладів на селі, попри власне розвиток притаманих їм видів діяльності, є фінансово-економічні результати господарювання. Це твердження є особливо актуальним в умовах децентралізації влади, адміністративно-територіальної реформи, значного зменшення або й припинення їх бюджетної підтримки. Актуальність вказаної проблематики посилюється, якщо фінансово-економічні результати й показники узгоджуються з впровадженням контролінгу як важливого інструменту й складника системного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування підприємств соціокультурної сфери, соціальної інфраструктури сільських територій були і є предметом досліджень провідних вітчизняних науковців: Л. Антошкіної, Т. Боголіб, М. Ігнатенка, І. Ксьонжик, Л. Мармуль, А. Руснак, І. Романюк. Питання системного управління підприємствами висвітлені у працях С. Кучеренко, Л. Леваєвої, А. Постола. Проте оцінка фінансово-економічних результатів функціонування сільських соціокультурних закладів у взаємозв'язку з впровадженням контролінгу в управління вимагає подальших розробок.

Мета статті – визначення фінансово-економічних результатів діяльності культурно-мистецького закладу та встановлення їх позитивної динаміки внаслідок впровадження інструментів контролінгу в системне управління його розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільський будинок культури як типовий культурно-мистецький (соціокультурний) заклад у минулі роки функціонував як бюджетна дотаційна установа. Проте з початком адміністративно-територіальної реформи й децентралізації влади, припиненням виділення бюджетних коштів на основну діяльність був змушений перейти на інноваційні методи роботи, розширення номенклатури послуг, пошук джерел фінансування, самоокупність і впровадження інструментів контролінгу в системне управління розвитком [1, с. 172]. Отримані фінансово-економічні результати господарювання підтверджують ефективність обраного напрямку діяльності й управління.

Так, доходи закладу, як показують дані табл. 1, за такої активної стратегії продовжують зростати. Це підтверджується тим, що на кінець попереднього 2017 р. залишок коштів складав 100,9 тис. грн., а у 2018 р. – 250,8 тис. грн., тобто збільшився у 2,5 разів. Визначено, що основним джерелом надходжень залишається виручка від реалізації продукції та послуг, а основними статтями витрат є оплата енергоносіїв, комунальних послуг, а також праці. При цьому, на думку М. Ігнатенка, аналіз витрат на засадах контролінгу здійснюється у наступній послідовності: надається загальна оцінка структури, статей і динаміки витрат; загальна сума видатків аналізується за видами, елементами та статтями витрат; розраховується структура й величина доходів; виконується планування показників; робляться висновки та пропозиції щодо зменшення витрат і збільшення надходжень [2, с. 60].

Таблиця 1. Рух грошових коштів сільського будинку культури у 2017 р.*

Показник	Значення показника (тис. грн.)
Надходження коштів:	
Виручка від реалізації продукції та послуг	390,8
Від оренди і прокату	287,2
Від сумісної діяльності	139,4
Повернення дебіторської заборгованості	-
Інші надходження	108,0
Всього	925,4
Потреба в коштах (витрати):	
Придбання матеріалів і обладнання	29,9
На оплату праці	180,6
Розрахунки з бюджетом	245,6
Інші витрати	319,4
Всього	775,5
Рух коштів:	
Наявність на початок року	100,9
Надходження	925,4
Витрати	775,5
Залишок на кінець року	250,8

* Розраховано автором за даними річної фінансово-облікової звітності

При цьому фахівець або відповідний відділ контролінгу досліджує витрати за групами: операційною, фінансовою, інвестиційною та іншою діяльністю. Групування витрат за економічно однорідними елементами дає можливість визначити загальну потребу підприємства у матеріальних ресурсах, суму амортизації основних засобів, витрати на оплату праці й інші грошові витрати незалежно від того, на який конкретний вид продуктів і послуг і на яких ділянках або у підрозділах вони виникли. Також досліджується собівартість наданих послуг (робіт, продукції) та калькуляція. Вихідними даними для аналізу витрат, собівартості продуктів і послуг й калькуляції є дані річної бухгалтерської та фінансової звітності.

Співвідношення окремих елементів витрат у відсотках до загальної їх суми у грошовій формі називається структурою собівартості [3, с. 25]. Собівартість культурно-мистецьких продуктів і послуг – це один із основних узагальнюючих показників, які характеризують діяльність культурно-мистецького закладу – будинку культури. Це виражена у грошовій формі частина вартості, яка включає витрати на споживання засобів виробництва й оплату праці. Інакше кажучи, собівартість втілює минулу або уречевлену працю; вкладення постачання, витрачені кошти виробництва; ту частину знов витраченої праці, яка створює необхідний продукт.

Собівартість показує, у що конкретно обходиться підприємству виробництво продуктів і послуг; відображає рівень технічної оснащеності підприємства, галузі, використання матеріальних ресурсів, досягнутий рівень продуктивності роботи, якість продукції, тобто наскільки ефективно використовуються засоби праці, предмети роботи і сама праця при їх створенні. Задача контролінгу при аналізі собівартості доходів полягає в тому, щоб визначити динаміку й структуру собівартості, розкрити причини відхилення фактичної собівартості звітного періоду і виявити резерви подальшого зниження собівартості за рахунок поліпшення організації виробництва та використання обладнання, економії трудових ресурсів і підвищення продуктивності праці, економії матеріалів, електроенергії, найбільш раціонального використання транспортних засобів, а також за рахунок ліквідації або скорочення втрат і продуктивних витрат.

Собівартість доходів дозволяє здійснювати порівняння у грошовій формі витрат підприємства з результатами його діяльності [4, с. 125]. Зниження собівартості служить необхідною умовою зростання прибутку і підвищення ефективності роботи та створює економічні передумови для зниження цін на пропонувані продукти і послуги. За результатами аналізу потрібно узагальнити всі виявлені та невикористані підприємством ресурси і резерви й розробити конкретні заходи щодо швидшого їх залучення у діяльність і подальшого зниження собівартості доходів. При цьому особливу увагу слід приділити усуненню виявлених недоліків та/або ризиків. Собівартість продуктів і послуг, наданих сільським будинком культури у 2018 р., систематизовано у табл. 2.

Собівартість на одиницю доходів за 2017-2018 рр. знизилась на 0,2% або на 3,6 грн., найвищу собівартість мають послуги студії образотворчого мистецтва, де абонплата складає 150,0 грн. для дорослих за місяць, а найменшу – студія дизайну з 50,0 грн. для однієї дитини/місяць. Обчислення собівартості за окремими елементами і статтями витрат називається калькуляцією [5, с. 259]. Калькуляція характеризує собівартість окремих видів робіт по підприємству, окремих відділах та є важливим засобом для оцінки якості праці, виявлення резервів і шляхів зниження собівартості на конкретних бізнес-процесах.

Найбільш важливим узагальнюючим показником, що характеризує ефективність виробництва, кінцеві результати творчої та комерційної діяльності сільського будинку культури, є прибуток. Прибуток – абсолютний

показник ефективності підприємства, що розраховується для кожного виду діяльності й у цілому як різниця відповідних доходів і витрат. За економічним значенням прибуток визначає фінансовий результат діяльності підприємства та його структурних підрозділів. Значення прибутку визначається тим, що він виступає як один із основних джерел розширеного відтворення, підвищення матеріального рівня життя працівників.

Таблиця 2. Собівартість продуктів і послуг, наданих сільським будинком культури у 2018 р.*

Продукти і послуги	Собівартість продукції	
	Всього, тис. грн.	За одиницю, грн. (місяць)
Студія танцю	109,7	70,0/100,0
Театральна студія	40,8	70,0/100,0
Студія вокалу	57,6	100,0/120,0
Студія мистецтва	84,8	120,0/150,0
Студія дизайну	70,5	50,0/70,0
Студія іміджу	140,0	100,0/100,0
Туристичний клуб	36,6	10,0/20,0
Тренінги	83,7	100,0/200,0 (день)
Разом	623,7	-

* автором за даними річної обліково-фінансової звітності

За рахунок прибутку формуються основні фонди й оборотні засоби, а також складаються заохочувальні й резервні фонди. Засобами контролінгу проводиться аналіз прибутку в наступній послідовності: визначається склад досліджених показників; визначається та аналізується їх динаміка; виконується планування показників та здійснюються висновки. Прибуток аналізується також в залежності від видів діяльності: операційної, звичайної, основної, додаткової. Так, у 2016 р. балансовий прибуток сільського будинку культури дорівнював 925,4 тис. грн. 2/3 його обсягу забезпечували платні культурно-мистецькі послуги.

У розвиток будинку культури вкладаються інвестиції, які мають велике значення для майбутнього конкурентного становища закладу на ринку соціокультурних послуг на селі. За їх допомогою здійснюють розширене відтворення основних засобів, як виробничого, так і невиробничого характеру, зміцнюється матеріально-технічна база. Це дає можливість підприємству збільшувати обсяги виробництва продуктів і послуг, прибутку, поліпшувати умови праці й побуту працівників. Від розміру й ефективності інвестицій залежать собівартість, асортимент продукції, номенклатура послуг, їх якість, новизна і привабливість, конкурентоспроможність.

Завдання відділу або фахівця з контролінгу по їх аналізу та залученню полягає в оцінюванні динаміки; рівня виконання плану по залученню; пошуку джерел та резервів збільшення обсягів; підвищення ефективності використання [6, с. 107]. Інвестиційні кошти у закладі, як правило, вкладаються у капітальний ремонт приміщень, покращення прилеглої території, обладнання. інвентарю. Загальна сума інвестиційних коштів 2016 р. була не значною і дорівнювала лише 526,7 тис. грн., в тому числі будівельно-монтажні роботи становили 322,0 тис. грн. Тому робота у цьому напрямі вимагає більшої активності й поглиблення співпраці з інвесторами.

З будь-якого напрямку діяльності у відділі контролінгу або фахівцем з нього складає звіт, який є незалежним від звіту бухгалтерії. Потім він передається або до аналітичного центру, або обробляється фахівцем відповідно до вимог, та передається для подальшого прийняття управлінського рішення щодо оцінки відповідності й діяльності структурного підрозділу. Звіт складається щомісяця і містить порівняння фактичних показників з плановими або нормативними. Втім, з метою оперативного контролю фахівцям з контролінгу слід виявляти та вивчати значні відхилення від планових показників до їх включення до звіту, визначати причини відхилень і вносити необхідні корективи та надавані пояснення, чому ці проблеми не були або не можуть бути розв'язані раніше.

Наступним змістовним етапом роботи відділу або фахівця з контролінгу є аналітична обробка звіту. Вона дозволяє на якісному і кількісному рівнях визначити ступінь якості фінансово-економічного стану будинку культури. При обробленні звіту можуть використовуватися різні методи статистичного й математичного аналізу з залученням апарату експертних оцінок для пошуку оптимальних шляхів вирішення проблем [7, с. 24]. Алгоритм розрахунків й оцінки формальних і неформальних показників та аналіз причин їх можливої низької якості представлено на рис. 1. За допомогою сукупностей формальних показників та відповідних методів оцінюється фінансовий стан закладу та фінансові результати діяльності.

Формальний аналіз складається з дослідження основних показників відділу контролінгу та їх опису відповідно до встановлених керівництвом вимог та складається на різних етапах обробки з факторного й регресійного аналізу та визначення фінансових резервів будинку культури. За допомогою формальних показників оцінюється фінансовий стан та фінансові результати структурних підрозділів. Розрахунок формальних показників проводиться на підставі попередніх звітів дослідного центру або фахівця з контролінгу.

Під факторним аналізом розуміється методика комплексного вивчення та вимірювання впливу різних чинників на величину результативних показників; або умови досягнення певного господарського результату, який характеризується відповідним показником; або причин, які чинять вплив на результати цих процесів. При аналізі вони умовно розподіляються на кількісні та якісні.

Кількісні чинники визначають величину аналізованого показника при незмінному значенні якісного. Якісні чинники відображають суттєві особливості аналізованого показника при значенні кількісного чинника. При аналізі виявляються причини зміни окремих чинників, що зумовлені конкретними умовами. Як вважає Л. Мармоль, чим більше виявляється причин при аналізі, тим глибше і всебічніше буде аналіз та достовірніший результат його проведення [9, с. 154].

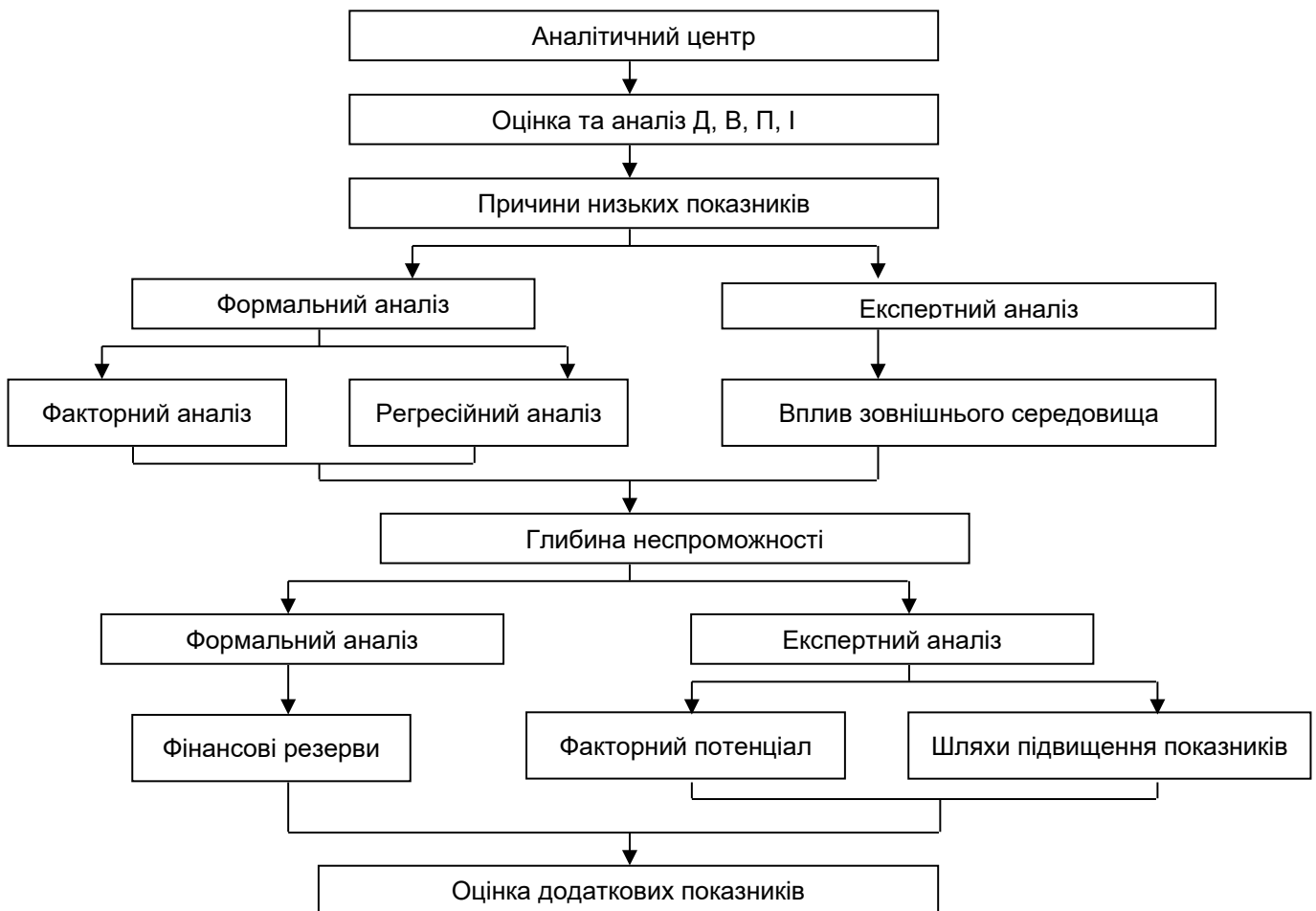

Рисунок 1. Алгоритм та методи обробки й аналізу показників фінансово-економічної діяльності культурно-мистецького закладу засобами контролінгу.

Оскільки результати фінансово-економічної діяльності відбуваються під впливом різноманітних чинників, то вони найчастіше діють взаємопов'язано, і негативну дію одного можуть анулювати позитивні впливи інших. Виявлені чинники дають можливість об'єктивно оцінити діяльність підприємств і правильно обґрунтувати висновки та пропозиції. Крім того, фінансово-економічний аналіз є, перш за все, факторним аналізом. Фінансово-економічний показник, що фігурує в завданнях факторного аналізу як об'єкт дослідження, називається результативним показником. Показники, що беруть участь у завданнях як характеристики або індикатори результативного, тобто, які визначають його особливості, називаються факторними.

Висновки. Важливе значення для підвищення фінансово-економічних показників діяльності сільського клубу як культурно-мистецького закладу має факторний аналіз. Під економічним факторним аналізом розуміється поступовий перехід від початкової факторної системи (результативний показник) до кінцевої факторної системи, розкриття повного набору прямих кількісно вимірних чинників, що чинять вплив на зміну результативного показника. Їх вибір для аналізу того або іншого показника здійснюється на основі фінансово-економічного аналізу дії зовнішніх чинників. При цьому зазвичай виходять з принципу: чим більший комплекс факторів досліджується, тим точніше будуть результати аналізу. Факторний аналіз може здійснюватись за допомогою анкетування та бути важливим складником системи контролінгу.

Список використаних джерел

1. Маргасова В. Г. Організаційно-інформатичне забезпечення фінансового контролінгу системи управління оборотним капіталом. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 2. С. 167-175.
2. Ігнатенко М. М. Оцінка стандартів рівня життя сільського населення та функціонування соціальної інфраструктури аграрної сфери. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. № 2 (22), 2013. С. 59-62.

3. Антошкіна Л. І. Формування політики соціального розвитку в умовах становлення ринкових відносин. Формування ринкових відносин в Україні. 2005. № 12. С. 22-26.
4. Ксьонжик І. В. Соціальний розвиток аграрних підприємств: теоретичні і практичні аспекти. Збірник наукових праць ВНАУ. 2013. №4 (81). С. 121-128.
5. Постол А. А. Удосконалення складових та механізмів інституційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка». Вип. 1 (51). 2018. С. 257-261.
6. Романюк І. А. Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. Економіка АПК. 2014. № 10. С. 105-109.
7. Руснак А. В., Алещенко Л. О. Перспективи формування фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. Агросвіт. 2018. №6. С. 22-27.
8. Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю. Концепції соціально-економічного розвитку України. Економічний вісник університету. Вип. 32/1. 2017. С. 65-71.
9. Мармуть Л. О. Роль стратегічного аналізу в управлінні виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Вип. 2, т. 1. С. 152-156.

References

1. Marhasova, V. H. (2009). *Orhanizatsiyno-informatychnе zabezpechennya finansovoho kontrolinhu systemy upravlinnya oborotnym kapitalom* [Organizational and informational support of financial control of the working capital management system]. *Aktual'ni problemy ekonomiky - Current problems of the economy*, 2, 167-175 [in Ukr.].
2. Ihnatenko, M. M. (2013). *Otsinka standartiv rivnya zhyttya sil'skoho naselennya ta funktsionuvannya sotsial'noyi infrastruktury ahrarnoyi sfery* [Assessment of standards of living standards of rural population and functioning of social infrastructure of agricultural sector]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 2 (22), 59-62 [in Ukr.].
3. Antoshkina, L. I. (2005). *Formuvannya polityky sotsial'noho rozvytku v umovakh stanovlennya rynkovykh vidnosyn* [Formation of social development policy in conditions of market relations formation]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini - Formation of market relations in Ukraine*. 12, 22-26 [in Ukr.].
4. Ks'onzyh, I. V. (2013). *Sotsial'nyy rozvytok ahrarnykh pidpryyemstv: teoretychni i praktychni aspekty* [Social development of agricultural enterprises: theoretical and practical aspects]. *Zbirnyk naukovykh prats' VNAU*, 4(81), 121-128 [in Ukr.].
5. Postol, A. A. (2018). *Udoskonalennya skladovykh ta mekhanizmiv instytutsiynoho zabezpechennya konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv* [Improvement of components and mechanisms of institutional support of competitive development of agricultural enterprises]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekononika»*, 1(51), 257-261 [in Ukr.].
6. Romaniuk, I. A. (2014). *Derzhavna sotsial'na polityka v zabezpechenni produktyvnoyi zaynyatosti sil'skoho naselennya* [State social policy in ensuring productive employment of rural population]. *Ekononika APK - APK Economy*, 10, 105-109 [in Ukr.].
7. Rusnak, A. V. & Alyeshchenko, L. O. (2018). *Perspektyvy formuvannya finansovykh resursiv ob'yednanykh terytorial'nykh hromad* [Prospects for formation of financial resources of the united territorial communities]. *Ahrosvit*, 6, 22-27 [in Ukr.].
8. Kucherenko, S. Yu. & Levayeva, L. Yu. (2017). *Kontseptsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Concepts of Ukraine's social and economic development]. *Ekononichnyy visnyk universytetu - University Economic Bulletin*, 32/1, 65-71 [in Ukr.].
9. Marmul', L. O. (2011). *Rol' stratehichnoho analizu v upravlinni vyrobnychoyu diyal'nistyu sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv* [The role of strategic analysis in the management of agricultural production]. *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi - Scientific works of Poltava State Agrarian Academy*, 2(1), 152-156 [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Жучинський Олександр Юрійович, аспірант
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Жучинский Александр Юрьевич, аспирант
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zhuchinsky Alexander, postgraduate student
Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.340.

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-42-49>

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПАРАДОКСИ

Федулова Л. І.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні стрімкий глобальний розвиток обумовлений новітніми технологічними змінами, спричиненими черговою (четвертою) промисловою революцією, що відкриває перед багатьма країнами «віконце можливостей» для реалізації свого інтелектуального потенціалу й, таким чином, посилити конкурентоспроможність. Інноваційний імператив разом з інклюзивною державною політикою залишається ключовим драйвером соціально-економічного зростання та забезпечення сталого розвитку.

Предмет дослідження – інноваційні процеси в Україні та фактори, що впливають на їх перебіг в контексті реалізації державної інноваційної політики.

Метою написання статті є визначення характерних тенденцій інноваційного розвитку України, обґрунтування виявлених проблем та факторів впливу, а також розробка рекомендацій стосовно напрямів підвищення ефективності інноваційної політики при реалізації соціально-економічних завдань, затверджених владою.

Методологія проведення роботи – положення теорій інноватики та економічного зростання; концепції відкритих інновацій, інноваційних систем, 4.0-індустрії; положення науково-технологічної парадигми. За допомогою статистичного аналізу здійснено оцінку стану деяких показників інноваційної діяльності. На основі системного підходу визначено проблеми інноваційного розвитку України. Методами структурування та синтезу розроблено пропозиції щодо посилення ролі інноваційного чинника у забезпеченні економічного зростання.

Результати роботи – здійснено оцінку стану інноваційних процесів в Україні та визначено проблеми й охарактеризовано парадокси, що ускладнюють реалізацію поставлених цілей державної інноваційної політики та вимагають розробки системних заходів щодо розбудови новітньої моделі національної інноваційної системи.

Висновки – негативні явища у сфері інноваційної діяльності становлять загрозу економічній та технологічній безпеці Україні, що потребує упровадження невідкладних заходів як з боку вищого політичного керівництва держави, так і органів виконавчої влади на всіх рівнях. Створення інноваційної системи, яка спирається на використання ринкових механізмів і активну державну науково-технологічну та інноваційну політику, повинно стати основою для розвитку секторів, заснованих на знаннях, їх довгострокової конкурентоспроможності в рамках національних кордонів і на світових ринках.

Ключові слова: інноваційний розвиток, 4.0 індустрія, національна інноваційна система.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПАРАДОКСЫ

Федулова Л. И.

Актуальность темы исследования. Сегодня стремительное глобальное развитие обусловлено новейшими технологическими изменениями, вызванными очередной (четвертой) промышленной

революцией, которая открывает перед многими странами «окошко возможностей» для реализации своего интеллектуального потенциала и, таким образом, усиливает конкурентоспособность. Инновационный императив с инклюзивной государственной политикой остается ключевым драйвером социально-экономического роста и обеспечения устойчивого развития.

Предмет исследования – инновационные процессы в Украине, и факторы, влияющие на их ход в контексте реализации государственной инновационной политики.

Целью написания статьи является определение характерных тенденций инновационного развития Украины, обоснование выявленных проблем и факторов влияния, а также разработка рекомендаций относительно направлений повышения эффективности инновационной политики при реализации социально-экономических задач, утвержденных властью.

Методология проведения работы – положения теорий инноватики и экономического роста; концепции открытых инноваций, инновационных систем, 4.0-индустрии; положения научно-технологической парадигмы. С помощью статистического анализа проведена оценка состояния некоторых показателей инновационной деятельности. На основе системного подхода определены проблемы инновационного развития Украины. Методами структурирования и синтеза разработаны предложения по усилению роли инновационного фактора в обеспечении экономического роста.

Результаты работы – осуществлена оценка состояния инновационных процессов в Украине, определены проблемы и охарактеризованы парадоксы, затрудняющие реализацию поставленных целей государственной инновационной политики и требующие разработки системных мер по развитию новой модели национальной инновационной системы.

Выводы – негативные явления в сфере инновационной деятельности представляют угрозу экономической и технологической безопасности Украины, что требует внедрения неотложных мер как со стороны высшего политического руководства государства, так и органов исполнительной власти на всех уровнях. Создание инновационной системы, которая опирается на использование рыночных механизмов и активную государственную научно-технологическую и инновационную политику, должно стать основой для развития секторов, основанных на знаниях, их долгосрочной конкурентоспособности в рамках национальных границ и на мировых рынках.

Ключевые слова: инновационное развитие, 4.0 индустрия, национальная инновационная система.

UKRAINIAN INNOVATIVE DEVELOPMENT: PROBLEMS AND PARADOXES

Fedulova Ljubov

Relevance of the research. Today's rapid global development is due to the latest technological changes brought about by another (fourth) industrial revolution, which opens up a window of opportunities for many countries to realize their intellectual potential and thus enhance their competitiveness. The innovative imperative, together with the government inclusive policy, remains a key driver of socioeconomic growth and sustainable development.

The subject of the research is innovative processes in Ukraine and factors that influence their course in the context of implementing the state innovation policy.

The purpose of this article is to identify characteristic tendencies of the innovative development of Ukraine, to justify the identified problems and factors of influence, as well as to work out recommendations concerning directions for increasing the effectiveness of innovation policy in the implementation of socioeconomic objectives, approved by the authorities.

Methodology of work – the principles of innovation theories and economic growth; concepts of open innovation, innovative systems, 4.0-industry; the principles of the scientific and technological paradigm. The state of some innovation indicators has been assessed with the help of statistical analysis. Based on a systematic approach the problems of innovative development of Ukraine have been identified. Structuring and synthesis methods were used to develop proposals for strengthening the role of the innovation factor in ensuring economic growth.

The results of the work are the following: the state of innovation processes in Ukraine is carried out and assessed, problems are identified and paradoxes are characterized – all that which makes the realization of the set goals of the state innovation policy more complicated and requires the development of measures to create a new model of the national innovation system.

Conclusions. The negative phenomena in the sphere of innovation activity pose a threat to the economic and technological security of Ukraine, which requires urgent actions by both the senior political leadership of the state and the executive authorities at all levels. The creation of the innovative system based on the use of market mechanisms and the state active scientific, technological and innovation policy should be the basis for the development of knowledge-based sectors, their long-term competitiveness within the national borders and in the world markets.

Key words: innovative development, 4.0 industry, national innovation system.

JEL Classification: M210, Z100.

Актуальність дослідження. В період чергового перезавантаження державної влади в Україні, вкрай необхідною умовою формування державної економічної політики є вибір ключових чинників, що сприятимуть реалізації заявлених цілей та забезпечать рух по траєкторії прискореного економічного зростання. Досвід успішних економік світу свідчить, що на переломних історичних моментах таким чинником є інновації в усіх сферах господарської діяльності та управлінні.

Постановка проблеми. Ретроспектива інноваційного розвитку нашої держави показує, що на рівні державної влади так і не відбулося усвідомлення ролі інноваційного фактору в контексті вибору стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку та механізмів їх реалізації, що перманентно обертається системними проблемами, які не вирішуються роками, а викликають лише занепокоєння, а то й відкрите ігнорування. Соціально-політичні події, що відбуваються сьогодні в Україні, як ніколи раніше загострили проблему пошуку нової моделі економічного розвитку, яка б відповідала вирішенню поставлених завдань, обумовлених глобальними політичними та технологічними змінами. Така модель повинна започатковуватись на інноваційних чинниках соціально-економічного розвитку, що дозволить забезпечити суттєве підвищення результативності управління соціально-економічним розвитком та продуктивність національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір та обґрунтування стратегічних напрямів інноваційного розвитку України та механізмів їх досягнення залишаються в центрі уваги вітчизняних науковців та експертів [1-3]. Здійснюються новітні підходи зарубіжних авторів до визначення ролі інноваційного чинника в умовах відкритого глобалізованого світу [4-5]. Проте для уточнення стратегічних намірів державної влади в частині забезпечення результативності інноваційних процесів, виникає необхідність виявити системні проблеми у цьому напрямі та визначити конкретні кроки щодо посилення інноваційного розвитку на шляху до розбудови новітньої моделі національної інноваційної системи.

Необхідність розробки конкретних заходів щодо реалізації стратегічних завдань інноваційної сфери України дозволяє висунути наступну постановку *завдання*: оцінка стану інноваційної діяльності в Україні вимагає визначення ключових проблем, що допоможуть скорегувати державну інноваційну політику в умовах стратегічних змін.

Метою даної статті є визначення характерних тенденцій інноваційного розвитку в Україні, обґрунтування виявлених проблем та факторів впливу, а також розробка рекомендацій стосовно напрямів підвищення ефективності інноваційної політики при реалізації соціально-економічних завдань, затверджених владою.

Методологія / метод дослідження. Методологічною основою для підготовки статті є положення теорій інноватики та економічного зростання; концепцій відкритих інновацій, інноваційних систем, 4.0-індустрії; положення науково-технологічної парадигми. За допомогою статистичного аналізу здійснено оцінку стану деяких показників інноваційної діяльності. На основі системного підходу визначено проблеми інноваційного розвитку України. Методами структурування та синтезу розроблено пропозиції щодо посилення ролі інноваційного чинника у забезпеченні економічного зростання.

Викладення основного матеріалу. За останні роки на рівні державної влади приймалися та реалізовувалися заходи щодо посилення інституційного забезпечення інноваційного розвитку. Проте, постійно здійснюваний нами моніторинг, вказує на існування комплексу проблем, які стримують результативність дії упроваджених заходів, про що свідчать також результати міжнародних експертних організацій. Так, у Глобальному рейтингу інновацій за 2019 рік Україна в загальному рейтингу посіла 47 місце [6], проти 43 в попередньому році. У розрізі показників наша держава має таку ситуацію: політична та операційна стабільність - 125 місце з 129-ти, ефективність уряду - 95, верховенство права - 107, легкість вирішення проблеми неплатоспроможності - 115, освіта - 43, вища освіта - 37, інформаційні та комунікаційні технології - 81, урядові онлайн-послуги - 92, загальна інфраструктура - 95, екологічна стійкість - 120, інвестиції - 115, кваліфіковані працівники - 45, створення знань (патенти, винаходи) - 17 (в цьому розділі за показником корисні моделі за походженням - 1 місце), вплив на знання - 47, поширення знань - 47, нематеріальні активи - 17, креативні товари і сервіси - 91, креативність в онлайн - 43. Тобто, спостерігається тривала позитивна динаміка за позиціями, що характеризують інтелектуальний потенціал держави, проте суттєвою перешкодою на шляху його ефективної реалізації виступають чинники, пов'язані з державним управлінням науково-технологічною та інноваційною сферами України.

З позицій макроекономістів, існує три чинники економічного зростання для таких держав як Україна: 1) прямі іноземні інвестиції (перешкоди на їх шляху в Україні – корупція, неефективна судова система і правоохоронні органи, слабка гарантія збереження і розвитку активів); 2) зростання промислового виробництва (позитивна динаміка зміни інвестиційної довіри до України з боку зовнішнього середовища приведе до зростання цього сектора економіки і в першу чергу її експортоорієнтованої частини). (До відома: за підсумками 2019 року після трирічного зростання промислове виробництво в Україні в цілому зменшилося на 1,8%: зокрема, у переробній промисловості – на 2%); 3) зростання внутрішнього споживання, що залежить від зростання середньої заробітної плати і функціонування внутрішнього ринку якісних і конкурентоспроможних товарів. На нашу думку, усі ці чинники повинні обернутися навколо інноваційного фактору розвитку.

Нажаль, за увесь період існування України як незалежної держави невирішеними залишають одні й ті самі проблеми щодо реалізації державної інноваційної політики. На деяких з них зупинимось детально.

Проблема 1. *Інтелектуальна власність й до цього часу не стала ключовим мотиватором діяльності інноваторів, що суттєво впливає на генерування новітніх знань та їх упровадження в економіку у вигляді нових технологій.* Протягом останніх років спостерігається стійка тенденція зменшення використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), що пов'язано з низькою винахідницькою діяльністю у галузях національної економіки, скороченням наукових кадрів та низькими темпами науково-технічних робіт. Так, згідно звіту [6], в якому наведено результати аналізу бази «Укрпатенту» і міжнародної бази DWPI, де зібрано дані з майже 50 країн, ідентифіковано 146 000 патентів, які видані в Україні або ж

авторами яких є українці за кордоном. Проте в Україні дуже мало патентів на винаходи, близько чверті всіх заявок. Решта – це патенти на корисну модель, так як вимоги до патентоспроможності корисних моделей значно нижчі, аніж до винаходів (розробку не оцінюють за таким критерієм, як «винахідницький рівень», там нема експертизи «по суті», а терміни реєстрації скорочено). Для порівняння, Польща 2017 р. видала майже 16 000 патентів на винаходи і менше тисячі патентів на корисну модель. Майже 20 000 патентів в Україні належить іноземним компаніям і громадянам. Наприклад, в агросфері, яку вважають «локомотивом» української економіки, 60% патентів належить іноземцям. Патентний рекордсмен – Національний університет біоресурсів і природокористування України, у якого 579 патентів (313 з них заклад отримав як Національний аграрний університет). Ще 405 – у Національного університету харчових технологій, 211 – у Національного гірничого університету (НТУ «Дніпровська політехніка»).

Слід зазначити, що в лютому 2020 року Верховна Рада прийняла за основу законопроекти № 2258 і № 2259, спрямовані на реформу патентного законодавства. Зокрема, для боротьби з «патентним тролінгом» пропонується додатковий адміністративний спосіб анулювання реєстрацій – так званий механізм «post grant opposition» (визнання недійсними свідоцтв на промислові зразки, а також прав на винахід і корисну модель в Апеляційній палаті).

Проблема 2. Неурегульованість процесу трансферу технологій за кордон. Статистика свідчить, що за період 2015-2018 рр. закладами вищої освіти, які знаходяться у підпорядкуванні МОН, отримано 12374 патенти на об'єкти промислової власності, з них на баланс поставлено лише 5273 одиниці. Інформацію про наявність укладених ліцензійних угод за вказаний період надали 24 ЗВО (укладено 506 ліцензійних угод на загальну суму 28 301 935 гривень). Щодо використання мереж трансферу технологій, 79 ЗВО зазначили, що не використовують можливостей національної та міжнародних мереж трансферу технологій, 40 – користуються такою можливістю. Кількість ЗВО, які виступили засновниками або співзасновниками господарських товариств, – 21, у тому числі 18 – взяли участь у створенні наукових парків, 1 – технопарку, 2 – інших товариств (ТОВ «Бізнес-школа УБС», статутне об'єднання юридичних осіб «Навчально-науково-виробничий консорціум», Вінниччина). Згідно з наданою інформацією, кількість МСП, з якими ведуть співпрацю ЗВО, становить понад 1846 [8]. Однак, як свідчить практика, реальна сутність таких процесів вкрай неефективна.

За п'ять років, в період з 2014 по 2018 роки, за договорами про трансфер технологій надійшло 481,60 млн грн., які використовувались на наукові дослідження (найбільша частка у 2018 році – 43,96%), закупівлю інструментів, обладнання та устаткування, що використовуються для технологічного оновлення виробництва (найбільша частка у 2015 році – 13,84%), а також на маркетингові дослідження (найбільша частка у 2017 році – 6,06%) та патентно-кон'юнктурні дослідження (найбільша частка у 2014 році – 5,32%). Загалом, найбільша кількість технологій за відповідний період були передані за такими видами економічної діяльності як «Наукові дослідження та розробки», «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг», «Виробництво харчових продуктів» [7]. Упродовж проаналізованого періоду, наукові установи Національної академії аграрних наук України проводили більш активну діяльність в сфері трансферу технологій у порівнянні із ЗВО та науковими установами Національної академії наук України. У практичній площині залишається так і не вирішеним питання щодо механізмів реальної дії відповідного закону, що регулює процес трансферу технологій.

Проблема 3. Інноваційний розвиток корпоративного сектору економіки не сприймається вітчизняною статистикою та не враховується експертним середовищем при розробці державних стратегічних документів, що офіційно знижує статус інноваційності економіки. Згідно рейтингу щодо визначення найбільш інноваційних компаній України, в якому при відборі головним критерієм була наявність не лише інноваційних планів на майбутнє, але і вже успішно реалізовані інновації у виробничій технології, продукції, що випускається, або послугах, що надаються, в Україні зростає потужний пул підприємств, діяльність яких впливає на інноваційний розвиток [9]. Вже сьогодні там з'являються нові гравці, інноваційні бізнес-моделі, нові правила, які впливають на розподіл сил на ринку. Приклади наведено в табл. 1.

Слід звернути увагу на такі виявлені тенденції: (1) найслабше місце українських компаній – бізнес-модель; (2) ті компанії, що не можуть створити інновацію – автоматизують бізнес-процеси (наприклад, це – в металургії (руда), нафтогазі (нафта й газ), агропромисловому комплексі (зерно). Інновації на цьому рівні зазвичай полягають у впровадженні нових технологій виробництва, автоматизації завдань, навчанні персоналу, зміні підходу до маркетингу та комунікацій. (3) Споживачі не завжди реагують на інновації; (4) Державні компанії набагато повільніше впроваджують інновації, ніж приватні; (5) Цифрова трансформація неможлива без одночасної зміни корпоративної культури, тому найуспішніші кейси українських компаній – це про зміну ролі працівників, надання їм права ініціативи в компанії та навіть партнерських умов. Щоб підтримувати культуру інновацій, необхідно змінити внутрішні комунікації та налагодити обмін ідеями.

Поряд із аграрною галуззю і промисловістю ІТ-сфера входить до трійки найважливіших для України секторів економіки. Уже кілька років поспіль як ІТ формує близько 3% ВВП країни. Головні експортери українського ІТ-продукту – аутсорсингові компанії, які розробляють програмне забезпечення для замовників зі США і Європи. За даними ресурсу DOU, в 50 найбільших компаніях-розробниках в Україні працює майже 40 000 технічних фахівців. Щорічно в Україні видають 2 629 патентів у цій сфері. Однак більшість із них стосується зв'язку, а не розробки софту. Зокрема, п'ятірку ключових технологій, над якими працюють українці, очолюють комунікації (400 патентів), бездротові технології (261 патент), передавання даних (195 патентів), графічні об'єкти (191 патент) та обробка відео (184 патенти).

Таблиця 1. Деякі найбільш успішні в інноваційному розвитку компанії України

№	Назва компанії	Інновації	Галузі	Локалізація підприємства
1	Астарта – вертикально інтегрований холдинг у сфері сільськогосподарського виробництва	корпоративна інформаційно-аналітична платформа управління аграрним бізнесом; використання hardware - дронів, DOT-ів (датчики обліку палива), GPS-трекінга техніки і т.ін.	Рослинництво, тваринництво, виробництво цукру, переробка сої	Полтавська, Вінницька, Хмельницька та ін. області
2	Богдан Моторс	екологічна модернізація Луцького автоскладального заводу, розробка бронеавтомобіля «Барс-8» на Черкаському автоскладальному заводі	Автомобілебудування	Черкаси, Луцьк і ін.
3	«Vodafone Україна»	сервіс електронного цифрового підпису на базі технології Mobile ID, загальнонаціональний проект Vodafone Smart City і ін.	телекомунікації	всеукраїнська мережа
4	ДТЕК ВІЕ – операційна компанія в структурі ДТЕК для розвитку проектів в «зеленій» енергетиці	перша в Україні диджитальна підстанція на Приморській ВЕС, мегамасштабна АСУТП на Нікопільській СЕС, система моніторингу стану турбін на Ботієвській ВЕС	«зелена» енергетика	Запорізька, Херсонська, Дніпропетровська області
5	«Кліар Енерджі»	будівництво і експлуатація біотеплоелектростанцій, біогазових установок, сонячних і вітрових електростанцій	«зелена» енергетика	Корюковська ТЕС та інші об'єкти в 10 областях України
6	«Октава Кіберзахист»	створення Центру управління кібербезпекою	ІТ-послуги	м.Київ
7	Укрлендфармінг - найбільший український агропромисловий холдинг за об'ємом земельного банку і виробництва яєць.	виробництво яєчного порошку, «мармурової яловичини» та ін.	харчова промисловість - виробництво яєчного порошку, «мармурової» яловичини та ін.; рослинництво, тваринництво,	всеукраїнська мережа агропромислових активів

Джерело: складено за [8].

Варто зазначити, що останніми роками відбувається бум відкриття в Україні промислових підприємств, у тому числі з іноземними інвестиціями. Волонтери навіть зібрали на карті країни всі підприємства, що були відкриті за 2015-2019 роки, і масштаб цього процесу викликає повагу (рис. 1), проте зазначене явище як суттєва структурна зміна промислового сектора національного господарства глибоко не аналізується вітчизняними науковцями та експертами. Особливо вражаючим є просторе розміщення таких суб'єктів господарювання, що важливо для формування інноваційного середовища регіонів в умовах децентралізації влади. Окрім того, українські міста увійшли в рейтинг Smart Location of the Future: аналітична служба прямих іноземних інвестицій fDI Intelligence вважає їх одними із кращих для інвестицій із позицій аналізу «витрати-ефективність» [10]. Саме Київ та Львів відрізняються привабливими тарифами на оренду висококласних офісних і виробничих приміщень, низькою вартістю проживання в хороших готелях у центральних районах, хорошим рівнем корпоративних податків і податків взагалі, цікавими показниками вартості відкриття бізнесу, реєстрації власності й підключення до електроживлення, а також доступною кваліфікованою робочою силою.

Отже, зміни відбуваються у будь-якому випадку, а інновації роблять ці зміни позитивними для держави, у якій вони виникли та розвиваються. Проте, запровадження інновацій в компаніях та на підприємствах, особливо великих, не проходять безболісно і часто сприймаються власниками як щось, що порушує стабільність.

Проблема 4. *Стартапи як сучасна форма інноваційного підприємництва в переважній більшості не працює на користь економіки України.* Сьогодні, коли говорять про інновації, то передусім мова йде про стартапи. Але далеко не завжди стартап означає інновацію. Патенти додають вартості стартапу (наприклад, свого часу Google придбав український стартап Viewdle за 30 млн дол., а Snapchat – Lookserg за 150 млн дол, тому що у цих проектів був чималий портфель патентів і він вдало вписувався до загальних стратегій Google і Snapchat). LimpidArmor Inc. – український технологічний стартап, що спеціалізується на віртуальній і доповненій реальності (VR & AR), робототехніці, штучному інтелекті і аналізі даних – є офіційним партнером

Microsoft, Optix і Nvidia. Компанія розробила на основі технології Microsoft HoloLens унікальну систему Land Platform Modernization Kit для важкої броньованої техніки, що відповідає стандартам НАТО. Це єдина українська компанія, що має членство в робочій групі при технічному комітеті НАТО з питань стандартизації систем доповненої реальності для наземних платформ. На жаль, такі провідні українські стартапи – Grammarly, Preply, Reply.io – базуються за кордоном, залишаючи в Україні лише R&D й «вимиваючи» інтелектуальний потенціал нації.

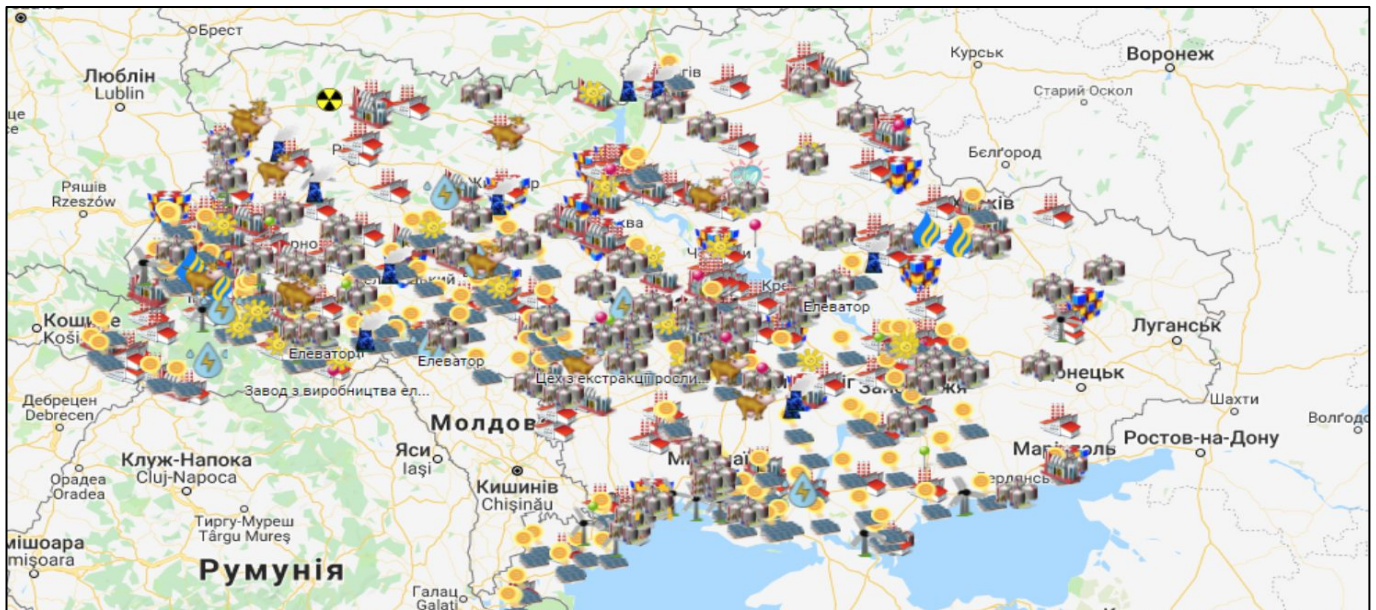

Рисунок 1. Карта підприємств України відкритих, починаючи з 2015 року [9].

Парадокс 1. Пошук місця України у світі інновацій. Україна позиціонує себе в якості одного з найбільших глобальних експортерів ІТ-послуг, виручка від яких становить близько 5 млрд дол на рік. У галузі працюють 185 тис спеціалістів і цей показник збільшиться до 220 тис у 2020 році. За останні два роки кількість технічних спеціалістів у 50 найбільших ІТ-компаніях країни виросла більш ніж на третину: із 43 тис до 58 тис. В Україні працює понад 4 тис технологічних компаній, з них 1,6 тис – з розробки програмного забезпечення. 100 компаній із списку Fortune 500 є клієнтами української ІТ-галузі. Нові офіси по всьому світу відкрили 13 українських компаній із списку. Мова йде про здебільшого сервісні компанії, які надають послуги з розробки програмного забезпечення закордонним замовникам. Разом з тим, рейтинг чітко показав, що українці сильно недооцінюють можливості своєї країни. Маючи настільки потужну технологічну силу, Україна може не тільки експортувати послуги, а й розробляти рішення для внутрішнього використання. На рівні держави необхідно розробити карту дій із застосування інновацій, запровадити мотиваційні важелі впливу для бізнесу. Бізнес повинен аналізувати свої бізнес-процеси, тенденції на світовому ринку і запроваджувати технології, які підвищать його ефективність. Крім того, потрібно активніше рекламувати можливості нашої країни на глобальному ринку [11]. Отже, потужний інноваційний потенціал держави не знаходить своєї реалізації в Україні, а працює на економіці інших країн.

Парадокс 2. 4.0. революція – утопія чи стратегія розвитку промисловості?

Четверта промислова революція започатковується на таких технологіях як інтернет речей (Internet of Things, IoT), який дозволяє обмінюватися інформацією не тільки між людьми, а й між машинами, пристроями і датчиками), цифрові екосистеми і платформи (моніторинг та управління фізичними процесами здійснюються з використанням технологій (IoT), аналітика великих даних (Data Driven Decision – складні інформаційні системи, відкриті для використання клієнтами і партнерами). Також посилюється процес широкого використання технології блокчейн, віртуальної і доповненої реальності. За прогнозами Всесвітнього економічного форуму, більшість цих технологій стануть звичними вже у 2027 році. Це означає, що з'являться не тільки розумні будинки, а й розумні міста, безпілотні автомобілі на вулицях і штучний інтелект в офісах. За оцінками консалтингової компанії Roland Berger, економіка ЄС в найближчі роки може втратити 605 млрд дол, якщо буде ігнорувати вимоги Четвертої промислової революції. Натомість виконання цих вимог може принести 1,25 трлн дол. Саме ЄС і США є найбільшими імпортерами українських талантів, які розробляють для них інноваційні рішення в цій сфері. Венчурні інвестиції в стартапи, за даними звіту Deloitte, тільки на ринку індустрії 4.0 зростають високими темпами. З вітчизняних промислових підприємств варто виокремити ПАТ «ФЕД», Інтерпайп та IT-Enterprise - це лідери у розбудові «Індустрія 4.0 в Україні».

Парадокс 3. Формування національної інноваційної системи – це лише теоретична концепція. Україна має значний потенціал для створення інноваційної експортно-орієнтованої економіки. Для цього необхідно забезпечити підтримку у вигляді більш активної скоординованої урядової політики та прогресивної моделі

національної інноваційної системи. Однак, Україна потерпає від еміграції кваліфікованих фахівців, винахідників та підприємців, а також характеризується високими політичними та економічними ризиками, ризиком настання фінансової кризи, девальвації національної валюти й повільної реалізації запланованих реформ. Також слід відзначити суттєві недоліки чинної української НІС (національної інноваційної системи), особливо в частині координації її складових, високу вартість послуг трансферу технологій, а також слабкий попит на інновації з боку держави та приватного сектору. Українські компанії та наукові заклади повинні стати більш інноваційними. Наприклад, лише 17% українських компаній вважають себе інноваційними, тимчасом як у країнах ЄС таких 49% компаній. Перешкодами на шляху втілення інновацій також є концентрація наявного експортного потенціалу у секторах із низьким рівнем інновацій, низький попит на вітчизняні інновації, слабка система охорони інтелектуальної власності. Через це інновації не розглядаються як пріоритет; відтак в Україні наразі працюють лише кілька відкритих програм з розвитку інновацій (наприклад, «Реактор») та корпоративних інкубаторів (наприклад, «Radar Tech»). Інвестори, які вкладають кошти у нові технологічні компанії та стартапи з України, часто просять їх власників реєструвати компанії у країнах з більш сприятливим бізнес-середовищем.

Парадокс 4. Відсутність сучасної системи моніторингу та оцінки інновацій, що знижує показники рейтингових оцінок. Дослідження показують, що корпоративний сектор економіки України залишається поза межами моніторингу та оцінки інновацій, а відтак, цифри та рейтинги щодо оцінки інноваційності України є суттєво заниженими. Приватний сектор є найважливішою рушійною силою інновацій в Україні – особливо це стосується сектора ІКТ (зокрема, ІТ). Такі ініціативи, як коворкінги, освітні й креативні хаби та кластери отримують підтримку у вигляді грантів від іноземних фондів (наприклад, програма Східного партнерства «Культура та креативність» в рамках ініціативи «Креативні міста та регіони») або допомогу від приватних інвесторів. Центральні та місцеві органи влади зазвичай надають допомогу нефінансового характеру (наприклад, надання вільних приміщень). Проте такі дії – це лише підтримка існуючого стану, а не фактор прискореного зростання. А результати аналізу офіційних статистичних даних дають підстави для висновку про посилення тенденцій до структурної деградації національного промислового виробництва, катастрофічного скорочення питомої ваги високотехнологічних виробництв, хоч експертні оцінки вказують на існування «точок росту» за якими визначається науково-технологічний поступ усієї економіки.

Висновки. Створення інноваційної системи, яка спирається на використання ринкових механізмів і активну державну науково-технологічну та інноваційну політику, повинно стати основою для розвитку галузей і секторів, заснованих на знаннях, їх довгострокової конкурентоспроможності в рамках національних кордонів і на світових ринках. Сьогодні в Україні створені і працюють лише окремі елементи НІС, цикли інноваційного процесу слабо ув'язані один з одним і не стиковані, тому віддача від інноваційної діяльності залишається низькою. Проте ключова проблема – відсутність правильного розуміння на всіх рівнях державної влади важливості і ролі інноваційного фактора в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни. З цих позицій, необхідні докорінні зміни в практиці державного макрорегулювання усієї інноваційно-технологічної сфери. Це можливо за умови розробки системи управління науково-технологічним потенціалом, який б в повній мірі враховував особливості управління фундаментальними дослідженнями і прикладними розробками та фінансування науки у розрізі джерел та галузей.

Список використаних джерел

1. Андрощук Г. О., Давимука С. А., Федулова Л. І. *Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності* : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2015. 512 с.
2. Краус Н. М. *Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку*: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.
3. Аналітична доповідь центру Разумкова. *Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації*. URL: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf
4. *Europe's Future : Open Innovation, Open Science, Open to the World. Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group March 2017*, pp. 228 URL: <https://www.rri-tools.eu/-/the-rise-report-europe-s-future-open-innovation-open-science-open-to-the-world->
5. Фелпс, Э. *Массовое процветание: Как низовые инновации стали источником рабочих мест, новых возможностей и изменений*; пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. ред. Перевода А. Смирнов. М. : Издво Института Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2015. 472 с.
6. *Ukraine in the Global Innovation Dimension Report 2007-2017*. URL: http://www.singularityukryiv.com/wp-content/uploads/2018/05/UReport_final-version_1.pdf
7. Аналітична довідка щодо напрямів використання коштів, одержаних у результаті трансферу технологій, створених за рахунок коштів державного бюджету. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/05/03/dovidka052019.pdf>
8. *Топ-20 самых инновационных компаний Украины*. URL: https://www.dsnews.ua/vlast_deneg/top-20-samyh-innovatsionnyh-kompaniy-ukrainy-30112018230000
9. *В Україні створили карту підприємств, відкритих починаючи з 2015 року*. URL: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1kl7M2ngkfQ78HuA0sCKGEaENzg&ll=47.934360075154%2C31.259818281540674&z=6>
10. *Smart Locations of the Future 2019/20 Winners*. URL: <https://www.fdiintelligence.com/Locations/Singapore-tops-fDi-s-Smart-Locations-of-the-Future-2019-20-ranking>

11. Де місце України у світі високих технологій. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/techii/2020/01/21/655931/>

References

1. Androshchuk H. O., Davymuka S. A., Fedulova L. I. (2015). *Natsional'ni innovatsiyni systemy: evolyutsiya, determinanty rezul'tatyvnosti* [National Innovation Systems: Evolution, Determinants of Effectiveness]: monograph. Parlaments'ke vydavnytstvo. 512 p. Kyiv (in Ukr.).
2. Kraus N. M. (2019). *Innovatsiyna ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instytutsional'nyy bazys formuvannya ta trayektoriya rozvytku* [Innovative economy in a globalized world: institutional basis of formation and trajectory of development]: monograph. Agrar Media Grup. 492 p. Kyiv (in Ukr.).
3. *Analitichna dopovid' tsentru Razumkova. Innovatsiynyy rozvytok v Ukrayini: nayavnyy potentsial i klyuchovi problemy yoho realizatsiyi* [Analytical report of the Razumkov Center. Innovative development in Ukraine: existing potential and key problems of its realization]. URL: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf
4. *Europe's Future : Open Innovation, Open Science, Open to the World. Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group March 2017*, pp. 228. URL: <https://www.rri-tools.eu/-/the-rise-report-europe-s-future-open-innovation-open-science-open-to-the-world->
5. Felps E. *Massovoe protsvetanie: Kak nizovye innovatsii stali istochnikom rabochikh mest, novykh vozmozhnostey i izmeneniy* [Massive Prosperity: How grass-roots innovation has become a source of jobs, new opportunities, and change] Moskov : Publishing House of the Gaidar Institute; Liberal Mission Foundation, 2015. 472 p.
6. *Ukraine in the Global Innovation Dimension Report 2007-2017*. URL: http://www.singularityukriv.com/wp-content/uploads/2018/05/UReport_final-version_1.pdf
7. *Analitichna dovidka shchodo napryamiv vykorystannya koshtiv, oderzhanykh u rezul'tati transferu tekhnolohiy, stvorenykh za rakhunok koshtiv derzhavnoho byudzhetu* [Analytical note on the directions of use of the funds received as a result of the transfer of technologies created at the expense of the state budget]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/05/03/dovidka052019.pdf>
8. *Top-20 samykh innovatsionnykh kompaniy Ukrainy* [Top 20 most innovative companies in Ukrain]. URL: https://www.dsnews.ua/vlast_deneg/top-20-samyh-innovatsionnyh-kompaniy-ukrainy-30112018230000
9. *V Ukraini stvoryly kartu pidpriemstv, vidkrytykh pochynaiuchy z 2015 roku*. [Ukraine has created a map of businesses that have been open since 2015]. URL: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1kl7M2ngkfQ78HuA0sCKGEaENzg&ll=47.934360075154%2C31.259818281540674&z=6>
10. *Smart Locations of the Future 2019/20 Winners*. URL: <https://www.fdiintelligence.com/Locations/Singapore-tops-fDi-s-Smart-Locations-of-the-Future-2019-20-ranking>
11. *De mistse Ukrayiny u sviti vysokykh tekhnolohiy* [Where is Ukraine's place in the world of high technology]. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/techii/2020/01/21/655931/>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Федулова Любов Іванівна, доктор економічних наук, професор, завідувач Центру досліджень економічної політики Інституту експертно-аналітичних та наукових досліджень, Національна академія державного управління при Президентові України
<https://orcid.org/0000-0002-0704-5696>
fedulova2010@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Федулова Любовь Ивановна, доктор экономических наук, профессор, заведующая Центра исследований экономической политики, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины
fedulova2010@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Fedulova Ljubov, doctor of economic sciences, professor, Head of Center for economic policy researches of Institute of expert-analytical and scientific researches National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
fedulova2010@gmail.com

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ**Гарага А. В.**

Предметом дослідження є професійна підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Метою статті є аналіз навчально-методичного забезпечення в туристичній галузі та розробка рекомендацій щодо формування варіативної частини у розрізі підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування до інвестиційної діяльності.

Завдання дослідження – здійснити аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, висвітлити сутність та основні відмінності професійної підготовки фахівців сфери туризму у різних ЗВО України, визначити основні напрямки інвестиційної діяльності, запропонувати модель підготовки фахівців сфери обслуговування до інвестиційної діяльності.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогії.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Результати роботи. Здійснено аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширено навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, висвітлено сутність та основні відмінності професійної підготовки фахівців сфери туризму у різних ЗНО України, визначено основні напрямки інвестиційної діяльності, запропоновано модель підготовки фахівців сфери обслуговування до інвестиційної діяльності.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані навчальними відділами ЗВО України для розширення освітньо-професійних програм, навчальних комплексів, навчальних планів та робочих програм.

Висновки. виходячи з аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності та підходів дослідників до визначення підготовки взагалі, сутності поняття готовності та її структури, було встановлено:

- підготовка майбутнього бакалавра з туризму до інвестиційної діяльності є складовою частиною загальної системи підготовки майбутніх фахівців сфери туризму й розглядається як процес формування готовності до здійснення зазначеного виду діяльності;

- готовність майбутнього фахівця сфери туризму до інвестиційної діяльності доцільно розглядати як результат відповідної спеціальної підготовки, що являє собою інтегральне утворення позитивної мотивації, сформованих на потрібному рівні професійних знань, умінь та навичок і певного досвіду їх використання на практиці, які відповідають вимогам професійної туристичної діяльності. У структурі готовності було виокремлено такі компоненти: мотиваційно-особистісний, змістово-когнітивний та діяльнісно-практичний;

- методологічний аналіз вирішення проблеми професійної підготовки фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності було здійснено на філософському, загальнонауковому (використання основних положень діяльнісного, практико орієнтованого, технологічного, системного та інтегративного підходів) та конкретно-науковому рівнях;

- розроблену теоретичну модель підготовки майбутнього фахівця сфери туризму до інвестиційної діяльності доцільно розглядати як цілісність взаємодіючих структурних компонентів (цільового, мотиваційного, теоретичної та практичної підготовки, результативного). Представлена модель стає орієнтиром побудови процесу відповідної підготовки на практиці.

Ключові слова: технологія, науково-методичний комплекс, підготовка, навчальний процес, навчальна практика.

МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦІАЛІСТОВ СФЕРИ ОБСЛУЖИВАННЯ**Гарага А. В.**

Предметом исследования является профессиональная подготовка будущих специалистов сферы обслуживания.

Целью статьи является анализ учебно-методического обеспечения в туристической отрасли и разработка рекомендаций по формированию вариативной части в разрезе подготовки будущих специалистов сферы обслуживания в инвестиционной деятельности.

Задачи исследования – осуществить анализ профессиональной подготовки специалистов сферы обслуживания, расширить учебно-методическое обеспечение подготовки специалиста туризму, осветить сущность и основные отличия профессиональной подготовки специалистов сферы туризма в различных ВУЗАХ Украины, определить основные направления инвестиционной деятельности, предложить модель подготовки специалистов сферы обслуживания к инвестиционной деятельности.

Методи дослідження. В процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали по проблемі дослідження.

Результати роботи. Здійснено аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширено навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, розкрито сутність та основні відмінності професійної підготовки фахівців сфери туризму в різних ВНУ України, визначено основні напрями інвестиційної діяльності, запропоновано модель підготовки фахівців сфери обслуговування к інвестиційної діяльності.

Область застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані навчальними відділами ВНУ України для розширення освітньо-професійних програм, навчальних комплексів, навчальних планів та робочих програм.

Висновки. Виходячи з аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму к інвестиційної діяльності та підходів дослідників к визначенню підготовки взагалі, сутності поняття готовності та її структури, було встановлено:

- підготовка майбутнього бакалавра туризму к інвестиційної діяльності є складовою частиною загальної системи підготовки майбутніх фахівців сфери туризму та розглядається як процес формування готовності к здійсненню вказаного виду діяльності;

- готовність майбутнього фахівця сфери туризму к інвестиційної діяльності цілесообразно розглядати як результат відповідної спеціальної підготовки, що представляє собою інтегральне формування позитивної мотивації, сформованих на виможному рівні професійних знань, умінь та навичок та визначеного досвіду їх використання на практиці, які відповідають вимогам професійної туристичної діяльності. В структурі готовності були виділені наступні компоненти: мотиваційно-особистісний, змістовно-когнітивний та діяльнісно-практичний;

- методологічний аналіз рішення проблеми професійної підготовки фахівців сфери туризму в інвестиційної діяльності було здійснено на філософському, загальнонауковому (використання основних положень діяльнісного, практико-орієнтованого, технологічного, системного та інтегративного підходів) та конкретно-науковому рівнях;

- розроблену теоретичну модель підготовки майбутнього фахівця сфери туризму к інвестиційної діяльності цілесообразно розглядати як цілісність взаємодіючих структурних компонентів (цільового, мотиваційного, теоретичного та практичного підготовки, результативного). Представлена модель стає орієнтиром побудови процесу відповідної підготовки на практиці.

Ключові слова: технологія, науково-методичний комплекс, підготовка, навчальний процес, навчальна практика.

THE MODEL OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE SPHERE OF SERVICE

Garaga Alona

The subject of the study is professional training of future specialists in the sphere of service.

The purpose of this article is to analysis training and methodological support of the tourism industry and development of recommendations on formation of the variable part in the context of preparation of future specialists in the sphere of services in the investment activities.

Objectives of the study – to analyze the professional training of specialists of the services sector to expand training and methodological support the training of specialist tourism, to highlight the essence and the main differences between the training of tourism professionals in various Ukrainian UNIVERSITIES determine the main directions of investment activity, to propose a model of training specialists of the services sector to investment activities.

Research methods. In the process of research were used the following General and specific scientific research methods: systematic approach, methods of logical generalization and comparison, scientific abstraction, synthesis techniques, logic synthesis and analogies.

Methodological base of the research made the scientific works of domestic and foreign scientists and leading experts, analytical materials on the research problem.

The results of the work. The analysis of professional training services, expanded training and methodological support of training of specialists of tourism covers the nature and the main differences between the training of tourism professionals in various UNIVERSITIES of Ukraine, determined main directions of investment activities, the model of training of specialists of the service sector to investment activities.

The scope of the results. The obtained results can be used by educational departments of universities of Ukraine to expand educational and professional programs, training systems, curricula and working programs.

Conclusions. based on the analysis of the process of professional training of future specialists in the sphere of tourism investment activities and approaches of researchers to definition of preparation in General, the nature of the concept of readiness and its structure has been established:

the training of the future bachelor of tourism investment activities are an integral part of the General system of training of future specialists in the sphere of tourism and is regarded as the process of formation of readiness to implement the specified activities;

– the readiness of the future specialist in the field of tourism investment should be considered as the result of special training that is an integral formation of positive motivation generated at the required level of professional knowledge, skills and experience of their use in practice, which meet the requirements of professional tourist activity. In the structure of readiness was allocated to the following components: motivational and personal, cognitive and activity and practice;

– methodological analysis of the solution of the problem of professional training of tourism professionals in investing activities was carried out in a philosophical, General scientific (the use of basic principles of activity-based, practice-oriented, technological, systemic, and integrative approaches) and concrete scientific levels;

– developed a theoretical model of preparation of future specialists of tourism investment should be considered as the integrity of the interacting structural components (target, motivation, theoretical and practical training, productive). The model becomes a reference point the build process, appropriate training in practice.

Key words: technology, scientific and methodical complex, training, educational process, educational practice.

JEL Classification: O15, I20, L83

Постановка проблеми. В даному дослідженні ми намагалися розширити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, адже менеджersький напрям зорієнтований на підготовку студентів переважно на технологічних аспектах: від виконання суто технічної роботи до частково управлінських функцій в організації. Для того, щоб збільшити спектр виконуваних функцій, нами було розроблено варіативну частину підготовки майбутніх менеджерів туризму – інвестиційну.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У науково-педагогічній літературі висвітлені окремі аспекти досліджуваної проблеми, а саме: Г. Тарасенко, В. Шахов); забезпечення туристичної галузі кадрами (І. Дрогов, Т. Левченкова, Л. Поважна, Г. Цехмістрова, Н. Фоменко), підготовки менеджерів (Л. Володарська-Зола, Д. Дзвінчук, В. Денисюк, Т. Кудрявцева), практичної підготовки фахівців (О. Варганова, Є. Гормах, Л. Івлева, Є. Ільїна, П. Лузан, Г. Лаврова, М. Олійник, С. Орищенко, В. Орлова, І. Паламар, О. Пантелеймонова, О. Туманська, В. Христюк, З. Фалинська) та ін.

Водночас аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить про те, що, незважаючи на вагомі результати досліджень і численні пошуки в напрямі розвитку туристичної освіти, формування інвестиційних професійних умінь і навичок у майбутніх менеджерів сфери туризму залишилися поза увагою дослідників.

Метою статті є аналіз навчально-методичного забезпечення в туристичній галузі та розробка рекомендацій щодо формування варіативної частини у розрізі підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування до інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасне педагогічне моделювання, розроблення і реалізація моделей інноваційних навчальних закладів стають потужними механізмами визначення і досягнення нової якості вищої освіти. Однак для створення такого дієвого процесу необхідним є аналіз сучасного досвіду здійснення інвестиційної підготовки та визначення можливих схем застосування їх в Україні. Враховуючи багатоплановість, масштабність різноманітних проектів та програм, виникає необхідність створення моделі підготовки менеджерів туризму до інвестиційної діяльності.

Аналіз наукової літератури [1] дозволив виявити принципи, на які у подальшому спиратиметься авторська модель підготовки менеджера до інвестиційної діяльності: принцип системності необхідний для руху від абстрактного до конкретного; принцип розвитку суб'єктності забезпечує здатність до самодіяльності, самонавчання, самовиховання, саморозвитку; принцип інтерактивності розкриває ступінь взаємодії між об'єктами, при якому мета досягається інформаційним обміном елементів цієї системи; принцип наочності; принцип інноваційності, тобто наявність у моделі елементу фантазії, творчої уяви та принцип продуктивності, що належить до основних факторів забезпечення конкурентоспроможності працівника і свідчить про прогресивний процес його розвитку.

Наша модель є інтегративною, методологічною основою якої є системний комплексний підхід, який враховує різні структурні компоненти. Графічно модель представлено на рис. 1.1.

Запропоновану модель ми розглядаємо як теоретичний конструкт процесу підготовки майбутніх менеджерів туризму до інвестиційної діяльності, вона становить цілісність взаємопов'язаних структурних складників, спрямованих на формування умінь і навичок студентів: *цільовий* (забезпечення високого рівня підготовки майбутнього менеджера туризму до інвестиційної діяльності), *мотиваційний* (усвідомлення студентом необхідності розробляти інвестиційну стратегію підприємства), *теоретична підготовка* (фундаментальні знання сучасних концепцій інвестиційного менеджменту, сутності, змісту, форм, методів та технологій діяльності менеджера туризму в інвестиційній сфері, теорії та методики проектування як виду професійної діяльності), *практична підготовка* (базові та професійно орієнтовані вміння та навички, зокрема: визначення інвестиційного туристичного потенціалу обраного регіону, алгоритм бізнес-проектування, складання технологічної документації щодо реалізації проектів), *результативний*, що передбачає досягнення студентами відповідного рівня готовності до здійснення інвестиційної діяльності [3].

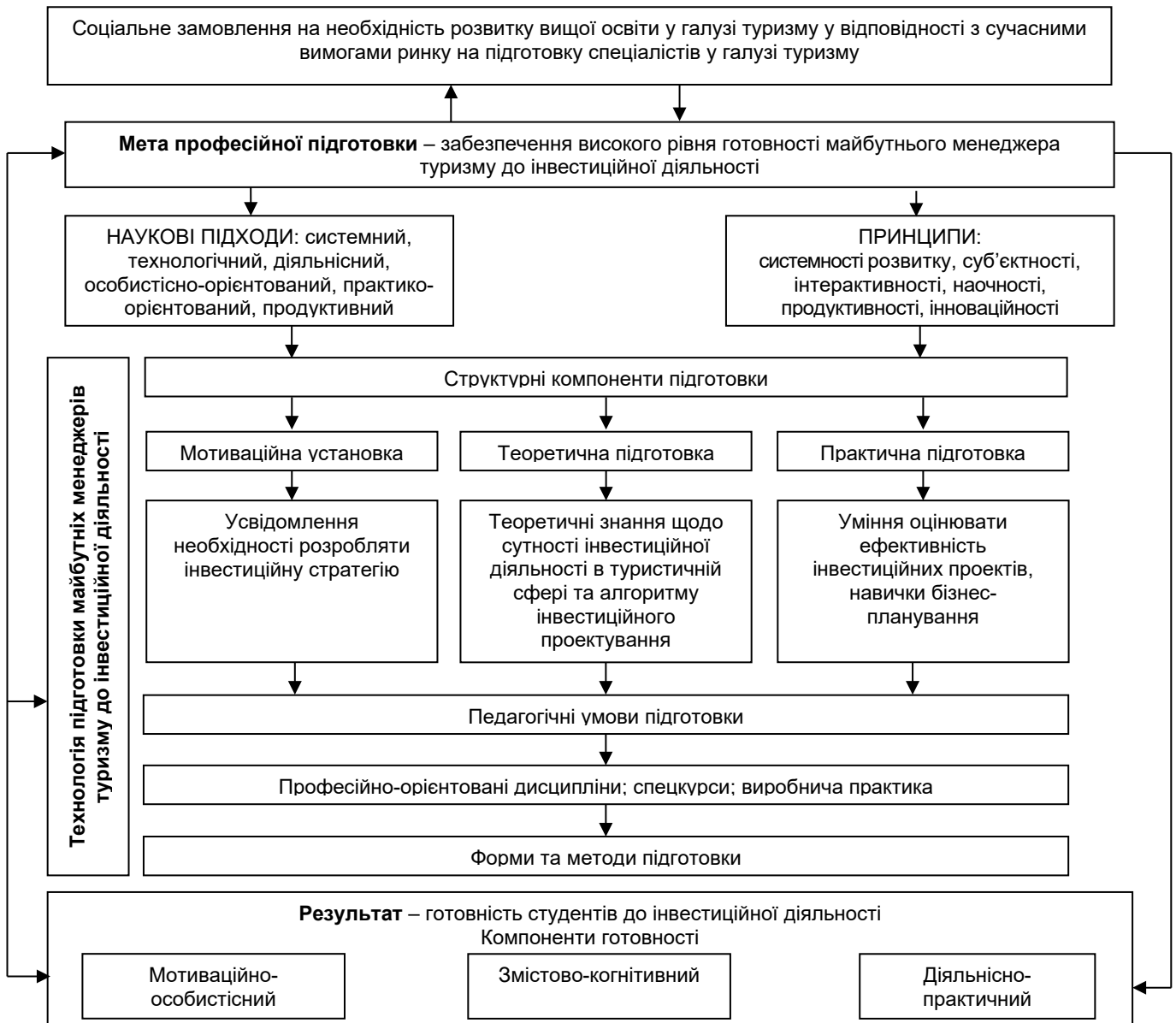

Рисунок 1. Модель інвестиційної підготовки майбутніх менеджерів туризму

Цільовий компонент моделі включає мету й завдання професійної підготовки майбутнього менеджера туризму у сфері інвестування. Мету підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності визначаємо як формування професійної готовності майбутнього фахівця до зазначеного виду діяльності.

Теоретична підготовка визначена структурою готовності майбутнього менеджера туризму до інвестиційної діяльності та базується на методичних та спеціальних знаннях, які розкривають основи та особливості процесу дослідження інвестиційних ресурсів регіону та механізму бізнес-проектування. Цей компонент включає професійно спрямований навчальний матеріал, що містить інформацію про теоретичні засади та методичні інструментарії в інвестуванні, інвестиційний туристичний ринок, інвестиційні ресурси підприємств, інноваційну та інвестиційну стратегію організації.

Практична підготовка спрямована на здобуття студентами вмінь і навичок застосовувати систему економічних показників для характеристики інвестиційного процесу на туристичному підприємстві, застосовувати методи вивчення та аналізу кон'юнктури інвестиційного туристичного ринку, аналізувати та оцінювати інвестиційну привабливість об'єктів ринку інвестицій, проводити оцінку інвестиційного портфелю капітальних інвестицій.

Усі компоненти моделі спрямовані на формування готовності студента до інвестиційної діяльності. *Готовність до інвестиційної діяльності* – це результат відповідної спеціальної підготовки і складне інтегральне утворення, компонентами якого виступають мотиваційно-особистісний, змістовно-когнітивний та діяльнісно-практичний і які у своїй сукупності забезпечують позитивну мотивацію, високий рівень знань та вмінь студента у сфері інвестування, формування в нього досвіду здійснення цього виду фахової діяльності.

Мотиваційно-особистісний компонент. Мотивація – це загальна назва процесів, методів, засобів, що спонукають студентів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти. Як процес

зміни стану та відношень особистості мотивація ґрунтується на мотивах, під якими розуміють конкретні причини, що спонукають особистість до дії [4, с.49]. Основними мотивами будь-якої діяльності є потреби та інтереси, а отже для того, щоб у студента з'явилося бажання вчитися розробляти інвестиційну стратегію підприємства, він повинен відчувати потребу в таких знаннях і виявляти інтерес до них.

Змістово-когнітивний компонент готовності передусім висвітлює комплекс знань у сфері інвестування, сприяє розумінню його сутності, передбачає засвоєння методики проектування. Отримані та засвоєні студентом на особистісному рівні знання сприяють усвідомленню навчальної інформації щодо методик дослідження туристичного та інвестиційного потенціалу місцевості; визначення інвестиційної привабливості об'єкта інвестування; послідовність виконання процесу управління інвестиціями; аналізу нормативно-правової документації здійснення інвестиційної діяльності тощо.

Діяльнісно-практичний компонент визначає вміння й навички управляти інвестиційним процесом, а отже, використати отримані під час навчання знання у професійній діяльності. Найчастіше вміння розглядають як здатність особистості до ефективного виконання визначеної діяльності на основі наявних знань у змінених чи нових умовах, а навички – як здатність виконувати ці дії автоматично [4].

Отже, визначимо спочатку склад загальних умінь, які повинні бути сформовані під час вивчення базових дисциплін у всіх майбутніх фахівців сфери туризму як основа для виконання фахових завдань інвестиційного характеру: умінь аналізу, прогнозування, планування, пошуку інформації, реалізації розроблених планів, самооцінки, корекції тощо.

Отже, діялісно-практичний компонент спрямований на розвиток здатності до розв'язання професійного завдання – управління інвестиційним процесом на підприємстві. Формування цього компонента має вирішальне значення для збагачення професійного потенціалу майбутніх фахівців сфери туризму. Оцінити рівень його сформованості у студентів можна шляхом аналізу розроблених ними проектних завдань, виконаних під час вивчення спеціалізованих дисциплін та проходження виробничо-технологічних практик на різних курсах.

Зауважимо, що визначені структурні компоненти готовності майбутніх фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності ми не розглядали як відокремлені частини, вони, навпаки, доповнюють одне одного та являють собою одне ціле. Ці компоненти взаємопов'язані внутрішніми зв'язками. Теоретична й практична готовність майбутніх фахівців сфери туризму успішно формуються в них за наявності відповідної мотиваційно-особистісної готовності. Лише в цьому випадку засвоювані студентами знання, умінь й навички до інвестиційної діяльності стають усвідомленими й набувають особистісного сенсу. Разом із тим, наявна у студентів мотивація до здійснення інвестиційної діяльності не підкріплена знаннями щодо методик управління інвестиціями та алгоритму інвестиційного проектування, а також відповідними практичними вміннями, не може дати очікуваного позитивного результату. Таким чином, не можна вилучити жоден компонент із запропонованої структури готовності без впливу на інші. Формування компонентів досліджуваної готовності дозволить також підвищити ефективність підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності, оскільки готує базу для успішного вступу до професійного середовища, адаптації до нього, подальшого планування кар'єри. Визначені компоненти у структурі готовності дозволять нам у подальшому здійснити аналіз сучасного стану професійної підготовки фахівців сфери туризму до процесу інвестування.

Наприкінці необхідно також відзначити, що ми здійснювали методологічний аналіз розв'язання проблеми професійної підготовки фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях.

Філософський рівень. Методологічну основу нашого дослідження склали основні положення гуманістичної філософії. Така позиція дозволила розглядати підготовку як гуманістичну практику, що забезпечує умови для розвитку студента як особистості, дозволяє підвищити його активність як суб'єкта виховного процесу. Освіта не зводиться до трансляції суми знань від викладача до студентів, оскільки домінуючим чинником, що визначає зміст підготовки, виступає діяльність суб'єктів, здатних реалізувати особистісний потенціал. Філософський рівень передбачав інтерпретацію процесу інвестування та формування готовності до проектної діяльності. Іншими словами, філософський інтерес щодо проблеми підготовки інвестиційної діяльності, вважаємо, повинен зосередитися саме навколо особистості студента. Актуальними залишаються питання щодо вивчення впливу масового туризму на світосприймання сучасної людини, формування її свідомості та світогляду.

Використання принципів діялісного, практико-орієнтованого, технологічного, системного та інтегративного підходів у процесі підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності стало основою методології на *загальнонауковому рівні*.

Так, концептуальні положення діялісного підходу виявилися значущими для підготовки студентів до інвестиційної діяльності, оскільки саме діяльність стає основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості майбутнього фахівця. Нам цей підхід надав можливість виокремити етапи процесу підготовки до інвестиційної діяльності, розглянутого з точки зору навчальної діяльності.

Технологія підготовки студентів до інвестиційної діяльності, що містить певну сукупність методів та засобів і забезпечує досягнення запланованого результату, може бути розроблена з використанням технологічного підходу. Процес підготовки студента до інвестиційної діяльності набуває статусу технології лише в тому випадку, коли чітко визначена мета, розроблена програма діяльності та чітка послідовність

виконання дій, встановлені засоби реалізації поставленої мети; окреслені вимоги до кінцевого результату на кожному етапі підготовки (знання, вміння та навички); визначені критерії та інструментарій вимірювання рівня готовності до інвестиційної діяльності (перевірочні завдання, тести, індивідуально-групова робота тощо) [5].

Як відомо, на *конкретно-науковому рівні* методологія являє собою систему специфічних та таких, що застосовуються лише в цій галузі наукового знання, методів, форм та принципів дослідження. Отже, на цьому рівні ми розглядали науковий зміст, специфічні форми й методи підготовки студентів до інвестиційної діяльності в умовах навчального процесу.

Висновки. Таким чином, виходячи з аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності та підходів дослідників до визначення підготовки взагалі, сутності поняття готовності та її структури, було встановлено:

1) підготовка майбутнього бакалавра з туризму до інвестиційної діяльності є складовою частиною загальної системи підготовки майбутніх фахівців сфери туризму й розглядається як процес формування готовності до здійснення зазначеного виду діяльності;

2) готовність майбутнього фахівця сфери туризму до інвестиційної діяльності доцільно розглядати як результат відповідної спеціальної підготовки, що являє собою інтегральне утворення позитивної мотивації, сформованих на потрібному рівні професійних знань, умінь та навичок і певного досвіду їх використання на практиці, які відповідають вимогам професійної туристичної діяльності. У структурі готовності було виокремлено такі компоненти: мотиваційно-особистісний, змістово-когнітивний та діяльнісно-практичний;

3) методологічний аналіз вирішення проблеми професійної підготовки фахівців сфери туризму до інвестиційної діяльності було здійснено на філософському, загальнонауковому (використання основних положень діяльнісного, практико орієнтованого, технологічного, системного та інтегративного підходів) та конкретно-науковому рівнях.

Список використаних джерел

1. Гризун Л. Е. Дидактичні основи проектування модульної структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції наукових знань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Х., 2009. 39 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Луганськ, 2007. 44 с.
4. Кобзова С. М. Організаційно-педагогічні умови підготовки фахівців сфери туризму до проектування регіональних маршрутів. Освіта на Луганщині. 2010. № 1 (32). С. 49–53.
5. Програма нормативних навчальних дисциплін підготовки бакалавра напрямку 6.140103 «Туризм» галузі знань 1401 «Сфера обслуговування»: навч.-метод. видання. К.: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2008. 259 с.

References

1. Hryzun, L. E. (2009). *Dydaktychni osnovy proektuvannya modul'noyi struktury navchal'noyi dystsypliny na zasadakh intehtratsiyi naukovykh znan'* [Didactic fundamentals of designing a modular structure of the discipline on the basis of integration of scientific knowledge]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesynoyi osvity». Kh., 39 s.
2. Dychkivs'ka, I. M. (2004). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi* [Innovative pedagogical technologies]: navch. posibnyk. Kyiv: Akademvydav, 352 s.
3. Dokuchayeva, V. V. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady proektuvannya innovatsiynykh pedahohichnykh system* [Theoretical and methodological principles of designing innovative pedagogical systems]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra ped. nauk: spets. 13.00.01 «Zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky». Luhans'k, 44 s.
4. Kobzova, S. M. (2010). *Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu do proektuvannya rehional'nykh marshrutiv* [Organizational and pedagogical conditions for the training of tourism professionals to design regional routes]. *Osvita na Luhanshchyni - Education in Luhansk region*, 1 (32). 49–53.
5. *Prohrama normatyvnykh navchal'nykh dystsyplin pidhotovky bakalavra napryamu 6.140103 «Turyzm» haluzi znan' 1401 «Sfera obsluhovuvannya»* [The program of normative disciplines of preparation of the bachelor of the direction 6.140103 «Tourism» of the field of knowledge 1401 «The sphere of service»]: navch.-metod. vydannya. K.: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova, 2008. 259 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гарага Альона Володимирівна, викладач кафедри професійної освіти
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
e-mail: alonagaraga@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6313-6034

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Гарага Алена Владимировна, преподаватель кафедры профессионального образования
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».
e-mail: alonagaraga@ukr.net

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Haraha Alona, Lecturer of Vocational Education
Pereiaslav–Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: alonagaraga@ukr.net

УДК 336.741.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-56-63>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ

**Милош Д. В.,
Герасенко В. П.**

Актуальность темы: разработка и внедрение технологических инноваций, связанных с цифровыми финансовыми активами, позволят повысить эффективность банковских продуктов и услуг, и будет содействовать экономическому росту любого государства, обеспечивая ускорение платежей, возможность обработки и хранения большого объема данных, возможность управления идентификацией, привлечение ресурсов для реализации инвестиционной деятельности и повышения уровня эффективности функционирования всех субъектов хозяйствования.

Постановка проблемы: формирование научно-методического инструментария оценки развития цифровых финансовых активов является относительно новым направлением мировой и белорусской прикладной науки. Проблемы, связанные с системным анализом развития цифровых финансовых активов, в настоящее время достаточно не разработаны.

Цель исследования: изучение сущности, выявление мировых тенденций и оценка факторов развития цифровых финансовых активов в Республике Беларусь для определения перспектив их развития.

Методика исследования: обобщение, систематизация, классификация, SWOT-анализ.

Результаты исследования: дана авторская дефиниция термина «цифровые финансовые активы» и предложена их классификация, выявлены мировые тенденции и факторы развития одного из самых инновационных видов цифровых финансовых активов – криптовалют, проведен SWOT-анализ развития криптовалюты в Беларуси и определены приоритетные направления ее развития.

Область применения результатов: финансовая и банковская сферы.

Ключевые слова: цифровые финансовые активы, классификация, криптовалюта, транзакция, токен, майнинг, цифровизация, цифровые фиатные деньги, факторы, SWOT-анализ, приоритеты развития.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

**Мілош Д. В.,
Герасенко В. П.**

Актуальність теми: розробка та впровадження технологічних інновацій, пов'язаних з цифровими фінансовими активами, дозволять підвищити ефективність банківських продуктів і послуг та сприятиме економічному зростанню будь-якої держави, забезпечуючи прискорення платежів, можливість обробки і зберігання великого обсягу даних, можливість управління ідентифікацією, залучення ресурсів для реалізації інвестиційної діяльності та підвищення рівня ефективності функціонування всіх суб'єктів господарювання.

Постановка проблеми: формування науково-методичного інструментарію оцінки розвитку цифрових фінансових активів є відносно новим напрямком світової та білоруської прикладної науки. Проблеми, пов'язані з системним аналізом розвитку цифрових фінансових активів, в даний час досить не розроблені.

Мета дослідження: вивчення сутності, виявлення світових тенденцій і оцінка факторів розвитку цифрових фінансових активів в Республіці Білорусь для визначення перспектив їх розвитку.

Методика дослідження: узагальнення, систематизація, класифікація, SWOT-аналіз.

Результати дослідження: дана авторська дефініція терміну «цифрові фінансові активи» і запропонована їх класифікація, виявлені світові тенденції і фактори розвитку одного з найбільш інноваційних видів цифрових фінансових активів – криптовалюта, проведений SWOT-аналіз розвитку криптовалюта в Білорусі і визначені пріоритетні напрями її розвитку.

Область застосування результатів: фінансова та банківська сфери.

Ключові слова: цифрові фінансові активи, класифікація, криптовалюта, транзакція, токен, майнінг, цифровізація, цифрові фіатні гроші, фактори, SWOT-аналіз, пріоритети розвитку.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL FINANCIAL ASSETS

Milos Diana,
Gerasenko Vladimir

Actuality of the research topic: development and implementation of technological innovations related to digital financial assets will improve the efficiency of banking products and services, and will contribute to the economic growth of any state, providing faster payments, the ability to process and store a large amount of data, the ability to manage identification, attracting resources for investment activities and improving the level of efficiency of all business entities.

Problem statement: the formation of scientific and methodological tools for assessing the development of digital financial assets is a relatively new area of world and Belarusian applied science. The problems associated with the system analysis of the development of digital financial assets are currently not sufficiently developed.

The purpose of the research: to study the essence, identify global trends and assess the factors of development of digital financial assets in the Republic of Belarus to determine the prospects for its development.

Methods of the research: generalization, systematization, classification, SWOT-analysis.

The results of the research: the author's definition of the term «digital financial assets» is given and the classification is proposed, trends and factors of development of one of the most innovative digital financial assets – cryptocurrency – are identified, a SWOT-analysis of the development of cryptocurrencies in Belarus is conducted and priority directions of its development are defined.

The field of the results application: financial and banking spheres.

Key words: digital financial assets, classification, cryptocurrency, transaction, token, mining, digitalization, digital fiat money, factors, SWOT-analysis, development priorities.

JEL Classification: E44, O16

Мировая экономика находится в перманентном состоянии трансформации: меняются технологические уклады, материальные ценности, механизмы регулирования. Этот процесс может ускоряться за счет появления новых факторов, которые изменяют фундаментальные основы современной рыночной экономики.

В настоящее время таким фактором выступает глобальная цифровизация, повлиявшая на развитие практически всех сфер экономики. В результате появились новые рынки, новые формы коммуникаций, новые подходы к организации и управлению производством товаров и оказанию услуг. Цифровые технологии, появившиеся в течение последнего десятилетия, помогают найти источники повышения эффективности и возможности стремительного конкурентного развития рыночных бизнес-структур. В то же время они требуют перестроить существующие бизнес-процессы на основе новых ценностей, приоритетов и ориентиров, основанных на клиентоориентированности, инновационности, уникальности.

Развитие цифровой экономики в целом и цифровых технологий в частности обусловило появление нового понятия – «цифровой финансовый актив» (далее – ЦФА) – и стремительное развитие связанных с ним процессов.

Цель исследования: изучение сущности, выявление мировых тенденций и оценка факторов развития цифровых финансовых активов в Республике Беларусь для определения перспектив их развития.

Методика исследования: обобщение, систематизация, классификация, SWOT-анализ.

Анализ существующих подходов к определению понятия «цифровые финансовые активы» показал, что в настоящее время в мировой практике определение данной категории дано в Федеральном законе (проекте) №419059-7 Российской Федерации «О цифровых финансовых активах» [1] и Законе о виртуальных финансовых активах, принятом Управлением по финансовым услугам Мальты [2]. Так, согласно Федеральному закону (проекту) №419059-7 Российской Федерации «О цифровых финансовых активах», «цифровые финансовые активы – имущество в электронной форме, созданное с использованием криптографических средств». Право собственности на данное имущество удостоверяется путем внесения цифровых записей в реестр цифровых транзакций. К цифровым финансовым активам относятся криптовалюта, токен [1]. В свою очередь, Управление по финансовым услугам Мальты определяет ЦФА как криптовалюту, которая является цифровым средством обмена, единицей счета или хранилищем стоимости [2].

Основные характеристики ЦФА, вытекающие из приведенных выше дефиниций, позволили:

- *расширить классификацию ЦФА* и включить в их состав, помимо криптовалют и токенов, цифровые фиатные деньги (в том числе на основе смарт-карт и мобильных бесконтактных технологий, электронные деньги), цифровые ценные бумаги, цифровые нематериальные активы и цифровые материальные активы (рисунок 1);

- *предложить авторскую дефиницию ЦФА*: цифровой финансовый актив – это цифровой эквивалент имущества, существующего в денежной форме или в форме различных финансовых инструментов, используемый в качестве средства платежа или в инвестиционных целях.

Следует отметить, что особую актуальность в условиях цифровой экономики приобрел такой вид цифровых финансовых активов как криптоактивы, в частности криптовалюта, что предопределило целесообразность изучения мирового опыта развития ЦФА на примере криптовалют.

Анализ публикаций и международных отчетов по теме исследования [3-6] позволил определить следующие основные *тенденции развития мирового крипторынка*:

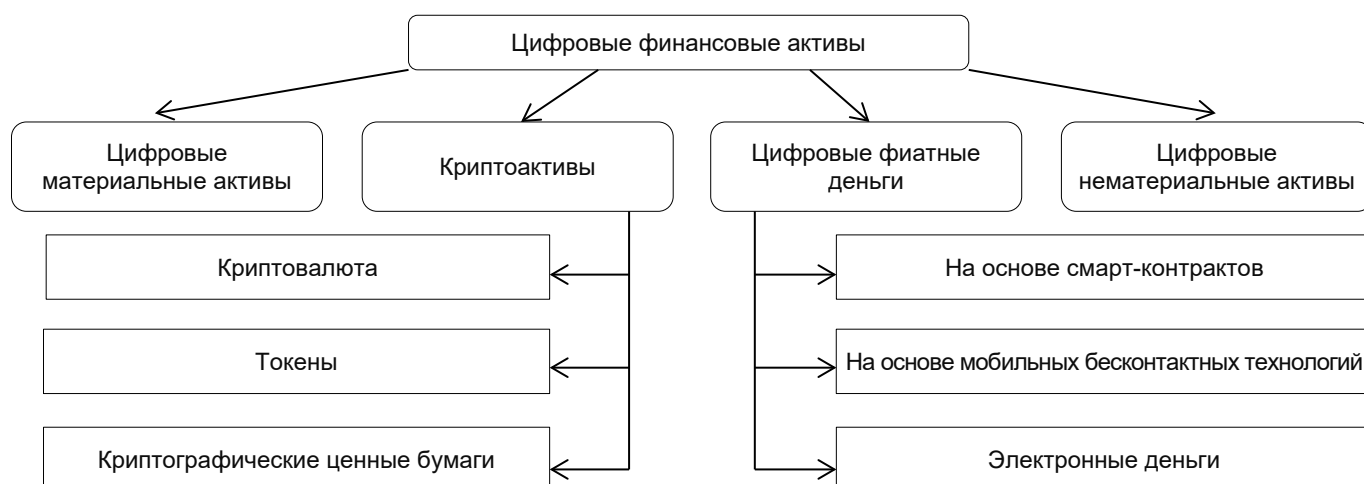

Рисунок 1. Классификация цифровых финансовых активов

Источник: собственная разработка.

1. Рынок криптовалют в течение последних лет демонстрировал стремительный рост. Однако за 2018 год общая рыночная капитализация криптовалют снизилась более чем в 4,6 раза, а объем торгов – более чем в 2 раза. Тем не менее, за 2019 год объем продаж продемонстрировал рост в 5,5 раза, что свидетельствует о востребованности криптовалют и развитии крипторынка (рисунок 2).

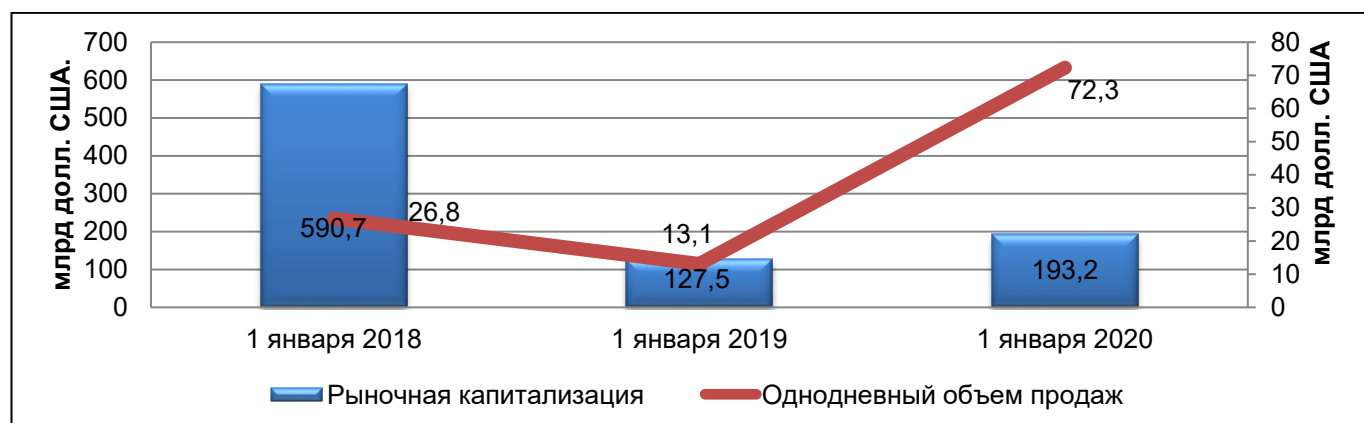

Рисунок 2. Общая рыночная капитализация и однодневный объем продаж, млрд долл. США

Источник: собственная разработка на основе [3].

2. Согласно рейтингу CoinGecko, на 26.01.2020 г. ТОП-5 составляют такие криптовалюты, как Биткоин, Эфириум, Рипл, Биткоин Кэш и Биткоин СиВи (таблица 1).

Таблица 1. Рейтинг криптовалют CoinGecko по состоянию на 26.01.2020 г.

№ п/п	Крипто-валюта	Цена, долл. США	Ликвидность, млн долл. США	Рыночная капитализация, млрд долл. США	Разработчик, %	Сообщество, %
1	Bitcoin	8 458,21	26 835,31	153,79	92	86
2	Ethereum	163,41	8 967,27	17,90	98	59
3	Ripple	0,22	1 425,33	9,76	85	54
4	Bitcoin Cash	329,56	3 119,00	6,01	69	70
5	Bitcoin SV	271,38	2 368,02	4,96	45	0
6	Tether	1,00	32 337,68	4,29	0	10
7	Litecoin	54,81	2 223,60	3,50	74	52
8	EOS	3,61	2 222,09	3,48	95	45
9	Binance Coin	17,28	204,57	2,65	72	47
10	Cardano	0,04	88,64	1,36	71	52

Примечание 1 – Ликвидность – активность торгов для данной криптовалюты на всех основных биржевых площадках; разработчики – активность разработчиков на открытых репозиториях исходного кода Github и Bitbucket; сообщество – обсуждения и популярность криптовалюты в социальных сетях Reddit, Twitter и Facebook; рыночная капитализация – курс, умноженный на доступный объем.

Источник: собственная разработка на основе [4].

3. Почти половина всех провайдеров криптокошельков находится в США и Великобритании. Если рассматривать происхождение криптокошельков по регионам мира, то лидирующие позиции занимает Европа (42%), Северная Америка (39%) и Азиатско-Тихоокеанский регион (19%) (рисунок 3).

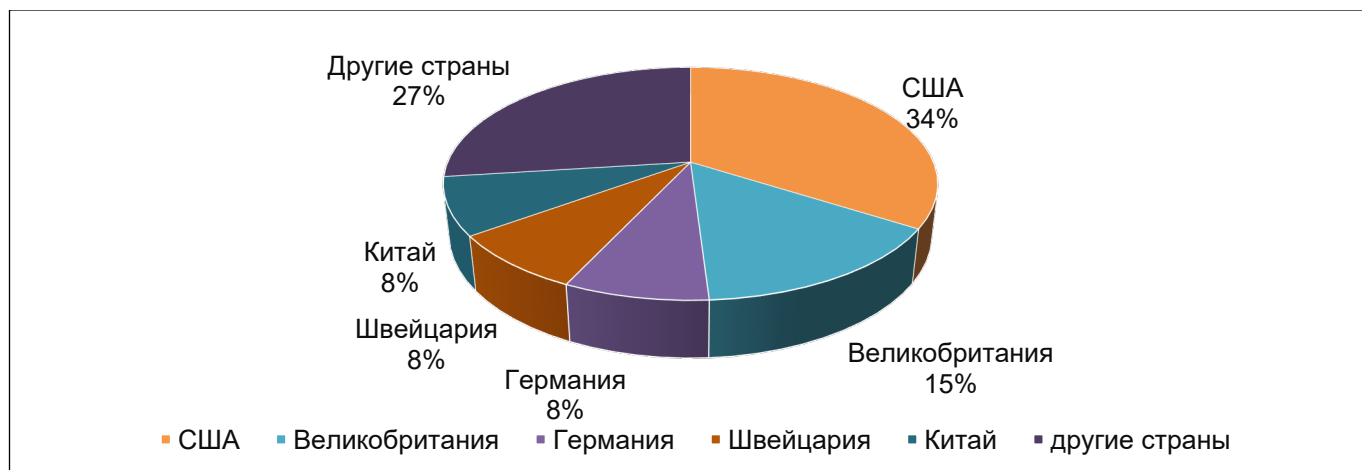

Рисунок 3. Географическое распределение провайдеров криптокошельков

Источник: собственная разработка на основе [5].

4. Согласно результатам социального опроса, проведенного в рамках международного исследования [6], большинство респондентов используют криптовалюту для инвестирования, торговли, совершения покупок, как средство сбережения и оплаты счетов (рисунок 4).

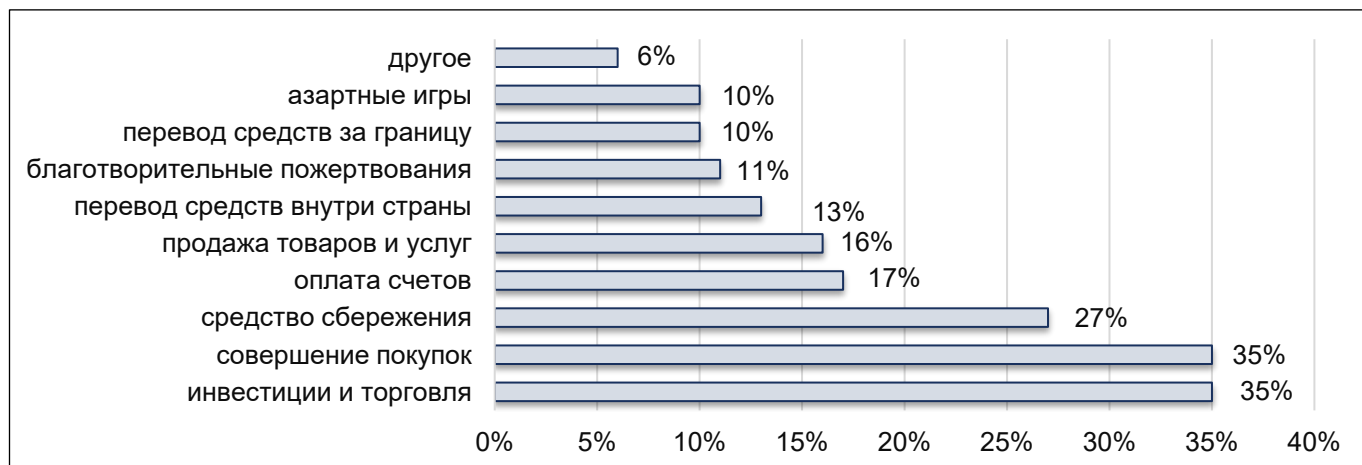

Рисунок 4. Возможности использования криптовалюты в мировой практике

Источник: собственная разработка на основе [6].

5. К самым востребованным в мировой практике способам покупки-продажи криптовалюты относятся покупка на бирже, в банке, в магазине и у мобильного оператора (рисунок 5).

Рисунок 5. Способы покупки-продажи криптовалюты

Источник: собственная разработка на основе [6].

6. Большинство криптокошельков поддерживают несколько форматов (например, веб, мобильные, аппаратные) и позволяют пользователям легко переключаться между различными устройствами. Наиболее распространенными форматами кошелька являются приложение для смартфона и сетевой криптокошелек, поскольку они являются одним из самых удобных способов использования криптовалют на ежедневной основе, обеспечивая ее доступность (рисунок 6).

Все большее число компаний специализируются на разработке аппаратных кошельков, которые хранят закрытые ключи в защищенном аппаратном устройстве. Данная тенденция соответствует наблюдаемому увеличению стоимости криптовалют.

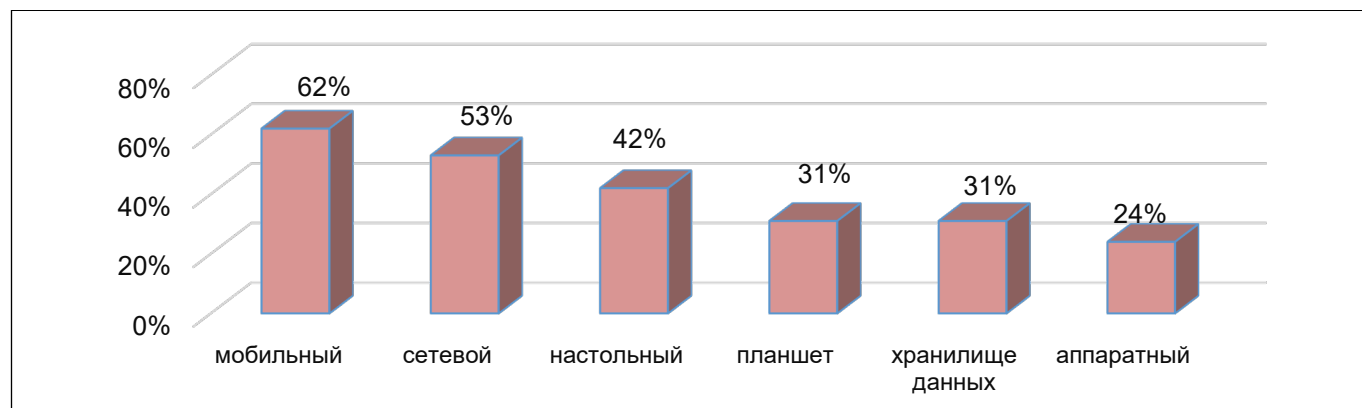

Рисунок 6. Форматы криптокошельков

Источник: собственная разработка на основе [6].

7. Наиболее популярной дополнительной функцией криптокошельков является интегрированный сервис обмена валют, который позволяет пользователям и клиентам удобно обмениваться криптовалютами посредством одного интерфейса кошелька (рисунок 7).

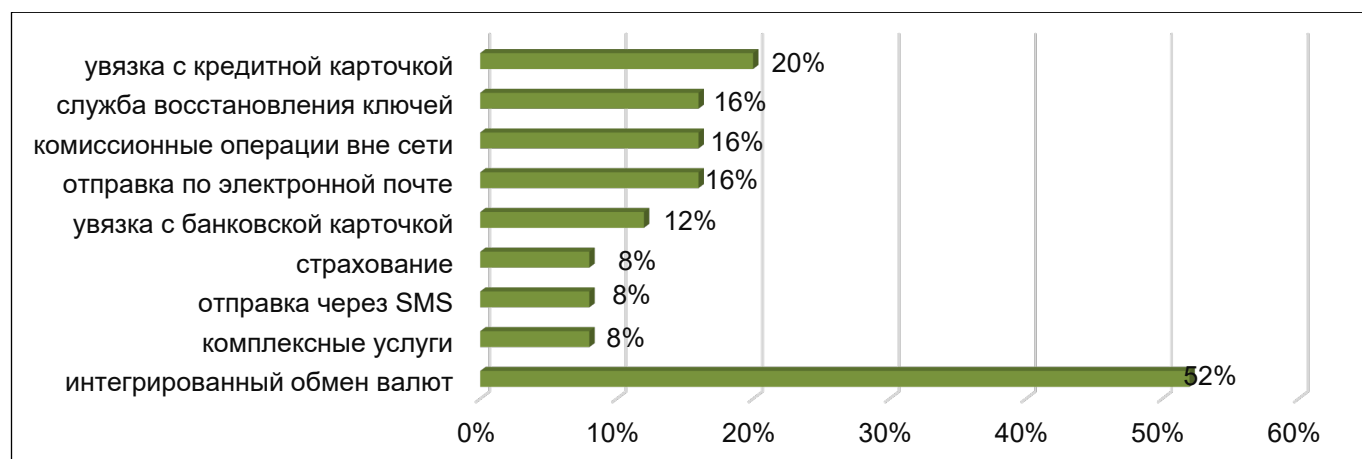

Рисунок 7. Дополнительные функции криптокошельков

Источник: собственная разработка на основе [6].

Полученные результаты исследования показали, что криптовалюта является перспективным средством расчетов, позволяющим значительно упростить процесс проведения платежей за товары и услуги, стремительное развитие которой вызвано следующими факторами [7]:

- широкое использование Интернета и возникновение виртуальных сообществ, что, в свою очередь, способствует росту электронной коммерции и вызывает необходимость совершать анонимные и дешевые электронные платежи в сетевом пространстве;
- значительные достижения в области криптографии, а также быстрый рост вычислительной мощности компьютеров и их удешевление, разнообразие мобильных телекоммуникационных устройств и средств доступа, что способствует внедрению и применению новых платежных инструментов.

Республика Беларусь в настоящее время также поддерживает мировые тренды и создает максимально благоприятный режим для операций с криптовалютами и токенами. В частности, с 28 марта 2018 г. вступил в силу Декрет Президента Республики Беларусь №8 «О развитии цифровой экономики» [8].

Для оценки факторов, влияющих на развитие криптовалюты в современном экономическом пространстве Республики Беларусь, проведен *SWOT-анализ* [9], в ходе которого выявлены сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы развития криптовалют (таблица 2).

Таблиця 2. Результати SWOT-аналіза розвитку криптовалют

Сильные стороны	Слабые стороны
- возможность добывать каждому желающему; - анонимность транзакций – информация о владельце криптокошелька отсутствует (есть только номер кошелька); - не подвержена инфляции; - децентрализованный характер, отсутствие единого цифрового банка, отсутствие контроля за транзакциями и платежами; - защищенность: нельзя скопировать; - отсутствие посредников; - доступность криптовалюты в любое время; - в большинстве случаев комиссия взимается исключительно в добровольном порядке; - отсутствует комиссия за осуществление перевода денежных средств между странами	- отсутствие гарантий сохранности электронных криптокошельков; - высокая волатильность криптовалюты; - возможные запреты и санкции со стороны национальных регуляторов; - возможность безвозвратной утраты всех криптомонет из-за утраты пароля к электронному криптокошельку или его неработоспособности; - нерентабельность майнинга в связи с повышением уровня его сложности; - невозможность отмены платежей и низкая скорость их проведения; - не информированность граждан о возможностях использования криптовалюты; - использование криптовалют в теневой сфере экономики и нелегальном обороте; - стоимость не обеспечена реальной стоимостью
Возможности	Угрозы
- развитие микротранзакционных сервисов на основе криптовалют, повышение волатильности валюты; - увеличение уровня доступности платежей цифровыми деньгами; - снижение процентных ставок, за счёт дешевизны обслуживания и уменьшения расходов на банковскую инфраструктуру; - повышение уровня безопасности биржевых операций; - укрепление и стабилизация курса валюты; - повышение производительности сети, увеличение объемов транзакций; - укрепление позиций валюты через высокую заинтересованность наиболее крупного игрока на рынке	- отвлечение инвесторов от реального сектора экономики ввиду возможности получения спекулятивной прибыли за счет криптовалюты; - рост теневой экономики с использованием криптовалюты, уменьшение стоимости и привлекательности; - рост стоимости поддержки сети, что может привести к повышению стоимости транзакций; - возможность возникновения финансового пузыря; - вытеснение из обращения национальной валюты и, как следствие, подрыв денежного обращения в стране

Источник: собственная разработка.

Полученные результаты SWOT-анализа позволили определить *приоритетные направления развития* криптовалют в Республике Беларусь [10-12]:

1. Стимулирование населения активно использовать возможности криптовалют путем повышения их финансовой и цифровой грамотности, использования данного инструмента расчета не только в качестве средства платежа и сбережения, но и для получения различных скидок и бонусов.

2. Необходимость движения в сторону увеличения производительности и выработки стратегий регулирования, которые будут находиться над сетью и не влиять на её работу. Это позволит расширить область применения криптовалюты и укрепит её позиции в современной экономике.

3. Размещение токенов не в целях создания новых финансовых пирамид, а для осуществления реальных проектов – как для организации расчетов, так и в сфере инвестиций. В частности, постройка дата-центра для майнинга криптовалюты на территории китайско-белорусского индустриального парка «Великий камень».

4. Совершенствование национальной системы налогообложения криптовалюты посредством имплементации опыта Японии и Великобритании. Актуальность японской модели налогообложения обусловлена следующими ее чертами: регистрация операторов, обменивающих криптовалюты на реальные деньги; защита прав продавцов и покупателей криптовалют; внедрение процедур работы с претензиями. В свою очередь, подобно системе налогообложения в Великобритании, с целью минимизации мошенничества, спекулятивных действий, нарушения законодательных норм следует ввести обязательную уплату подоходного налога при торговле или добыче криптовалюты, если разница между ценами купли-продажи больше бюджета прожиточного минимума для трудоспособного населения. Налоговая ставка при этом будет применяться к сумме превышения.

5. Более активное целевое привлечение специалистов и экспертов из юридической, финансовой и информационно-технологической сфер к научно-практическому изучению криптовалют на государственном уровне, а также привлечение к дискуссии на эту тему международных экспертов.

Таким образом, полученные результаты исследования обладают новизной и практической значимостью. Научная значимость результатов исследования состоит в развитии теоретических аспектов ЦФА; выявлении мировых тенденций развития и проведении SWOT-анализа развития ЦФА в Республике Беларусь на примере

криптовалют. Практическая и социально-экономическая значимость результатов исследования заключается в возможности их использования при разработке государственной политики по выбору направлений развития и обеспечению конкурентных преимуществ ЦФА на национальном и мировом уровнях.

Список использованных источников:

1. Федеральный закон (проект) № 419059-7 Российской Федерации «О цифровых финансовых активах». Инфо-Бухгалтер. URL: <https://www.ib.ru/law/81> (дата обращения: 20.01.2020).
2. Cryptocurrency regulations in Malta. Crush Crypto. URL: <https://crushcrypto.com/cryptocurrency-regulations-in-malta/> (дата доступа: 20.01.2020).
3. Cryptocurrency. Coinmarketcap. URL: <https://coinmarketcap.com/> (date of access: 21.01.2020).
4. Coins. CoinGecko. URL: <https://www.coingecko.com/en> (date of access: 21.01.2020).
5. Global cryptocurrency benchmarking report. University of Cambridge. 2017. URL: <https://www.jbs.cam.ac.uk/2017-global-cryptocurrency-benchmarking-study.pdf> (date of access: 21.01.2020).
6. State of Cryptocurrency Report 2018: Global. 2018. URL: <https://www.slideshare.net/PundiX Labs/state-of-cryptocurrency-report-2018-global> (date of access: 21.01.2020).
7. Милош, Д. В. Перспективы развития цифровых денег в Республике Беларусь. Сборник научных работ НИРС-2018. Вып. 16. Минск, изд. Центр БГУ, 2019. С. 419-423.
8. Декрет №8 «О развитии цифровой экономики» от 21.12.2017 г. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь. URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrya-2017-g-17716/ (дата обращения: 23.01.2020).
9. Милош, Д. В. SWOT-анализ развития криптовалют в Республике Беларусь. Научный потенциал молодежи – будущему Беларуси: материалы XII Международной молодежной научно-практической конференции (6 апреля 2018 г.). Пинск: ПолесГУ, 2018. Ч. 1. С. 196-198.
10. Милош, Д. В. Криптовалюта как инновационное средство платежа в цифровой экономике. Национальная экономика Республики Беларусь: проблемы и перспективы развития: Материалы XI международной научно-практической конференции студентов (6-13 апреля 2018 г.). Минск: БГЭУ, 2018. С. 90-92.
11. Милош, Д. В. Налогообложение криптовалюты: мировой опыт и возможности его использования в Республике Беларусь. Мировой опыт и экономика регионов России: Сборник студенческих научных работ. По материалам XVI Всероссийской студенческой научной конференции с международным участием (13 апреля 2018 г.); под ред. к.э.н., доцента Л. А. Дремовой. Курск: изд-во «Университетская книга», 2018. С. 257-263.
12. Милош, Д. В. Цифровые деньги: анализ состояния и перспективы развития в Республике Беларусь. Национальная экономика Республики Беларусь: проблемы и перспективы развития: Материалы XII международной научно-практической конференции студентов, Минск, 3–11 апреля 2019 г. Минск: БГЭУ, 2019. С. 78-79.

References

1. Federal'nyy zakon (proekt) № 419059-7 Rossiyskoy Federatsii «O tsifrovyykh finansovykh aktivakh». Info-Bukhgalter. URL: <https://www.ib.ru/law/81>. [in Rus.].
2. Cryptocurrency regulations in Malta. Crush Crypto. URL: <https://crushcrypto.com/cryptocurrency-regulations-in-malta/>.
3. Cryptocurrency. Coinmarketcap. URL: <https://coinmarketcap.com/>.
4. Coins. CoinGecko. URL: <https://www.coingecko.com/en>.
5. Global cryptocurrency benchmarking report. University of Cambridge. 2017. URL: <https://www.jbs.cam.ac.uk/2017-global-cryptocurrency-benchmarking-study.pdf>.
6. State of Cryptocurrency Report 2018: Global. 2018. URL: <https://www.slideshare.net/PundiX Labs/state-of-cryptocurrency-report-2018-global>.
7. Milosh, D. V. Perspektivy razvitiya tsifrovyykh deneg v Respublike Belarus'. Sbornik nauchnykh rabot NIRS-2018. Vyp. 16. Minsk, izd. Tsentr BGU, 2019. 419-423. [in Rus.].
8. Dekret №8 «O razvitii tsifrovoy ekonomiki» ot 21.12.2017 g. Ofitsial'nyy internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus'. URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrya-2017-g-17716/. [in Rus.].
9. Milosh, D. V. SWOT-analiz razvitiya kriptovalyut v Respublike Belarus'. Nauchnyy potentsial molodezhi – budushchemu Belarusi: materialy XII Mezhdunarodnoy molodezhnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (6 aprelya 2018 g.). Pinsk: PolesGU, 2018. Ch. 1. 196-198. [in Rus.].
10. Milosh, D. V. Kriptovalyuta kak innovatsionnoe sredstvo platezha v tsifrovoy ekonomike. Natsional'naya ekonomika Respubliki Belarus': problemy i perspektivy razvitiya: Materialy Khl mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii studentov (6-13 aprelya 2018 g.). Minsk: BGEU, 2018. 90-92. [in Rus.].
11. Milosh, D. V. Nalogooblozhenie kriptovalyuty: mirovoy opyt i vozmozhnosti ego ispol'zovaniya v Respublike Belarus'. Mirovoy opyt i ekonomika regionov Rossii: Sbornik studencheskikh nauchnykh rabot. Po materialam XVI Vserossiyskoy studencheskoy nauchnoy konferentsii s mezhdunarodnym uchastiem (13 aprelya 2018 g.); pod red. k.e.n., dotsenta L. A. Dremovoy. Kursk: izd-vo «Universitetskaya kniga», 2018. 257-263. [in Rus.].
12. Milosh, D. V. Tsifrovye den'gi: analiz sostoyaniya i perspektivy razvitiya v Respublike Belarus'. Natsional'naya ekonomika Respubliki Belarus': problemy i perspektivy razvitiya: Materialy Khl mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii studentov, Minsk, 3–11 aprelya 2019 g. Minsk: BGEU, 2019. 78-79. [in Rus.].

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Милош Диана Викторовна, магистрант Института магистерской подготовки
e-mail: diana.milosh@mail.ru
Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук, профессор
Белорусский государственный экономический университет
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Мілош Діана Вікторівна, магістрант Інституту магістерської підготовки
e-mail: diana.milosh@mail.ru
Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук, професор
Білоруський державний економічний університет
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Milos Diana, master student of Institute of Masters Programs
e-mail: diana.milosh@mail.ru
Gerasenko Vladimir, Doctor of Economics, Professor
Belarusian State Economic University
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

УДК 377.35

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-63-73>

**ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОФЕСІЙНИХ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ)
ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

**Горошкова Л. А.,
Харагірло В. Є.,
Хлобистов Є. В.**

Актуальність теми дослідження. Розвиток економіки провідних країн світу свідчить про те, що на сьогодні відбувся перехід від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної економіки, яку називають також інноваційною економікою, економікою знань і т. ін. За таких умов особливої уваги потребує аналіз проблем освітньої галузі в умовах реформування, як складової сталого розвитку будь-якого суспільства.

Постановка проблеми. Основою національного багатства, його найціннішим ресурсом стає не природний та відтворюваний капітал, а людський та інтелектуальний капітали, оскільки саме рівень його розвитку і визначає темп економічного зростання сучасного суспільства. На сьогодні, в умовах реформування освітньої галузі, на особливу увагу потребує вирішення проблеми невідповідності пропозиції на ринку праці та попиту на трудові ресурси певних професій, кваліфікації та освітнього рівня підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в розгляд проблем розвитку людського капіталу внесли Богиня Д. П., Вовканич С. Й., Геєць В. М., Голубець М. А., Гришньова О. А., Долішній М. І, Злупка С. М., Канигіна Ю. М., Колот А. М., Кузьмін О. Є., Мочерний С. В., Федулова Л. І., Хміль Ф. І. [2-5] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання управління сталим розвитком країни невід'ємно пов'язане із процесом реформування освітньої галузі країни, тому пошук ефективних механізмів проведення реформ потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. Отже існує потреба у проведенні дослідження потенціалу такого сегменту ринку освітніх послуг для закладів вищої освіти, як перепідготовка та підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної (професійно - технічної) освіти в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є оцінка потенціалу та можливостей розширення сегменту ринку освітніх послуг закладів вищої освіти щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів професійних (професійно-технічних) освітніх закладів.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі проведений аналіз перспектив та можливостей розвитку сегмента ринку освітніх послуг закладів вищої освіти щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналізом ринку праці України встановлено наявність невідповідності попиту та пропозиції на трудові ресурси певних професій та кваліфікації, що підтверджує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю подолання диспропорцій.

Доведено, що для вирішення завдань реформування системи освіти щодо підвищення її якості та конкурентоспроможності, існує необхідність оптимізації системи підготовки та перепідготовки педагогічної кадрів для професійної (професійно-технічної) освіти. Встановлено що, успіх реформ у системі професійної (професійно-технічної) освіти можливо забезпечити шляхом більш активного залучення до процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти.

З метою визначення потенціалу зазначеного сегмента ринку освітніх послуг для закладів вищої освіти, проведений аналіз показників освітньої діяльності у системі професійно-технічної освіти України.

Встановлено, що впродовж 1991–2018 років відбувалось скорочення як кількості професійно-технічних закладів освіти, так і контингенту осіб, які там навчаються. Доведено, що дефіцит кваліфікованих робітників є наслідком того, що за роки незалежності кількість професійно-технічних навчальних закладів зменшилася на 40%, а кількість підготовлених робітників – зменшилася більш ніж наполовину.

Проведеним аналізом взаємозв'язку між чисельністю закладів професійної(професійно-технічної) освіти, кількістю учнів й слухачів в них та кількістю педагогічного персоналу свідчить про зниження усіх перерахованих показників.

Проведений аналіз динаміки показників рівня фінансування освіти загалом та професійно-технічної зокрема та співставлення зазначених показників в Україні та економічно розвинених країнах світу. Доведено необхідність збільшення обсягів фінансування до рівня економічно розвинених країн з метою забезпечення ефективності розпочатих реформ.

Висновки. В роботі проведений аналіз перспектив та можливостей розвитку сегмента ринку освітніх послуг закладів вищої освіти щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналізом ринку праці України встановлено наявність невідповідності попиту та пропозиції на трудові ресурси певних професій та кваліфікації. Доведено, що для вирішення завдань реформування системи освіти щодо підвищення її якості та конкурентоспроможності, існує необхідність оптимізації системи підготовки та перепідготовки педагогічної кадрів для професійно-технічної освіти залученням викладачів закладів вищої освіти.

З метою визначення потенціалу зазначеного сегмента ринку освітніх послуг для закладів вищої освіти, проведений аналіз показників освітньої діяльності у системі професійної (професійно-технічної) освіти в Україні.

За результатами аналізу динаміки показників рівня фінансування освіти загалом та професійно-технічної зокрема доведена необхідність спрощення ліцензування надання послуг з перекваліфікації та підвищення кваліфікації, залучення до фінансування цих послуг недержавних джерел (зокрема, з боку роботодавців та інвесторів), створення мобільних інституцій з можливістю отримання освітніх послуг в межах дистанційної освіти, використання інтернет-технологій, надання освітніх послуг за місцем реалізації набутих компетенцій та поглиблення клієнт-орієнтованих підходів до змісту та форми надання відповідних послуг. Саме це дозволить забезпечити з різних джерел (переважно, не державних) збільшення обсягів фінансування до рівня економічно розвинених країн з метою забезпечення ефективності розпочатих реформ.

Ключові слова: освітня галузь, професійна (професійно-технічна) освіта, підготовка та підвищення кваліфікації, заклади вищої освіти.

ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ (ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ) ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

Горошкова Л. А.,
Харагирло В. Е.,
Хлобыстов Е. В.

Актуальность темы исследования. Развитие экономики ведущих стран мира свидетельствует о том, что сегодня произошел переход от индустриальной стадии развития к постиндустриальной экономике, которую называют также инновационной экономикой, экономикой знаний и т. д. В таких условиях особого внимания требует анализ проблем образования в условиях реформирования, как составляющей устойчивого развития любого общества.

Постановка проблемы. Основой национального богатства, его ценным ресурсом становится не природный и воспроизводимый капитал, а человеческий и интеллектуальный капиталы, поскольку именно уровень его развития и определяет темп экономического роста современного общества. Сегодня, в условиях реформирования образования, особого внимания требует решение проблемы несоответствия предложения на рынке труда и спроса на трудовые ресурсы определенных профессий, квалификации и образовательного уровня подготовки.

Анализ последних исследований и публикаций. Существенный вклад в рассмотрение проблем развития человеческого капитала внесли Богиня Д. П., Вовканич С. И., Геец В. М., Голубец М. А.,

Гришинева А. А., Долишний М. И., Злупко С. М., Каныгина Ю. М., Колот А. М., Кузьмин А. Е., Мочерный С. В., Федулова Л. И., Хмель Ф. И. [2-5] и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Вопросы управления устойчивым развитием страны неразрывно связано с процессом реформирования образования страны, поэтому поиск эффективных механизмов проведения реформ требует особого внимания и углубленных как теоретических, так и практических исследований. Следовательно, существует необходимость в проведении исследования потенциала такого сегмента рынка образовательных услуг для учреждений высшего образования, как переподготовка и повышение квалификации преподавателей учреждений профессионального (профессионально-технического) образования в Украине.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является оценка потенциала и возможностей расширения сегмента рынка образовательных услуг высших учебных заведений по переподготовке и повышению квалификации преподавателей профессиональных (профессионально-технических) образовательных учреждений.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группировки) и специальные (абстрагирование, моделирование и т.д.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе проведен анализ перспектив и возможностей развития сегмента рынка образовательных услуг высших учебных заведений по переподготовке и повышению квалификации преподавателей учреждений профессионального (профессионально-технического) образования.

Анализом рынка труда Украины установлено наличие несоответствия спроса и предложения на трудовые ресурсы определенных профессий и квалификации, что подтверждает необходимость решения проблем, связанных с необходимостью преодоления диспропорций.

Доказано, что для решения задач реформирования системы образования по повышению ее качества и конкурентоспособности, существует необходимость оптимизации системы подготовки и переподготовки педагогических кадров для профессиональной (профессионально-технического) образования. Установлено, что, успех реформ в системе профессиональной (профессионально-технического) образования можно обеспечить путем более активного вовлечения в процесс переподготовки и повышения квалификации преподавателей высших учебных заведений.

С целью определения потенциала указанного сегмента рынка образовательных услуг для учреждений высшего образования, проведен анализ показателей образовательной деятельности в системе профессионально-технического образования Украины.

Установлено, что в течение 1991–2018 годов происходило сокращение как количества профессионально-технических учебных заведений, так и контингента лиц, которые там учатся. Доказано, что дефицит квалифицированных рабочих является следствием того, что за годы независимости количество профессионально-технических учебных заведений уменьшилось на 40%, а количество подготовленных рабочих – уменьшилась более чем наполовину.

Проведенным анализом взаимосвязи между численностью учреждений профессионального (профессионально-технического) образования, количеством учеников и слушателей в них и количеством педагогического персонала свидетельствует о снижении всех перечисленных показателей.

Проведен анализ динамики показателей уровня финансирования образования в целом и профессионально-технического в частности и сопоставление указанных показателей в Украине и экономически развитых странах мира. Доказана необходимость увеличения объемов финансирования до уровня экономически развитых стран с целью обеспечения эффективности начатых реформ.

Выводы. В работе проведен анализ перспектив и возможностей развития сегмента рынка образовательных услуг высших учебных заведений по переподготовке и повышению квалификации преподавателей учреждений профессионального (профессионально-технического) образования. Анализом рынка труда Украины установлено наличие несоответствия спроса и предложения на трудовые ресурсы определенных профессий и квалификации. Доказано, что для решения задач реформирования системы образования по повышению ее качества и конкурентоспособности, существует необходимость оптимизации системы подготовки и переподготовки педагогических кадров для профессионально-технического образования привлечением преподавателей высших учебных заведений.

С целью определения потенциала указанного сегмента рынка образовательных услуг для учреждений высшего образования, проведен анализ показателей образовательной деятельности в системе профессиональной (профессионально-технического) образования в Украине.

По результатам анализа динамики показателей уровня финансирования образования в целом и профессионально-технического в частности, доказана необходимость упрощения лицензирования предоставления услуг по перекавалификации и повышению квалификации, привлечения к финансированию этих услуг негосударственных источников (в частности, со стороны работодателей и инвесторов), создания мобильных институтов с возможностью получения образовательных услуг в пределах дистанционного образования, использования интернет-технологий, предоставление образовательных услуг по месту реализации приобретенных

компетенцій и углубление клиент-ориентированных подходов к содержанию и форме предоставления соответствующих услуг. Именно это позволит обеспечить из разных источников (в основном, негосударственных) увеличение объемов финансирования до уровня экономически развитых стран с целью обеспечения эффективности начатых реформ.

Ключевые слова: образовательная отрасль, профессиональное (профессионально-техническое) образование, подготовка и повышение квалификации, учреждения высшего образования.

POTENTIAL OF DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL (TECHNICAL AND VOCATIONAL) EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

Horoshkova Lidiia,
Kharahirlo Vira,
Khlobystov Ievhen

Actuality of research theme. The development of the economies of the leading countries of the world shows that today there has been a transition from the industrial stage of development to the post-industrial economy, also called the innovative economy, the knowledge economy, etc. In such circumstances, special attention is required to analyze the problems of the educational sector in the context of reform, as a component of the sustainable development of any society.

Problem statement. The basis of national wealth, its most valuable resource is not the natural and reproducible capital, but the human and intellectual capital, as it is the level of its development and determines the economic growth rate of modern society. Today, in the context of educational reform, special attention needs to be paid to addressing the mismatch in the labor market supply and demand for labor resources of certain professions, qualifications and educational level of training.

Analysis of the last researches and publications. Significant contribution to the consideration of human capital development problems were made by Boginya D. P., Vovkanych S. I., Heets V. M., Holubets M. A., Hrishneva O. A., Dolishnii M. I., Zlupka S. M., Kanigina Y. M., Kolot A. M., Kuzmin A. E., Mocherniy S. V., Fedulova L. I., Khmil F. I. [2-5] and others.

Selection of unexplored parts of general issue. The issue of governance for sustainable development in the country is intrinsically linked to the process of reforming the country's education sector, so finding effective mechanisms for reform requires particular attention and in-depth theoretical and practical research. Therefore, there is a need to research the potential of such a segment of the market for educational services for higher education institutions, as retraining and advanced training of teachers of professional (professional-technical) education institutions in Ukraine.

Task statement, research aim. The purpose of the study is to evaluate the potential and opportunities of expanding the segment of the market of educational services of higher education institutions for retraining and professional development of teachers of professional (professional-technical) educational institutions.

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material (job performances). The analysis of prospects and opportunities of development of the segment of the market of educational services of institutions of higher education in relation to retraining and professional development of teachers of institutions of professional (professional-technical) education is conducted in the work.

The analysis of the Ukrainian labor market shows that there is a mismatch of supply and demand for the labor resources of certain professions and qualifications, which confirms the need to solve problems related to the need to overcome imbalances.

It is proved that in order to solve the problems of reforming the education system in order to improve its quality and competitiveness, there is a need to optimize the system of training and retraining of pedagogical staff for professional (professional-technical) education. It is established that the success of reforms in the system of professional (professional-technical) education can be ensured by more active involvement in the process of retraining and advanced training of teachers of higher education institutions.

In order to determine the potential of the mentioned segment of the market of educational services for higher education institutions, the analysis of indicators of educational activity in the professional-technical system of Ukraine was conducted.

It is established that during 1991–2018 there was a decrease in both the number of vocational education institutions and the contingent of persons studying there. It is proved that the shortage of skilled workers is a consequence of the fact that during the years of independence the number of vocational schools has decreased by 40%, and the number of trained workers has decreased by more than half.

The analysis of the relationship between the number of professional (professional-technical) educational institutions, the number of students and students in them and the number of teaching staff indicates a decrease in all of these indicators.

The dynamics of indicators of the level of financing of education in general and vocational-technical in particular and the comparison of these indicators in Ukraine and economically developed countries of the world have been

conducted. The necessity of increasing the volume of financing to the level of economically developed countries has been proved in order to ensure the efficiency of the initiated reforms.

Conclusions. The paper analyzes the prospects and opportunities for the development of the market segment of educational services of higher education institutions for retraining and professional development of teachers of professional (professional-technical) education institutions.

The analysis of the labor market of Ukraine revealed the existence of a mismatch of supply and demand for labor resources of certain professions and qualifications. It is proved that in order to solve the problems of reforming the education system in order to improve its quality and competitiveness, there is a need to optimize the system of training and retraining of pedagogical personnel for vocational education by involving teachers of higher education institutions.

In order to determine the potential of the specified segment of the market of educational services for higher education institutions, the analysis of indicators of educational activity in the system of professional (professional-technical) education in Ukraine was conducted.

According to the analysis of the dynamics of indicators of the level of financing of education in general and vocational and technical in particular, the necessity of simplifying licensing of the provision of services for retraining and upgrading of qualifications, attraction to financing of these services by non-state sources (in particular, from employers and investors), creation of mobile institutions with the possibility of receiving educational services in the field of distance education, use of Internet technologies, provision of educational services at the place of realization of acquired competences and deepening of client-oriented approaches to the content and form of the provision of services. This will ensure that, from a variety of (mainly non-governmental) sources, funding is increased to the level of economically developed countries in order to ensure the effectiveness of the reforms started.

Key words: education, professional (professional-technical) education, training and advanced training, higher education institutions

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

Актуальність теми дослідження. Розвиток економіки провідних країн світу свідчить про те, що на сьогодні відбувся перехід від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної економіки, яку називають також інноваційною економікою, економікою знань і т. ін. Тобто економікою, в якій домінує не велике машинне виробництво (індустріальна стадія), а сфера послуг, наука і освіта. За таких умов особливої уваги потребує аналіз проблем розвитку людського капіталу та його інтелектуальної складової, як основи розвитку сучасної економіки знань. Освіта є складовою сталого розвитку будь-якого суспільства. Саме тому, відповідно до Цілей Сталого Розвитку, адаптованих для України (2015–2030 роки) [1] сфери освіти стосується ціль 4 – якісна освіта.

Постановка проблеми. Основою національного багатства, його найціннішим ресурсом стає не природний та відтворюваний капітал, а людський та інтелектуальний капітали, оскільки саме рівень його розвитку і визначає темп економічного зростання сучасного суспільства. Виходячи з цього, освіта повинна сприйматися як інвестиції у людський капітал, що суттєво підсилює її значення в умовах сталого розвитку економіки України. На сьогодні, в умовах реформування освітньої галузі на особливу увагу потребує проблема, що актуалізувалась останнім часом – невідповідність пропозиції на ринку праці та попиту на трудові ресурси певних професій, кваліфікації та освітнього рівня підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в розгляд проблем розвитку людського капіталу внесли Богиня Д. П., Вовканич С. Й., Геєць В. М., Голубець М. А., Гришньова О. А., Долішній М. І, Злупко С. М., Канигіна Ю. М., Колот А. М., Кузьмін О. Є., Мочерний С. В., Федулова Л. І., Хміль Ф. І. [2-5] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання управління сталим розвитком країни невід’ємно пов’язане із процесом реформування освітньої галузі країни, тому пошук ефективних механізмів проведення реформ потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. Отже існує потреба у проведенні дослідження потенціалу такого сегменту ринку освітніх послуг для закладів вищої освіти, як перепідготовка та підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є оцінка потенціалу та можливостей розширення сегменту ринку освітніх послуг закладів вищої освіти щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів професійних (професійно-технічних) освітніх закладів.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз ринку праці України щодо відповідності попиту та пропозиції на трудові ресурси певних професій та кваліфікації, показав наявність певного дисбалансу. Так, на сьогодні на одного кваліфікованого слюсаря пропонується сім вакансій, на зварника – десять, в той же час на одну вакансію юриста припадає 6,8 резюме. Проблема нестачі кваліфікованих робітників особливо актуалізувалась у 2016 році, саме тому Кабінетом Міністрів був затверджений перелік професій загальнодержавного значення що містив 25 позицій, у 2018 році він був доповнений ще шістьма. Понад 90% цього списку – професії, яких навчають у системі професійно-технічної освіти (ПТО). Отже, країні перш за все потрібні зварники, верстатники, слюсарі, монтажники, фрезерувальники, мотористи й машиністи. Таких спеціалістів готують за кошти державного бюджету.

За даними Державної служби статистики на українському ринку праці є професійно-кваліфікаційний дисбаланс між попитом і пропозицією: 75% випускників шкіл здобувають вищу освіту, 25% – професійно-технічну. Як наслідок, серед безробітних майже 44% мають вищу освіту, а в деяких великих містах ця цифра доходить до 90%.

Отже на сьогодні існує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю подолання зазначених диспропорцій. На це направлена і розпочата у країні реформа професійно-технічної освіти.

Виконання стратегічних завдань реформування системи освіти, яке забезпечить підвищення її якості та конкурентоспроможності, можливість інтеграції у європейський і світовий освітній простір, зумовлюють необхідність оптимізації системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для професійно-технічної освіти. Отже, на особливу увагу потребує, перш за все, вдосконалення системи перепідготовки педагогічних кадрів. Щодо правового забезпечення цього процесу, то відповідна нормативно-правова база у країні сформована і оновлена. Так, з 1 січня 2020 року набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 (зі змінами і доповненнями) «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників».

На нашу думку, успіх реформ у системі професійно-технічної освіти можливо забезпечити шляхом більш активного залучення до процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти. На нашу думку, зосередити свою увагу доцільно, перш за все, на організації підвищення кваліфікації викладачів предметів професійно-технічного циклу, старших майстрів та майстрів виробничого навчання, оскільки відповідна система перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів загальноосвітніх дисциплін є більш розгалуженою.

З метою визначення потенціалу зазначеного сегмента ринку освітніх послуг для закладів вищої освіти, нами був проведений аналіз показників освітньої діяльності у системі ПТО України.

На рис. 1 наведені дані щодо динаміки зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів впродовж 1991-2018 років.

Отже, станом на 2017 рік кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти становила 756 закладів (без урахування 22 закладів освіти інших типів, що надають професійну (професійно-технічну) освіту). З них 662 заклади підпорядковані МОН України (крім навчальних центрів при кримінально-виконавчих установах закритого типу, професійного училища соціальної реабілітації, ПТУ при спеціальних виховних установах, закладів професійної (професійно-технічної) освіти; такі, що є структурними підрозділами закладів вищої освіти та закладів освіти інших типів, що надають професійну (професійно-технічну) освіту); 21 заклад ПТО, що є структурним підрозділом закладів вищої освіти; 69 закладів ПТО при установах виконання покарань (63 навчальних центри при кримінально-виконавчих установах закритого типу, 5 професійно-технічних училищ при спеціальних виховних установах, 1 професійне училище соціальної реабілітації); 4 заклади ПТО, що підпорядковані іншим органам виконавчої влади.

Із 662 закладів ПТО 163 – вищі професійні училища; 3 – професійні коледжі; 85 – центри професійно-технічної освіти; 338 – професійні ліцеї; 73 – професійно-технічні училища.

Впродовж 2011–2017 рр. відбувалась оптимізація мережі закладів професійної (професійно-технічної) освіти шляхом приєднання некомплектних, малочисельних до більш потужних.

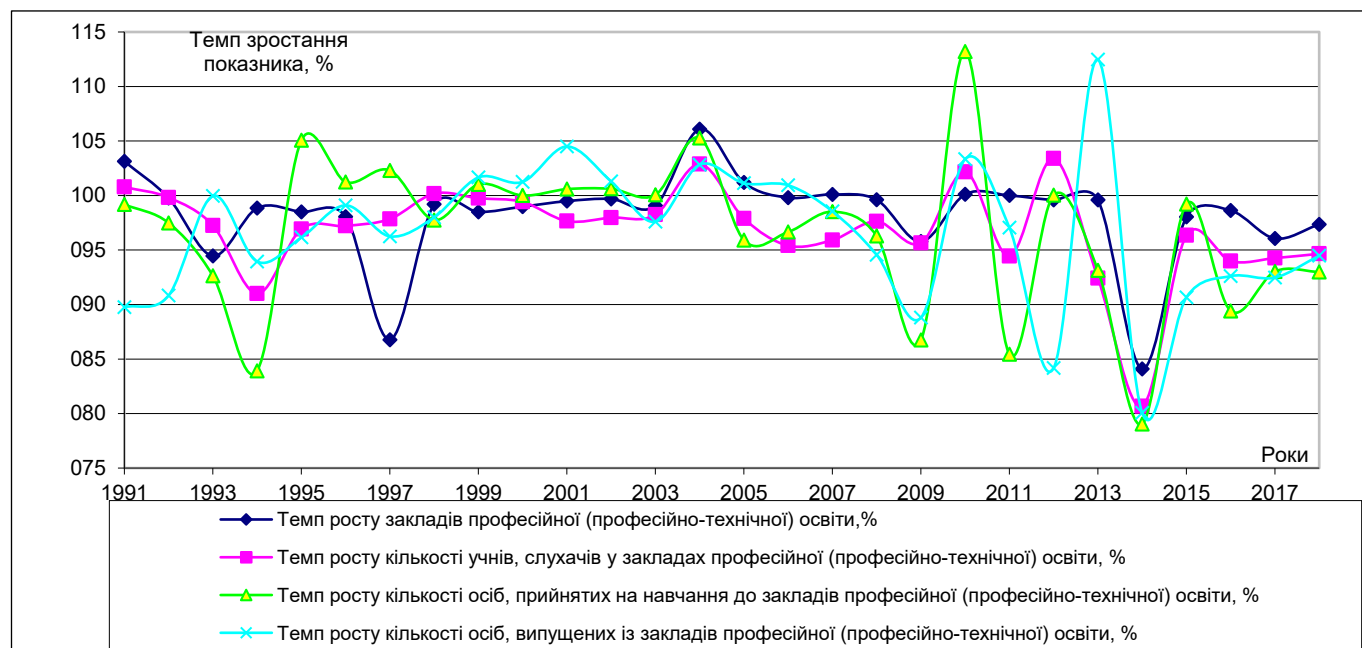

Рисунок 1. Динаміка зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів впродовж 1991-2018 років

Дефіцит кваліфікованих робітників є наслідком того, що за роки незалежності кількість професійно-технічних навчальних закладів зменшилася на 40% – з колишніх 1285 у 1991 році до 736 у 2018 році. Кількість підготовлених робітників зменшилася більш ніж наполовину: якщо у 1991 році було 338,1 тисяч випускників закладів професійно-технічної освіти, то у 2018 році їх лише 133,5 тисячі.

Як було зазначено, рівень надання освітніх послуг залежить від забезпеченості та рівня професіоналізму педагогічних кадрів у ПТО. Проведемо аналіз взаємозв'язку між чисельністю закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількістю учнів й слухачів в них та кількістю педагогічного персоналу.

На рис. 2 наведені результати аналізу кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів та кількості педагогічного персоналу впродовж 2009-2018 років.

Аналіз динаміки та темпів зростання кількісних показників випуску, прийому, загального контингенту учнів, слухачів та кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти за період з 1990 по 2018 рік свідчить про зниження їх чисельності.

Так, кількість педагогічних працівників на кінець 2016/2017 н.р. становила 35,3 тис. осіб, з них: 15,5 тисячі старших майстрів та майстрів виробничого навчання; 12,7 тисячі викладачів.

Динаміка зміни часток основних категорій педагогічного персоналу закладів професійної (професійно-технічної) освіти наведена у табл. 1.

Як бачимо, найбільшу частку (на рівні 56%) складають старші майстри та майстри виробничого навчання; викладачі загальноосвітніх дисциплін становлять 25% від загальної кількості педагогічних працівників; близько 18% становлять викладачі професійно-теоретичної підготовки. Отже, майже 74% від загальної кількості педагогічних працівників закладів ПТО становлять дві категорії – старші майстри та майстри виробничого навчання та викладачі професійно-теоретичної підготовки. Забезпеченість педагогічними кадрами системи професійної (професійно-технічної) освіти становила близько 89%.

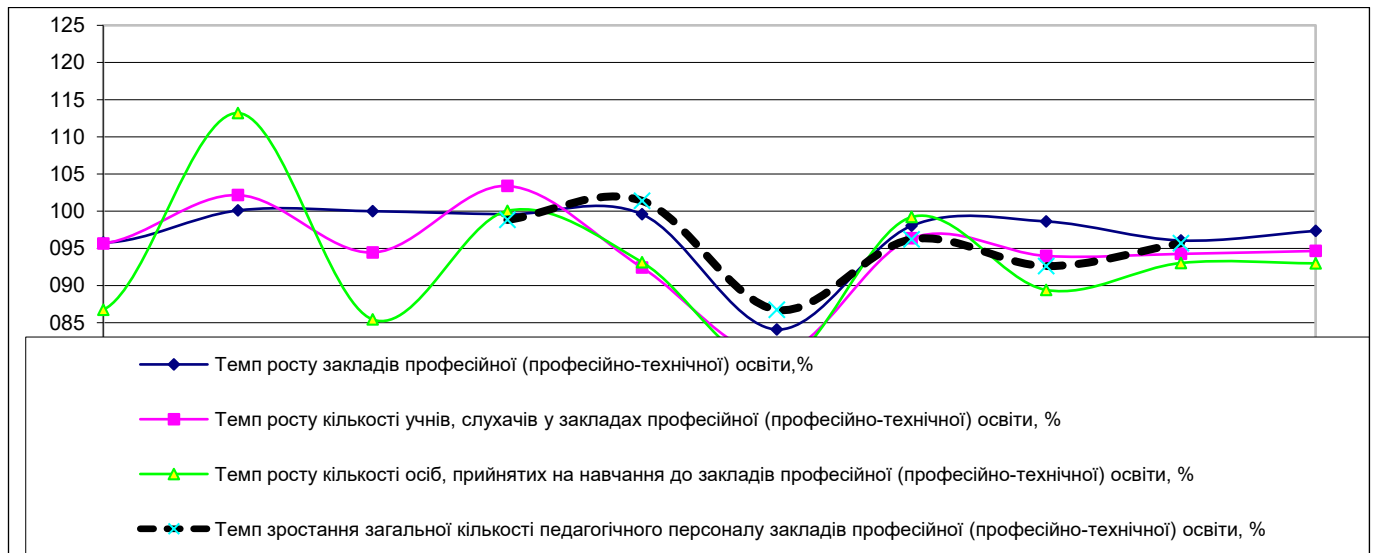

Рисунок 2. Динаміка кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів та кількості педагогічного персоналу впродовж 2009-2018 років

Таблиця 1. Динаміка зміни часток основних категорій педагогічного персоналу закладів професійної (професійно-технічної) освіти

Роки	Частка викладачів професійно-теоретичної підготовки у загальній кількості педагогічного персоналу, %	Частка викладачів загальноосвітніх дисциплін у загальній кількості педагогічного персоналу, %	Частка старших майстрів та майстрів виробничого навчання у загальній кількості педагогічного персоналу, %
2011	16,89	25,54	57,57
2012	17,09	25,97	56,93
2013	17,38	26,14	56,49
2014	17,94	25,63	56,44
2015	17,12	24,22	58,66
2016	18,11	25,19	56,70
2017	18,97	25,82	55,21

1Авторська розробка за даними довідкового видання «Загальноосвітні та професійно-технічні заклади України» та сайта <http://www.ukrstat.ua>

На рис. 3 наведені результати аналізу динаміки кількості учнів, слухачів у закладах ПТО, загальної кількості педагогічного персоналу та основних категорій: старших майстрів, майстрів виробничого навчання, викладачів загальноосвітніх дисциплін та викладачів професійно-теоретичної підготовки.

Впродовж 2011–2017 рр. спостерігаються синхронні зміни показників загального контингенту учнів, слухачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, загальної кількості педагогічних працівників та їх кількості за основними категоріями. Виключенням стали 2016–2017 роки, коли в умовах скорочення кількості контингенту учнів та слухачів закладів ПТО та кількості старших майстрів та майстрів виробничого навчання, відбувалось зростання кількості викладачів предметів професійно-технічного циклу та загальноосвітніх дисциплін.

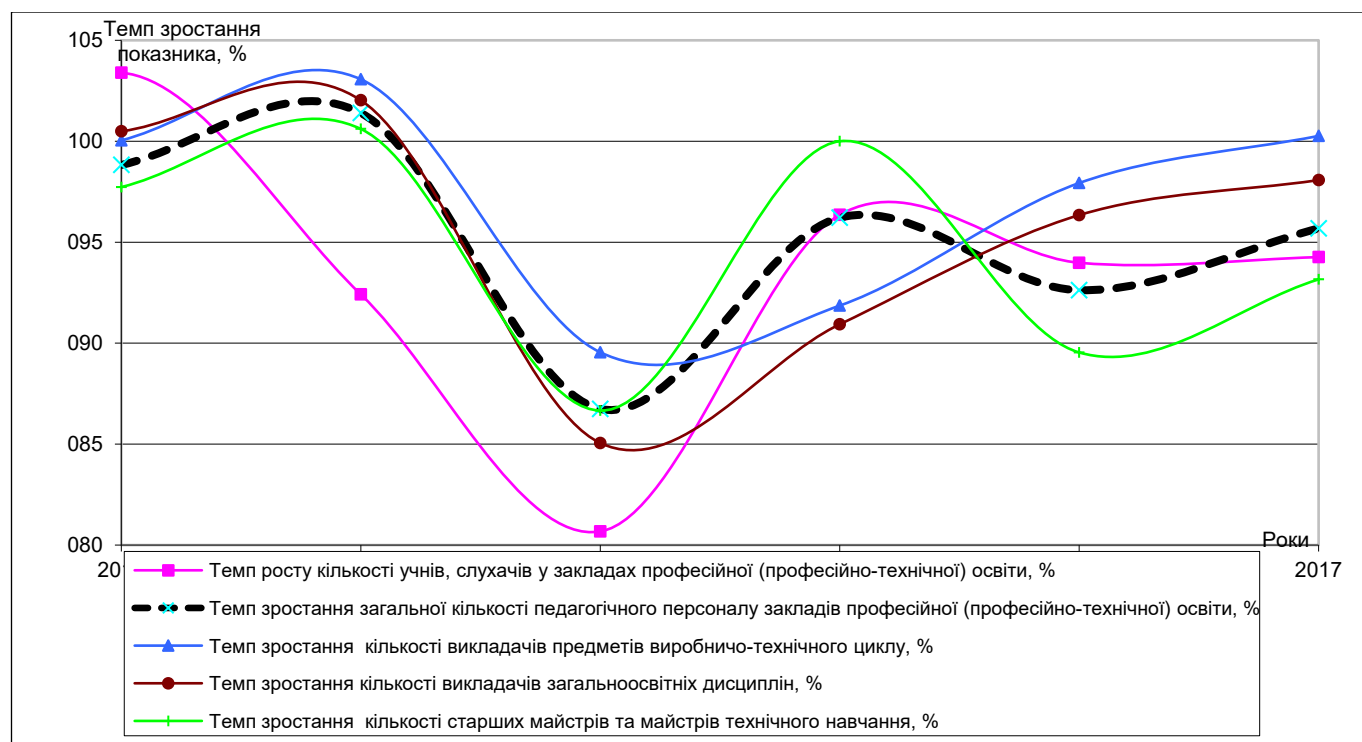

Рисунок 3. Динаміка кількості учнів, слухачів у закладах ПТО, загальної кількості педагогічного персоналу та основних категорій: старших майстрів, майстрів виробничого навчання, викладачів загальноосвітніх дисциплін та викладачів професійно-теоретичної підготовки.

В сучасних умовах освіта розглядається як форма інвестицій у людський капітал. Оскільки Україна обрала модель розвитку економіки, засновану на знаннях, то інвестиції у сферу освіти, беззаперечно, є інвестиціями в економіку країни загалом, а їх обсяг повинен динамічно зростати.

Аналіз джерел фінансування освіти показав, що сьогодні в Україні фінансування освіти може здійснюватися за рахунок бюджетних коштів, платних послуг, що їх можуть і мають право надавати навчальні заклади, дивідендів від цінних паперів, валютних надходжень, добровільних грошових внесків, матеріальних цінностей, одержаних від підприємств, установ, організацій, окремих громадян. Співвідношення між бюджетним і не бюджетним фінансуванням освіти змінюється залежно від численних факторів: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності навчального закладу. Обмеженість обсягів бюджетного фінансування зумовлює наявність платних послуг у фінансуванні закладів освіти.

У табл. 2 наведено окремі макропоказники економічного і соціального розвитку України впродовж 2000–2017 років та динаміка видатків зведеного бюджету України, і, зокрема, на фінансування освітньої галузі.

Аналіз наведених у таблиці даних дозволяє дійти висновку, що обсяг видатків зведеного бюджету України на освіту, та їх частка у загальних видатках бюджету зростала як в абсолютному, так і відносному значеннях до 2010 року. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП також зростав до 2010 року. З 2011 року зазначена тенденція змінилась на зворотну, щороку зменшується як частка видатків на освіту у загальній сумі видатків зведеного бюджету, так і частка видатків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП. Не є виключенням і показники динаміки фінансування професійно-технічної освіти, вони впродовж аналізованих років зменшувались.

На рис. 4 проведений аналіз динаміки кількості закладів ПТО, кількості учнів й слухачів в них, кількості осіб, прийнятих на навчання та темпів росту видатків державного бюджету на професійно-технічну освіту.

Отже, фінансування ПТО має періодичний характер, але його динаміка не співпадає з кількісними показниками закладів ПТО та тих, хто в них навчається.

Таблиця 2. Динаміка ВВП та видатків зведеного бюджету України за 2000–2017 рр.

Період часу, роки	ВВП, млн.грн.	Загальні видатки зведеного бюджету, млн.грн.	Видатки зведеного бюджету на освіту, млн.грн.	Видатки на освіту у % до видатків зведеного бюджету	Видатки на освіту у % до ВВП	Частка видатків на професійно-технічну освіту у видатках на освіту, %
2000	170070	48148,6	7085,5	14,72	4,17	6,06
2005	441452	141989,5	26801,8	18,88	6,07	6,53
2007	720731	226054,4	44333,6	19,61	6,15	6,50
2008	948056	309203,7	60959,4	19,71	6,43	6,46
2009	914720	307399,4	66773,6	21,72	7,30	6,41
2010	1120585	377842,8	79826,0	21,13	7,12	6,40
2011	1349178	416853,6	86253,6	20,69	6,39	6,15
2012	1459096	492454,7	101560,9	20,62	6,96	5,94
2013	1522657	505843,8	105538,7	20,86	6,93	6,00
2014	1586315	523125,7	100109,5	19,14	6,31	5,80
2015	1988544	679871,4	114193,5	16,80	5,74	5,46
2016	2385367	835832,1	129437,7	15,49	5,43	4,80
2017		1056973	177915,8	16,83		4,66

1Авторська розробка за даними довідкового видання «Статистичний щорічник України» (сайта <http://www.ukrstat.ua>)

Проведемо аналіз та співставлення показників фінансування освітньої галузі в Україні та економічно розвинених країн світу.

Законодавчо встановлено, що держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10% національного доходу. Оскільки розраховано, що 10% національного доходу становить приблизно 8% валового внутрішнього продукту, то бачимо, що мінімальний обсяг фінансування освіти державою поки що не досягнуто. Тим більш тенденції щодо скорочення цього показника свідчать про наявність загрози для сталого розвитку як освіти, так і суспільства в цілому.

У розвинених країнах на освіту витрачається більше коштів у порівнянні з ВВП, ніж в Україні. Наприклад, у Данії, Норвегії і США витрати на освіту складають 7,10%, 6,37% і 7,34% ВВП відповідно. В країнах, що недавно вступили в ЄС, витрати поки що не такі значні. Наприклад, у Чехії загальні витрати на освіту складають лише 4,58%, у Словаччині – 4,1% ВВП. Структура витрат на освіту у розвинених країнах відрізняється значно більшою часткою приватних інвестицій. Так, у США і Японії вони складають 2,26% і 1,15% ВВП відповідно і мають більшу питому вагу в структурі загальних витрат, ніж в інших країнах. Тоді як у тій самій Чехії витрати бізнесу на освіту складають лише 0,38% ВВП, а у Словаччині – 0,12% ВВП.

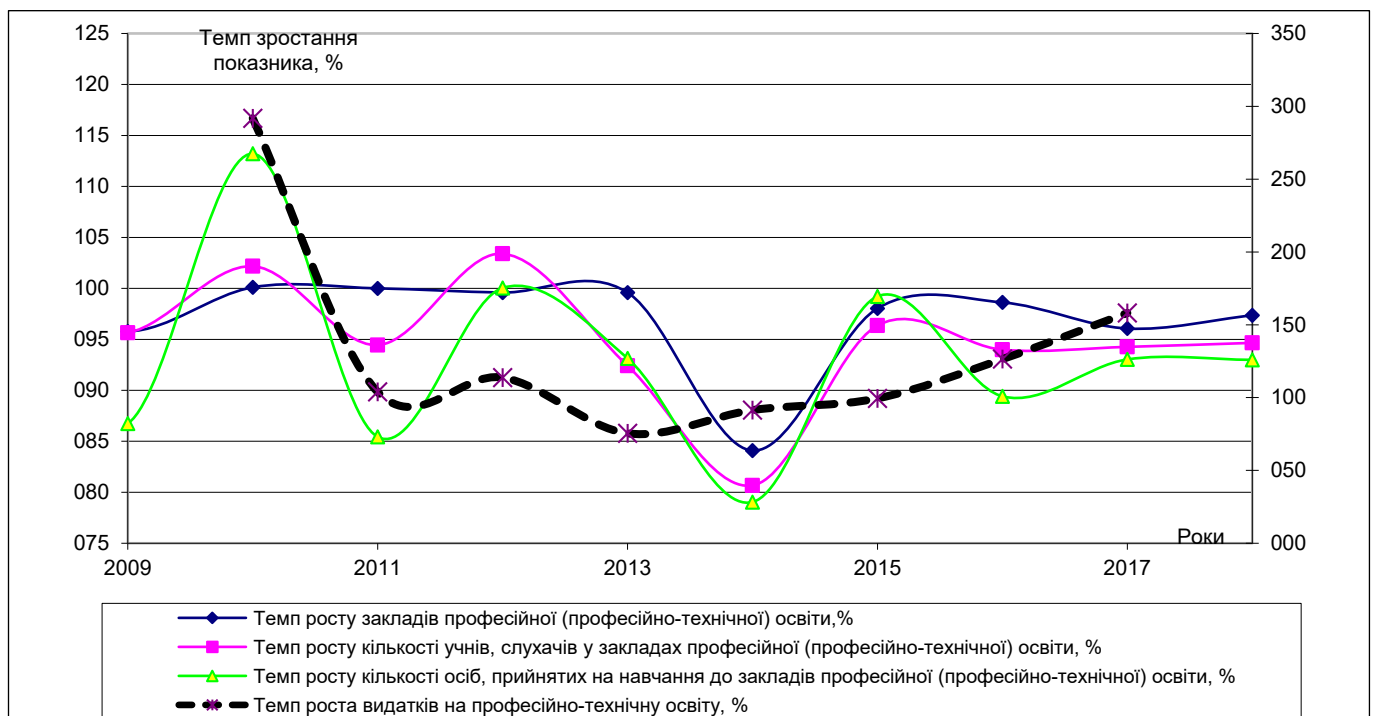

Рисунок 4. Динаміка кількості закладів ПТО, кількості учнів й слухачів в них, кількості осіб, прийнятих на навчання та темпів росту видатків державного бюджету на професійно-технічну освіту

Тобто, у промислово розвинених країнах видатки на освіту на всіх рівнях державного сектора, як правило, складають від 4,5 до 7 відсотків від ВВП. У країнах, що розвиваються, видатки на освіту коливаються від 2,5 до 7,5 відсотків від ВВП і в середньому складають меншу частину ВВП у порівнянні до промислово розвинених країн.

В умовах глобалізації особливо актуальним постає завдання забезпечення конкурентоспроможності держави на основі використання її конкурентних переваг. Враховуючи, що в економіці знань важливою конкурентною перевагою є знання та інтелект нації, для забезпечення інтенсивного розвитку такої економіки необхідні фахівці нової формації, які володіють потужним інтелектуальним потенціалом, знаннями, навичками, компетенціями, що в цілому складає основу людського капіталу, що формується значною мірою саме в сфері освіти.

Відповідно до Цілей Сталого Розвитку, адаптованих для України (2015 – 2030 роки), досягнення цілі 4 – якісна освіта, передбачає таке: реформування освітньої галузі, що передбачає оновлення стандартів освіти; забезпечення рівного доступу до освіти та професійно-технічної підготовки для уразливих груп населення, насамперед людей з інвалідністю й осіб, які перебувають в уразливому становищі; оновлення змісту навчання шляхом упровадження навчальних програм з питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, гендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства тощо; забезпечення принципу відповідності освіти потребам суспільного розвитку. Саме тому, на нашу думку, освітня сфера загалом та професійно-технічна освіта зокрема, потребують додаткового фінансування з боку держави з метою забезпечення ефективності розпочатих реформ.

Висновки. В роботі проведений аналіз перспектив та можливостей розвитку сегмента ринку освітніх послуг закладів вищої освіти щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналізом ринку праці України встановлено наявність невідповідності попиту та пропозиції на трудові ресурси певних професій та кваліфікації. Доведено, що для вирішення завдань реформування системи освіти щодо підвищення її якості та конкурентоспроможності, існує необхідність оптимізації системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для професійно-технічної освіти залученням викладачів закладів вищої освіти.

З метою визначення потенціалу зазначеного сегмента ринку освітніх послуг для закладів вищої освіти, проведений аналіз показників освітньої діяльності у системі професійної (професійно-технічної) освіти в Україні. Доведена необхідність збільшення обсягів фінансування до рівня економічно розвинених країн з метою забезпечення ефективності розпочатих реформ.

За результатами аналізу динаміки показників рівня фінансування освіти загалом та професійно-технічної зокрема доведена необхідність спрощення ліцензування надання послуг з перекваліфікації та підвищення кваліфікації, залучення до фінансування цих послуг недержавних джерел (зокрема, з боку роботодавців та інвесторів), створення мобільних інституцій з можливістю отримання освітніх послуг в межах дистанційної освіти, використання інтернет-технологій, надання освітніх послуг за місцем реалізації набутих компетенцій та поглиблення клієнт-орієнтованих підходів до змісту та форми надання відповідних послуг. Саме це дозволить забезпечити з різних джерел (переважно, не державних) збільшення обсягів фінансування до рівня економічно розвинених країн з метою забезпечення ефективності розпочатих реформ.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях можливостей та перспектив реформування професійно-технічної освіти в умовах децентралізації влади в Україні.

Список використаних джерел

1. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення 04.05.2019).
2. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 352 с.
3. Палехова В. А. Освіта: суспільне благо або товар? Економіка. Наукові праці. 2010. Том 133. Вип. 120. С. 25-31.
4. Бурковська Я.Г. Проблеми фінансування освіти в Україні. Наука й економіка. 2010. № 2 (18). С. 20-24.
5. Вовканич С., Семів Л. Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань. Вісник Національної академії наук України. 2008. № 3. С. 13-22.

References

1. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. [Sustainable Development Goals: Ukraine. National report. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [in Ukr.].
2. Petrenko V. P. Upravlinnia protsesamy intelektokorystuvannia v sotsialno-ekonomichnykh systemakh [Management of processes of intellectual use in socio-economic systems]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2006. 352 p. [in Ukr.].
3. Palekhova V. A. (2010). Osvita: suspilne blaho abo tovar? [Education: a public good or a good?]. Scientific works. Volume 133. Issue 120. P. 25-31. [in Ukr.].
4. Burkovska Ya. H. (2010). Problemy finansuvannia osvity v Ukraini [Problems of financing education in Ukraine]. Science and economics. No 2 (18). P. 20-24. [in Ukr.].
5. Vovkanych S., Semiv L. (2008). Liudskyyi ta intelektualnyi kapital v ekonomitsi znan [Human and intellectual capital in the knowledge economy]. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. No 3. P. 13-22. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>

Researcher ID: D-6527-2019

Харагірло Віра Єгорівна, в.о. завідувача кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти.

e-mail: viraharagirlo@gmail.com

Хлобистов Євген Володимирович, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія».

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-9062>

ДАнные ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Харагирло Вера Егоровна, и.о. заведующего кафедрой педагогики, психологии и менеджмента Белоцерковского института непрерывного профессионального образования.

e-mail: viraharagirlo@gmail.com

Хлобыстов Евгений Владимирович, доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия»

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Kharahirlo Vira, the acting Chairperson of the Pedagogy, Psychology and Management Department of the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education.

e-mail: viraharagirlo@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, Professor, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy».

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

УДК 81'373.46:33

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-73-80>

**ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ЛЕКСИКИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ
НА ТЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ**

**Навальна М. І.,
Тимченко Р. В.**

***Предметом дослідження** є семантичні процеси в лексиці суспільно-економічної сфери.*

***Мета дослідження.** Проаналізувати дієслівну лексику на позначення понять суспільно-економічної сфери та визначити потенціал цих мовних одиниць.*

***Методи дослідження.** У дослідженні використано такі методи: описово-аналітичний, використано для комплексного вивчення й опису лексики. Для систематизації та класифікації лексичних одиниць, інтерпретації їхніх функціональних особливостей залучено метод лінгвістичного спостереження та узагальнення; для з'ясування походження й первісного значення лексем – елементи етимологічного аналізу. Зіставно-порівняльний метод використано для зіставлення особливостей семантики, структури, походження та вживання мовних одиниць аналізованої сфери.*

***Результати роботи.** У статті проаналізовано суспільно-політичну лексику за диференційними ознаками, охарактеризовано дієслівну лексику на позначення понять суспільно-економічної сфери та визначено потенціал цих мовних одиниць. Виокремлено кілька шарів лексики за різними сферами використання, визначено стилістичну роль термінів на позначення економічних понять та процесів, охарактеризовано чинники, що спричинили нові лексико-семантичні вияви.*

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть використовуватися у викладацькій діяльності з курсу «Науково-технічна термінологія».

Висновки. Лексика суспільно-економічної сфери достатньо широка група дієслів, що позначає різноманітні процеси, дії, подекуди стани. Ці лексеми реально відображають те, що відбувається в соціумі в економічній сфері. Виділені тематичні групи дієслів не є закритими, вони відкриті як для поповнення новими лексичними одиницями, так і дієсловами інших лексико-семантичних груп.

Ключові слова. суспільно-економічна лексика, семантика, значення, соціальна динаміка, економічна сфера.

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ЛЕКСИКИ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЫ НА ФОНЕ СОЦИАЛЬНОЙ ДИНАМИКИ

Навальная М. И.,

Тимченко Р. В.

Предметом исследования являются семантические процессы в лексике общественно-экономической сферы.

Целью исследования является охарактеризовать глагольную лексику для обозначения понятий общественно-экономической сферы и определить потенциал этих языковых единиц.

Методы исследования. В исследовании использованы следующие методы: описательно-аналитический, использовано для комплексного изучения и описания лексики. Для систематизации и классификации лексических единиц, интерпретации их функциональных особенностей привлечено метод лингвистического наблюдения и обобщения; для выяснения происхождения и первоначального значения лексем - элементы этимологического анализа. Сопоставимо-сравнительный метод использован для сопоставления особенностей семантики, структуры, происхождения и употребления языковых единиц рассматриваемой сферы.

Результаты работы. В статье проанализирована общественно-политическая лексика по дифференциальным признакам, охарактеризована глагольная лексика для обозначения понятий общественно-экономической сферы и определен потенциал этих языковых единиц. Выделены несколько пластов лексики за разными сферами употребления, определена стилистическая роль терминов, обозначающих экономические понятия и процессы, охарактеризованы факторы, что определили новые лексико-семантические проявления, определена их стилистическая роль.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут использоваться в преподавательской деятельности в курсе «Научно-техническая терминология».

Выводы. Лексика общественно-экономической сферы достаточно широкая группа глаголов, обозначающих различные процессы, действия, иногда состояния. Эти лексеми реально отражают то, что происходит в социуме в экономической сфере. Выделены тематические группы глаголов не являются закрытым, они открыты как для пополнения новыми лексическими единицами, так и глаголами других лексико-семантических групп.

Ключевые слова. общественно-экономическая лексика, семантика, значение, социальная динамика, экономическая сфера.

DIFFERENTIAL SIGNS OF SOCIAL AND ECONOMIC VOCABULARY AGAINST THE BACKGROUND OF SOCIAL DYNAMICS

Navalna Maryna,

Tymchenko Ruslana

The subject of research is semantic processes in the vocabulary of socio-economic sphere.

Objective of research. Analyzes the verbal vocabulary for denoting social-economic concepts and identifies the potential of these linguistic items.

Methodological basis of research. In the research, the descriptive-analytical method was used for comprehensive study and description of vocabulary. For the systematization and classification of lexical items, interpretation of their functional features, the methods of linguistic observation and generalization were used; to determine the origin and the original meaning of lexical items – the elements of etymological analysis were used. The comparative method was used to compare the features of semantics, structure, origin and usage of linguistic items of the analyzed field.

Results of research. The article analyzes the social-political vocabulary based on differential signs, it characterizes the verbal vocabulary for denoting social-economic concepts and identifies the potential of these linguistic items.

Selected a few layers of vocabulary in different spheres of use, defined stylistic role of the term for economic concepts and processes, factors that new lexico-semantic displays have defined are characterized, their stylistic role is defined.

The field of application of results. The results of the study can be used in teaching activities in the course «Scientific and technical terminology».

Conclusions. Socio-economic vocabulary is a sufficiently broad group of verbs that denote different processes, actions and sometimes states. These lexical items really show what is happening in society in the

economic sector. The article concludes that the selected thematic groups of verbs are not closed, they are open both for replenishment by new lexical items and verbs of other lexical-semantic groups.

Keywords: social-economic vocabulary, semantics, meaning, social dynamics, economic field.

JEL Classification: Y5, Y8, Z11

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки позначений підвищеним інтересом до семантичних аспектів мови на всіх її рівнях. Особливо активізувалося вивчення семантики дієслова. Ця частина мови має специфічні лексико-семантичні сполучувальні та функціональні параметри, вирізняється з-поміж інших складністю змісту, різноманіттям граматичних категорій та форм. Суспільно-економічну лексику класифіковано в шість тематичних груп: дієслова, пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни; дієслова, що характеризують діяльність політичних партій; дієслова, що визначають міжнародні відносини; дієслова на позначення загальнополітичних понять; дієслова, що окреслюють загальноюридичні дії, процеси та стани; дієслова, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність. Кожну з підгруп підтверджено прикладами.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні засади семантичної структуралізації дієслова та лексико-семантичної класифікації дієслівної лексики викладено в працях Ю. Д. Апресяна, О. С. Ахманової, Ф. С. Бацевича, Л. М. Васильєва, Р. М. Гайсина, Е. В. Кузнецової, С. І. Логвиненка, І. І. Мещанінова, Л. А. Новикова, О. М. Соколова, Ж. П. Соколовської, Н. Ю. Шведової та ін. В українському мовознавстві семантику дієслова досліджували не так широко, як у російському. Тому дотепер не створено єдиної класифікації дієслівної лексики, не визначено принципи формування лексико-семантичних груп. В останні десятиріччя інтерес до вивчення українського дієслова помітно активізувався. Вагомим внеском у дослідження семантики дієслова стали спеціальні розвідки І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, Н. Б. Іваницької, М. П. Кочергана, Л. А. Лисиченко, Т. Є. Масицької, Р. П. Михайлик, І. І. Овчиннікової, В. М. Русанівського, О. А. Стишова, Т. П. Усатенко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієслова суспільно-економічної сфери – це семантично розгалужена, багатопланова група, що зумовлено різноманітністю дій, процесів та станів, які відбуваються в соціальних процесах [1].

Дієслова соціально-економічної сфери охоплюють широку палітру назв дій, процесів та станів. Вони об'єднуються в шість тематичних груп:

1. Дієслова, пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни.
2. Дієслова, що характеризують діяльність політичних партій.
3. Дієслова, що визначають міжнародні відносини.
4. Дієслова на позначення загальнополітичних понять.
5. Дієслова, що окреслюють загальноюридичні дії, процеси та стани.
6. Дієслова, що позначають фінансово-економічну та комерційну діяльність.

Кожна тематична група поділяється на вужчі підгрупи. Так, дієслова, пов'язані з державно-суспільним ладом та історією країни, налічують шість підгруп, що означають:

1) **загальні суспільні дії та процеси:** *відродити, гармонізувати, дестабілізувати, індустріалізувати, модернізувати, правити, стабілізувати, формувати(ся), функціонувати* та ін., напр.: ...**відродимо** духовні й моральні засади суспільства, визначимо нові ... орієнтири суспільного поступу, зміцнення української державності («Людина і влада»); ... урядові та Національному банку вдалося наблизитися до взаєморозуміння й **гармонізувати** валютну політику та валютний курс («День»); ... відсторонення від посад такої чисельної і могутньої верстви сучасної України, як пострадянський чиновницький та військовий апарат, могло б **дестабілізувати** все українське суспільство і привести до громадянської війни («Українське слово»); Головним ресурсом російської влади завжди був народ ... аби **індустріалізувати** країну, його без ліку кидали під танки, щоб зупинити ворога («День»); Ден Сяопіну вдалося здійснити те, що на десятиріччя пізніше за нього марно намагався зробити Михайло Горбачов – **модернізувати** планово-соціалістичну економіку своєї країни із залученням ринкових механізмів... («День»); Тільки такий устрій, де народ сам собою **править**, називається демократичним («Людина і влада»); Не так просто **стабілізувати**, а потім покращити показники соціально-економічного розвитку країни, адже у багатьох методи господарювання залишилися чи не з минулого століття... («Нова газета»); Суспільство **формувалося** як соціальна спільнота, а не як добір індивідуальностей («Людина і влада»); ... один за одним на селі перестають **функціонувати** соціально-культурні заклади... («Людина і влада»);

2) **дії та процеси в державі:** *гарантувати, зміцнювати, панувати, приватизувати, роздержавити, сконцентрувати, удержавити, українізувати* та ін., напр.: В умовах соціально-економічної кризи, неспроможності держави **гарантувати** навіть прожитковий мінімум, ... грошові кошти, покладені на особисті рахунки, є чи не єдиним джерелом забезпечення... («Голос України»); ... необхідно чітко визначити, куди прямуватиме надалі наше суспільство, в який спосіб слід **зміцнювати** українську державність... («Людина і влада»); Під час зміни форм власності має **панувати** здоровий глузд («Людина і влада»); Що ж робити? Звичайно, стежити за обладнаннями держпідприємств на «демпінгових» напрямках. Ще краще – швидше їх **приватизувати** («День»); Депутати міської ради підтримали думку «гуманно» **роздержавити** підприємства торгівлі («Урядовий кур'єр»); ... концерн дасть можливість за рахунок державної власності **сконцентрувати** сили, фінансові ресурси для використання їх при будівництві нафтопроводу... («День»);

Кожен, хто обіймає хоч невеличку посаду, прагне **удержавити** своє положення, з державою спокійніше... («Нова газета»); Зрозуміло, що **українізувати** кримчан ніхто не збирається («Літературна Україна»);

3) **процеси в законодавчій та виконавчій владі**: винести, затвердити, звільнити, конституціювати, коригувати, обговорити, політизувати, призначити, прийняти, регулювати(ся), розглянути, розробити, схвалити та ін., напр: Невдовзі ми **винесемо** цей документ на загальне обговорення... («Людина і влада»); На наступній сесії парламент повернеться до його [законопроекту] розгляду і, на думку В.Медведчука, остаточно **затвердить** волевиявлення народу («Голос України»); Кабінет Міністрів України **звільнив** Єрмілова Сергія Федоровича з посади радника Прем'єр-міністра у зв'язку з переходом на іншу роботу («Урядовий кур'єр»); Закони, що схвалює Верховна Рада, потрібно **конституціювати**, аби вони не вступали в суперечку з нас, виборців? («Діловий Переяслав»); Президенти обох країн також **обговорили** питання, пов'язані з проведенням 18-19 серпня в Криму неформального засідання глав держав-учасниць СНД («Урядовий кур'єр»); Спроба **політизувати** роботу парламенту, втягування депутатів у ідеологічні суперечки ініціюються лівим флангом («Народна газета»); Кабінет Міністрів України **призначив** Недашковського Юрія Олександровича – президентом Національної атомної енергогенеруючої компанії «Енергоатом...» («Урядовий кур'єр»); В Україні, де до літа не **прийнято** бюджет, а соціальні проблеми нарастають, як снігова куля, вражають дві речі... («День»); Депутати вирішили, що це питання **регулюватиметься** законами про столицю та про статус міста Севастополя («День»); ... відповідний президентський законопроект... **розглянуто** і попередньо **схвалено** Верховною Радою («Голос України»); ... у Верховній Раді й було **розроблено** Національну програму відродження України... («Людина і влада»); ... всі ми [депутати], хоча б заради власних інтересів, повинні **схвалити** новий закон про політичні партії («Голос України»);

4) **процес чужого впливу на відносини в суспільстві**: американізувати(ся), європеїзувати, змосковити, зросійшувати, зрусіфікувати(ся), офранцузити(ся) та ін., напр: Як **американізується** Україна, всім помітно... («Світ про Україну»); Не відступивши, не зрадивши віру предків, ... Острозький динамізує тогочасне суспільство, по суті, **європеїзує** його... («Голос України»); Як у Львові **«Діло» змосковщили** («За вільну Україну»), ... вбачаємо... запеклих шовіністів, які і далі прагнуть **зросійшувати** нове підрастаюче покоління українців... («Літературна Україна»); Я помітив, що Бахмач, який ще в 80-ті роки говорив українською, останнім часом майже цілком **зрусіфікувався** («День»); Вже ... нащадки ... зовсім **офранцузились** («Київські відомості»);

5) **дії, що відбивають суспільні історичні процеси, явища**: депортувати, репресувати, розкуркулювати, совєтизувати(ся) та ін., напр.: ... двічі його [Гінсберга] **депортували** з Праги та Гавани («День»); На думку неофрейдиста Герберта Маркуза, лихо сучасного світу в тому, що він надто **репресує** Ероса... («День»); Його [народ] занепащали на будівництві Петербурга і Біломоро-Балтійських каналів, його **розкуркулювали**, ... його без ліку кидали... («День»); ... в Україні найкращі організації, створені з благими намірами, вже після проголошення незалежності мають сильну тенденцію **«совєтизуватися»** («День»);

6) **процеси, що характеризують національні та класові відносини**: дискримінувати, здекласувати(ся), зденаціоналізувати, націоналізувати та ін., напр.: ... Українці не мали багато підстав для особливої вдячності до поляків, які в 30-ті роки **дискримінували** їх («День»); ... **здекласувалася** українська інтелігенція («Жашківщина»); ... поширюють вигадки, що навмисне **зденаціоналізувалася** українська нація... («Жашківщина»); Якщо хтось захоче **націоналізувати** нашу компанію, то ми швидко розпродамо свої акції за кордоном... («День») [2].

Дієслова, що характеризують діяльність політичних партій, мають три підгрупи, що визначають:

1) **процеси впровадження партійних ідей чи принципів**: блокувати, втілити, камуфлювати, легалізувати, просвіщати, розблокувати, торпедувати та ін., напр.: А минулої п'ятниці Б. Ярошинський завітав до Віктора Ющенка... і розповів... про підсумки роботи його підлеглих, які своїми розпорядженнями й листами, по суті, **блокували** роботу... («День»); Учасники з'їзду наголосили на багатьох демократичних принципах. Залишилося **втілити** їх у життя («Діловий Переяслав»); Лідер осередку постійно **камуфлює** своє справжнє обличчя, цим кидає тінь на всю партію... («Нова газета»); Ліві не поспішають **легалізувати** свої окремі «чорні» справи... («Патріот»); Рух **просвіщає** селян щодо земельної реформи («День»); Вдалося **розблокувати** дуже багато питань щодо співробітництва у різних сферах буття... («Урядовий кур'єр»); Тому ліві не робили нічого, щоб зупинити виконавчу владу, і стали активно брати участь у подіях уже після укладення миру – причому саме з метою **торпедувати** мир («День»);

2) **процеси, що характеризують об'єднання або роз'єднання партій**: вилонитися, відокремитися, об'єднати, роз'єднати, консолідувати, солідаризувати(ся) та ін., напр.: ...не можна оминати Спілку Української Молоді, яка **вилонилася** зі СНУМу («Народна газета»); З'їзд у спокійній обстановці розглянув заяви найактивніших членів партії, «гарячі» питання було розглянуто, але «кучці» **відокремитися** не вдалося («Патріот»); Із ... кандидатів завжди можна відшукати того, хто володіє необхідними організаторськими здібностями, своїм досвідом і авторитетом зуміє **об'єднати** спеціалістів... («Урядовий кур'єр»); Ситуація у найчисленнішій партії виглядає вкрай загрозливо. **Роз'єднати** одне ціле на дві частини – втратити ведучі позиції («Патріот»); Ще під час президентських виборів він [Анатолій Матвієнко] усіляко намагався **консолідувати** націонал-демократичний табір і домогтися виведення з

його лав єдиного кандидата у Президенти («Українське слово»); ... неабияку роль у новій Верховній Раді відіграватимуть позапартійні депутати. Як і було у минулому, з одних питань вони **солідаризуватимуться** з лівими, з інших – з правими («Папірус»);

3) дії, що характерні для членів партій та громадських об'єднань: балотуватися, бойкотувати, виступити, висунути, головувати, голосувати, делегувати, запропонувати, кандидувати, лобювати, обирати, підтримати, пікетувати, проголосувати, самовисунутися та ін., напр.: Блок із 15-ти опозиційних партій, здається, схиляється до підтримки кандидатури Воїслава Коштуниці, який погоджується **балотуватися** тільки в тому випадку, коли у виборах візьмуть участь і чорногорці... («День»); ... більшість інших партій заявила, що **бойкотуватимуть** вибори («День»); ... Ви [селянська партія] рішуче **виступили** проти перетворення української землі на товар, проти вільного її продажу теперішнім скорбагатам... («Людина і влада»); ... Сербський рух оновлення ... **висунув** власного кандидата в президенти ... («День»); **Головував** на заходах перший заступник голови НДП Володимир Філенко («День»); Тих, хто керувався інтересами міського бюджету, а не гаслами, і **голосував** за нові тарифи, представили чи не ворогами народу... («Україна і світ сьогодні»); Перший секретар ЦК КПУ Петро Симоненко обіцяє **делегувати** народних депутатів від фракції комуністів («День»); М. Д. Братиця і А. М. Калина **запропонували** посадовим особам райагропромади скласти і видати ... документи... («Молодь України»); На кожне з дев'яти місць... **кандидували** тисячі охочих («Високий замок»); ...окремі представники ... намагаються **лобювати** інтереси тих, хто ... хоче знову скористатися засіками держрезерву («Київські відомості»); В який спосіб діятимете, якщо Вас, Олександр Миколайовичу, **оберуть** Президентом України? («Людина і влада»); Я з партією, що **підтримала** мене на виборах, не воюю! («Україна і світ сьогодні»); Учора в Донецьку близько 100 активістів Союзу «Чорнобиль» **пікетували** облдержадміністрацію з вимогами погасити заборгованість у зарплаті («День»); Що з того, що західняки **проголосували** мудро, якщо... знівелювали вибір галичан («День»); Отож у спокуту я тепер таки **самовисунулася**, бо тоді мене б висунуло Товариство української мови... («Літературна Україна»).

Тематична група дієслів, що виражають дії, процеси та стани, спрямовані на налагодження міжнародних відносин, також об'єднує три підгрупи, які означають:

1) дії, процеси, пов'язані з міжнародними документами або з реалізацією міжнародних прав: декларувати, денонсувати, задекларувати, легітимувати (легітимізувати), парафувати, ратифікувати та ін., напр.: Скасований декрет, як відомо, **декларував** повернення сплачених сум у випадку експорту продукції («День»); **Денонсувати** угоду можна в будь-який момент, тому занадто багато надії на неї покладати навряд чи варто («День»); Підписавши цей документ, казахський президент таким чином, відверто **задекларував** прагнення своєї країни обійтися без російського посередництва при продажу енергоносіїв на світових ринках («День»); Адже російські виступи депутатів ... морально і психологічно **легітимізують** неповагу до української мови... («Шлях перемоги»); ... бо вже Румунія **парафувала** договір з Україною («День»); Україну «обминуть» 17 мільйонів доларів, якщо міськрада Львова не **ратифікує** договір... («День»);

2) дії, процеси, пов'язані з об'єднанням держав: інтегрувати(ся), об'єднати(ся) та ін., напр.: ... найбільший у світі спільний ринок дає небачені можливості для тих, хто вміє і бажає працювати. І ми [поляки] вже значною мірою **інтегрувалися** в цей ринок... («Україна і світ сьогодні»); Україні передусім нагально потрібно **об'єднатися**, в цьому треба переконати громадян... («Людина і влада»);

3) дії та процеси, пов'язані зі встановленням або ліквідацією державних кордонів: делімітувати, демаркувати, ліквідувати та ін., напр.: Державний кордон з Польщею, Словаччиною, Румунією та Угорщиною **делімітували**... («День»); Державний кордон... **демаркували** (тобто лінію кордону нанесли на топографічну карту і позначили на місцевості) («День»); А в основному **ліквідували** кордони... («Патріот»).

Дієслова, що окреслюють загальнополітичні поняття, згруповані в чотири підгрупи, які виражають:

1) дії та процеси, пов'язані з прогнозами і можливостями: оптимізувати, прогнозувати, реалізувати, рекомендувати, уможливити, унеможливити та ін., напр.: ... Природне бажання удосконалювати й **оптимізувати** відносини з усіма державами ... не завжди зустрічає адекватну реакцію з боку деяких політичних сил («Урядовий кур'єр»); Загалом спеціалісти **прогнозують**, що цьогоріч в області буде вироблено понад 55 тонн цукру («Голос України»); Частину наживи... **реалізувати** не встигли («Голос України»); Нацбанкові вже **рекомендовано** видати банку «Україна» 80 млн. грн. («День»); Головне – ухвалити такий виборчий закон, який надалі **уможливив** би не дуже популярні, але життєво необхідні для реальних, а не декларативних реформ рішення («День»); ...процедура повинна здійснюватися таємним голосуванням, щоб **унеможливити** тиск директорату... («День»);

2) процеси спільної діяльності: задіяти, поєднувати, скооперувати, співдіяти, співпрацювати та ін., напр.: Було **задіяно** регіональну систему постачання електроенергії, внаслідок чого зросли платежі до бюджету... («Україна і світ сьогодні»); ... Сергій Тигипко **поєднує** свій капітал з партією «Трудова Україна» і структурами Віктора Пінчука й Андрія Деркача («Україна і світ сьогодні»); Щоб ситуація в Україні покращилася, мають **скооперуватися** всі гілки влади... («Нова газета»); ... ОУН **співдіятиме** з усіма... силами, які своїм найвищим завданням ставлять добро України («Українське слово»); ...десятки наших підприємств успішно **співпрацюють** з іноземними інвесторами («Урядовий кур'єр»);

3) дії та процеси, пов'язані з інформуванням: анонсувати, висвітлювати, висловити, виступити, коментувати, обговорювати(ся), обнародувати, оприлюднити, повідомляти, популяризувати та ін., напр.:

Віце-прем'єр ... Сергій Тигипко **анонсував** зміни у валютній політиці («День»); ... видавці мають намір **висвітлювати**, як в Україні «утверджується нова, досконаліша система влади»... («Людина і влада»); А він [Володимир Куратченко] же якраз **висловив** те, що накопило в регіонах держави («Людина і влада»); Перед присутніми **виступив** і голова Адміністрації Президента України Микола Білоблочкий, який говорив про стабілізацію в економіці («Людина і влада»); ... помічники віце-прем'єра до її офіційної заяви ситуацію не **коментуватимуть** («Голос України»); Як очікується на зустрічах, серед іншого, будуть **обговорюватися** проблеми як регіональної, так і світової безпеки («День»); Кабінет Міністрів України збирається **обнародувати** список підприємств-боржників... («День»); Було **оприлюднено** лише так звану результативну частину рішення... («День»); ...про болючі соціально-економічні негаразди в Україні **повідомляють** здебільшого скоромовкою... («Людина і влада»); А радіо і преса продовжують **популяризувати** й славити нинішнього Президента («Людина і влада»);

4) **процеси, пов'язані з прискорення: актуалізувати, динамізувати, зінтенсивити, прискорити** та ін., напр.: Напередодні зустрічі російського та українського президентів Грузія **актуалізувала** свої претензії на частину Чорноморського флоту («День»); ... князь... **динамізує** тогочасне суспільство... («Голос України»); Така критика ... допомогла вдосконалити і **зінтенсивити** засоби нашої спільної праці («Урядовий кур'єр»); ... всі ми [депутати]... повинні **прискорити** прийняття нового закону про політичні партії («Голос України»).

Дієслова, що окреслюють загальноююридичні дії, процеси та стани, об'єднують три основні тематичні підгрупи, які означають:

1) **законність якоїсь дії, вказують на отримання дозволу на що-небудь**, тощо: **амністувати, дозволити, санкціонувати** та ін., напр.: Однак **натомість**, щоб закрити справу з таким формулюванням, Штрінкера та Скрипницьку... **амністують** («День»); Слідчий **дозволив** зустріч з родичами... («Ми і право»); Акція матиме підкреслено жартівливий характер, і щоб запобігти міжнародному «скандалу», сьогодні її намагаються **санкціонувати** як з боку французького посольства, так і з боку столичної адміністрації («Високий замок»);

2) **звинувачення когось в чому-небудь, навмисне викривлення фактів** тощо: **арештувати, звинуватити, інкримінувати, позивати(ся), притягувати, сфальсифікувати** та ін., напр.: Павла Лазаренка **арештують** при найменшій можливості... («Новини»); **Звинуватити** легко, а як довести це в суді? («Нова газета»); Щаранському **інкримінують** хабарництво («День»); Несправедливість бачать всі і скрізь, але **позивати** до суду відважується не кожен... («Патріот»); Спробуй **притягнути** депутата до відповідальності, не тут-то було... («Нова газета»); Перед відкриттям готелю дізналися, що документи фірми було **сфальсифіковано**... («День»);

3) **захист чого-, кого-небудь законним шляхом: анулювати, апелювати, захищати, у(в)законити** та ін., напр.: Попередній вирок **анулювали**, так вирішив обласний суд («Папірус»); Ажте й британський міністр... **апелював**... до європейського занепокоєння феноменом націоналізму («День»); ...**захищати** непрацездатне населення від життєвих негараздів («Людина і влада»); Найбільше лаяли «Вбивцю» французького режисера Метью Касовіца, ...він незграбно намагається **взаконити** свій бізнес... («День»).

Шоста тематична група дієслів об'єднує найбільшу кількість підгруп, що зумовлено різноплановістю фінансово-економічної та комерційної діяльності. Вони визначають:

1) **види діяльності підприємств, установ** тощо: **акціонувати(ся), збалансувати, інвестувати, корпоратизувати, приватизувати, реструктуризувати, розприватизувати, структурувати(ся)** та ін.; напр.: Нехай **стають** науково-виробничими фірмами, **акціонуються** або оголошують про своє банкрутство («День»); Отже, без значного урізання витратної частини... **збалансувати** бюджет буде неможливо («День»); До речі... французи мали намір **інвестувати** у підприємства майже \$130 млн. («День»); Треба **корпоратизувати** великі підприємства у терміни, адекватні сьогодинішнім потребам («Урядовий кур'єр»); Подією, що дехто сьогодні пропонує **приватизувати** лікєро-горілчані заводи... («Голос України»); Не завжди потрібно **реструктуризувати** підприємства... («День»); Добре там, де не **розприватизували** наліво й направо землю запасу, інше державне майно... («Вісник Переяславщини»); Якщо підприємство не **структурується**, не обере нових напрямків діяльності, то воно не виживе в умовах ринкових відносин («Нова газета»);

2) **кредитування та меценатство: авансувати, виділяти, дотувати, кредитувати, спонсорувати** та ін.; напр.: Створено спеціальну комісію, яка дала дозвіл **авансувати** будівельні роботи... («Патріот»); ...щороку з державного бюджету **виділяють** близько 12 мільярдів доларів... («Людина і влада»); Держава має **дотувати** селянина через кредитування, ціновий механізм тощо («Голос України»); ...сьогодні іншого шляху, як самому частково **кредитувати**... будівництво, немає («Урядовий кур'єр»); «Арс» сам, не маючи власного даху над головою, **спонсорує** ще кілька звабливих ... проектів («Україна»);

3) **процеси обміну і продажу: бартеризувати, виставити, демпінгувати, обміняти, поторгувати(ся), продавати, регламентувати, торгувати** та ін.; напр.: Підґрунтя корупції ми вбачаємо і в тому, що економіку в Україні широко **бартеризували** («Урядовий кур'єр»); ... я не підтримую тих «реформаторів», які хотіли б **виставити** на продаж, здається, мало не все, що бачать їхні очі («Людина і влада»); ...ЄС доплачує своєму товаровиробникові, щоб той міг **демпінгувати** (тобто продавати товар нижче собівартості) в Україні («Україна і світ сьогодні»); Якщо у селянина не купують овочі, вирощені на

власному городі, то він прагне **обміняти** їх на пральний порошок, мило... у заїжджих підприємців («Папірус»); Що ж – залишається час. Для когось – подумати. Для когось –прицінитися. Для когось – **поторгуватися** («День»); Справді великі надії покладаємо на малий бізнес, який динамічно розвивається, **продає** високоякісну продукцію... («Новини»); ... баланс... визначить потреби двох країн в галузі нафти і електроенергії і дасть змогу **регламентувати** оплату Україною російських енергоносіїв («Україна і світ сьогодні»); Крім того, фірми-посередники не мають права **торгувати** адресами іноземних роботодавців... («Голос України»);

4) **процеси отримання прибутків, доходів**: **виканючувати** (розм.), **вициганювати** (розм.), **калимити**, **лататися** (розм.), **одержувати**, **плюсувати**, **преміювати** та ін., напр.: Того травневого дня у Хмельницькому Люда **виканючила**... 26 гривень («День»); **Вициганювати** гроші у перехожих... доводиться з двох причин... («День»); Водій державної автомашини вважає її за свою власність, **калимить**, де може і скільки може («Народна газета»); Він [сусід] міг **лататися** у вигідних місцях... («Нова газета»); ... громадяни України своєчасно **одержуватимуть** зарплату, пенсії або стипендії («Людина і влада»); ... ці кошти... **плюсують** до власної керівної зарплати, а **мінусувати** намагаються тих, хто дбає не лише про себе... («Україна молода»); **Преміювати** ... за формальними комітетськими нормами не можемо, але намагаємося знайти нового спонсора для збірок («День»);

5) **втрату коштів**: **витрачати**, **відраховувати**, **відстібувати** (розм.), **девальвувати**, **збанкрутувати**, **конфіскувати**, **оштрафувати**, **стягувати(ся)** та ін., напр.: І знову головний фінансовий документ країни зашкунтильгав. Причиною такої звичної для нас хвороби, як і раніше, залишається доходна частина бюджету. **Витрачати** – це ми завжди зміємо, було б що («Україна і світ сьогодні»); ...підприємства, об'єднання та організації **відраховують** до інноваційного фонду кошти... («Вісник податкової служби України»); Та мені казали, що у вас [у Києві] регулярно показують нашу [російську] передачу. Вам щось **відстібують** за це? («День»); Уряд, який **девальгував** карбованець, має взяти на себе компенсацію ... витрат («Молодь України»); Албанська команда... **збанкрутувала** на хвилі скандалів з тамтешніми трастовими «пірамідами» («День»). Генеральна прокуратура Індонезії **конфіскувала** дачу экс-президента Сухарто («Голос України»); З'явилося чимало псевдоподатківців, які, при невиконанні певних умов, погрожують одним – **оштрафувати** («Новини»); Саме в цьому, зокрема, полягає причина абсурдних ситуацій, коли з одного об'єкта оподаткування податок **стягується** двічі й тричі («День»);

6) **операції з грошовими одиницями**: **виділяти**, **вкладати**, **диверсифікувати**, **доларизувати(ся)**, **економити**, **закласти**, **заплатити**, **зекономити**, **конвертувати**, **обміняти** та ін., напр.: ...уряд раніше ухвалив рішення спрямувати на ліквідацію наслідків стихійного лиха 14,5 млн. грн. **Виділяти** кошти двом областям будуть у рамках цієї суми («Урядовий кур'єр»); Вже десятки наших фірм домовляються з іноземними інвесторами, які не бояться **вкладати** гроші в розвиток українського господарства («Діловий Переяслав»); Нині МЕК «Ітера» влєвно **диверсифікує** свій бізнес («Голос України»); ...надто **доларизувалися** і торгівля, і сфера послуг («Народна газета»); ...через двадцять років Україна отримає автономний ядерний цикл і можливість **економити** на збагаченні урану до \$120 млн. на рік («Україна і світ сьогодні»); ... в новий бюджет **закласти** кошти без заборгованості («Голос України»); **Заплатили**, як і годиться боржникам, з процентами («Новини»); А парламент ліквідував... пільги для 17 категорій працюючих громадян, що навряд чи **зекономить** бюджетну, навіть соту частину цієї суми («День»); **Конвертуйте** з валютою, й вам відплатиться! («Новини»); ...**обміняти** долари на гривні можна будь-де без проблем («Нова газета»); 7) **підприємництво**: **комерціалізувати(ся)**, **конкурувати**, **орендувати**, **оподатковувати**, **рекламувати** та ін., напр.: Ми в своєму регіоні дуже швидко **комерціалізувались**... («Урядовий кур'єр»); ...легальний нафтобізнес... неспроможний **конкурувати** з контрабандою високооктанових марок бензину («День»); Адже доводиться **орендувати** приміщення, користуватися поліграфічною базою, **одержувати** мізерні... кошти («Голос України»); Представники уряду неодноразово стверджували, що податок на прибутки фізичних осіб надасть можливість **оподатковувати** прибутки переважно багатих («День»); Кожен із «комівояжерів» намагається якось **рекламувати** свій товар, бо, як відомо, реклама – двигун торгівлі («День»).

Поділ дієслів соціально-економічної сфери на групи і підгрупи, звичайно, до певної міри умовний, тому що чимало дієслів одночасно входять до різних груп, що засвідчує відсутність чітких меж між ними. Так, зокрема, лексема **інтегруватися** може бути віднесена до тематичної групи дієслів, що визначають міжнародні відносини, якщо вона вказує на приєднання однієї держави до якоїсь світової спільноти, або до тематичної групи дієслів, що характеризують діяльність політичних партій, блоків у внутрішньому житті держави, пор.: Європа **інтегрується**, а СНД, навпаки, «частинками» розпадається... («Новини»); Аналітики і політологи стверджують, що тільки окремі партії **інтегруються** перед виборами («Діловий Переяслав»).

Дієслово **структуруватися** може бути в тематичній групі дієслів, пов'язаних із державно-суспільним ладом та історією країни, коли йдеться про побудову різних гілок влади, а також у тематичній групі дієслів, що означають фінансово-економічну та комерційну діяльність, якщо треба вказати на перебудову в установах, підприємствах, фінансово-банківській системі, пор.: За останні роки... номенклатурна олігархія **структурувалася**, зросла з криміналітетом, має своїх представників у всіх ешелонах влади... («Українське слово»); Нові банки тісно співпрацюють з комерційними фірмами, які вчасно **структурувались**... («Нова газета»).

Про те, що лексема може входити до декількох тематичних груп, і що це є закономірним явищем у мовознавстві, зазначав, А.А. Бурячок: «... та сама назва, часто без зміни лексичного значення, є точкою, в якій перетинаються різні лексико-тематичні групи й підгрупи СПЛ, утворюючи складну систему взаємозв'язаних компонентів. Ці зв'язки, звичайно, зумовлені закономірностями зв'язків між соціально-політичними поняттями та явищами, які існують у дійсності» [3, с. 31].

Висновки. Дієслова соціально-економічної сфери – це семантично розгалужена, багатопланова група, що зумовлено різноманітністю дій, процесів та станів, які відбуваються в соціально-економічній сфері або стосуються її. Вони становлять шість тематичних груп. Виділені тематичні групи дієслів не є закритими, вони відкриті як для поповнення новими лексичними одиницями, так і дієсловами інших лексико-семантичних груп.

Список використаних джерел

1. Лисиченко Л. А. *Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова*. Харків : Харків. ун-т, 1977. 114 с.
2. Загнітко А. П. *Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці*. Київ: НМК ВО, 1990. 132 с.
3. Бурячок А. А. *Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов*. Київ : Наук. думка, 1983. 248 с.

References

1. Lysychenko L. A. (1977). *Leksykologhiya suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Semantychna struktura slova* [Lexicology of modern Ukrainian language. Semantic structure of the word]. Kharkiv : Kharkiv. un-t, 114 s. [in Ukr.].
2. Zahnitko A. P. (1990). *Diyestivni katehoriyi v syntahmatytsi i paradyhmatytsi* [[Verbal categories in syntagmatics and paradigmatics]. Kyiv: NMK VO, 132 s. [in Ukr.].
3. Buryachok A. A. (1983). *Formuvannya spil'noho fondu sotsial'no-politychnoyi leksyky skhidnoslov'yans'kykh mov* [Formation of a joint fund of socio-political vocabulary of the Eastern Slavic languages]. Kyiv : Nauk. dumka, 248 s. [in Ukr.].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Навальна Марина Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри документознавства

e-mail: mnavalna@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>

Researcher ID: F-6747-2018

ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Тимченко Руслана Валеріївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри документознавства

e-mail: tumchenko.ruclana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9077-1137>

ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Навальная Марина Ивановна, доктор филологических наук, профессор кафедры документоведения

e-mail: mnavalna@gmail.com

ГБУЗ «Переяслав–Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

Тимченко Руслана Валерьевна, кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры документоведения

e-mail: tumchenko.ruclana@gmail.com

ГБУЗ «Переяслав–Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Navalna Maryna, Doctor of Philological Sciences, Professor of Document Science Department

e-mail: mnavalna@gmail.com

Pereiaslav–Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

Tymchenko Ruslana, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Document Science Department

e-mail: tumchenko.ruclana@gmail.com

Pereiaslav–Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

**ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В СИСТЕМІ СТАНОВЛЕННЯ
ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА****Шимченко Л. А.,
Гордєєв Р. В.,
Бабак О. А.**

Предметом дослідження є роль професійної освіти в забезпеченні змін ціннісних орієнтацій українського суспільства інформаційної доби.

Метою написання статті є з'ясування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства та ролі освіти в системі ціннісного становлення.

Завдання дослідження: розглянути проблему змін загально значимих цінностей під впливом трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні; дослідити цінність праці через механізм доручення українського суспільства до нових видів зайнятості; зацентрувати увагу на ролі професійної освіти у формуванні нової генерації еліти з їх загальнолюдськими цінностями, гармонізованими із традиційними та стратегією розвитку української держави.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувався метод логічного узагальнення, порівняння, аналогій та метод синтезу.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, аналітичні матеріали провідних наукових центрів.

Результати роботи. Розглянуто поняття «цінність» як сукупність найбільш важливих якостей внутрішньої структури особистості, що проявляється через свідому діяльність людей, так як є для неї особливо значущими. Проаналізовано причини та наслідки ціннісних змін та акцентовано увагу на креативних індустріях, як формі переважаючого прояву ціннісних орієнтацій сучасного суспільства. Запропоновано акцентувати увагу на детальнішому дослідженні нерозривності цінності працівника та освіти в умовах інформаційної епохи, де головним вектором є людиноцентризм.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані в освітній сфері з метою покращення навчально-виховної діяльності, направленої на формування цінностей людино центричної спрямованості.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість дійти висновку, що освіта в інформаційну епоху відіграє чи не найосновнішу роль у системі становлення людиноцентричних цінностей.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, професійна освіта, цінність праці, інтелектуалізація праці, креативні індустрії, IT-індустрії, людиноцентризм.

**ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ СТАНОВЛЕНИЯ
ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА****Шимченко Л. А.
Гордєєв Р. В.,
Бабак А. А.**

Предметом исследования является роль профессионального образования в обеспечении изменений ценностных ориентаций украинского общества информационной эпохи.

Целью написания статьи является выяснение ценностных ориентаций современного украинского общества и роли образования в системе ценностного становления.

Задание исследования: рассмотреть проблему изменений в общих чертах значимых ценностей под воздействием трансформационных процессов, которые происходят в Украине; исследовать ценность труда через механизм приобщения украинского общества к новым видам занятости; акцентировать внимание на роли профессионального образования в формировании новой генерации элиты с их общечеловеческими ценностями, гармонизированными с традиционными и стратегией развития украинского государства.

Методы исследования. В процессе исследования использовать метод логического обобщения, сравнения, аналогий и метод синтеза.

Методологическую базу исследования представили научные труды отечественных и зарубежных учёных, аналитические материалы ведущих научных центров.

Результаты работы. Рассмотрено понятие «ценность» как совокупность наиболее важных качеств внутренней структуры личности, которая проявляется через сознательную деятельность людей, так как есть для неё особенно значимыми. Проанализированы причины и последствия ценностных изменений и акцентировано внимание на креативных индустриях, как форме преобладающего проявления ценностных ориентаций современного общества. Предложено акцентировать внимание на более детальном исследовании неразрывности ценности работника и образования в условиях информационной эпохи, где главным вектором является человекоцентризм.

Отрасль применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы в образовательной сфере с целью улучшения учебно-воспитательной деятельности, направленной на формирование ценностей человекоцентричной направленности.

Итоги. Проведённое исследование дало возможность прийти к заключению, что образование в информационную эпоху играет чуть ли не самую основную роль в системе становления человекоцентричных ценностей.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, профессиональное образование, ценность труда, интеллектуализация труда, креативные индустрии, ИТ-индустрии, человекоцентризм.

VOCATIONAL EDUCATION IN THE SYSTEM OF THE VALUE ORIENTATIONS FORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Shymchenko Ljudmila,
Hordeev Roman,
Babak Oleksandr

The subject of research is the role of professional education in ensuring changes of the value orientations of Ukrainian Information Age Society.

The aim of this study is to identify the value orientations of modern Ukrainian society and the role of education in the values formation system.

The research targets: to consider the problem of changes of generally significant values under the influence of Ukraine's transformational processes up-to-date; to investigate the value of work through the mechanism of entrusting Ukrainian society with new types of employment; to focus attention on the role of professional education in the formation of a new elites generation with their universal human values, harmonized with the traditional and development strategy of the Ukrainian state.

Research Methods. In the process of the study, the following research methods were used: logical generalization, comparison, analogies and the method of synthesis.

The methodological basis of research was the Ukrainian and foreign scientists' works, analytical materials of leading research organizations.

Results. The concept of «value» is considered as a set of the most important qualities of the internal structure of personality which is manifested through the conscious activity of people, as they are especially important for her. The causes and consequences of value changes are analyzed and the focus is placed on the creative industries as a form of prevalent manifestation of value orientations of modern society. The author of the article proposes to focus on a more detailed study of the continuity of value of the worker and education in the information age, where the main vector is human-centrism.

The practical significance. The results of this study can be used in the educational field to improve educational activities aimed at forming values of human-centric orientation.

Conclusions. The results of the study suggest that education in the information age plays the most important role in the system of formation of human-centric values.

Key words: value, value orientations, professional education, value of work, intellectualization of work, creative industries, IT-industries, human-centrism.

JEL Classification: I28, L86, H40

Постановка проблеми. Серед низки цікавих ідей і концепцій (концепція «кінця історії» Ф. Фукуями, теорія «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, доктрина нового світопорядку Дж. Буша-старшого, американоцентричні концепції Г. Кісінжера і З. Бжезинського, світ-системна концепція І. Валерстайна та ін.), спрямованих на спробу пояснити моделі глобальних змін, що охопили світ на межі тисячоліть і мають різні наслідки для двадцяти років ХХІ століття, хочеться зупинитися на думці професора Мюнхенського університету У. Бека, який вказує, що «проект модерну, вочевидь, зазнав фіаско... Економічна глобалізація завершує у цій похмурій перспективі те, що постмодернізм готував в інтелектуальній сфері, а індивідуалізація в політичній, – розпад модерну. Діагноз звучить так: капіталізм не потребує праці та плодить безробіття. Зрештою занепадає історичний союз між ринковою економікою, соціальною державою і демократією, що дотепер згуртовував національно-державний проект модерну. З цього погляду, неоліберали є ліквідаторами західної цивілізації – навіть якщо вони видають себе за її реформаторів. Їхня модернізація, якщо мати на увазі соціальну державу, демократію і суспільство, веде до смерті [1].

Ми розуміємо, що поняття «смерть» введено як символ старої індустріальної доби з усіма характерними особливостями. Народження нового, відповідно, пов'язане з новизною в технологіях, економічних та політичних процесах. Але найбільше зміни зачіпають людину: її ціннісні преференції, уявлення, переживання, ідентифікаційні інтенції та настанови. В контексті цього вважаємо за необхідне: дослідити проблему змін загально значимих цінностей під впливом трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні; розглянути цінність праці через механізм долучення українського суспільства до нових видів зайнятості; зацентрувати увагу на ролі освіти, особливо професійної, у сформуванні нової генерації еліти з їх загальнолюдськими цінностями, гармонізованими із традиціями та стратегією розвитку української держави.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями ціннісних орієнтацій сучасного суспільства займаються науковці різних напрямків. В свій час Б. Ананьєв акцентував увагу на необхідності симбіозу наук по дослідженню ціннісних орієнтацій особистості, так як з другої половини ХХ століття людина стала бути предметом особливо ретельного пізнання. В. В. Москаленко та інші науковці здійснюють на початку ХХІ ст. соціально-психологічні дослідження особистості, акцентуючи увагу на соціальних еталонах через призму механізмів поведінки

та діяльності. Оскільки на освіту, що закладає основу ціннісних орієнтацій особистості, покладається велика відповідальність в умовах переходу до інформаційної епохи розвитку, то системи підготовки майбутніх педагогів, що своїми діями впливатимуть безпосередньо на формування цінностей здобувачів освіти різних вікових категорій, приділяється особлива увага (Антонова Н. О., Романюк Л. В., Шайгородський Ю. Ж. та ін.). Питання ж становлення ціннісних орієнтацій особистості в умовах розбудови професійної освіти потребує глибокого дослідження.

Метою написання статті є з'ясування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства та ролі професійної освіти в системі ціннісного становлення.

Виклад основного матеріалу. Новоукраїнська парадигма розвитку характеризується такими категоріями як демократія, трансформація, цифровізація, інноватизація, соціалізація та ін. Реальність же додає в характеристики такі поняття як війна, переселенці, бідність, безробіття, міграція, олігархізація, зовнішнє управління та ін. В таких складних трансформаційних процесах, що супроводжуються змінами економічними, політичними та культурних інститутів, надзвичайно нестійким є соціальне середовище, набуває іншого змістового наповнення процедура ідентифікації, розмиваються ціннісні орієнтації, а нерідко – виникають ціннісні розколи.

В таких умовах українець переоцінює структуру своїх цінностей, наповнюючи пріоритетні цінності новим змістом. І якщо в стабільних стратегічно-орієнтованих політичних режимах відбувається формування системи цінностей, на які влада намагається зорієнтувати суспільство, то в трансформаційних режимах виникають ціннісні зміни. Якщо в попередні епохи трансформаційні процеси були розтягнуті в часі і різючі зміни проявлялись на виході, то в час цифрових технологій всі процеси набули таких швидкостей і таких змін, що в суспільній свідомості більшості українців відбулися кардинальні ціннісні зміни.

«Цінність», як поняття, тлумачиться по-різному, але ми акцентуємо увагу на сукупності найбільш важливих якостей внутрішньої структури особистості, що проявляється через свідому діяльність людини, є для неї критерієм правил і норм поведінки, регулятором процесу соціалізації та особистого становлення. Якщо говорити про цінності з етимологічної позиції, як того, що цінується людиною понад усе, що є для особи дуже важливим, то сучасні ціннісні зміни дійсно пов'язані і з кардинальними політичними, а ще більше – економічними змінами та відповідними змінами життя суспільства.

Перехід до ринкової економіки з притаманними: конкуренцією, необмеженим бажанням прибутку в якнайкоротші проміжки часу; перехід в політичному плані до багатопартійності, парламентаризму та той рівень зрощення влади з бізнесом і зростаючий в багатстві «олігархат» при надзвичайно великому рівні бідності переважаючої частини населення – все це, закономірно, призвело до кардинальних ціннісних змін. Для певної частини населення зміна цінностей відбулась важко, але швидко; для іншої частини – болісно, проблемно й повільно; певна частина тривалий час перебувала з переважаючими маргінальними почуттями. Тому можна цілком підтримати думку Ю. Шайгородського про одночасну різновекторність цінностей [9, с. 88]. Зміна цінностей супроводжується зміною ідеалів, життєвих смислів, свідомості, поведінки і, як результат, видів діяльності.

Оскільки зміна цінностей в часовому просторі найбільше припадає на 90-і роки XX століття, коли відбувалися докорінні зміни в політичному та економічному житті і переважна частина населення України була змушена виживати при мінімальній пропозиції держави людині, тоді і відбулося генерування нових ідей, що поступово перетворювались в нові цінності. Ідеї виживання, що поетапно переростали в ідеї самореалізації, забезпечили перехід до зародження концептуального суспільства, де головною цінністю стали ідеї, пов'язані з прагматизмом, знаннями, творчістю. В практичній площині ідея, як генерування мотивації інтелекту, уяви, винахідливості і самонавчання, перетворюється на товар чи послугу.

Ідеї, що реалізовані в товари чи послуги є різновекторними: культурного, виробничого чи обслуговуючого спрямування. Культурне спрямування забезпечило можливість створенню креативних індустрій, про які активно стали говорити в XXI столітті, креативної економіки, про яку було озвучено в серпні 2000 року журналом Business Week. В основу креативних індустрій, що виробляють переважно блага, звичайно ж покладено принцип творчості. Креативна ідея, як поєднання мотивації, компетенції і творчого мислення, формує технологію організації творчого процесу, результатом якого і є створення благ – матеріальних, для тих, що виробляють і, переважно, духовних, для тих, хто ці блага споживає, користується чи сприймає.

Не ставлячи за мету означити поняття «креативні індустрії», акцентуємо увагу на британському визначенні: «такі індустрії, які походять з індивідуальної креативності, вміння і таланту, і які мають потенціал до багатства і створення робочих місць через генерування та використання інтелектуальної власності» [2]. Ми ж акцентуємо увагу на креативних індустріях, як новій для українського суспільства формі можливої зайнятості населення в умовах великого безробіття, слабкого економічного розвитку при достатньо великому креативному потенціалі нашого населення.

Зміна економічних цінностей в умовах трансформаційних процесів полягає в задіюванні інтелектуальних та творчих ідей людини, в інтелектуалізації праці, в створенні нових форм професійної самореалізації. Якщо поєднання інтелектуальних і творчих ідей пов'язано з просвітництвом, більш духовними цінностями, то можна говорити про культурні індустрії; а прив'язка до переважаючого забезпечення комерційних цінностей – креативні індустрії. І хоча, на нашу думку, кардинальних розбіжностей між ними не існує, певна акцентуація особливостей все ж є. Культурні індустрії за мету мають забезпечення незабутніх емоцій від отриманих вражень. Тому «враження», як особлива економічна категорія, може претендувати на пріоритетну в сучасному оновленому економічному трансформаційному процесі. Культурні індустрії проявляються в діяльності ЗМІ, кінематографу, музичних студій, театрів, виставок і т.д.

Акцентуючи увагу на можливості зайнятості населення, як оновленій цінності, важливим є використання досвіду європейських країн, які вдало вдаються до системи квартирування територій, тобто: визначення на окремій території творчих та культурних ресурсів, на основі яких можна формувати культурні та креативні індустрії. Під дані ресурси розробляється стратегічна програма, акумулюються з різних джерел кошти, які забезпечують рух креативним та культурним індустріям. Стратегічне планування розвитку територій, розуміючи, що культурні індустрії завжди пов'язані з великими витратами тих, хто користується культурним продуктом чи послугою, ще більше – позитивними враженнями, якраз на цьому феномені і повинне найбільше акцентувати увагу.

Архітектура, музей, будинки творчості, художні ремесла, фестивалі, образотворче мистецтво, старовинне традиційне виробництво, кіно мистецькі напрямки, туризм, спорт, освіта, просвітництво, консультаційні служби, рекреаційні феномени, мультимедійні послуги – це та багато іншого може стати відправною точкою для креативних/культурних індустрій, що сприяє більшій зайнятості населення, генеруванню прибутку, модернізації видів індивідуальної чи сімейної діяльності, підвищенню якості життя. В певній мірі це може забезпечити певну частину населення від міграції, сприяти розвитку творчого потенціалу частини населення, в певній мірі – самореалізації окремих громадян, як однієї із важливих цінностей людини XXI століття.

Базуючись, як ми уже зауважували, на ідеях, здібностях, знаннях, навичках, креативні індустрії забезпечують можливість функціонувати малим та середнім підприємствам. Лише невеликій частині їх вдається вийти на світовий ринок, перетворюючись в більш складнішу юридичну особу. Працюючи на внутрішній ринок, креативні/культурні індустрії насичують його товарами, послугами, враженнями. У всьому такому життєвому процесі сучасного українського суспільства прослідковується цінність праці, що наскрізь пронизана раціоналізацією життєвих смислів. Так як рівень оплати за працю в Україні є низьким, то цінність праці не завжди пов'язана з роботою в суспільному значенні. Діяльність з метою задоволення власних потреб давно витіснила в українців колишній «радянський» принцип суспільної значущості праці. Для великої частини населення пріоритетним стає принцип поліпшення власного добробуту будь-якою ціною – тому, відповідно, масовою є криміналізація економіки, що свідчить про викривлення ціннісних орієнтацій великої частини українського сучасного суспільства.

Отже, креативні індустрії є однією із форм виразу специфічної цінності праці, яка продовжує відігравати вирішальну роль при виборі людиною сфери зайнятості, яка є гарантією забезпечення добробуту та соціально-економічної стабільності, яка є основою для розкриття людського потенціалу. Цінність праці, в її прояві через цілеспрямовану діяльність, забезпечує професіоналізм, що широко цінується в розвинутому європейському суспільстві і те, до чого ми повинні повернутися обов'язково. Цінність праці як процесу в тому, що працюючи ми розкриваємось і самостверджуємось як особистість.

Основне завдання по забезпеченню відродження цінності праці, цінності людини праці покладається на освіту, особливо – на професійну освіту. Якщо поки що креативні індустрії, як нові елементи інформаційної епохи, що введено вступає в систему життєдіяльності людства, є не масовим явищем, то з часом їх роль зростає, розширюється функціональна складова. Держава повинна посприяти, через відродження професійної освіти, забезпеченню можливості підготовки працівників нової якості: професіоналів потрібних для суспільства професій з великою соціальною відповідальністю. Професіоналізм на сьогодні – це яскравий прояв самореалізації окремих індивідуумів, що відбувається не зовсім керованим державою через освітні заклади процесом.

Зважаючи на події 2013/2014 років, на виборчі процеси 2019 року, можемо відмітити досить яскраво виражену цінність самовираження, що найбільше проявляється у замовленні на зміни/реформи для відкриття можливостей. Позитивом є те, що основним замовником, а після виборів 2019 року і виконавцем, стає молодь – а, отже, це є перспектива на довготривалий процес. Оскільки українці за своєю природою є індивідуалістами, для яких важливим є особиста власність, свобода прояву розуму, забезпечена родина, то ті нові, відповідно до цифрових технологій, види діяльності, які опанувала українська молодь і вийшла з ними на світові ринки – просто вражають. Цифри за 2018 рік – експорт ІТ-галузі склав 3,2 млрд. дол., кількість зайнятих 160 тис. осіб; їх середньомісячний дохід 1800 тис. дол., середній вік працівників до 30 років, освіта – вища [5].

Україна, в особі нового уряду, ставить амбітні плани, створивши Міністерство цифрової трансформації: в найближчі роки навчити близько 6 млн. українців різного віку базовим цифровим навичкам. Звичайно, найбільша роль у такій системі навчання повинна покладатись на заклади освіти – як вказує Кабінет Міністрів України – 13 млрд. дол. від експорту ІТ-послуг за 10 років на основі працюючих 650 тис. спеціалістів. Креативний сектор економіки повинен стати пріоритетним на найближчі 10 років, ЗВО зобов'язані задовольнити потребу спеціалістів ІТ-галузі в межах 25 тис. осіб щороку (нині лише 16 тис. студентів) [5].

Приємно, що на початок 2018 року Україна стала європейським лідером в області ІТ-аутсорсингу і розробки програмного забезпечення в Європі. Майже 100000 українських програмістів та близько 1000 українських ІТ-аутсорсингових компаній обслуговують тисячі компаній світу [10]. Через брак у країні коштів для сприяння ІТ-бізнесу українські ІТ-стартапи виходять на міжнародний рівень, залучаючи іноземний венчурний капітал. В жовтні 2019 року українська компанія Grammarly, що розробила сервіс, з використанням штучного інтелекту, для полегшення ділового листування англійською мовою з можливістю виправлення орфографії, пропозицією влучного підбору лексики та оптимізації стилістики листування. Компанія в жовтні залучила 90 млн. дол. міжнародних інвестицій, наростивши загальний обсяг інвестицій до понад 200 млн. дол. Ринкова оцінка вартості Grammarly перевищила мільярд доларів. Сервісом користуються 20 мільйонів осіб. Штаб-квартира розміщена в Сан-Франциско, але більшість розробників впродовж 10 років працюють в київському офісі [8].

Екс-керівнику IT-департаменту «Приватбанку» належить розробка інтернет-банкінгу «Приват 24». Такої кількості послуг та сервісів немає у рішеннях інших банків (перерахунок коштів, сплата послуг, послуги зв'язку, придбання залізничних та автобусних квитків, контроль за переміщенням коштів за своєю картою). У волонтерському проєкті Дмитра Дубілета igov-портал можна отримати більше 90 державних послуг онлайн [7].

За період 2013-2016 р.р. розробники програмного забезпечення перетворили даний напрямок діяльності на досить прибуткову експортну галузь, показавши ріст на 58 %, а прибуток за 2016 рік – 3,2 млрд. дол. (3-є місце за обсягом валютної виручки країни і 26 % від загального експорту послуг). Ринок розробки ПЗ створив близько 100 тис. високооплачуваних робочих місць [3]. 29 жовтня 2019 року Президент України Зеленський В.О. відкрив у Маріуполі Центр розвитку стартапів, де займатимуться: розвитком акселераційних та освітніх програм для молоді, підприємців та IT-фахівців; програмами IT-стажування для студентів при місцевій адміністрації та підприємствах; коворкінг-простором для роботи молодих стартап-команд та IT-підприємців з доступом до спеціальних технічних та нетехнічних партнерських умов [4].

Отже, ми бачимо початок великого, але уже дещо керованого і більш системного процесу входження в світ інформаційної епохи, де цінності самовираження, самореалізації стають пріоритетними. Освіта, в цьому випадку, як ніколи раніше, повинна інтенсифікувати систему підготовки молодого покоління до життя в інформаційних умовах; спрямувати всі і навчальні, і розвивальні, і виховні зусилля на сприяння усвідомленню розуміння праці як цінності. Григорій Сковорода дуже вірно сказав, що «людина, створюючи матеріальні і духовні цінності, неодмінно повинна здобути те, чого прагне. Праця – життєстверджуюча основа, не тільки фізична, а й розумова (духовна) діяльність, сутність яких визначається природними ознаками. Вона – визначальна характеристика і показник добробуту кожної людини. Її результат – продукт споживання, але найбільша насолода – процес, протягом якого ми розкриваємося і самостверджуємося як особистість!» [6]. Суспільство, освіта, сім'я повинні розвивати в молодому поколінні потребу в праці, як можливості розкриття власного потенціалу та самореалізації.

Цінність праці завжди є нерозривною з цінністю працівника, тому й освіта повинна бути людиноцентричною у всіх її проявах. Зважаючи на те, що в інформаційну епоху предметом праці вважається людина, то вкладати і вимагати від людини потрібно буде багато. Матеріальна складова вкладань і результатів через науковий, розумовий механізми, обов'язково дадуть результат – людський капітал; важливою є моральна складова від якої залежить безпечна чи небезпечна матеріальна складова. Тому особлива увага повинна бути спрямована на формування свідомості молодого покоління.

Свідомість відноситься до сфери духовності, отже освіта, суспільство, сім'я повинні виважено підходити до «виробництва» духовності, так як морально-духовні якості безпосередньо пов'язані з інтелектом. Використання інтелекту в матеріальній сфері забезпечує різноманітні інновації, тому автоматично постає питання цінності праці у контексті гідної праці. Якраз професійна освіта, одним із своїх завдань в плані виховної діяльності, повинна забезпечити розуміння та усвідомлення цінності праці не лише через механізм можливості працювати і, таким чином, задовольняти власні потреби. В усвідомлення цінності праці повинні закладатись аргументи можливості реалізації власного вибору, отримання морального і матеріального задоволення від самого процесу праці і його результату.

Якщо цінність праці для працівника стає високою, тоді вся поведінка такого працівника стає соціально відповідальною, а створений ними товар, послуга чи задоволення – корисними; такий працівник автоматично стає конкурентоздатним на ринку праці. Отже, весь навчальний та виховний процес в професійній освіті стає відразу результативним.

Професійна освіта навчальним процесом повинна закласти розуміння швидкого темпу змін в професії, відповідно до можливостей цифрових технологій, а тому – необхідності постійного удосконалення професійних навичок шляхом перекваліфікацій, тренінгів до навчань, самовдосконалень. Сучасна професійна освіта в великій мірі закладає підвалини і для індивідуальної праці випускників, тому навчально-професійна підготовка повинна бути багатогранною, різносторонньою, забезпечуючи можливість розкриттю талантів, потенціалу тих, хто навчається. Оскільки професійна освіта має прив'язку в підготовці професій відповідно до потреб регіону, то всім процесом підготовки професійні освітні заклади повинні забезпечити можливості для розвитку креативних індустрій, фахівців «розумної спеціалізації», індивідуальних підприємців з високим рівнем гарантованості соціальної відповідальності.

Висновки. Розглянувши поняття «цінність» як сукупність найбільш важливих якостей внутрішньої структури особистості, прийшли до висновку, що проявом її є свідомо діяльність людей по досягненню особливо значущого. Проаналізувавши причини та наслідки ціннісних змін, акцентували увагу на креативних індустріях, IT-індустріях, як формі переважаючого прояву ціннісних орієнтацій сучасного суспільства. Запропонували акцентувати увагу на детальнішому дослідженні нерозривності зв'язку цінності праці та професійної освіти в умовах інформаційної епохи, де головним вектором є людиноцентризм.

Список використаних джерел

1. Бек У. Что такое глобализация? М. : Прогресс-Традиция. 2001. 304 с.
2. Британська Рада в Україні. UBR: <http://www.britishcouncil.org.ua/programmes> (Дата звернення : 10.12.2019).
3. До 2020 IT-галузь України зможе зрости до 6 млрд. дол. URL: <https://brdo.com.ua/top/2020-galuz-ukrayiny-mozhe-zrosty-6-mlrd-dollarov/> (Дата звернення : 8.12.2019).
4. Зеленський відкрив Центр розвитку стартапів у Маріуполі. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/29/653098/> (Дата звернення : 13.12.2019).

5. Некрасов В. Уряд шукає таланти: як новий прем'єр та IT-бізнес планують перетворити українців на IT-націю. Економічна правда від 5 вересня 2019 р. URL: epravda.com.ua/publications/2019/09/5/651310/ (Дата звернення : 5.01.2020).

6. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2 т. Київ : Дніпро. 1973. Т. 1. 531 с.

7. Топ-5 IT-проектів від українців, які здійснили справжній переворот у своїй галузі. URL: <https://novilidery.com/news/top-5-it-proektiv-vid-ukrainciv-yaki-zdiysnili-spravzhnii-perevorot-u-svoiy-galuz> (Дата звернення : 11.12.2019).

8. Українські IT-стартапи: п'ять історій успіху. URL: dm.com/uk/a-50847383 (Дата звернення : 12.12.2019).

9. Шаргородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. Соціальна психологія. 2009. № 3 (35). С. 86-94.

10. Юдин А. Топ-10 досягнень українців у світовому IT. URL: marketer.ua (Дата звернення : 4.01.2020).

References

1. Bek, U. (2001). *Chto takoye globalizatsiya? [What is Globalization?]*. Moscow : Progress-Traditsiya. 304 p. [in Rus.].

2. Brytanska Rada v Ukraini [The British Council in Ukraine]. URL: <http://www.britishcouncil.org.ua/programmes>. [in Ukr.].

3. Do 2020 IT-haluz Ukrainy zmozhe zrosty do 6 mlrd. dol. [By 2020, Ukraine's IT-industry will be able to grow to \$ 6 billion]. URL: <https://brdo.com.ua/top/2020-galuz-ukrayiny-mozhe-zrosty-6-mlrd-dollarov/>. [in Ukr.].

4. Zelenskyi vidkryv Tsentr rozvytku startapiv u Mariupoli [Zelenskyi opened the Startup Development Center in Mariupol]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/29/653098/>. [in Ukr.].

5. Nekrasov, V. (2019). Uriad shukaie talanty: yak novyi premier ta IT-biznes planuiut peretvoryty ukraintsiv na IT-natsiiu [The government is looking for talent: as a new prime minister and IT business plan to turn Ukrainians into an IT nation]. *Ekonomichna pravda* (vid 05.09.2019). URL: epravda.com.ua/publications/2019/09/5/651310/. [in Ukr.].

6. Skovoroda, H. (1973). *Povne zibrannia tvoriv: u 2 t. [Complete collection of works: in 2 volumes]*. Kyiv : Dnipro. T. 1. 531 p. [in Ukr.].

7. Top-5 IT-proektiv vid ukraintsiv, yaki zdiysnily spravzhnii perevorot u svoii haluzi [Top 5 IT projects from Ukrainians who have made a real revolution in their industry]. URL: <https://novilidery.com/news/top-5-it-proektiv-vid-ukrainciv-yaki-zdiysnili-spravzhnii-perevorot-u-svoiy-galuz>. [in Ukr.].

8. Ukrainski IT-startapy: piat istorii uspikhu [Five Success Stories]. URL: dm.com/uk/a-50847383. [in Ukr.].

9. Sharhorodskiy, Yu. (2009). Tsinnisni transformatsii v period suspilnykh zmin [Value Transformations in the Period of Social Changes]. *Sotsialna psykholohiia*. No. 3 (35). pp. 86-94 [in Ukr.].

10. Yudyn, A. Top-10 dosiahnen ukraintsiv u svitovomu IT [Top 10 Achievements of Ukrainians in the IT World]. URL: marketer.ua. [in Ukr.].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Шимченко Людмила Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

e-mail: ShymchenkoL@ukr.net

orcid.org/0000-0002-2165-1377

Гордєєв Роман Валентинович, кандидат технічних наук, викладач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Бабак Олександр Анатолійович, викладач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

e-mail: post08400@ukr.net

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Шимченко Людмила Анатольевна, кандидат философских наук, доцент кафедры документоведения ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

e-mail: ShymchenkoL@ukr.net

Гордеев Роман Валентинович, кандидат технических наук, преподаватель кафедры документоведения ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

Бабак Александр Анатольевич, преподаватель кафедры документоведения ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

e-mail: post08400@ukr.net

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Shimchenko Ljudmila, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of Scientific Discipline of Documentation, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: ShymchenkoL@ukr.net

Hordeev Roman, Candidate of Technical Sciences, Lecturer at the Department of Documentation, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

Babak Oleksandr, Lecturer at the Department of Documentation,

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: post08400@ukr.net

УДК 330.33.012:669(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-87-98>

ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТРУДОВИХ ТА АГРОПРОМИСЛОВИХ РЕСУРСІВ)

Горошкова Л. А.,
Хлобистов Є. В.,
Письменна У. Є.

Актуальність теми дослідження. Трансформація адміністративно-територіального устрою в Україні є однією із складових реформ, яких потребує українське суспільство. Головним із десяти пріоритетів «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [1], схваленій Указом Президента України, є децентралізація та реформа державного соціально-економічного устрою, перебудова територіальної організації об'єктів господарювання. Отже Україна та її економіка потребують нагального наукового обґрунтування та практичної реалізації заходів щодо сталого геопросторового розвитку країни в умовах трансформації адміністративно-територіального устрою за умови ефективного використання наявного потенціалу.

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективності процесу реформування адміністративно-територіального устрою країни необхідні нові моделі, інструменти й механізми управління та прийняття рішень, що забезпечать сталий розвиток територій, регіонів і держави в цілому. Саме тому, існує необхідність визначення пріоритетних факторів розвитку та використання потенціалу територій, що забезпечує їх сталий геопросторовий розвиток у довготривалій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-12].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання управління сталим розвитком територій в умовах децентралізації потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. Отже існує потреба у проведенні дослідження факторів впливу на потенціал сталого розвитку територіальних громад на сучасному етапі проведення реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є дослідження складових потенціалу ефективності процесу децентралізації й умов формування фінансово спроможних й самодостатніх об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на засадах сталого розвитку територій та національного господарства.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і та ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі проведений аналіз рівня фінансової спроможності ОТГ Запорізької області та факторів впливу на її рівень. Запропонована методика

кластеризації ОТГ за рівнем фінансової спроможності з використанням статистичних показників відносної частоти та частоті з подальшим визначенням довірчого інтервалу для середніх. В якості критеріїв кластеризації для оцінки фінансової спроможності були обрані: дохід на одну особу; власні доходи на одну особу; інфраструктурна субвенція на одну особу. В якості факторів впливу на рівень використання та розвитку трудового потенціалу запропоновано використати показник видатків розвитку (капітальні видатки) на одну особу.

Встановлено, що основними факторами формування фінансової спроможності та самодостатності ОТГ є не чисельність населення, а ресурсний потенціал. Складовими цього потенціалу є природно-географічні (земельні, лісові, водні, мінерально-сировинні, біологічні, енергетичні) та соціально-економічні (матеріальні, фінансові, людські та нематеріальні) ресурси.

За допомогою дисперсного аналізу доведено, що розмір ОТГ не впливає на рівень їх фінансової спроможності та ефективності функціонування.

Висновки. В роботі проведений аналіз рівня фінансової спроможності ОТГ Запорізької області та факторів впливу на її рівень. Запропонована методика кластеризації ОТГ за рівнем фінансової спроможності з використанням статистичних показників відносної частоти та частоті. Встановлено, що основними факторами формування фінансової спроможності та самодостатності ОТГ є ресурсний потенціал, складовими якого є природно-географічні та соціально-економічні ресурси. За допомогою дисперсного аналізу доведено, що розмір ОТГ не впливає на рівень їх фінансової спроможності та ефективності функціонування.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, фінансова спроможність, доходи на одну особу, сталий розвиток, природно-ресурсний потенціал, ресурси.

ПОТЕНЦИАЛ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЗАПОРОВСКОЙ ОБЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ТРУДОВЫХ И АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ РЕСУРСОВ)

**Горошкова Л. А.,
Хлобыстов Е. В.,
Письменная У. Е.**

Актуальность темы исследования. Трансформация административно-территориального устройства в Украине является одной из составляющих реформ, в которых нуждается украинское общество. Главным из десяти приоритетов «Стратегии устойчивого развития «Украина – 2020» [1], одобренной Указом Президента Украины, является децентрализация и реформа государственного социально-экономического устройства, перестройка территориальной организации объектов хозяйствования. Так что Украина и ее экономика требующих неотложного научного обоснования и практической реализации мер по устойчивому геопроственному развитию страны в условиях трансформации административно-территориального устройства при условии эффективного использования имеющегося потенциала.

Постановка проблемы. Для обеспечения эффективности процесса реформирования административно-территориального устройства страны необходимы новые модели, инструменты и механизмы управления и принятия решений, которые обеспечат устойчивое развитие территорий, регионов и государства в целом. Именно поэтому, существует необходимость определения приоритетных факторов развития и использования потенциала территорий, обеспечивает их устойчивое геопроственное развитие в долгосрочной перспективе.

Анализ последних исследований и публикаций. Современными аспектами решения проблем децентрализации и реформирования административно-территориального устройства в стране занимаются такие ученые, как Павлюк А. П., Олейник Д. И., Баталов О. А., Дацко О. И., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. и др. [1-4]. Результаты собственных исследований проблемы приведенные в [5-12].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Вопросы управления устойчивым развитием территорий в условиях децентрализации требует особого внимания и углубленных как теоретических, так и практических исследований. Следовательно, существует необходимость в проведении исследования факторов влияния на потенциал устойчивого развития территориальных общин на современном этапе проведения реформирования административно-территориального устройства страны.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является исследование составляющих потенциала эффективности процесса децентрализации и условий формирования финансово состоятельных и состоявшихся объединенных территориальных общин (ОТО) на принципах устойчивого развития территорий и национального хозяйства.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группирование) и специальные (абстрагирование, моделирование и т.д.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе проведен анализ уровня финансовой состоятельности ОТГ Запорожской области и факторов влияния на ее уровень. Предложена методика кластеризации ОТО по уровню финансовой состоятельности с использованием

статистических показателей относительной частоты и частости с последующим определением доверительного интервала для средних. В качестве критериев кластеризации для оценки финансовой состоятельности были избраны: доход на одного человека; собственные доходы на одного человека; инфраструктурная субвенция на одного человека. В качестве факторов влияния на уровень использования и развития трудового потенциала предложено использовать показатель расходов развития (капитальные расходы) на одного человека.

Установлено, что основными факторами формирования финансовой состоятельности и самодостаточности ОТО является не численность населения, а ресурсный потенциал. Составляющими этого потенциала природно-географические (земельные, лесные, водные, минерально-сырьевые, биологические, энергетические) и социально-экономические (материальные, финансовые, человеческие и нематериальные) ресурсы.

С помощью дисперсного анализа доказано, что размер ОТО не влияет на уровень их финансовой состоятельности и эффективности функционирования.

Выводы. В работе проведен анализ уровня финансовой состоятельности ОТО Запорожской области и факторов влияния на ее уровень. Предложенная методика кластеризации ОТО по уровню финансовой состоятельности с использованием статистических показателей относительной частоты и частости. Установлено, что основными факторами формирования финансовой состоятельности и самодостаточности ОТО есть ресурсный потенциал, составляющими которого являются природно-географические и социально-экономические ресурсы. С помощью дисперсного анализа доказано, что размер ОТО не влияет на уровень их финансовой состоятельности и эффективности функционирования.

Ключевые слова: объединенная территориальная община, финансовая состоятельность, доходы на душу населения, устойчивое развитие, природно-ресурсный потенциал, ресурсы.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT POTENTIAL OF THE ZAPORIZHZHIA REGION IN DECENTRALIZATION CONDITIONS (THE CASE OF LABOR AND AGRICULTURAL RESOURCES)

**Horoshkova Lidiia,
Khlobystov Ievhen,
Pysmenna Uliana**

Actuality of research theme. Transformation of the administrative and territorial system in Ukraine is one of the components of the reforms that Ukrainian society needs. One of the ten priorities of the Ukraine 2020 Strategy for Sustainable Development [1] approved by the Presidential Decree is decentralization and reform of the state socio-economic system, restructuring of the territorial organization of economic objects. Therefore, Ukraine and its economy need urgent scientific substantiation and practical implementation of measures for sustainable geospatial development of the country in the conditions of transformation of the administrative-territorial structure, provided the effective use of available potential.

Problem statement. To ensure the effectiveness of the process of reforming the administrative and territorial structure of the country, new models, tools and mechanisms of governance and decision-making are needed that will ensure the sustainable development of territories, regions and the state as a whole. That is why there is a need to identify priority factors for the development and use of the territories' potential, which ensures their sustainable geospatial development in the long term.

Analysis of the last researches and publications. Such scientists are engaged in the modern aspects of decision of problems of decentralization and reformation of administrative-territorial device in a country, as Pavliuk A. P., Oliinyk D. I., Batalov O. A., Datsko O. I., Murkovych L. L., Molodozhen Yu. B. and other [1-4]. The results of own researches of problem are in to [5-12].

Selection of unexplored parts of general issue. The issue of managing the sustainable development of territories in the context of decentralization requires special attention and in-depth research, both theoretical and practical. Therefore, there is a need to conduct research into the factors influencing the potential of sustainable development of territorial communities at the current stage of reforming the administrative and territorial structure of the country.

Task statement, research aim. The purpose of the study is to investigate the components of the effectiveness of the decentralization process and the conditions for the formation of financially viable and self-sufficient united territorial communities (UTC) on the basis of sustainable development of territories and the national economy.

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material (job performances). The paper analyzes the level of financial capacity of the UTC in Zaporizhzhia region and the factors influencing its level. The method of clustering of UTC by the level of financial capacity using statistical indicators of relative frequency and frequency with the subsequent determination of the confidence interval for mediums is proposed. The following were selected as the clustering criteria for assessing financial capacity: income per person; own income per person; infrastructure subsidy for one person. As factors of influence on the level of utilization and development of labor potential it is suggested to use the indicator of development expenditures (capital expenditures) per person.

It is established that the main factors of formation of financial capacity and self-sufficiency of the UTC are not the population but the resource potential. The components of this potential are natural-geographical (land, forest, water, mineral, biological, energy) and socio-economic (material, financial, human and intangible) resources. Dispersion analysis has shown that the size of the ATG does not affect the level of their financial capacity and efficiency.

Conclusions. The paper analyzes the level of financial capacity of the UTC in Zaporizhzhia region and the factors influencing its level. The technique of clustering of UTC by financial capacity level using the statistical indicators of relative frequency and frequency is proposed. It has been established that the main factors of formation of financial capacity and self-sufficiency of UTC are resource potential, which are components of natural-geographical and socio-economic resources. Dispersion analysis has shown that the size of the UTC does not affect the level of their financial capacity and efficiency.

Keywords: united territorial communities, financial capacity, per capita income, sustainable development, natural resource potential, resources

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

Актуальність теми дослідження. Трансформація адміністративно-територіального устрою в Україні є однією із складових реформ, яких потребує українське суспільство. Головним із десяти пріоритетів «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [1], схваленій Указом Президента України, є децентралізація та реформа державного соціально-економічного устрою, перебудова територіальної організації об'єктів господарювання. Отже Україна та її економіка потребують нагального наукового обґрунтування та практичної реалізації заходів щодо сталого геопросторового розвитку країни в умовах трансформації адміністративно-територіального устрою за умови ефективного використання наявного потенціалу.

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективності процесу реформування адміністративно-територіального устрою країни необхідні нові моделі, інструменти й механізми управління та прийняття рішень, що забезпечать сталий розвиток територій, регіонів і держави в цілому. Саме тому, існує необхідність визначення пріоритетних факторів розвитку та використання потенціалу територій, що забезпечує їх сталий геопросторовий розвиток у довготривалій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-12].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання управління сталим розвитком територій в умовах децентралізації потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. Отже існує потреба у проведенні дослідження факторів впливу на потенціал сталого розвитку територіальних громад на сучасному етапі проведення реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є дослідження складових потенціалу ефективності процесу децентралізації й умов формування фінансово спроможних й самодостатніх об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на засадах сталого розвитку територій та національного господарства.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління є запорукою функціонування та сталого розвитку будь-яких складних систем мікро-, мезо- та макрорівня. Для аналізу та оцінки якості управління на регіональному рівні доцільно використовувати такі категорії, як еколого-економічний та виробничо-ресурсний потенціал. Виробничо-ресурсний потенціал визначає собою максимальну здатність нагромаджених і підготовлених до переробки природних, матеріально-технічних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів задовольняти потреби суспільства і окремого громадянина. У свою чергу, оцінити рівень ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад можливо на основі визначення рівня фінансової спроможності ОТГ.

Процес формування еколого-економічного потенціалу сталого регіонального розвитку передбачає ретроспективний аналіз діяльності, виявлення резервів недостатнього використання внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей, вибір перспективних напрямів діяльності і визначення стратегії реалізації програм і планів для досягнення оптимальних результатів. Зауважимо, що саме на регіональному та локальному рівні необхідно проводити диференціацію між силою впливу факторів природного та техногенного характеру на екологічну безпеку, це пояснюється необхідністю створення специфічного організаційно-управлінського забезпечення та регуляторної діяльності, ефективність яких безпосередньо залежить від чіткості та однозначності поставлених завдань [12].

Отже, потенціал сталого розвитку – сукупність природно-ресурсних, соціально-економічних, організаційно-управлінських та безпекових факторів, які у сукупності та синергії забезпечують реалізацію Цілей сталого розвитку для конкретної території, з урахуванням часових та просторових вимірів їх реалізації та адекватності результатів суспільним можливостям та очікуванням.

Основним критерієм ефективності діяльності ОТГ можливо вважати показник власних доходів на одну особу. Більш агрегованим показником є показник доходів на одну особу, оскільки він включає також інфраструктурну субвенцію на одну особу, величина якої залежить від кількості сільського населення. Те, наскільки

ОТГ забезпечує розвиток свого потенціалу (виробничого, природного, трудового та ін.), можливо оцінити за величиною обсягів видатків розвитку (капітальні видатки) на одну особу. Отже існує необхідність комплексної оцінки фінансової самодостатності ОТГ оцінювати за допомогою таких показників, як доходи на одну особу, власні доходи на одну особу, інфраструктура субвенція на одну особу та видатки розвитку на одну особу.

Загальна чисельність населення Запорізької області станом на початок 2018 року становила 1721,704 тис. осіб, з яких 1098,592 тис. осіб – міське населення (63,81%), 623,112 тис. осіб (36,19%) – сільське. Отже в структурі населення області домінує міське населення.

Щодо населення ОТГ, створених у Запорізькій області станом на кінець 2018 року, то загальна його чисельність становила 282,223 тис. осіб, з яких 99,206 тис. осіб (35%) – міське населення, 183,012 тис. осіб (65%) – сільське населення. Отже в структурі населення ОТГ Запорізької області домінує сільське населення.

Серед 36 ОТГ, створених в області станом на кінець 2018 року в 11 ОТГ (30,55% від загальної кількості ОТГ) мешкало як міське, так і сільське населення, у 25 ОТГ (69,55%) – тільки сільське. Серед ОТГ з міським і сільським населенням у двох кількості міського населення практично дорівнювала кількості сільського (Кирилівська та Якимівська ОТГ); у 6 ОТГ – чисельність міського населення перебільшувала чисельність сільського (Веселівська, Приморська, Приазовська, Гуляйпільська, Оріхівська та Кам'яно-Дніпровська ОТГ); у 3 ОТГ чисельність міського населення була меншою за чисельність сільського (Комиш-Зорянська, Чернігівська та Комишуватська ОТГ).

При оцінці рівня фінансової спроможності ОТГ Запорізької області нами було проведено групування ОТГ з використанням економіко-статистичного моделювання на основі статистичних показників відносної та накопиченої частоти. Ці дані в термінах математичної статистики є вибіркою певної кількості показників (критеріїв). Додатне число, що вказує, скільки разів та чи інша варіанта зустрілася серед даних, називається частотою. Замість значень частот можливо використовувати відносні частоти (відношення частоти варіанти до об'єму виборки), що називають частотами. Відносні частоти свідчать про те, на скільки часто за досліджувані роки були отримані певні величини показників. Результати розрахунків для наочності були представлені графічно. Після отримання відносних частот доходів, були обрані ті, що найбільш часто зустрічаються у аналізованій сукупності величин. Для цього була використана процедура визначення довірчого інтервалу для середніх (довірча імовірність 0,95) у середовищі Microsoft Excel (Сервіс, Аналіз даних, Описова статистика).

По кожному з обраних критеріїв (дохід на одну особу; власні доходи на одну особу; інфраструктурна субвенція на одну особу та видатки розвитку (капітальні видатки) на одну особу), відповідні сукупності величин було розбито на три групи: перша група ОТГ – від мінімальної величини до нижньої межі довірчого інтервалу; друга група ОТГ – у межах довірчого інтервалу; третя група ОТГ – вище верхньої межі довірчого інтервалу. Величина доходів на душу населення ОТГ визначалась як добуток величин: власних доходів на 1 особу, інфраструктурної субвенції на 1 особу та базової/реверсної дотації на 1 особу. Величина інфраструктурної субвенції на 1 особу розраховувалась як середня величина на кожного мешканця (незалежно від кількості сільського населення та площі території, як це визначається при її наданні). На нашу думку, у громадах де наявні і міські і сільські населенні пункти зазначена субвенція повинна визначатись не тільки за кількістю сільського населення, оскільки інфраструктурними благами користується і міське, і сільське населення. Отже, доцільним є вдосконалення чинного механізму визначення розмірів інфраструктурної субвенції.

На рис. 1 наведені відносні і накопичені частоти показника доходів на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році.

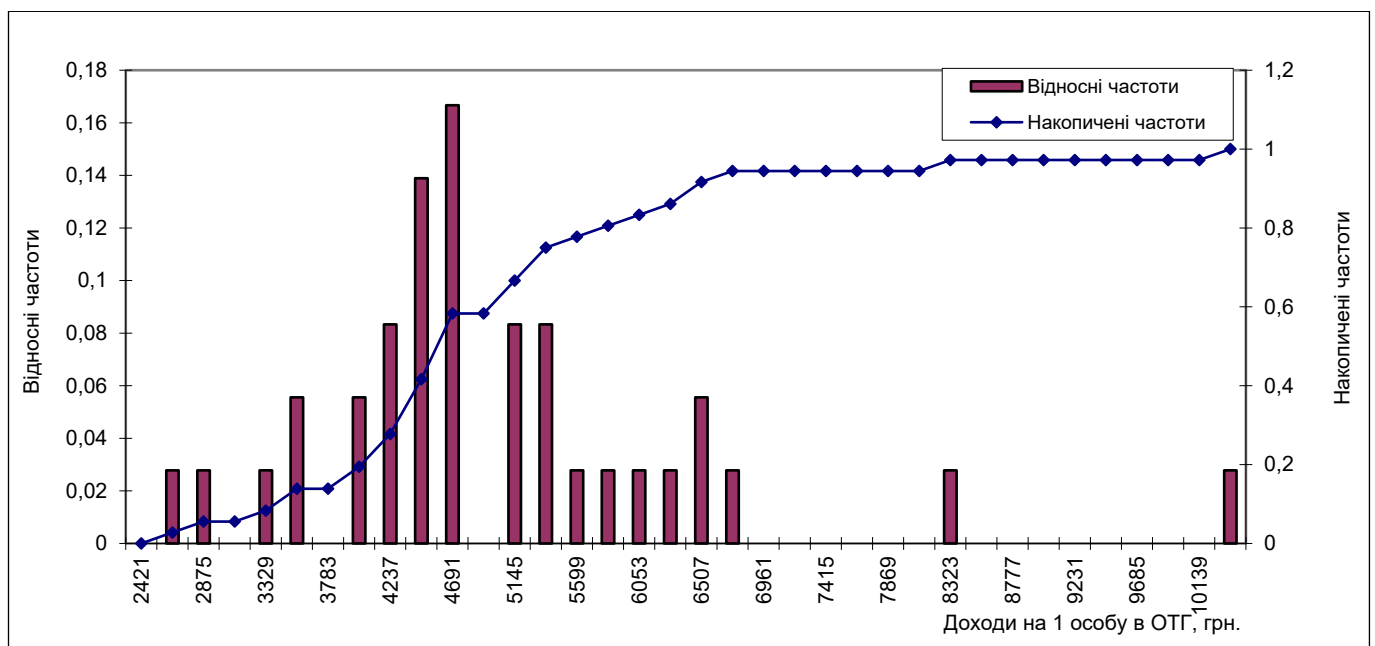

Рисунок 1. Відносні і накопичені частоти показника доходів на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році

Були отримані такі результати розрахунків: середнє значення доходів на одну особу в ОТГ Запорізької області у 2018 році складає 4891,09 грн./особу; довірчий інтервал 501,77 грн./особу за рівня надійності 95%. Отже усю сукупність величин доходів на одного мешканця було розбито на три групи: перша група – ОТГ з доходами на одного мешканця від 2421,00 грн./особу до 4391 грн./особу (від мінімальної величини до нижньої межі довірчого інтервалу); друга група – ОТГ з доходами на одну особу від 4392,00 грн./особу до 5393,00 грн./особу (у межах довірчого інтервалу); третя група – ОТГ з доходами від 5394,00 грн./особу (вище верхньої межі довірчого інтервалу).

На рис. 2 наведені відносні і накопичені частоти показника власних доходів на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році.

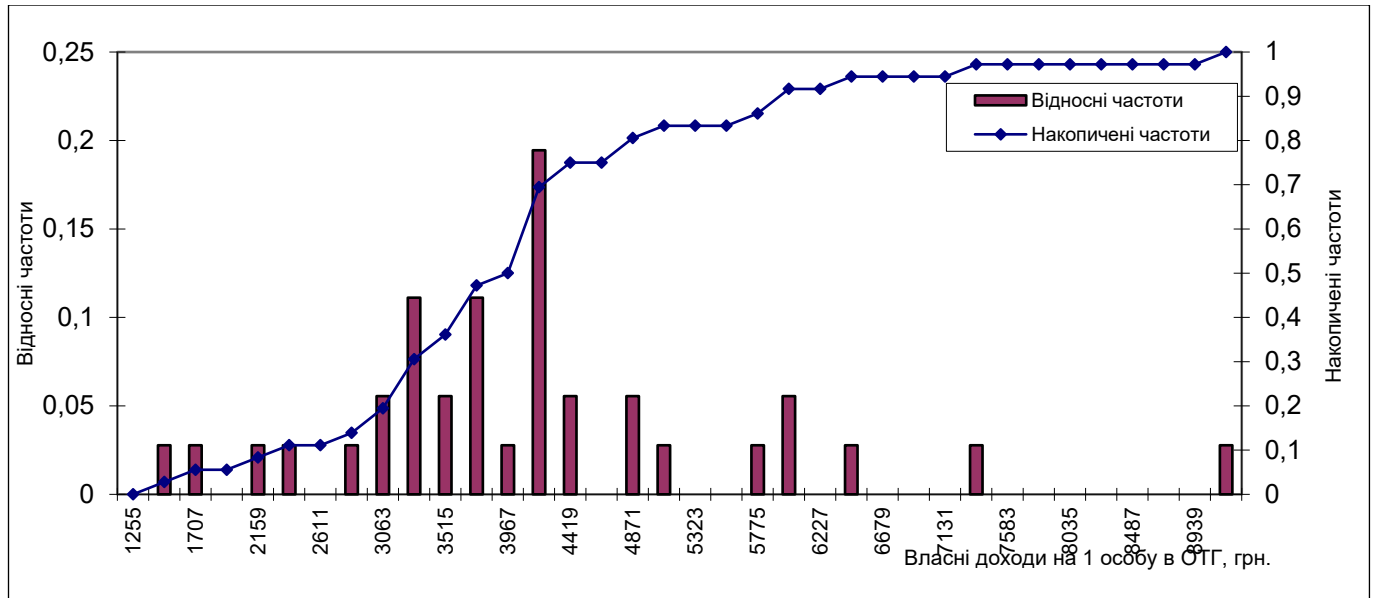

Рисунок 2. Відносні і накопичені частоти показника власних доходів на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році

Були отримані такі результати розрахунків: середнє значення власних доходів на одну особу в ОТГ Запорізької області у 2018 році складає 4050,09 грн./особу; довірчий інтервал 513,02 грн./особу за рівня надійності 95%. Отже усю сукупність величин власних доходів на одного мешканця було розбито на три групи: перша група – ОТГ з власними доходами на одного мешканця від 1255,00 грн./особу до 3537 грн./особу (від мінімальної величини до нижньої межі довірчого інтервалу); друга група – ОТГ з власними доходами на одну особу від 3528,00 грн./особу до 4563,00 грн./особу (у межах довірчого інтервалу); третя група – ОТГ з власними доходами від 4564,00 грн./особу (вище верхньої межі довірчого інтервалу).

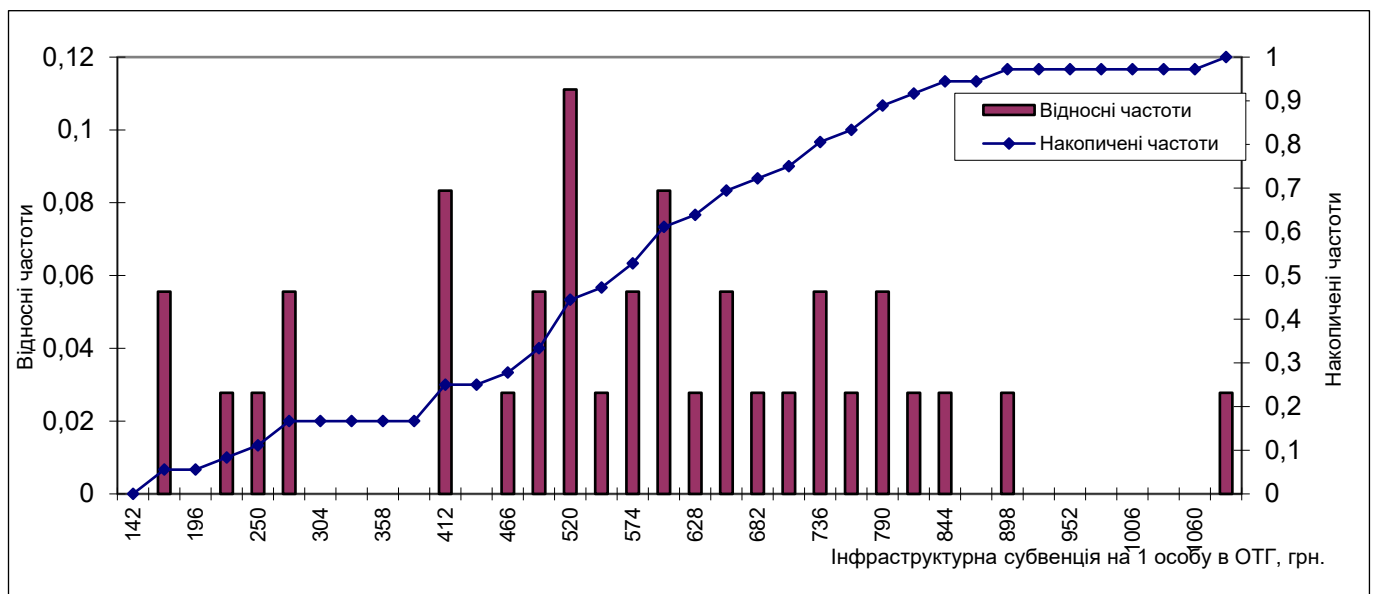

Рисунок 3. Відносні і накопичені частоти показника інфраструктурної субвенції на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році

На рис. 3 наведені відносні і накопичені частоти величини інфраструктурної субвенції на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році.

Були отримані такі результати розрахунків: середнє значення інфраструктурної субвенції на одну особу в ОТГ Запорізької області у 2018 році складає 553,93 грн./особу; довірчий інтервал 71,61 грн./особу за рівня надійності 95%. Отже уся сукупність величин інфраструктурної субвенції на одного мешканця було розбито на три групи: перша група – ОТГ з інфраструктурною субвенцією на одного мешканця від 142,00 грн./особу до 482 грн./особу (від мінімальної величини до нижньої межі довірчого інтервалу); друга група – ОТГ з інфраструктурною субвенцією на одну особу від 483,00 грн./особу до 625,00 грн./особу (у межах довірчого інтервалу); третя група – ОТГ з інфраструктурною субвенцією від 623,00 грн./особу (вище верхньої межі довірчого інтервалу).

Як було з'ясовано, за показником доходів на душу населення громади у першому кластері опинились 14 громад, у другому – 13, у третьому – 9 громад. За показником власних доходів на 1 особу у першій групі опинились 13 громад, у другій – 14, у третій – 9 громад. За показником величини інфраструктурної субвенції на 1 особу у першому кластері опинились 11 громад, у другому – 12 громад, у третьому – 13 громад.

На наступному етапі дослідження нами були виокремлені ті ОТГ, які за усіма аналізованими критеріями опинились у другому або третьому кластері. Винятком були дві громади (Широківська та Долинська), у яких показник інфраструктурної субвенції належить до першого кластера. Таке виключення цілком припустиме, оскільки зазначена величина визначається кількістю сільського населення у громаді.

Отже, можливо вважати фінансово спроможними такі ОТГ Запорізької області: Смирновська, Берестівська, Комиш-Зорянська, Долинська, Широківська, Гірсівська, Ботіївська, Кирилівська, Чкаловська, Підгірненська, Великобілозірська, Чернігівська, Воскресенська, Остриківська, Павлівська.

Окрім проаналізованих показників, при оцінці результатів функціонування ОТГ Мінрегіон вважає за доцільне враховувати розміри громад. За їх класифікацією щодо кількості населення в ОТГ, їх розподіляються на чотири групи: до першої групи відносять ОТГ з чисельністю населення понад 15 тисяч осіб; до другої – ОТГ з чисельністю населення від 10 до 15 тисяч осіб; до третьої – ОТГ з чисельністю населення від 5 до 10 тисяч осіб до четвертої – ОТГ з чисельністю населення до 5000 осіб.

У Запорізькій області п'ять ОТГ належать до першої групи, п'ять – до другої, 10 – до третьої і 16 – до четвертої. Серед найбільш фінансово спроможних ОТГ Запорізької області наявні громади з різною чисельністю населення. Так до першої групи (з чисельністю населення понад 15 тисяч осіб) належить тільки Чернігівська ОТГ (16800 осіб); до другої групи (з чисельністю населення від 10 до 15 тисяч осіб) належить також тільки одна ОТГ – Широківська (11000 осіб); до третьої групи (з чисельністю населення від 5 до 10 тисяч осіб) належать п'ять ОТГ: Комиш-Зорянська (6300 осіб), Воскресенська (5800 осіб), Долинська (5800 осіб), Кирилівська (6700 осіб), Великобілозірська (7900 осіб); інші вісім ОТГ належать до першої групи (з чисельністю населення до 5000 осіб): Смирновська (3389 осіб), Берестівська (4700 осіб), Ботіївська (2100 осіб), Остриківська (2900 осіб), Гірсівська (2000 осіб), Підгірненська (2200 осіб), Чкаловська (3300 осіб) та Павлівська (3600 осіб).

На думку експерта Мінрегіону Яніни Казюк [15] невеликі за територією та чисельністю населення ОТГ здебільшого мають низьку фінансову спроможність, такі громади не мають достатнього трудового потенціалу для свого розвитку та якісного управління. Вона вважає, що виняток становлять окремі громади, на територіях яких розміщені бюджетотворюючі та потужні підприємства реального сектору економіки. На нашу думку, потужні підприємства дійсно мають суттєве значення для ОТГ, але ці підприємства наявні на території ОТГ внаслідок відповідного природо-ресурсного та соціально-економічного потенціалу території. Отже вважаємо, що не існує безпосереднього впливу розмірів ОТГ на рівень фінансової спроможності. Проаналізуємо вплив розміру громад на рівень їх фінансової спроможності за допомогою дисперсного аналізу. У випадку однофакторного дисперсного аналізу здійснюють порівняння дисперсії, викликані випадковими причинами з дисперсією, викликану наявністю досліджуваного фактора. В разі їх значимої різниці, вважають, що фактор здійснює статистично значущий вплив на досліджувану змінну. Значущість різниць перевіряється за критерієм Фішера. Зазначена процедура може бути виконана в середовищі MS Excel.

В результаті проведеного аналізу встановлено, що отримане Р-значення становить 0,7179507 (повинно бути < 0,05), критерій Фішера дорівнює 0,7179507 за умови, що критичне значення становить 2,203272231. Отже, як бачимо, критерій Фішера не є значимим та вплив розмірів громад на показники доходів на одну особу не доведене статистично, воно відсутнє.

Як показав проведений нами аналіз, у першій групі ОТГ Запорізької області серед п'яти ОТГ тільки одна є найбільш фінансово спроможною. У другій групі таких громад також одна з п'яти. У третій групі – п'ять з десяти ОТГ, у четвертій – вісім з шістнадцяти. Отже, як бачимо найбільша кількість фінансово спроможних громад наявна у четвертій групі.

Проаналізуємо природно-географічний потенціал зазначених фінансово спроможних громад Запорізької області.

Смирновська ОТГ Більмацького району (центр – с. Смирнове) об'єднує 9 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 317,6 кв. км, чисельність населення 3300 (3300 – сільського). Перевагами є наявність транспортної інфраструктури (60 км до порту Бердянськ, залізнична станція Комиш-Зоря – 35 км), станція Більманка – на території ОТГ (9,5 км від центра). Водні ресурси: річки Берда, Кильтичія, Обіточна, Конка. Основою економіки громади є сільське господарство, де домінує тваринництво (95%). У рослинництві

– вирощування зернових і олійних культур. Промисловість: ТОВ «40 РОКІВ – АГРО» – виробництво молока та молокопродуктів. Впродовж усіх років існування наявна реверсна дотація.

Берестейська ОТГ Бердянського району (центр – с. Берестове) об'єднує 11 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 498,2 кв. км, чисельність населення 4700 (4700 – сільського). Перевагами є наявність транспортної інфраструктури (46,7 км до порту Бердянськ, залізнична станція Комиш-Зоря – 24,5 км). Водні ресурси: річки Берда та Берестівка. Корисні копалини: граніти, графіт, суглинки, глина, піски. Основна галузь економіки – сільське господарство (рослинництво, овочівництво).

Комиш-Зорянська ОТГ Більмакський район (центр – смт. Комиш-Зоря) об'єднує 10 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 371,1 кв. км, чисельність населення 6300 (2247 – міського, 4125 – сільського). Перевагами є наявність на території залізничної станції Комиш-Зоря з інфраструктурою, що включає відділення залізничних перевезень, залізничну дистанцію зв'язку, залізничну електростанцію, локомотивне депо, механізовану дистанцію вантажно-розвантажувальних робіт та Пологівську дільницю водопостачання. Земельні ресурси: сільгоспугіддя та землі лісового фонду (678 га). Водні ресурси: 4 річки та ставки. Корисні копалини: глина, пісок та жорства. У структурі сільськогосподарського виробництва переважає продукція рослинництва. На території ОТГ розташоване ТОВ «Куйбишевська птахофабрика» (найбільша птахофабрика області), командитне товариство «Желев С.С. і компанія «Комиш-Зорянського елеватора». Промисловість: ТОВ «Куйбишевський комбікормовий завод».

Долинська ОТГ Запорізького району (центр – с. Долинське) об'єднує 9 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 170,0 кв. км, чисельність населення 5800 (5800 – сільського). Центр ОТГ розташований на відстані 11 км від міста Запоріжжя. Земельні ресурси: сільгоспугіддя (рілля 8671,4 га та пасовища 1035 га) та землі лісового фонду (361,7 га). Водні ресурси: річки Дніпро та Бабурка. Основу економічного розвитку громади становить сільське господарство. Промисловість: філії № 4 та 5 ТОВ «Українська дистрибуційна компанія» (лікери – горілчаний завод), філія ТОВ «Компанія Система» (завод по переробці олійних культур).

Широківська ОТГ Запорізького району (центр – с. Широке) об'єднує 28 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 378,3 кв. км, чисельність населення 11000 (11000 – сільського). Центр ОТГ розташований на відстані 8 км від міста Запоріжжя. Земельні ресурси: сільгоспугіддя (30000 га) та землі лісового фонду (Хортицьке лісництво ДП «Запорізького лісомисливського господарства», 752 га), землі водного фонду (197 га). ОТГ володіє значним туристичним потенціалом (ландшафтні заказники місцевого значення, а також комплексна пам'ятка природи). У межах громади діють два об'єкти зеленого туризму: центр зеленого туризму (зоопарк, музей с/г техніки), господарство «Широкий простір 2008» (кемпінги та будинки відпочинку). Економічний потенціал громади забезпечують сільськогосподарські підприємства (80 рослинництво). Промисловість: ПП «ЕЛТІЗ» (виготовлення трансформаторів, реакторів, дроселів), ПП «Виробничо-комерційна фірма «Берегиня» (виготовлення меблів).

Гривська ОТГ Приазовського району (центр – с. Гривка) об'єднує 5 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 271,6 кв. км, чисельність населення 2000 (2000 – сільського). Водні ресурси: річка Джебельня (30 км) та Молочний лиман (берегова лінія 11204 м). Корисні копалини: пісок, глина. Наявні рекреаційні ресурси: солі, лікувальні грязі, мінеральні води. Основна галузь економіки – сільське господарство (рослинництво – 83% та тваринництво – 17%).

Ботіївська ОТГ Приазовського району (центр – с. Ботієве) об'єднує 4 населених пункти. Загальна площа території ОТГ складає 138,6 кв. км, чисельність населення 2100 (2100 – сільського). Водні ресурси: Азовське море, річка Корсак. Корисні копалини: природний газу (метан), мінеральна вода, родовище лікувальних грязей і цілющих блакитних глин. Наявні 200 об'єктів для розміщення відпочиваючих. У сільському господарстві домінує рослинництво (вирощування зернових та технічних культур). Наявне ПП «Невід», яке займається виловом і переробкою (заморожуванням) морської риби. На території громади розташоване ТОВ «ВіндПауер» ДТЕК Ботіївська вітрова електростанція (найбільша вітрова електростанція України та Східній Європі).

Кирилівська ОТГ Приазовського району (центр – смт. Кирилівка) об'єднує 8 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 661,6 кв. км, чисельність населення 6700 (3460 – міського, 3339 – сільського). Водні ресурси: Азовське море (дві коси), 2 лимани (Утлюцький та Молочний), річки Атманай, Великий Утлюг, Малий Утлюг, низка озер. Корисні копалини: лікувальні грязі, сірководневе хлоридне натрієве джерело. Основна сфера економічної діяльності – туризм і рекреація. Діють два лунапарки, аквапарк та дельфінарій. У сільському господарстві домінує рослинництво (вирощування зернових та технічних культур). Розвинене рибне господарство.

Чкаловська ОТГ Веселівського району (центр – с. Чкалове) об'єднує 8 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 265,8 кв. км, чисельність населення 3300 (3300 – сільського). Земельні ресурси: сільгоспугіддя (22224 га) та землі лісового фонду – ДП Кам'янсько-Дніпровське лісництво» (176,10 га). У структурі сільськогосподарського виробництва наявне рослинництво (85%) та тваринництво (15%). На території громади є зрошувальна система площею 150 га. Промисловість: переробні підприємства з виробництва олії та борошно-круп'яних виробів та ТОВ «ЛКМ Донакс» (кольорові метали).

Підгірненська ОТГ Василівського району (центр – с. Підгірне) об'єднує 9 населених пункти. Загальна площа території ОТГ складає 190,5 кв. км, чисельність населення 2200 (2200 – сільського). Центр ОТГ розташований на відстані 57 км від міста Запоріжжя. Земельні ресурси: сільгоспугіддя (рілля та пасовища 17107 га) та землі лісового фонду (1067 га). Водні ресурси: річка Карачекрак та ставки. Основу економічного розвитку громади становить сільське господарство. Промисловість: ПРАТ «Василівський комбікормовий завод», 5 АЗС.

Великобілозірська ОТГ Великобілозірського району (центр – с. Велика Білозірка) об'єднує 5 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 469,3 кв. км, чисельність населення 7900 (7900 – сільського). Перевагами є транспортна інфраструктура (залізничні станції Мала Білозерка – 19 км; станції м. Енергодар – 33 км, порт Кам'янка-Дніпровська – 41 км). Земельні ресурси: сільгоспугіддя (43059 га) та землі лісового фонду (357 га). Водні ресурси: річка Білозірка та 5 ставків. Корисні копалини: глина (Великобілозерське родовище), граніт. У структурі сільськогосподарського виробництва наявне рослинництво (80%) і тваринництво (20%). Промисловість: ЗАТ «Старт» (харчова промисловість, виробництво олії та шроту), АЗС.

Чернігівська ОТГ Чернігівського району (центр – смт. Чернігівка) об'єднує весь Чернігівський район. Загальна площа території ОТГ складає 1200 кв. км, чисельність населення 16800 (5948 – міського, 11167 – сільського). Транспортна інфраструктура включає 4 залізничні станції, в межах громади експлуатуються 12 залізничних переїздів. Земельні ресурси: сільгоспугіддя (101800 га) та землі лісового фонду (357 га). Водні ресурси: Сисикулак, Токмак, Каїнкулак, Юшанли та їх притоки: р. Молочна, Токмачка, Бегим-Чокрак та ставки. Корисні копалини: апатити, граніти (сірі, розувато-сірі біотитові). Розвинений туризм: зелена садиба «Великий став». У структурі сільськогосподарського виробництва переважає рослинництво. Промисловість: ПрАТ «Новополтавський кар'єр».

Воскресенська ОТГ Пологівського району (центр – с. Воскресенка) об'єднує 4 населених пункти. Загальна площа території ОТГ складає 264,7 кв. км, чисельність населення 5600 (5600 – сільського). Земельні ресурси: сільгоспугіддя (27640 га) та землі лісового фонду (730,3 га). Водні ресурси: річка Конка та ставки. Корисні копалини: червона глина, камінь будівельний. У структурі сільськогосподарського виробництва наявне рослинництво і тваринництво. На території ОТГ розташоване ВАТ Мегедівський ХПП ВАТ «Розівський елеватор». Промисловість: ТДВ «Пологівський хімічний завод «Коагулянт», ТОВ «Пологівський агрошляхбуд», Кінсько-Роздорівський кар'єр.

Остриківська ОТГ Токмацького району (центр – с. Остриківка) об'єднує 9 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 267,6 кв. км, чисельність населення 2900 (2900 – сільського). Земельні ресурси: сільгоспугіддя (23711,9 га) та землі лісового фонду (932,6 га). Водні ресурси: річка Токмачка, Куйкулецьке водосховище та 4 ставки. Корисні копалини: граніт, глина, пісок, марганцева руда. У структурі сільськогосподарського виробництва наявне рослинництво і тваринництво. На території громади 7 підприємств орендують земельні ділянки. Промисловість: ТОВ «Токмацький гранітний кар'єр».

Павлівська ОТГ Вільнянського району (центр – с. Павлівка) об'єднує 20 населених пунктів. Загальна площа території ОТГ складає 144,4 кв. км, чисельність населення 3600 (3600 – сільського). Центр ОТГ розташований на відстані 20 км від м. Запоріжжя та 2 км від районного центру м. Вільнянська. Земельні ресурси: сільгоспугіддя (11377,7 га) та землі лісового фонду (357 га). Водні ресурси: 13 ставків. У структурі сільськогосподарського виробництва переважає рослинництво. Промисловість: ПП «Рибгоспостач», НВП «Сортостанція», АЗС.

Як бачимо, серед п'ятнадцяти найбільш фінансово спроможних ОТГ Запорізької області дванадцять громад – створені у сільській місцевості, три – мають у своєму складі мешканців міст та сіл: у Чернігівській та Комиш-Зорянській ОТГ домінують сільські мешканці, у Кирилівській – практично однакова кількість. Звертає на себе увагу те, природно-ресурсний потенціал цих ОТГ забезпечує можливість отримання доходів за рахунок сільськогосподарського виробництва.

Як було зазначено, на нашу думку ефективність розвитку трудових ресурсів в ОТГ залежить від рівня видатків розвитку (капітальних видатків). Отже проведемо кластеризацію ОТГ Запорізької області за показником капітальних видатків на одну особу.

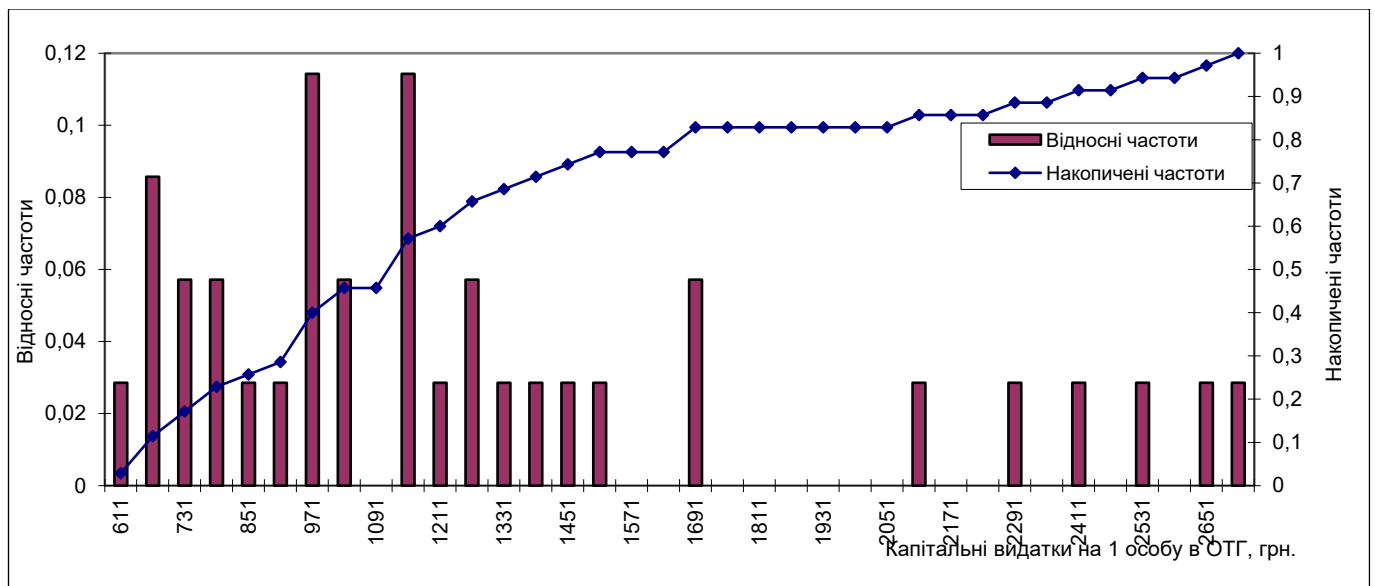

Рисунок 4. Відносні і накопичені частоти показника видатків розвитку (капітальних видатків) на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році

На рис. 4 наведені відносні і накопичені частоти показника капітальних видатків (видатків розвитку) на 1 особу у ОТГ Запорізької області у 2018 році.

Були отримані такі результати розрахунків: середнє значення видатків розвитку (капітальних видатків) на одну особу в ОТГ Запорізької області у 2018 році складає 1339,78 грн./особу; довірчий інтервал 252,85 грн./особу за рівня надійності 95%. Отже уся сукупність величин видатків розвитку (капітальних видатків) на одного мешканця було розбито на три кластери: перший – ОТГ з величиною видатків розвитку (капітальних видатків) на одного мешканця від 611,00 грн./особу до 1087 грн./особу (від мінімальної величини до нижньої межі довірчого інтервалу); другий – ОТГ з величинами видатків розвитку (капітальних видатків) на одну особу від 1088,00 грн./особу до 1592,00 грн./особу (у межах довірчого інтервалу); третій – ОТГ з величиною видатків розвитку (капітальних видатків) від 1593,00 грн./особу (вище верхньої межі довірчого інтервалу).

За величиною видатків розвитку на 1 особу у першому кластері опинилось 16 громад, у другому – 8 громад, у третьому – 12 громад.

Серед п'ятнадцяти найбільш фінансово спроможних ОТГ 12 громад опинились у третьому кластері, три – у другому (Ботівська, Чкаловська та Павлівська ОТГ). Це дає підстави дійти висновку про те, що одним з важливих факторів впливу на кінцевий фінансовий результат є достатній рівень фінансування розвитку трудового потенціалу громад а їх інфраструктури.

Отже в результаті проведених досліджень нами доведено, що саме природно-географічний та соціально-економічний потенціал є основою для фінансової спроможності та самодостатності ОТГ за умови ефективного управляючого впливу на ці складові.

Висновки. В роботі проведений аналіз рівня фінансової спроможності ОТГ Запорізької області та факторів впливу на її рівень.

Запропонована методика кластеризації ОТГ за рівнем фінансової спроможності з використанням статистичних показників відносної частоти та частоти з подальшим визначенням довірчого інтервалу для середніх. В якості критеріїв кластеризації для оцінки фінансової спроможності були обрані: дохід на одну особу; власні доходи на одну особу; інфраструктурна субвенція на одну особу. В якості факторів впливу на рівень використання та розвитку трудового потенціалу запропоновано використати показник видатків розвитку (капітальні видатки) на одну особу.

Встановлено, що основними факторами формування фінансової спроможності та самодостатності ОТГ є не чисельність населення, а ресурсний потенціал. Складовими цього потенціалу є природно-географічні (земельні, лісові, водні, мінерально-сировинні, біологічні, енергетичні) та соціально-економічні (матеріальні, фінансові, людські та нематеріальні) ресурси. За допомогою дисперсного аналізу доведено, що розмір ОТГ не впливає на рівень їх фінансової спроможності та ефективності функціонування.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях здійснити розробку методології оцінку програм реформування на субрегіональному рівні.

Список використаних джерел

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення 04.02.2018).
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf.
4. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 128-136.
5. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий Р. О. Управління нерухомістю територіальних громад. Белосток: Белосток, 2018. 144 с.
6. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий І. О. Наукові засади технологій управління ресурсами комунальної власності в умовах реформування. Белосток: Белосток, 2018. 138 с.
7. Volkov V. P., Karbivnychyi I. O., Karbivnychyi R. O., Horbova I. A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
8. Горошкова Л. А., Волков В. П., Карбівничий Р. О. Роль міжбюджетного регулювання у фінансовій спроможності територіальних громад. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2018. № 36. С. 5-12.
9. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology. 2018. № 7(4.8). P. 539-543.
10. Горошкова Л. А., Волков В. П. Управління фінансовими процесами децентралізації та формування територіальних громад. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету. 2018. Вип. 36/1. С. 285-293.
11. Державна екологічна політика України в умовах децентралізації влади / за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ: ДУ ІЕПСП НАН України, 2016. 226 с.

12. Хлобистов Є. В., Пристайко О. П. Природоохоронні індикатори сталого розвитку в системі макроекономічних взаємодій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип.8. Частина 1. С.150-155.

References

1. Terytorialna hromada yak bazova lanka administrativno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya [Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv : NISU, 2016. 61 p. [in Ukr.].
2. Batanov O. V. Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky [A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute]. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. [in Ukr.].
3. Murkovich L. A. Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini: teoretychni aspekty [Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects]. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnytvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. [in Ukr.].
4. Molodozhen, Y. B. (2006). Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriaduvannya Ukrainy [Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine]. University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university. № 2. P. 128-136. [in Ukr.].
5. Volkov V. P., Horoshkova L. A., Karbivnychi R. O. Upravlinnia nerukhomistiu terytorialnykh hromad. Belostok: Belostok, 2018. 144 p. [in Ukr.].
6. Volkov V. P., Horoshkova L. A., Karbivnychi I. O. Naukovi zasady tekhnolohii upravlinnia resursamy komunalnoi vlasnosti v umovakh reformuvannya [Scientific principles of technologies of management of community property resources are in the conditions of reformation]. Belostok: Belostok, 2018. 138 p. [in Ukr.].
7. Volkov V. P., Karbivnychi I. O., Karbivnychi R. O., Horbova I. A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 c. [in Eng.].
8. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychi R. O. (2018). Rol mizhbiudzhethnoho rehuliuвання u finansovii spromozhnosti terytorialnykh hromad [A role of the interbudgetary adjusting is in financial possibility of territorial communities]. Bulletin of Priazovsky Technical University. Series: Economic sciences. № 36. P. 5-12. [in Ukr.].
9. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. (2018). The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology. № 7(4.8). P. 539-543. [in Eng.].
10. Horoshkova L. A., Volkov V. P. (2018). Upravlinnia finansovymy protsesamy detsentralizatsii ta formuvannya terytorialnykh hromad [Management of decentralization and forming of territorial communities financial processes]. University Economic Bulletin. Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Issue. 36/1. P. 285-293. [in Ukr.].
11. Derzhavna ekolohichna polityka Ukrainy v umovakh detsentralizatsii vlady [A public ecological policy of Ukraine is in the conditions of decentralization of power]. nauk. red. d.e.n., prof. Ye.V. Khlobystova. Kyiv, 2016. 226 p. [in Ukr.].
12. Khlobystov Ye. V., Prystaiko O. P. Pryrodookhoronni indykatory staloho rozvytku v systemi makroekonomichnykh vzaiemodii. [Environmental indicators of sustainable development in the system of macroeconomic interactions]. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences. 2014. Issue 8. Part 1. P.150-155. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>

Researcher ID: D-6527-2019

Хлобистов Євген Володимирович, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія».

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-9062>

Письменна Уляна Євгенівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

e-mail: uliamyxa@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Хлобистов Евгений Владимирович, доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия»

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

Письменная Ульяна Евгеньевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник ГИ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины».

e-mail: uliamyxa@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, Professor, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy».

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

Pysmenna Uliana, Ph. D. Economics, Senior Research Fellow, SI «Institute of Economics and Forecasting».

e-mail: uliamyxa@ukr.net

УДК 658.310.9; 658.336; 330.123.6

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-98-106>

ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

**Тюхтенко Н. А.,
Макаренко С. М.,
Олексенко Я. А.**

Актуальність теми дослідження. Оцінка конкурентоспроможності підприємства є складним багатофакторним завданням, яке зводиться до виявлення найбільш значущих числових показників конкурентоспроможності і їх інтеграції. Необхідність агрегування всіх показників зумовлена тим, що об'єкт моделювання (ефективне функціонування підприємства) вимагає не тільки узагальнюючих характеристик, але й упорядкування окремих його елементів за певними властивостями і принципами. Особливої актуальності набуває проблема формування обґрунтованої корпоративної культури як основи забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємства.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ведення бізнесу нагальною проблемою є запровадження обґрунтованої системи оцінювання ефективності формування корпоративної культури і встановлення тісного зв'язку з конкурентоспроможністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично всі дослідники теорії оцінки та управління конкурентоспроможністю займаються пошуком ефективної системи управління, що сприяла би швидкому реагуванню господарюючого суб'єкта на зміну зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища, адаптації до нових умов. Незважаючи на вагомий напружений, залишаються проблеми, що потребують спеціального наукового аналізу. Зокрема, недостатньо уваги приділяється дослідженню обґрунтованості формування корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Малодослідженими та не розкритими у періодичних літературних виданнях залишаються питання, пов'язані із визначенням оптимального методичного підходу щодо оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства із урахуванням сформованої корпоративної культури та рівня конкурентоспроможності трудових ресурсів.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей формування корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці українських та зарубіжних учених, провідних фахівців, статистичні й аналітичні матеріали органів державної влади.

Результати дослідження. Досліджено особливості визначення та формування корпоративної культури. Проведено оцінювання рівня корпоративної культури на підприємстві. Виявлено, що відсутність обґрунтованого методичного підходу до рейтингового оцінювання працівників й належних засобів мотивації до професійного розвитку, може призвести до втрати наявного інтелектуального потенціалу та конкурентних позицій на ринку послуг взагалі. Обґрунтовано доцільність використання методики оцінювання ефективності управління підприємством на підставі використання методу таксономічного аналізу. Обґрунтовано доцільність формування ефективної корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використанні усіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної влади та місцевого самоврядування, провідними підприємствами регіону.

Висновки. Керівництву вітчизняних підприємств необхідно забезпечити формування та впровадження дієвої корпоративної культури із визначеною сукупністю матеріальних і духовних цінностей, норм і правил поведінки працівників.

Ключові слова: корпоративна культура, конкурентоспроможність, трудові ресурси, рейтингове оцінювання, інтегральний показник.

ФОРМИРОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тюхтенко Н. А.,
Макаренко С. Н.,
Олексенко Я. А.

Актуальность темы исследования. Оценка конкурентоспособности предприятия является сложной многофакторной задачей, которая сводится к выявлению наиболее значимых числовых показателей конкурентоспособности и их интеграции. Необходимость агрегирования всех показателей обусловлена тем, что объект моделирования (эффективное функционирование предприятия) требует не только обобщающих характеристик, но и упорядочивания отдельных его элементов по определенным свойствам и принципам. Особую актуальность приобретает проблема формирования обоснованной корпоративной культуры как основы обеспечения роста конкурентоспособности предприятия.

Постановка проблемы. В современных условиях ведения бизнеса насущной проблемой является внедрение обоснованной системы оценивания эффективности формирования корпоративной культуры и установление тесной связи с конкурентоспособностью предприятия.

Анализ последних исследований и публикаций. Практически все исследователи теории оценки и управления конкурентоспособностью занимаются поиском эффективной системы управления, которая способствовала бы быстрому реагированию хозяйствующего субъекта на изменение внешней и внутренней бизнес-среды, адаптации к новым условиям. Несмотря на значительные наработки, остаются проблемы, требующие специального научного анализа. В частности, недостаточно внимания уделяется исследованию обоснованности формирования корпоративной культуры как основы повышения конкурентоспособности субъектов хозяйствования всех форм собственности.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Малоисследованными и не раскрытыми в периодических литературных изданиях остаются вопросы, связанные с определением оптимального методического подхода для оценивания уровня конкурентоспособности предприятия с учетом сформированной корпоративной культуры и уровня конкурентоспособности трудовых ресурсов.

Цель исследования заключается в определении особенностей формирования корпоративной культуры как основы повышения конкурентоспособности субъектов хозяйствования всех форм собственности.

Методологическую базу исследования составили научные труды украинских и зарубежных ученых, ведущих специалистов, статистические и аналитические материалы органов государственной власти.

Результаты исследования. Исследованы особенности определения и формирования корпоративной культуры. Проведена оценка уровня корпоративной культуры на предприятии. Выявлено, что отсутствие обоснованного методического подхода к рейтинговой оценке работников и надлежащих средств мотивации к профессиональному развитию, может привести к потере имеющегося интеллектуального потенциала и конкурентных позиций на рынке услуг вообще. Обоснована целесообразность использования методики оценки эффективности управления предприятием на основе использования метода таксономического анализа. Обоснована целесообразность формирования эффективной корпоративной культуры как основы повышения конкурентоспособности субъектов хозяйствования всех форм собственности.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы всеми заинтересованными сторонами, в том числе органами государственной власти и местного самоуправления, ведущими предприятиями региона.

Выводы. Руководству отечественных предприятий необходимо обеспечить формирование и внедрение эффективной корпоративной культуры с определенной совокупностью материальных и духовных ценностей, норм и правил поведения работников.

Ключевые слова: корпоративная культура, конкурентоспособность, трудовые ресурсы, рейтинговое оценивание, интегральный показатель.

FORMATION OF CORPORATE CULTURE AS A BASIS FOR INCREASING THE ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Tyukhtenko Nataliya,
Makarenko Serhii,
Oleksenko Yana

Actuality of research theme. Assessing the competitiveness of an enterprise is a complex multifactorial task, which boils down to identifying the most significant numerical indicators of competitiveness and their integration. The need to aggregate all indicators is due to the fact that the object of modeling (the effective functioning of the

enterprise) requires not only generalizing characteristics, but also the ordering of its individual elements according to certain properties and principles. The problem of forming a sound corporate culture as a basis for increasing competitiveness of the enterprise becomes especially acute.

Problem statement. Nowadays conditions business environment require introduction of a sound system for assessing the effectiveness of corporate culture and establishing a close relationship with the competitiveness of the enterprise.

Analysis of the last researches and publications. Almost all researchers of the theory of assessment and management of competitiveness are engaged in the search for a capable management system that would facilitate the rapid response of the business entity to change the external and internal business environment, adaptation to new conditions. Despite considerable work, there remain problems requiring particular scientific analysis. In particular, insufficient attention is paid to exploring the soundness of corporate culture as a basis for increasing competitiveness of the enterprises of all forms of ownership.

Uninvestigated parts of general matters defining. Not enough-researched and unpublished parts in periodicals issues remain related optimal methodological approach to assess the level of competitiveness of the enterprise, taking into account the formed corporate culture and the level of competitiveness of labor resources.

The primary purpose of the study comprises to identify the peculiarities of corporate culture formation as a basis for increasing competitiveness of the enterprises of all forms of ownership.

The methodological basis of the research was the scientific works of Ukrainian and foreign scientists, leading experts, statistical and analytical materials of state authorities.

Results. The peculiarities of definition and formation of corporate culture are investigated. The level of corporate culture at the enterprise is assessed. It has been revealed that the lack of a sound methodological approach to employee rating and appropriate means of motivation for professional development can lead to the loss of existing intellectual potential and competitive positions in the market services in general. The expediency of using the methodology of assessment of the efficiency of management of the enterprise based on the use of taxonomic analysis is substantiated. The expediency of forming an effective corporate culture as a basis for increasing competitiveness of the enterprises of all forms of ownership is substantiated.

The field of application of results. The results of the study can be used by all stakeholders, including public authorities and local self-government, leading enterprises in the region.

Conclusions. *The leadership of domestic enterprises should ensure the formation and implementation of an effective corporate culture with a certain set of material and spiritual values, rules of behavior of employees.*

Keywords: *corporate culture, competitiveness, labor resources, rating estimation, integral indicator.*

JEL Classification: *M11, M12, M14*

Актуальність теми дослідження. Оцінка конкурентоспроможності підприємства є складним багатофакторним завданням, яке зводиться до виявлення найбільш значущих числових показників конкурентоспроможності і їх інтеграції до сучасних умов ведення бізнесу та специфіки функціонування досліджуваного об'єкта. На сьогоднішній час загальноприйнятої методики оцінки конкурентоспроможності підприємств немає. Кожна компанія оцінює свою конкурентну позицію за своєю методикою, а суть і ефективність її застосування не розголошує. Водночас використання необґрунтованого методичного підходу під час оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства може призвести в подальшому до розробки та фінансування комплексу заходів, направлених на покращення не суттєвих для підприємства показників. Тому найважливішим завданням для топ-менеджменту суб'єктів господарювання всіх форм власності є розробка та запровадження об'єктивної моделі оцінювання як загального рівня конкурентоспроможності підприємства, так і окремих його структурних елементів та видів діяльності, пов'язаних з виробництвом продукції, виконанням робіт і наданням послуг.

Також потрібно враховувати, що на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств значним чином впливають такі фактори як трудові ресурси, забезпеченість і ефективність використання інноваційних технологій тощо. Особливо зазначене актуальне для підприємств, які здійснюють діяльність у сфері надання ІТ-послуг. Одним із основних важелів впливу на ефективність використання трудових ресурсів зазначених об'єктів є сформована та обґрунтована корпоративна культура як основа забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємства взагалі. Зазначене визначило актуальність теми дослідження, її завдання та зміст.

Постановка проблеми. Проведені дослідження свідчать, що існує велика кількість індикаторів, які підкреслюють важливість корпоративної культури як внутрішнього джерела для забезпечення інноваційного розвитку та зростання ефективності використання технологій, ноу-хау. Однак нагальною проблемою є запровадження обґрунтованої системи оцінювання ефективності формування корпоративної культури і встановлення тісного зв'язку з конкурентоспроможністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично всі дослідники теорії оцінки та управління конкурентоспроможністю займаються пошуком ефективної системи управління, що сприяла би швидкому реагуванню суб'єкта господарювання на зміну зовнішнього і внутрішнього бізнес-середовища, адаптації до нових умов. Різним аспектам теорії і практики конкурентоспроможності як елементу управління діяльністю підприємства присвячені роботи Б. Буркинського [1], С. Клименка [2], Г. Копосова [3], Н. Олійник [4] та інших науковців. Теоретичні і практичні аспекти формування корпоративної культури розглядалися у наукових працях Є.Гресь, Н. Язвінської [5], Е. Шейн [6], Г. Захарчина, Н. Любомудрової, Р. Винничук, Н. Смолінської [7] та ін. Незважаючи на вагомий напружений, залишаються проблеми, що потребують спеціального наукового

аналізу. Зокрема, недостатньо уваги приділяється дослідженню обґрунтованості формування корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Малодослідженими та не розкритими у періодичних літературних виданнях залишаються питання, пов'язані із визначенням оптимального методичного підходу щодо оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства із урахуванням сформованої корпоративної культури та рівня конкурентоспроможності трудових ресурсів.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей формування корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Завданнями дослідження є: встановлення особливостей визначення та формування корпоративної культури; оцінювання рівня корпоративної культури на ІТ-підприємстві; проведення рейтингової оцінки та визначення рівня конкурентоспроможності працівників досліджуваного підприємства; розрахунок інтегрального показника рівня конкурентоспроможності ІТ-підприємства; обґрунтування доцільності формування ефективної корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, статистичні й аналітичні матеріали органів державної влади. У процесі дослідження були використані математичний, аналітичний та абстрактно-логічний методи.

Викладення основного матеріалу. В сучасних економічних умовах підприємства функціонують і розвиваються як складний організм, життєвий потенціал якого забезпечує корпоративна культура. За поглядами авторів [5] корпоративна культура – це система стандартів і правил щодо взаємодії колективу з управлінськими ланками, структурними підрозділами і ключовими факторами розвитку компанії.

Д. Елдрідж і А. Кромбі визначають корпоративну культуру як унікальні характеристики суб'єкта господарювання, які дозволяють вирізнити його серед інших підприємств, установ та організацій, що функціонують у відповідній галузі [8].

Згідно із класичним підходом Е. Шейна, корпоративна культура має три рівня. В основі культури знаходяться базові основні положення, які являють собою неусвідомлені, прийняті як даність переконання, відчуття, думки і почуття. Цінності є похідними від базових основних положень і являють собою підтримувані людьми виправдання стратегій, цілей і принципів. На самому верхньому рівні знаходяться артефакти, які визначаються як видимі, але при цьому як такі, що важко піддаються детальному аналізу організаційної структури і процеси [6].

Отже, корпоративну культуру можна розуміти як сукупність матеріальних і нематеріальних (духовних) цінностей, норм і правил поведінки працівників як по відношенню до клієнтів і партнерів, так і безпосередньо до керівництва, колег, підлеглих на самому підприємстві, установі, організації.

Ми погоджуємося з авторами [7], що в основі корпоративної культури лежать такі фактори, як: цінності, норми поведінки, традиції, колективна пам'ять, мотиваційні очікування, задоволеність тощо, які мають якісний характер, а отже кількісна оцінка ефективності корпоративної культури значно ускладнена. Кількісна оцінка ефективності рівня корпоративної культури ускладнена також через специфічні особливості процесу формування і зміни корпоративної культури суб'єкта господарювання. Складність оцінювання ефективності корпоративної культури також пов'язана із необхідністю вирішення не менш складного завдання – загального оцінювання ефективності роботи всієї управлінської ланки сучасної бізнес-організації в умовах зростаючого впливу нової економіки та інформатизації суспільства.

Для оцінювання рівня корпоративної культури на ІТ-підприємстві, що здійснює господарську діяльність у м. Херсоні (Херсонська область), було проведено опитування працівників за шістьма основними характеристиками: належність, унікальність, самоефективність, цінності, залучення, прихильність до підприємства (таблиця 1). В опитуванні прийняло участь 127 осіб (88,2% від загальної кількості штатних працівників).

Результати проведеного опитування свідчать, що майже за всіма характеристиками досліджуване ІТ-підприємство має відносно високі показники (понад 70%). Винятком є лише показники, що характеризують рівень наявної енергії для сім'ї, власних захоплень (32%) та протягом усього робочого дня (69%). Зазначене пов'язано безпосередньо із умовами та різницею у часі при виконанні робіт для потенційних закордонних клієнтів.

Також низький рівень при опитуванні було отримано за показником, що характеризує рівень власного присвячення робочому місцю (47%). Зазначене може бути пов'язаним із низьким рівнем довіри до прийнятих рішень керівництвом підприємства (64%), що також не дозволяє працівникам побачити чітку та об'єктивну перспективу їхнього зростання на підприємстві (68%), отримувати належний рівень визнання за виконання своєї роботи протягом останнього тижня (59%) та додаткового обсягу завдань (65%).

Отже, нагальним завданням для керівництва досліджуваного ІТ-підприємства є розроблення та впровадження обґрунтованої системи оцінювання ефективності діяльності працівників, яка не лише дозволить підвищити рівень довіри до прийнятих керівництвом рішень (особливо в частині преміювання та кар'єрного працевлаштування), а й стимулюватиме працівників до перманентного самовдосконалення та зростання продуктивності праці.

Результати раніше проведених досліджень у наукових працях [9, 10] дозволили зробити висновок, що при запровадженні обґрунтованої системи оцінювання ефективності діяльності працівників потрібно розробити та запровадити методичний підхід, який дозволить визначити рівень компетентності залучених експертів, питому вагу кожного із запропонованих показників при оцінюванні ефективності діяльності працівників, а також оцінити працівників за різною групою якісних та кількісних показників в середині досліджуваного структурного підрозділу підприємства.

Таблиця 1. Результати опитування працівників ІТ-підприємства щодо рівня корпоративної культури

Питання	Результати опитування, %
Належність - 74%	
Я відчуваю, що належу підприємству	74%
Моя думка цінується	73%
Завдання без призначеного виконавця, діляться однаково, порівну	83%
Я відчуваю, що маю змогу себе присвятити робочому процесу	47%
Команда враховує мої інтереси при позаробочих заходах	73%
Унікальність - 87%	
У мене є можливість генерувати унікальні рішення	88%
Я відчуваю себе комфортно, навіть якщо у мене інша точка зору	82%
Компанія вірить, що люди можуть поліпшити свої можливості, таланти	82%
Мене цінують в області знань, яких немає у інших	79%
До мене прислухаються, мій голос важливий	85%
Самоефективність - 82%	
Я бачу своє зростання на підприємстві	68%
Я знаю, чого очікують від мене в роботі	85%
У мене є всі необхідні ресурси	85%
Я пишаюся, тим, що виконую на робочому місці	85%
Я можу самовдосконалюватися	85%
Я вважаю, що моя робота є позитивним викликом	86%
Цінності - 75%	
На роботі мої таланти, навички цінуються	71%
За останні 7 днів я отримував визнання за свою роботу	59%
Мені здається, що мою точку зору враховують	78%
Співробітники помічають, коли я роблю додаткову роботу	65%
Залучення - 67%	
Коли я встаю вранці, я чекаю з нетерпінням час, коли піду на роботу	74%
Я налаштований дуже охоче з приводу роботи	83%
Час на роботі проходить непомітно	82%
Після роботи залишається енергія на себе, сім'ю, захоплення	32%
На роботі я відчуваю енергійність протягом усього дня	69%
Прихильність до підприємства - 94%	
Я розповідаю своїм знайомим, друзям, про підприємство як про величне	81%
Я гордий, що я є частиною підприємства	90%
Мене дійсно турбує доля підприємства	98%
Я довіряю рішенням керівництва	64%

Джерело: складено авторами

Інформаційний простір для проведення рейтингової оцінки працівників на прикладі структурного підрозділу досліджуваного ІТ-підприємства за підсумками 2019 року відображено у таблиці 2.

Таблиця 2. Інформаційний простір для проведення рейтингової оцінки працівників за підсумками 2019 року

Працівник	Показники					
	Рівень освіти, балів (Ро)	Рівень володіння іноземною мовою (Різ)	Загальний стаж роботи за спеціальністю, міс. (Зс)	Стаж роботи на підприємстві, міс. (Ср)	Кількість внесених рацпропозицій, од. / 2019 рік (Кр)	Кількість виробничих конфліктів, од. / 2019 рік (Квк)
№ 1	6	6	147	127	54	2
№ 2	5	6	124	124	50	8
№ 3	7	5	176	156	44	1
№ 4	4	3	85	85	24	0
№ 5	4	6	126	106	38	2
№ 6	3	4	78	78	29	0
№ 7	7	6	174	170	65	10
Max	7	6	176	170	65	10
Min	3	3	78	78	24	0

Джерело: складено авторами

Отримані результати щодо розрахунків значень рейтингової оцінки працівників з урахуванням напрацювань [9, 10] за підсумками 2019 року відображено у таблиці 3.

Таблиця 3. Результати щодо розрахунку значень рейтингової оцінки працівників за підсумками 2019 року

Працівник	Коефіцієнти						Загальний рейтинг із урахуванням питомої ваги чинників	Рівень конкурентоспроможності, балів	Місце
	КР.о	КР.із	КЗ.с	КС.р	КК.р	КК.вк			
№ 1	0,25	0	0,2959	0,4674	0,2683	0,2	0,2601	3,844	3
№ 2	0,5	0	0,5306	0,5	0,3659	0,8	0,4245	2,3556	4
№ 3	0	0,3333	0	0,1522	0,5122	0,1	0,2185	4,577	2
№ 4	0,75	1	0,9286	0,9239	1	0	0,8276	1,2083	7
№ 5	0,75	0	0,5102	0,6957	0,6585	0,2	0,5248	1,9055	5
№ 6	1	0,6667	1	1	0,8780	0	0,8195	1,2202	6
№ 7	0	0	0,0204	0	0	1	0,102	9,8	1
Питома вага	0,2	0,15	0,1	0,2	0,25	0,1	x	x	x

Джерело: розраховано авторами на підставі [9, 10]

Для більш детального дослідження у таблиці 4 порівняємо отримані результати щодо визначення рівня конкурентоспроможності працівників із розміром нарахованої їм заробітної плати.

Таблиця 4. Порівняння результатів щодо визначення рівня конкурентоспроможності працівників із розміром нарахованої заробітної плати

Працівник	Рівень конкурентоспроможності, балів	Середньомісячна заробітна плата, грн	Вартість одного балу конкурентоспроможності, грн./ бал.
№ 1	3,844	37443,7	9740,82
№ 2	2,3556	20945,7	8891,87
№ 3	4,577	34876,9	7620,03
№ 4	1,2083	14187,9	11742,03
№ 5	1,9055	18561,3	9740,91
№ 6	1,2202	15134,7	12403,46
№ 7	9,8	50150,0	5117,35

Джерело: розраховано авторами

Результати проведеного оцінювання свідчать, що найвищий рівень конкурентоспроможності за підсумками 2019 року за визначеною сукупністю показників оцінювання має працівник №7. Також зазначений працівник є найбільш цінним для керівництва досліджуваного ІТ-підприємства як за якісними складовими, так і за витратами на його утримання. Водночас, зазначена особа є конфліктною і за кількістю виробничих конфліктів має найгірше значення у досліджуваному структурному підрозділі, що в подальшому може негативно вплинути на рівень взаємодії та згуртованості у колективі.

Вплив корпоративної культури на конкурентоспроможність ІТ-підприємства проявляється у формуванні позитивної репутації і привабливого його іміджу та продукту (товару або послуг) серед споживачів, ділових партнерів, інвесторів, кредиторів та інших представників суспільства. Ми погоджуємося з авторами [7], що корпоративна культура, орієнтована на інновації, зміцнюючи трудовий потенціал працівників, формує інтелектуальну власність суб'єкта господарювання, і підвищує його конкурентоспроможність завдяки наявності унікальних розробок, технологій, інноваційної продукції. Корпоративна культура є внутрішнім джерелом стимулювання інноваційної активності підприємств.

Враховуючи, що найкращою моделлю функціонування підприємства є робота персоналу як єдиної команди із спільними цінностями, нормами і правилами поведінки, необхідно додатково дослідити рівень зміни конкурентоспроможності досліджуваного ІТ-підприємства в 2019 році у порівнянні з 2017 та 2018 роками.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства скористаємося методом таксономічного аналізу. Зазначена методика полягає у проведенні розрахунку інтегральної оцінки ефективності діяльності підприємства у декілька етапів: формування системи інформаційного простору оцінки; формування матриці стандартизованих значень ознак; формування «точки-еталону»; розрахунок евклідової відстані; розрахунок значень інтегрального показника; формування висновків [11]. Запропоновану методику можна використовувати як для загального оцінювання ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємства, так і для оцінювання окремої його складової функціонування.

Враховуючи специфіку функціонування досліджуваного ІТ-підприємства, оцінювання його рівня конкурентоспроможності проведемо за наступними показниками: продуктивність праці персоналу (А1), фондоозброєність праці (А2), технічна озброєність праці (А3), фондовіддача (А4), коефіцієнт плинності кадрів (А5), рентабельність реалізованої продукції за валовим прибутком (А6), коефіцієнт поточної ліквідності (А7).

У таблиці 5 представлена узагальнена система інформаційного простору для розрахунку інтегрального показника оцінки рівня конкурентоспроможності ІТ-підприємства.

Таблиця 5. Система інформаційного простору для розрахунку інтегрального показника оцінки рівня конкурентоспроможності ІТ-підприємства

Шифр	Показник	Роки		
		2017	2018	2019
A1	Продуктивність праці персоналу, тис. грн. / особу	3786,1	4210,1	3791,3
A2	Фондоозброєність праці, тис. грн. / особу	25,14	26,82	8,66
A3	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,0748	0,0624	0,0544
A4	Фондовіддача	150,4	163,2	438,0
A5	Коефіцієнт плинності кадрів	0,104	0,209	0,312
A6	Рентабельність реалізованої продукції за валовим прибутком, %	4,96	4,55	3,77
A7	Коефіцієнт поточної ліквідності	2,0176	1,9088	2,3435

Джерело: розраховано авторами

У таблиці 6 проведено розрахунок середнього значення та середньоквадратичного відхилення для групи показників, що характеризують рівень конкурентоспроможності ІТ-підприємства.

Таблиця 6. Розрахунок середнього значення та середньоквадратичного відхилення

Показники	Роки			$\bar{A}$	δ
	2017	2018	2019		
A1	3786,1	4210,1	3791,3	3929,17	198,661
A2	25,14	26,82	8,66	20,21	8,193
A3	0,0748	0,0624	0,0544	0,06	0,008
A4	150,4	163,2	438,0	250,53	132,662
A5	0,104	0,209	0,312	0,21	0,085
A6	4,96	4,55	3,77	4,43	0,494
A7	2,0176	1,9088	2,3435	2,09	0,185

Джерело: розраховано авторами

Стандартизовані значення показників, проміжні значення точки-еталону, евклідової відстані та інтегрального показника відображено в таблиці 7.

Таблиця 7. Стандартизовані значення показників, проміжні значення точки-еталону, евклідової відстані та інтегрального показника

Показники	Роки			Точка еталон	$\bar{C}_0$	S0	C_0
	2017	2018	2019				
A1	-0,7202	1,4141	-0,6940	1,4141			
A2	0,6021	0,8071	-1,4093	0,8071			
A3	1,3027	-0,1748	-1,1280	1,3027			
A4	-0,7548	-0,6583	1,4131	1,4131			
A5	-1,2287	0,0079	1,2208	-1,2287			
A6	1,0805	0,2499	-1,3304	1,0805			
A7	-0,3918	-0,9809	1,3727	1,3727			
Евклідова відстань	3,5229	3,7726	5,2036		4,1663	0,7405	5,6473
Інтегральний показник конкурентоспроможності	0,38	0,33	0,08				

Джерело: розраховано авторами

Отримані у таблиці 7 результати розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності підприємства свідчать, що ефективність та конкурентоспроможність досліджуваного підприємства протягом 2017-2019 років суттєво знизилася. Зазначене пов'язано як зі зниженням рівня рентабельності реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), так і зі зростанням коефіцієнту плинності кадрів та зниженням продуктивності праці.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать, топ-керівництву вітчизняних ІТ-підприємств необхідно забезпечити формування та впровадження дієвої корпоративної культури із визначеною сукупністю матеріальних і нематеріальних (духовних) цінностей, норм і правил поведінки працівників як по відношенню до клієнтів і партнерів, так і безпосередньо до керівництва, колег, підлеглих на самому підприємстві, установі, організації. Зазначене дозволить мінімізувати виробничі конфлікти, сприятиме згуртованості колективу, що в подальшому призведе до підвищення продуктивності праці та ефективності й конкурентоспроможності підприємств.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Заслугує подальшого дослідження механізм визначення коефіцієнту компетентності експертів, залучених до визначення питомої ваги факторів при оцінюванні рівня конкурентоспроможності персоналу з урахуванням їх досвіду роботи, масштабності управлінської діяльності, рівня освіти. Зазначене дозволить максимізувати результативність проведеного рейтингового оцінювання та скоординувати зусилля й ресурси працівників на покращення визначених та актуальних для підприємства показників.

Список використаних джерел

1. Буркинський Б. В. и пр. Конкурентоспособность продукции и предприятия. Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2002. 132 с.
2. Клименко С. М. та ін. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник. К., 2008. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-upravlinnya-konkurentospromozhnistyu-pidpriemstva---klimenko-sm> (дата звернення: 10.01.2020).
3. Копосов Г. О., Макаренко С. М., Олійник Н. М., Калинська Т. А. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах господарювання. Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Херсон: Айлант, 2010. Вип. 68. С. 281-288.
4. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M., Oliinyk N. M. Increasing Competitiveness of the Enterprise by Improving Logistic Strategy of Distribution of Production and Supply of Raw Materials. Науковий вісник Полісся. 2018. № 2 (14). Ч. 2. С. 56-63.
5. Гресь Є. Ю., Язвінська Н. В. Особливості формування корпоративної культури на підприємстві. Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених. 2014. Вип. 8. С. 115-123.
6. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство. пер. с англ. под ред. В. А. Спивака. СПб: Питер, 2002. 336 с.
7. Захарчин Г. М. та ін. Корпоративна культура: навчальний посібник. Львів, 2011. 317 с.
8. Eldridge J., Crombie A. A Sociology of Organization. London: Allen&Unwin, 1974.
9. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M. Economic and Mathematic Models for Staff Planning at Enterprises of all Ownership Forms. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 1 (175). С. 435-442.
10. Makarenko S., Oliinyk N., Kazakova T. Improving the Method Approach to the Rating Evaluation of Employees as Professional Career Development. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4, No. 5 December. P. 179-187.
11. Лепетюха Н. В., Рудська І. О. Інтегральна оцінка ефективності функціонування підприємства. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Економіка та управління підприємствами. 2016. Випуск 14. С. 424-429.

References

1. Burkynskyi B. V., Lazareva E. V., Aheeva Y. N. (2002). Konkurentosposobnost produktsyy u predpriyatya [Competitiveness of products and enterprises]: monohrafiya. Odessa: YPREY NAN Ukrainy [in Ukr.].
2. Klymenko S. M., Dubrova O. S., Barabas D. O., Omelianenko T. V., Vakulenko A. V. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Management competitiveness of enterprise]. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-upravlinnya-konkurentospromozhnistyu-pidpriemstva---klimenko-sm>. [in Ukr.].
3. Kuposov H. O., Makarenko S. M., Oliinyk N. M., Kalynska T. A. (2010). Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Ways to improve the competitiveness of enterprises in modern economic conditions]. Tavriyskyi naukovyi visnyk - Taurian scientific bulletin, vol. 68, pp. 281-288. [in Ukr.].
4. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M., Oliinyk N. M. (2016). Increasing competitiveness of the enterprise by improving logistic strategy of distribution of production and supply of raw materials. Naukovyi visnyk Polissia. 2018. № 2 (14). Ч. 2. С. 56-63. [in Eng.].
5. Hres Ye. lu., Yazvinska N. V. (2014). Osoblivosti formuvannya korporativnoi kul'turi na pidpriemstvi [Special features of corporate culture in the company], Aktual'ni problemi ekonomiki ta upravlinnya: zbirnik naukovikh prats' molodikh vchenikh, Vol. 8, pp. 115-123. [in Ukr.].
6. Sheyn E. Kh. Organizatsionnaya kul'tura i liderstvo [Organizational Culture and Leadership]. per. s angl. pod red. V. A. Spivaka. SPb: Piter. [in Rus.].
7. Zakharchyn H. M., Liubomudrova N. P., Vynnychuk R. O., Smolinska N. V. (2011). Korporativna kultura - Corporate culture: navchalnyi posibnyk. Lviv [in Ukr.].
8. Eldridge J., Crombie A. A sociology of Organization. London: Allen&Unwin, 1974. [in Eng.].
9. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M. (2016). Economic and mathematic models for staff planning at enterprises of all ownership forms. Actual problems of economics, Vol. 1, no 175, pp. 435-442. [in Eng.].
10. Makarenko S., Oliinyk N., Kazakova T. Improving the method approach to the rating evaluation of employees as professional career development. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4, No. 5 December. P. 179-187. [in Eng.].
11. Lepetiukha N. V., Rudska I. O. (2016). Intehralna otsinka efektyvnosti funktsionuvannia pidpriemstva [The Integral Estimation Of The Enterprise Functioning]. Nikolaev National University of V.A. Sukhomlinsky. Business Economics and Management, Vol. 14, pp. 424-429. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Тюхтенко Наталія Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи, професор кафедри менеджменту і адміністрування, Херсонський державний університет
<http://orcid.org/0000-0003-4634-9139>

Макаренко Сергій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Херсонський державний університет
 e-mail: makar0684@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9929-8967>
 Researcher ID: P-1533-2018

Олексенко Яна Анатоліївна, аспірантка Херсонський державний університет
<http://orcid.org/0000-0003-4954-0545>

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Тюхтенко Наталия Анатольевна, доктор экономических наук, профессор, проректор по учебной и научно-педагогической работе, профессор кафедры менеджмента и администрирования,

Херсонский государственный университет

Макаренко Сергей Николаевич, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и администрирования, Херсонский государственный университет
 e-mail: makar0684@gmail.com

Олексенко Яна Анатольевна, аспирантка Херсонский государственный университет

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tyukhtenko Nataliya, D. Sc. in Economics, Professor, Vice-Rector for Academic, Scientific and Pedagogical Affairs, professor of Management and Administration Department,

Kherson State University

Makarenko Serhii, Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor, Assistant Professor of Management and Administration Department, Kherson State University
 e-mail: makar0684@gmail.com

Oleksenko Yana, PhD student Kherson State University

УДК 339.187.42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-106-111>

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРЯМОГО МАРКЕТИНГУ КОМПАНІЙ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЇХ РИНКОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Міхайлова Міхаела

Актуальність теми дослідження. Необхідність збору інформації та її аналізу відіграє вирішальну роль, коли йдеться про задоволення споживачів краще, ніж це роблять конкуренти. Планування та координація діяльності компанії відповідно до вимог споживачів задля досягнення довгострокового успіху є важливими питаннями, що підлягають дослідженню в даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуюча література в галузі прямого маркетингу була проаналізована в аспектах визначення прямого маркетингу, спілкування з клієнтами на індивідуальному рівні, підходу до побудови довгострокових відносин з ними, зберігання та аналізу інформації, що стосується реакції споживачів.

Постановка завдання, мети дослідження. Представляючи нещодавно розроблену методологію дослідження особливостей прямого маркетингу компаній, що застосовують цей підхід, ця стаття має на меті запропонувати інструментарій для диференціації таких компаній при визначенні рівня їх ринкової орієнтації.

Метод або методологія проведення дослідження. Дані було зібрано за допомогою Інтернет-опитування онлайн. Ринкова орієнтація компаній вимірюється з застосуванням шкали MARKOR.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Ця стаття являє собою один з етапів дослідження, проведеного в Болгарії в 2018 році, метою якого є оцінка рівня ринкової орієнтації компаній, що застосовують підхід прямого маркетингу, пов'язаний із взаємодією споживачів та компанії і спрямований на збір, обробку, представлення та зберігання фактичної інформації. В якості респондентів виступили компанії, що працюють на болгарському ринку та активно застосовують підхід прямого маркетингу. Процес диференціації компаній проходить крізь два послідовних та взаємопов'язаних етапи. Перший етап має на меті дослідити діяльність компаній щодо прямого маркетингу, встановлюючи, чи мають місце декілька з його заходів в роботі компанії. Другий етап складається з аналізу специфіки застосування кожного такого заходу. Перелік запитань до респондентів на обох етапах обґрунтовується у дослідженні відповідно до підходу прямого маркетингу.

Висновки відповідно до статті. Прямий маркетинг та його застосування в болгарських компаніях здійснюється згідно з принципами збереження актуальної для покупців інформації; моніторингу, запису та аналізу відповідей покупців; розробки різних пропозицій для різних клієнтів виходячи з їх цінності для компанії.

Ключові слова: прямий маркетинг, ринкова орієнтація, продукт, інтерактивний процес, комунікація, довгострокові відносини.

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЯМОГО МАРКЕТИНГА КОМПАНИЙ ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ ИХ РЫНОЧНОЙ ОРИЕНТАЦИИ

Михайлова Михаэла

Актуальность темы исследования. Необходимость сбора информации и ее анализа играет решающую роль, когда речь идет об удовлетворении потребителей лучше, чем это делают конкуренты. Планирование и координация деятельности компании в соответствии с требованиями потребителей для достижения долгосрочного успеха – важные вопросы, подлежащие исследованию в данной статье.

Анализ последних исследований и публикаций. Существующая литература в области прямого маркетинга была проанализирована в аспектах определения прямого маркетинга, общения с клиентами на индивидуальном уровне, подхода к построению долгосрочных отношений с ними, хранения и анализа информации, касающейся реакции потребителей.

Постановка задачи, цели исследования. Представляя недавно разработанную методологию исследования особенностей прямого маркетинга компаний, применяющих этот подход, эта статья имеет цель – предложить инструментарий для дифференциации таких компаний при определении уровня их рыночной ориентации.

Метод или методология проведения исследования. Данные были собраны с помощью Интернет-опрос онлайн. Рыночная ориентация компаний измеряется с применением шкалы MARKOR.

Изложение основного материала (результаты работы). Эта статья представляет собой один из этапов исследования, проведенного в Болгарии в 2018 году, целью которого является оценка уровня рыночной ориентации компаний, применяющих подход прямого маркетинга, связанный с взаимодействием потребителей и компании и направлен на сбор, обработку, представление и хранение фактической информации. В качестве респондентов выступили компании, работающие на болгарском рынке, которые активно применяют подход прямого маркетинга. Процесс дифференциации компаний проходит сквозь два последовательных и взаимосвязанных этапа. Цель первого этапа – исследование деятельности компаний по прямому маркетингу, устанавливая, какие из его мероприятий используются в работе компании. Второй этап состоит из анализа специфики применения каждого такого мероприятия. Перечень вопросов к респондентам на всех этапах обосновывается в исследовании соответственно с подходом прямого маркетинга.

Выводы соответствия со статьей. Прямой маркетинг и его применение в болгарских компаниях осуществляется в соответствии с принципами сохранения актуальной для покупателей информации; мониторинга, записи и анализа ответов покупателей; разработки различных предложений для разных клиентов исходя из их ценности для компании.

Ключевые слова: прямой маркетинг, рыночная ориентация, продукт, интерактивный процесс, коммуникация, долгосрочные отношения.

OUTLINING DIRECT MARKETING FEATURES OF COMPANIES APPLYING THIS APPROACH WHEN MEASURING THEIR MARKET ORIENTATION

Mihaylova Mihaela

Relevance of research topic. The need of gathering of information and its analysis plays a crucial role when it is question about satisfying customer better than competitors. Planning and coordinating the company's activities according to customer's requirements in order to achieve long-term success are important themes commented and present in the article.

Analysis of recent research and publications. The existing literature in the field of the direct marketing was analyzed on issues of Direct Marketing definition, communicating on individual level, a long-term relationship approach, keeping and analyzing the information related to the customer's reaction.

Setting the task, the purpose of the study. Presenting a newly developed methodology of outlining direct marketing features of companies applying this approach, this article aims to offer a tool to distinguish these companies when evaluating their level of market orientation.

Method or methodology for conducting research. The data has been collected by an Internet online survey. The market orientation of the companies is measured by the scale MARKOR.

Presentation of the main material (results of work). This article represents one of the stages of a study taken in Bulgaria in 2018 aiming to evaluate the level of market orientation of companies applying direct marketing approach related to the interaction between the customer and the company, and aimed to collection, processing, presence, maintaining and storage of actual information. The respondents are companies operating on the Bulgarian market which actively apply direct marketing approach. The process of differentiating the companies passes through two consecutive and interrelated phases. The first phase aims to outline the direct marketing activities by checking if several of them are present and applied by the company. The second phase consists of analyzing the specifics of each activity. The set of questions to the respondents within the both phases is substantiated in the study according to the direct marketing approach.

Conclusions according to the article. In Bulgarian companies the direct marketing and its application is guided by the principles of maintaining the information actual for customers; monitoring, recording and analyzing the customer's response; developing different proposals for different clients based on their value for the company.

Key words: direct marketing, market orientation, customers, product, interactive process, communication, long-terms relations.

JEL Classification: M31, L11, L20.

This article represents one of the stages of a study taken in Bulgaria, in 2018 aiming to evaluate the level of market orientation of companies applying direct marketing approach. The data has been collected by an Internet online survey. The respondents are companies operating on the Bulgarian market which actively apply direct marketing approach. This means that they have communicated during the last 24 months with their clients without using an intermediary. The observed units represent employees working in different department within these companies, taking into consideration that market orientation is a conception which affect the organization as a whole. Mainly these are employees from Marketing, Sales, Project management and Customer Service departments. The sample is composed by 97 respondents.

The process of differentiating the companies – object of this article – passes through two consecutive and interrelated phases: The first phase aims to outline the direct marketing activities by checking if several of them are present and applied by the company. Such activities are: offering products or services directly and without an intermediary, collecting and using actual information based on individual level, possibility of monitoring and measuring customer's reaction, drive to provoke a reaction and a drive to initiate and maintain an ongoing interactive process between the customer and the company. The second phase consists of analyzing the specifics of every concrete activity (its manifestation and impact) which is typical for the direct marketing approach.

The first phase starts with the following question: «*Taking into consideration the interaction with your customers [1, 2]¹, please select the level of your agreement with the following statements*». These statements are framed after analyzing the existing literature in the field of the Direct marketing. In addition, the respondents can choose the following levels of agreement: (1) Strongly disagree; (2) Disagree; (3) Neither agree nor disagree; (4) Agree; (5) Strongly agree.

Statements one and two:

1. When offering our product, we aim for customers to contact us (by phone, by mail, by visiting our physical store, etc.) and this to happen without an intermediary.

2. When offering our product, we aim for the customer to provoke immediate reaction on their behalf.

They are related to the reaction which is provoked as a consequence of the applied direct marketing as this is an essential element of its conception. When interpreting the Direct Marketing, Marinov Kr. comments that it is «... the interactive use of advertising media targeting to stimulate an immediate behavior change» [2]. We find a similar position exposed in the definition of the American Marketing Association: «The set of all activities targeted to the audience by the seller when one or more media are used (...) during the exchange of products and services with the buyer» [3]. The goal of this activity is provoking a response by phone, mil, e-mail or initiating a personal visit by the client or potential customer.

3. Our company possesses information for every single customer who has bought our products and to whom they have been offered.

Communicating on individual level is one of the distinctive characteristics of the direct marketing as mentioned by Bauer L. C. and Miglautsch J. [4]. This is a feature defining the appropriate applying of personalization approaches, establishing and maintaining long-term relations, as well as building customer loyalty approach. Desmet [5] is one of the scientists commenting the «systematic use of information on individual level» and for «management of (...) personal transactions»

4. We make efforts to maintain the information actual for our customers (personal data, contact data, proposal history, order history, etc.).

This statement is based on the apply of direct marketing approaches. When commenting the appropriate applying of personalization approach, it could be achieved only if an actual information is present. The long-terms relations, in the

¹ The term «customer interaction has been chosen based on the conception supported by academics like Arens and Marinov Kr.

context of long-term relationship approach, are possible when historical data, based on the interaction between the company and the customer, is present. And although Zeithaml, V. A., et al. [6] report the historical nature of the data in the systems for managing information as a defect (i.e. they register events that are already passed), it is exactly the historical element which helps in outlying trends – i.e. it is a reference point when applying the long-term relationships approach.

This statement is based as well on other direct marketing characteristic – the striving to initiate an immediate customer response. As a consequence, this response helps on actualizing the customer's profile.

5. We develop different proposals for different clients (or clients' groups) based on their value for the company.

The term «long-term customer value» could be found in the expression – customer value for the company. This statement aims to track the application of the long-term relationships approach which is based on the evaluation of the long-term customer's value.

6. We develop different proposals (e.g. different products' modification; products with different related services, etc.) for the different clients (clients' groups) based on the whole information that we possess about them.

For the direct marketing is crucial to select the right segments in order to target them with an offer representing an actual and valuable possibility for satisfying their needs. In this way an immediate response could be provoked.

7. Customer's response to the offers is being monitored, recorded and analyzed.

Keeping and analyzing the information related to the customer's reaction is one of the main direct marketing subjects. When defining the direct marketing Marinov Kr. [2] stresses on the fact that it aims an «immediate behavior change ... so, this could be monitored, recorded, analyzed and stored into databases ... and used in the future». Bauer L. C. and Miglauthsch J. [4] confirm this by using the term «tracking codes» and more concretely: this is a process, related to the marketing of searching, transforming and maintaining, which includes feedback on individual level.

8. We strive to personalize our communication with the clients.

Personal approach is a starting point when creating long-term relationships with the customers. Personalization is based on the technologies application in order to obtain and to confirm the specific customers characteristics which can be used during the offer creation or during the communication with them.

9. Our customers have the possibility subscribe for our newsletter.

Several dimensions can be commented within the context of the subscription:

- First dimension of this subscription is related the customer's reaction and their wish to affiliate to the company;
- Second dimension represents the direct relation between the company and the customers is being established;
- The third one is oriented toward the company and its possibility to acquire actual contact information for the customers;
- The fourth one is that the subscription can be a prerequisite for communication's personalizing

10. We prefer offering our products to customers who are being previously subject of research.

This statement aims to check if the companies are oriented to an auditory which is being researched in advance. It is based on the American marketing association definition for direct marketing which includes «the total of all activities by which the seller, in effecting the exchange of goods and services with the buyer directs efforts to a target audience». Desme's opinion has its impact on composing our statement as well because of the presence of the term «systematic information use» within the direct marketing context and more precisely: «marketing activities, which are related to offers and personal transactions management as a consequence of the systematic use of information individual level information» [6].

Another reason for our statement could be found in our purpose to check if the phase of products/services offering happens after the process of gathering information for the customers.

The second phase consists of analyzing the specifics of every concrete activity which is typical for the direct marketing. In addition, its manifestation and impact are also subject of this part of the process of differentiating the companies applying direct marketing. For example – if during the first phase the respondent confirms the presence of activities related to provoking of customer's response, then during the second phase the possibility of specifying this activity is being provided.

The question is formulated into the following way:

«The offer oriented towards our potential customers often aims to provoke them to:» Please select up to 3 answers.

- a) do a purchase;
- b) search an additional information for the company or for the product;
- c) ask for a product demonstration;
- d) share their opinion;
- e) provide us with their contact information;
- f) other (please specify)

The term «offer»² is present into the question as one of the direct marketing elements. Taking into consideration the clarification done by the expression «often aims» the respondents are given up to 3 options for an answer. This is due to the fact that we should check which are the consequences that the company aims to generate when contacting potential customers.

Other example for specifying and detailing a concrete activity is expressed into the following question:

Which channels/media are used by your company in order to reach your customers? Please select as many answers, as you want.

² The content of the offer in the direct marketing is not limited to the product or to the service to which it is being related. It includes pricing, warranting and additional features, related to the products and the services, as well as different reliefs.

- a) e-mail (sending mail);
- b) classical mail;
- c) telephone (outbound calls);
- d) print media (publishing direct marketing message in newspaper or in a magazine);
- e) an insert;
- f) television;
- g) radio;
- h) Internet;
- i) other (please specify).

The explanation of the presence of this question is the following : if after the first phase a given company is defined as a direct marketing applying one, and as one of conditions of being such is to reach the customers by one or several media, then during this second stage the concrete type of the media used will be revealed.

The analysis of the existing literature gives us the reason to add this question. Scovotti, C. and Spiller, D. L. define the direct marketing as «a process driven by data extraction from the direct communication with targeted or potential customers when using whichever one mean in order to obtain a measurable response or transaction via one or more channels» [7]. They track direct marketing development in the context of using the phone, computer, databases, Internet and the e-mail. The presence of so many options to select as answers of the question and without any restriction on their number, is based especially on this fact. Also, we can confirm that even the possibility of using one media exists, the addition of any other media could only generate a bigger positive effect because media in direct marketing are the complement of one another.

As the direct marketing features are analyzed in the context of market orientation, the market orientation is being measured by the scale MARKOR [8] developed by Kohli, Jaworski and Kumar.

In brief, the conclusion that could be done after conducting the research is the following. In Bulgaria, the direct marketing and its application is guided by the principles:

- We make efforts to maintain the information actual for our customers;
- Monitoring, recording and analyzing the customer's response;
- Developing different proposals for different clients (or clients' groups) based on their value for the company.

The most preferred media are the e-mail and the phone, and the main goal when contacting customers is to make them order.

Sources

1. Arens, F. W. (1999), *Contemporary Advertising : 7th Edition*, Irwin McGraw-Hill, Boston, MA.
2. Marinov, Kr., (2011). *Direct marketing. Conceptions and creative solutions*. Sofiya, University Publishing House «Stopanstvo».
3. <https://www.ama.org/resources/pages/dictionary.aspx?dLetter=D>
4. Bauer, L. C. and Miglauthsch, J. (1992). *A Conceptual Definition of Direct Marketing*. *Journal of Direct Marketing*, Vol. 6, (2) pp. 7-17.
5. Desmet, P. (2005). *Marketing Direct : concepts et méthodes*. Dunod, 3e edition, p.7.
6. Zeithaml, V. A., et al., (2006). *Forward Looking Focus: Can Firms have Adaptive Foresight?* *Journal of Service Research*, Vol. 9 (2), pp. 168-83.
7. Scovotti, C.; Spiller, D. L. (2006). *Revisiting the conceptual definition of direct marketing*. *Marketing Management Journal*, Vol. 16, No.2, pp. 188-202.
8. Kohli, A., Jaworski, B. & Kumar, A. (1993). *MARKOR: A measure of market orientation*. *Journal of Marketing Research*, Vol. 30, pp. 467-477.
9. Kohli, A. K. and Jaworski, B. J., (1990). *Market Orientation: The Construct, Research Propositions, and Managerial Implications*. *Journal of Marketing*, Vol. 54, (2), pp. 1-18.
10. Lambin J. J. and Caceres Ch. R. (2006). *L'orientation-marché est-elle une stratégie rentable pour l'entreprise? Recherche et Applications en Marketing*, Vol. 21, (2), pp. 1-29.
11. Narver, J. and Slater, S., (1990). *The Effect of a Market Orientation on Business Profitability*. *Journal of Marketing*, Vol. 54, (4), pp. 20-35.
12. Payne, F. A. (1988). *Developing a Marketing-Oriented Organization*. *Business Horizons*, May-June, Vol.31, (3), pp. 46-53.
13. Shapiro, P. B. (1988). *What the Hell is Market Oriented*. *Harvard Business Review*, pp.119-125.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Міхаела Михайлова, кандидат маркетингових наук, асистент,
Університет національної та світової економіки, Софія, Болгарія.
e-mail: mihaylova.unwe@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Михаэла Михайлова, кандидат маркетинговых наук, ассистент,
Университет национального и мирового хозяйства, София, Болгария.
e-mail: mihaylova.unwe@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mihaela Mihaylova, PhD in Marketing, assistant,
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria.
e-mail: mihaylova.unwe@gmail.com

УДК: 332.12:342.25:352.075.1:001.8

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-111-119>

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕОРІЇ НЕЧІТКИХ МНОЖИН

Переверзєва А. В.

Актуальність теми дослідження. В умовах значного впливу новітніх регіональних та глобальних чинників оцінка розвитку об'єднаних територіальних громад є актуальною, оскільки дозволяє виокремити особливості та визначити пріоритети розвитку на майбутнє.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається значна кількість змін у різних сферах функціонування економіки, які потребують відповідних дій. Як правило, економіка не встигає адаптуватися до викликів сьогодення за короткий період часу. Тоді як об'єднані територіальні громади (ОТГ) за рахунок самоорганізації здатні швидко реагувати на зміни та виклики, і не очікувати прийняття рішень на вищих рівнях функціонування економіки. Тобто громади є вбудованими стабілізаторами розвитку як регіональної, так і національної економік загалом. Зазначене актуалізує питання оцінки розвитку територіальних утворень з метою визначення стійкості та адаптивності всіх рівнів функціонування економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку об'єднаних територіальних громад присвячена низка теоретичних та практичних досліджень науковців, серед яких необхідно виокремити В. Бабаєва, І. Дробота, Ю. Молодожена, В. Наконечного та інших. Вчені досліджують проблеми управління розвитком територіальних утворень як підсистем з високим рівнем самодостатності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць теоретико-методологічного характеру щодо функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад виникає необхідність пошуку ефективного аналітичного інструментарію, наприклад, теорії нечітких множин та її застосування в практиці розвитку територіальних утворень.

Предметом дослідження є наукові та практичні основи розвитку об'єднаних територіальних громад у контексті впливу новітніх регіональних та глобальних чинників.

Метою дослідження є оцінка розвитку об'єднаних територіальних громад з використанням теорії нечітких множин.

Завдання дослідження: виокремити з наявної статистичної бази показники, які характеризують функціонування та розвиток територіальних громад; здійснити оцінку розвитку територіальних утворень на основі запропонованого способу з використанням теорії нечітких множин; на основі отриманих результатів визначити напрями підвищення рівня розвитку територіальних громад.

Методи: статистико-економічний; системний підхід; абстрактно-логічний.

Результати роботи: запропоновано спосіб оцінки розвитку об'єднаних територіальних громад із використанням теорії нечітких множин, який практично реалізовано на прикладі двадцяти територіальних громад Запорізької області.

Галузь застосування результатів: процес розробки загальнодержавної концепції розвитку об'єднаних територіальних громад, розробка стратегії розвитку на рівні громади, територіальний менеджмент.

Висновки: визначено, що 70% (16 громад) від загальної кількості (20 громад Запорізької області) характеризуються високим рівнем розвитку, 5 громад із середнім рівнем розвитку (22% від загальної кількості), 2 громади із низьким рівнем розвитку складають 8%. Обґрунтовано, що є громади, які перебувають на межі між високим і середнім рівнем розвитку, потребують визначення низки організаційних заходів та важелів, які б допомогли зайняти стійкі позиції у загальному рейтингу.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, розвиток, елементи теорії нечітких множин, критерії, загальний рейтинг, чинники розвитку.

ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕОРИИ НЕЧЕТКИХ МНОЖЕСТВ

Переверзєва А. В.

Актуальность темы исследования. В условиях значительного влияния новейших региональных и глобальных факторов оценка развития объединенных территориальных общин является актуальной, поскольку позволяет выделить особенности и определить приоритеты развития на будущее.

Постановка проблеми. На современном этапе хозяйствования происходят значительные количество изменений в различных сферах функционирования экономики, которые требуют соответствующих действий. Как правило, инерционность экономики не позволяет адаптироваться к изменениям за короткий период времени. Тогда как объединенные территориальные общины (ОТГ) за счет самоорганизации способны быстро реагировать на изменения и вызовы, не ожидая принятия решений на высших уровнях управления экономикой. То есть общины являются встроенными стабилизаторами развития как региональной, так и национальной экономики в целом. Указанное актуализирует вопрос оценки развития территориальных образований с целью определения устойчивости и адаптивности всех уровней функционирования экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. На современном этапе вопросам развития объединенных территориальных общин посвящен ряд теоретических и практических исследований ученых, среди которых необходимо выделить В. Бабаева, И. Дробота, Ю. Молодожена, В. Наконечного и других. Ученые исследуют проблемы управления развитием территориальных образований как подсистем с высоким уровнем самодостаточности.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на значительное количество работ теоретико-методологической направленности характера относительно функционирования и развития объединенных территориальных общин возникает необходимость поиска эффективного аналитического инструментария теории нечетких множеств и ее применения в практике развития территориальных образований.

Предметом исследования являются научные и практические основы развития объединенных территориальных общин в контексте влияния новейших региональных и глобальных факторов.

Целью исследования является оценка развития объединенных территориальных общин с использованием теории нечетких множеств

Задачи исследования: выделить из имеющейся статистической базы показатели, характеризующие функционирование и развитие территориальных общин; осуществить оценку развития территориальных образований на основе предложенного способа с использованием теории нечетких множеств; на основе полученных результатов определить направления повышения уровня развития территориальных общин.

Методы: статистико-экономический; системный подход; абстрактно-логический.

Результаты работы: предложен способ оценки развития объединенных территориальных общин с использованием теории нечетких множеств, который практически реализован на примере двадцати территориальных общин Запорожской области.

Область применения результатов: процесс разработки общегосударственной концепции развития объединенных территориальных общин, разработка стратегии развития на уровне общины, территориальный менеджмент.

Выводы: определено, что 70% (16 общин) от общего количества (20 общин Запорожской области) характеризуются высоким уровнем развития, 5 общин со средним уровнем развития (22% от общего количества), 2 общины с низким уровнем развития, что составляет 8%. Обосновано, что есть общины, которые находятся между высоким и средним уровнем развития, требуют определения ряда организационных мер и рычагов, которые бы помогли занять устойчивые позиции в общем рейтинге.

Ключевые слова: объединенные территориальные общины, развитие, элементы теории нечетких множеств, критерии, общий рейтинг, факторы развития.

ASSESSMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES` DEVELOPMENT BASED ON THE FUZZY-SET THEORY

Pereverzieva Anna

Research relevance. Amid significant influence of the new regional and global determinants, the assessment of united territorial communities` development is relevant, as it allows to identify the specific features and to determine future priorities.

Problem statement. Nowadays considerable changes in various spheres of economic functioning that need appropriate actions take place. As a rule, the economy does not have time to adapt to today`s challenges in a short period of time. Typically united territorial communities (UTCs) through self-organization are able to respond quickly to changes and challenges, and do not expect decision-making at the top level of economic functioning. That is, communities are built-in stabilizers for the development of both regional and national economies. The mentioned above mainstreams the issue of territorial entities` development assessment in order to determine sustainability and adaptability of all levels of economic functioning.

Analysis of recent studies and publications. A number of theoretical and practical studies has been devoted to the problems of united territorial communities` development, namely of V. Babayev, I. Drobot, Yu. Molodozhion, V. Nakonechnyi. Scientists are analyzing the problems of territorial entities` development management as subsystems with a high level of self-sufficiency.

Identifying research gap. Despite the considerable amount of theoretical and methodological studies dedicated to united territorial communities` functioning and development, there is a need to find out effective analytical tools, such as fuzzy-set theory and its application for the development of territorial entities.

Subject of study is scientific and practical basis of united territorial communities' development in the context of new regional and global determinants' impact.

The purpose of the study is united territorial communities' development assessment applying the fuzzy-set theory.

Study tasks: to distinguish from the existing statistical base the indicators that characterize functioning and development of territorial communities; to assess territorial entities development on the basis of the proposed method of fuzzy-set theory; to determine directions to increase the level of territorial communities' development based on the obtained results.

Methods: statistical and economic; systematic approach; abstract-logical.

Findings: the method to assess united territorial communities' development using fuzzy-set theory has been proposed. It has been implemented on the basis of twenty territorial communities of Zaporizhzhia region.

Field of findings application: the process of creating of the national concept of united territorial communities' development; community's development strategy, territorial management.

Conclusions: it has been determined that 70 % (16 communities) of total number (20 communities of Zaporizhzhia region) have high development level, 5 communities have intermediate development level (22 % of total amount), 2 communities with low development level form 8 %. It has been proved that there is a number of communities balancing between high and intermediate development level. They need a set of institutional arrangements and tools to occupy stable places in the general ranking.

Key words: united territorial communities, development, element of fuzzy-set theory, criteria, general ranking, determinants of development.

JEL Classification: P25, B23

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап функціонування регіональної економіки істотно змінив уявлення про цілі, мету, критерії, механізми та траєкторію розвитку. Одним із найважливіших векторів розвитку регіонів в умовах децентралізації та глобальних викликів стає формування самодостатніх територіальних громад, які б за рахунок механізмів самоорганізації та саморегулювання швидко реагували на зміни економічної ситуації. Тобто діяли як вбудовані стабілізатори національної економіки забезпечували ефективне використання природо-ресурсного потенціалу, підвищували якість життя населення в межах окремого територіального утворення, але разом із тим були базисом для зростання добробуту нації. Тому оцінка розвитку об'єднаних територіальних громад є актуальною, оскільки, хоча й ОТГ не вирішують загальнонаціональних проблем, але дозволяють зменшити негативні наслідки та подолати перешкоди на шляху просторового розвитку, забезпечують оптимальну організацію господарського життя на регіональному рівні.

Постановка проблеми. На сучасному етапі відбувається значна кількість змін у різних сферах функціонування економіки, які потребують відповідних рішень та дій. Як правило, інерційність економіки не дозволяє адаптуватися до змін за короткий проміжок часу. Тоді як об'єднані територіальні громади за рахунок самоорганізації здатні швидко реагувати на зміни та виклики, і не очікувати прийняття рішень на вищих рівнях функціонування економіки. Тобто громади є вбудованими стабілізаторами розвитку як регіональної, так і національної економіки загалом. Зазначене актуалізує питання оцінки розвитку територіальних утворень з метою визначення стійкості та адаптивності всіх рівнів функціонування економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі питанням розвитку об'єднаних територіальних громад присвячена низка теоретичних та практичних досліджень науковців, серед яких необхідно виокремити В. Бабаєва, І. Дробота, Ю. Молодожена, В. Наконечного та інших. Вчені досліджують проблеми управління розвитком територіальних утворень як підсистем з високим рівнем самодостатності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць теоретико-методологічного спрямування щодо функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад виникає необхідність пошуку ефективного аналітичного інструментарію, наприклад, теорії нечітких множин та її застосування в практиці розвитку територіальних утворень.

Предметом дослідження є наукові та практичні основи розвитку об'єднаних територіальних громад у контексті впливу новітніх регіональних та глобальних чинників.

Метою дослідження є оцінка розвитку об'єднаних територіальних громад з використанням теорії нечітких множин.

Завдання дослідження: 1) виокремити з наявної статистичної бази показники, що характеризують функціонування та розвиток територіальних громад; 2) здійснити оцінку розвитку територіальних утворень на основі запропонованого способу з використанням теорії нечітких множин; 3) на основі отриманих результатів визначити напрями підвищення рівня розвитку територіальних громад.

Методи. статистико-економічний (метод аналізу ієрархій, зведення даних у табличну форму, побудова рейтингової таблиці, групування даних за критеріями, елементи теорії нечітких множин); системний підхід (виокремлення показників функціонування та розвитку територіальних громад, визначення послідовності оцінки розвитку територіальних утворень); абстрактно-логічний (формулювання висновків, пропозицій та узагальнень).

Викладення основного матеріалу. У науковій літературі більшість досліджень присвячена аналізу ефективності механізмів управління ОТГ. Серед вчених необхідно виокремити В. Бабаєва, І. Дробота, Ю. Молодожена, В. Наконечного та інших, котрі розглядають територіальні утворення як підсистеми міста, регіону. На нашу думку, такий контекст аналізу не дає можливості визначити внесок громади у розвиток

системи за рахунок оцінки потенційних можливостей окремого територіального утворення. Крім того, процес управління потребує оцінювання фактичного стану та потенційних можливостей розвитку в майбутньому.

На основі вищезазначеного, необхідно зауважити, що управління ОТГ потребує оцінки розвитку територіальних утворень задля розробки ефективних механізмів управління.

На нашу думку, доцільно запропонувати спосіб оцінки розвитку об'єднаних територіальних громад із використанням елементів теорії нечітких множин. Зазначимо, що теорія нечітких множин – розділ прикладної математики, який визначає методи аналізу невизначених даних, у яких опис невизначеностей реальних явищ та процесів наводиться за допомогою поняття про множини, які не мають чітких меж і характеризується тільки якісними показниками[1].

Оскільки потенціал громади визначається людськими ресурсами, то доцільно виокремити дві групи критеріїв, які в повній мірі описують фінансовий та економічний стан територіальних громад: критерії, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом: щільність населення, доходи на душу населення і витрати на душу населення; критерії, які визначають розвиток трудових ресурсів: працездатне населення (трудова ресурси), зайнятість, рівень оплати праці (середня заробітна плата) (табл. 1).

Таблиця 1. Статистична база сільських, селищних та міських об'єднаних територіальних громад Запорізької області, 2017 р.

Громада	Щільність, осіб/км ²	Доходи на душу населення, всього, млн	Витрати на душу населення, всього, млн	Працездатне населення (робоча сила), осіб	Зайнятість, осіб	Середня заробітна плата, грн.
1 Берестівська сільська	9,54	2189,01	4777,94	896	618	1830
2 Біленьківська сільська	27,67	4281,38	4292,22	5527	5527	4705
3 Великобілозірська сільська	17,14	3112,40	7711,69	2223	1533	4250
4 Веселівська селищна	29,50	5669,82	6346,12	5927,6	4088	2100
5 Водянська сільська	31,9	946,15	901,94	1465	1010	3056
6 Воскресеньська сільська	21,51	3915,72	6303,78	2990	2062	5101
7 Гірсівська сільська	7,98	7151,14	7846,93	1432	716	4035
8 Гуляйпільська міська	29,54	6751,48	6248,52	9500	4275	3372
9 Долинська сільська	34,42	5913,79	5689,66	2926	1317	3970,9
10 Кам'янсько-Дніпровська міська	48,81	821,62	944,19	9596	4318	3260
11 Комиш-Зорянська селищна	17,19	2474,48	7052,27	3648	2516	2450
12 Комишуваська селищна	33,47	1459,30	4415,90	7514	3381	3248
13 Малотокмачанська сільська	18,63	5274,79	4990,52	1446	997	2100
14 Оріхівська міська	56,93	1450,53	1465,80	2310	5093	3892
15 Осипенківська сільська	18,66	2630,91	5261,81	2510	2510	3188
16 Остриківська сільська	10,95	5426,62	4742,32	1800	596	4800
17 Павлівська сільська	38,96	1684,21	1684,21	2660	4548	2641
18 Преображенська сільська	15,59	5235,51	4659,44	4911	3404	3575
19 Приморська міська	62,81	4687,71	4687,71	6614	2976	4520
20 Смирновська сільська	10,85	3016,12	7046,28	2275	969	4154

Джерело: [3]

Для практичної реалізації запропонованої методики скористаємось статистичними даними територіальних громад Запорізької області. Зауважимо, що станом на 2016-2017 рр. створено 36 територіальних громад, у 2017-2018 рр. сформовано ще 6 територіальних громад. Враховуючи тривалість функціонування територіальних громад Запорізької області, слід зазначити, що статистична база, придатна для опрацювання, наявна для 23 територіальних громад [2].

На першому етапі за результатами логічного експерименту виокремлюємо шість факторів для визначення рівня розвитку територіальних громад за людським потенціалом Х1-Х10.

На другому етапі, використовуючи дані інвестиційних паспортів об'єднаних територіальних громад Запорізької області, визначимо значення кожного показника станом на 2017 р.

У групу критеріїв, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом, входять:

Х1 – щільність населення. Визначається як відношення загальної кількості населення до площі території, яка належить громаді;

Х2 – доходи на душу населення. Визначається як відношення доходів бюджету громади до загальної кількості населення громади. Обсяг власних ресурсів у структурі бюджету громади свідчить про рівень

фінансової незалежності та потребу в дотаціях. Збільшення рівня дотаційності є загрозою для виконання фінансових зобов'язань, адже існує значний ризик затримки та несвочасного отримання коштів. Крім того, дефіцит власних коштів свідчить про слабкість джерел формування дохідної частини бюджету (розрахункової бази) територіальної громади, що призводить до зниження рівня самодостатності;

X3 – витрати на душу населення. Цей показник отримуємо шляхом ділення загальних витрат бюджету громади на загальну кількість населення громади. Характеризує здатність дохідної частини бюджету громади покривати витратну частину.

До групи критеріїв, які визначають розвиток трудових ресурсів, належать:

X4 – працездатне населення (робоча сила). Визначає рівень забезпечення територіальної громади трудовими ресурсами;

X5 – зайнятість. Цей показник характеризує рівень участі працездатного населення у трудовій діяльності громади;

X6 – рівень оплати праці (середня заробітна плата). Визначає можливості членів територіальної громади задовольняти свої потреби на певному рівні життєзабезпечення.

Використовуючи вищезазначені критерії, можна розрахувати рейтинг територіальних громад та оцінити її стан у заданий момент часу і врахувати цю величину при оцінці потенційних можливостей реалізації людського потенціалу територіальних громад.

На третьому етапі будуються гістограми обраних факторів та встановлюються п'ять кластерів (значень факторів):

- а) високе («В»);
- б) вище середнього («ВС»);
- в) середнє («С»);
- г) нижче середнього («НС»);
- д) низьке («Н»).

На четвертому етапі кожному фактору надається точкова вага у системі оцінки інтегрального показника. За основу скористаємось системою ваг, яку визначаємо на основі методу аналізу ієрархій Сааті [4]. Метод аналізу ієрархій (MAI) був розроблений американським математиком Т. Сааті (Піттсбурзький університет) у 70-і рр. XX ст. MAI отримав широке розповсюдження і застосовується в найрізноманітніших галузях.

Етапи методу аналізу ієрархії:

- 1) виділення проблеми, визначення глобальної мети;
- 2) побудова ієрархії: від вершини (цілі) через проміжні рівні (критерії) до нижнього рівня альтернатив;
- 3) побудова матриць парних порівнянь; матриця будується для глобальної мети і для кожного з елементів проміжних рівнів;
- 4) розрахунок власних векторів і додаткових величин по кожній з матриць парних порівнянь;
- 5) ієрархічний синтез оцінок для отримання шуканих ваг.

Першим етапом роботи MAI є структуризація проблеми вибору у вигляді ієрархії або мережі. Ієрархічна структура в найпростішому вигляді містить вершину (ціль), проміжні рівні ієрархії – певні критерії, параметри. Найнижчий рівень представлений сукупністю альтернативних варіантів.

Представлення проблеми у вигляді ієрархічної структури супроводжується визначенням пріоритетних критеріїв (параметрів) та оцінкою відповідності наявних альтернативних варіантів визначеним критеріальним ознакам. У MAI елементи завдання порівнюються попарно по відношенню до їх дії на загальну для них характеристику. Система парних порівнянь дає можливість отримати результат, який може бути поданий у вигляді симетричної матриці. Елементом матриці $a(i, j)$ є інтенсивність елемента ієрархії і щодо елемента ієрархії j , оцінювана за шкалою інтенсивності від 1 до 9, запропонованою автором методу.

При цьому експерт має можливість здійснювати порівняння двох об'єктів, надаючи оцінку за певною шкалою типу: найвищий рівень відповідності – «гарний», середній – «прийнятний», менш за все відповідає визначеним критеріям – «поганий». Не маючи можливості визначити кількісно у скільки разів один об'єкт кращий за інший, експерт може побудувати впорядковану послідовність об'єктів за рівнем привабливості, тобто здійснити ранжування на основі попарних порівнянь усіх наявних об'єктів між собою. Для формалізації оціночних суджень експерта, метод аналізу ієрархій використовує певну шкалу оцінок відносної важливості (табл. 2).

Вибір шкали відповідає таким вимогам:

- визначена шкала повинна віддзеркалювати різницю в судженнях та думках експертів, котрі здійснюють порівняльний аналіз, фіксуючи найбільшу кількість різних особливостей сприйняття людьми певних явищ та процесів;
- експерт повинен бути упевненим у всіх градаціях своїх думок одночасно.

Як показують роботи автора Т. Сааті, який порівнював цю шкалу з 28 іншими шкалами, запропонованими різними дослідниками, ця шкала і її незначні модифікації краща, ніж всі інші.

Якщо при порівнянні одного чинника із іншим j отримано $a(i, j) = b$, тоді при порівнянні другого чинника з першим одержимо $a(i, j) = 1/b$.

Розрахуємо коефіцієнти важливості часткових показників оцінки із застосуванням MAI на основі результатів експертного оцінювання.

Таблиця 2. Шкала відносної важливості (при порівнянні двох об'єктів)

Інтенсивність відносної важливості	Визначення	Пояснення
0	Які неможливо порівняти	Експерт не може порівняти
1	Однакова важливість	Однаковий внесок двох альтернатив у мету
3	Помірна перевага одного над іншим	Досвід і аналіз дає легку перевагу однієї альтернативи над іншою
5	Істотна або сильна перевага	Досвід і аналіз думки дають сильну перевагу однієї альтернативи над іншою
7	Значна перевага	Одній з альтернатив дається настільки сильна перевага, що вона стає практично значимою
9	Дуже сильна перевага	Очевидність переваги однієї альтернативи над іншою підтверджується найбільш сильно
2,4,6,8	Проміжні рішення між двома сусідніми за змістом думками	Застосовуються в компромісному випадку
Обернені величини наведених вище чисел	Важливо, якщо при порівнянні однієї альтернативи з іншою отримано одне з вищезгаданих чисел (наприклад, 3), то при порівнянні другого виду діяльності з першим отримаємо обернену величину (тобто 1/3)	

Джерело: [4].

Зауважимо, що дані, отримані від одного експерта, але стосуються перспектив розвитку, природно не можуть бути достатньо достовірними. Для підвищення ефективності оцінок необхідно залучати більшу кількість експертів. При цьому необхідно вивчати ступінь їхньої узгодженості (на основі розрахунку коефіцієнта конкордації та ін.) тощо. У цьому випадку у зв'язку з тим, що дослідження проводяться з метою розробки методики оцінки, недоліки цього етапу робіт не представляють суттєвих перешкод.

Визначення коефіцієнтів важливості кожного з критеріїв та показників кожного критерію окремо представлені в таблицях 3, 4, 5.

Таблиця 3. Показники важливості критеріїв

Показник	Критерії, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом	Критерії, які визначають розвиток трудових ресурсів	Коефіцієнти важливості (вага)
1 Критерії, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом	1,000	3,000	0,750
2 Критерії, які визначають розвиток трудових ресурсів	0,333	1,000	0,250

Джерело: розраховано автором

Таблиця 4. Показники важливості (ваги) показників критерію, який визначає рівень розвитку людських ресурсів загалом у громаді

Показники	Критерії, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом			
	щільність населення	доходи на душу населення	витрати на душу населення	коефіцієнти важливості
	1	2	3	4
1 Щільність населення	1,000	5,000	0,333	0,369
2 Доходи на душу населення	0,200	1,000	1,000	0,182
3 Витрати на душу населення	3,000	1,000	1,000	0,449

Джерело: розраховано автором

Таблиця 5. Значення важливості (ваги) показників критерію, який визначає розвиток трудових ресурсів громади

Критерії, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом				
Показники	працездатне населення	зайнятість	рівень оплати праці (середня заробітна плата)	коефіцієнти важливості
1 Працездатне населення	1,000	0,200	0,143	0,072
2 Зайнятість	5,000	1,000	0,333	0,279
3 Рівень оплати праці (середня заробітна плата)	7,000	3,000	1,000	0,649

Джерело: розраховано автором

Отримана система переваг представлена в таблиці 6.

Таблиця 6. Вага факторів у результативній оцінці

Фактор	Найменування	Ранг	Вага
X1	щільність населення	6	0,069
X2	доходи на душу населення	3	0,153
X3	витрати на душу населення	2	0,261
X4	працевдатне населення	5	0,081
X5	зайнятість	4	0,104
X6	рівень оплати праці (середня заробітна плата)	1	0,332

Джерело: розраховано автором

На п'ятому етапі розпізнаються рівні факторів (табл. 7).

Таблиця 7. Результати розрахунку рівнів факторів

Громада	X1	X2	X3	X4	X5	X6
1 Берестівська сільська	НС	С	В	НС	Н	С
2 Біленьківська сільська	В	В	В	В	В	В
3 Великобілозірська сільська	С	ВС	В	С	С	В
4 Веселівська селищна	В	В	В	В	В	ВС
5 Водянська сільська	В	Н	Н	НС	НС	В
6 Воскресеньська сільська	В	В	В	ВС	ВС	В
7 Гірсівська сільська	НС	В	В	НС	НС	В
8 Гуляйпільська міська	В	В	В	В	В	В
9 Долинська сільська	В	В	В	ВС	С	В
10 Кам'янсько-Дніпровська міська	В	Н	Н	В	В	В
11 Комиш-Зорянська селищна	ВС	ВС	В	В	В	ВС
12 Комишуваська селищна	В	НС	В	В	В	В
13 Малотокмачанська сільська	ВС	В	В	НС	НС	С
14 Оріхівська міська	В	НС	НС	С	В	В
15 Осипенківська сільська	ВС	ВС	В	С	В	В
16 Остриківська сільська	НС	В	В	НС	Н	В
17 Павлівська сільська	В	НС	НС	ВС	В	ВС
18 Преображенська сільська	С	В	В	В	В	В
19 Приморська міська	В	В	В	В	В	В
20 Смирновська сільська	НС	ВС	В	С	НС	В
21 Таврійська сільська	В	В	ВС	С	НС	В
22 Чернігівська селищна	С	В	В	В	В	В
23 Широківська сільська	В	ВС	ВС	В	В	ВС

Примітка: значення фактору «НС»-нижче середнього; «ВС» - вище середнього; «Н» - низьке; «В» - високе.

Джерело: згруповано автором

На шостому етапі обробляються дані таблиці для розрахунку рейтингів на основі алгоритму [5-6]. Порівнюємо результати і використовуємо такий набір значень, що належить числовому відрізьку [0,1]:

«Н» = 0,1; «НС» = 0,3; «С» = 0,5; «ВС» = 0,7; «В» = 0,9.

Зведений рейтинг за факторами 1-3 (критерії, які визначають рівень розвитку людських ресурсів загалом) оцінюється за формулою:

$$\mu_{1-3} = \frac{\sum_{i=1}^3 p_i \lambda_i}{\sum_{i=1}^3 p_i}, \quad (1)$$

де p_i – вага фактору;

λ_i – значення фактору.

Зведений рейтинг за факторами 4-6 (критерії, які визначають розвиток трудових ресурсів) оцінюється за формулою:

$$\mu_{4-6} = \frac{\sum_{i=4}^6 p_i \lambda_i}{\sum_{i=4}^6 p_i}. \quad (2)$$

Результативний інтегральний показник:

$$\mu = \sum_{i=1}^{10} p_i \lambda_i. \quad (3)$$

Отримані рейтинги об'єднаних територіальних громад зведені в таблиці 8.

Проранжуємо отримані результати і розділимо громади на три групи [7-8]:

- високий рейтинг (лідери): [0,717; 0,900];

- середній рейтинг (перспективні громади): [0,533; 0,716];

Таблиця 8. Інтегральний показник оцінки розвитку об'єднаних територіальних громад Запорізької області

Громада	Рейтинг 1-3	Рейтинг 4-6	Загальний рейтинг
1 Берестівська сільська	0,688	0,388	0,533
2 Біленьківська сільська	0,900	0,900	0,900
3 Великобілозірська сільська	0,780	0,757	0,768
4 Веселівська селищна	0,900	0,772	0,834
5 Водянська сільська	0,214	0,685	0,458
6 Воскресенська сільська	0,900	0,828	0,863
7 Гірсівська сільська	0,814	0,685	0,748
8 Гуляйпільська міська	0,900	0,900	0,900
9 Долинська сільська	0,900	0,788	0,842
10 Кам'янсько-Дніпровська міська	0,214	0,900	0,569
11 Комиш-Зорянська селищна	0,808	0,772	0,789
12 Комишуваська селищна	0,710	0,900	0,808
13 Малотокмачанська сільська	0,871	0,428	0,642
14 Оріхівська міська	0,386	0,837	0,619
15 Осипенківська сільська	0,808	0,837	0,823
16 Остриківська сільська	0,814	0,645	0,727
17 Павлівська сільська	0,386	0,678	0,537
18 Преображенська сільська	0,843	0,900	0,872
19 Приморська міська	0,900	0,900	0,900
20 Смирновська сільська	0,751	0,717	0,733
21 Таврійська сільська	0,792	0,717	0,753
22 Чернігівська селищна	0,843	0,900	0,872
23 Широківська сільська	0,729	0,772	0,751

Джерело: розраховано автором

- низький рейтинг (аутсайдери): [0,214; 0,532];

Результати розподілу територіальних громад Запорізької області за рівнем розвитку представлені в таблиці 9.

Таблиця 9. Рівні розвитку об'єднаних територіальних громад Запорізької області станом на 2017 р.

Громада	Рівень громади
1 Берестівська сільська	С
2 Біленьківська сільська	В
3 Великобілозірська сільська	В
4 Веселівська селищна	В
5 Водянська сільська	Н
6 Воскресенська сільська	В
7 Гірсівська сільська	В
8 Гуляйпільська міська	В
9 Долинська сільська	В
10 Кам'янсько-Дніпровська міська	С
11 Комиш-Зорянська селищна	В
12 Комишуваська селищна	В
13 Малотокмачанська сільська	С
14 Оріхівська міська	С
15 Осипенківська сільська	В
16 Остриківська сільська	В
17 Павлівська сільська	С
18 Преображенська сільська	В
19 Приморська міська	В
20 Смирновська сільська	В
21 Таврійська сільська	В
22 Чернігівська селищна	В
23 Широківська сільська	В

Джерело: розраховано автором

Результати рейтингової оцінки дозволяють визначити конкретні економічні важелі, за допомогою яких держава здійснює регулюючі функції в економіці, особливо щодо реалізації державної політики. А саме:

можлива розробка державної політики інвестування територіальних громад, спрямованої на їх більш рівномірний розвиток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного аналізу встановлено, що в сучасних умовах найкращі можливості для реалізації людського потенціалу мають територіальні громади із високим рівнем розвитку (16 громад – 70% від загальної кількості), 5 громад із середнім рівнем розвитку (22% від загальної кількості), 2 громади із низьким рівнем розвитку складають 8%. Проте слід зауважити, що є громади, які перебувають на межі між високим і середнім рівнем розвитку, тому потребують визначення низки організаційних заходів та важелів, які б допомогли зайняти стійкі позиції у рейтингу. Одним із таких засобів є аналіз стійкості бюджету громади, що є напрямом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Zadeh L. A. *The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning. Information sciences.* 1975. Vol. 8. № 3. P. 199–249.
2. Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України. Громади. URL: <http://decentralization.gov.ua/gromada/416>.
3. Інвестиційний потенціал об'єднаних територіальних громад Запорізької області. URL: <http://investment.zoda.gov.ua/Communities>.
4. Saaty T. L. *How to make a decision: the analytic hierarchy process. Interfaces.* 1994. Vol. 24. № 6. P. 19–43.
5. Bailey S. J. *Local Government Economics: Principles and Practice.* London : Macmillan press ltd, 1999. 359 p.
6. Бандоріна Л. М., Удачина К. О., Лозовська Л. І. Моделювання економічної поведінки суб'єкта господарювання, пов'язаної з метою раціонального вибору. Науковий журнал «Молодий вчений». 2015. №10 (25). С. 71–75.
7. Ткач Є. І., Сторожук В. П. Загальна теорія статистики. Київ : ЦУЛ, 2009. 442 с.
8. Лагутін В. Д., Каун О. Б. Вдосконалення міжбюджетних трансфертів у контексті бюджетної реформи в Україні. Наукові праці НДФІ. 2003. Вип. 3 (22). С. 70–82.

References

1. Zadeh, L. A. (1975). *The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning. Information sciences.* Vol. 8. No 3: 199–249.
2. *Ministerstvo rehionalnoho rozvytku budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy. Hromady [The Ministry of Regional Development of Budapest and the Communal State Gratitude of Ukraine. Community].* URL: <http://decentralization.gov.ua/gromada/416>.
3. *Investytsiyni potentsial obiednanykh terytorialnykh hromad Zaporizkoi oblasti [Investment potential of the united territorial communities of Zaporizhzhia region].* URL: <http://investment.zoda.gov.ua/Communities>.
4. Saaty, T. L. (1994). *How to make a decision: the analytic hierarchy process. Interfaces.* Vol. 24. No 6: 19–43.
5. Bailey, S. J. (1999). *Local Government Economics: Principles and Practice.* London : Macmillan press ltd. 359 p.
6. Bendorina, L. M., Udachyna, K. O., Lozovska, L. I. (2015). *Modeliuvannia ekonomichnoi povedinky subiekta hospodariuvannia, poviazanoi z metoiu ratsionalnoho vyboru [Model of economical behavior of the sub-state grant, entrusted by the method of rational vibration].* Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi». No 10: 71–75.
7. Tkach, Ye. I., Storozhuk, V. P. (2009). *Zahalna teoriia statystyky [Theory of Statistics Theory].* Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 442 p.
8. Lahutin, V. D., Kaun, O. B. (2003). *Vdoskonalennia mizhbudzhethnykh transfertiv u konteksti biudzhethnoi reformy v Ukraini [Short-term mid-budget transfers in the context of budget reform in Ukraine].* Naukovi pratsi NDFI. No 3: 70–82.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Переверзева Анна Василівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет
e-mail: pereverzeva@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8391-6636
Researcher ID: AAB-7578-2019.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Переверзева Анна Васильевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики, природных ресурсов и экономики международного туризма,
Запорожский национальный университет
e-mail: pereverzeva@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pereverzieva Anna Vasykivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor,
Zaporizhzhya national university
e-mail: pereverzeva@ukr.net

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ НА ЗАСАДАХ МОТИВАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Романюк І. А.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти й практичні рекомендації щодо удосконалення трудоресурсного потенціалу туристичних підприємств шляхом мотивації та стимулювання працівників.

Метою роботи є визначення особливостей трудоресурсного потенціалу підприємств галузі туризму та удосконалення управління їх розвитком на основі розробки систем стимулювання й мотивації праці працівників.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У процесі дослідження було використано методи: абстракції й наукового узагальнення, діалектичний, монографічний, системно-структурного аналізу й синтезу, групувань.

Результати роботи. У статті визначено соціально-економічні особливості трудоресурсного потенціалу підприємств галузі туризму, мотивації та стимулювання їх працівників. Визначені сутнісні особливості трудоресурсного потенціалу туристичних підприємств, вимоги та очікування відносно нього. Обґрунтовані критерії оцінки та стандарти використання. Виявлена необхідність розробки системи мотивації та стимулювання працівників на рівні підприємств галузі туризму. Запропоновані їх основні складові.

Галузь застосування результатів. Висновки та рекомендації можуть бути використані при підготовці фахівців з менеджменту, у галузі економіки та туризму; в управлінні туристичними підприємствами, у сільському зеленому туризмі.

Висновки. У процесі було встановлено, що трудоресурсний потенціал має особливе значення у розвитку та підвищенні конкурентоспроможності підприємств галузі туризму. Його виняткова роль пояснюється провідною роллю у наданні туристичних послуг та ідентифікацією їх якості та рівня надання безпосередньо з працівниками. Тому працівники мають володіти особливими вміннями та навичками, знати психологію спілкування, бути не тільки менеджерами, але й психологами, маркетологами та рекламистами. В свою чергу, туристичні підприємства з цією метою повинні розробляти системи матеріального та морального стимулювання й мотивації праці.

Ключові слова: трудоресурсний потенціал, підприємства, галузь туризму, туристичні продукти і послуги, якість, персонал, системи мотивації і стимулювання, управління, конкурентоспроможність.

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ ОТРАСЛИ ТУРИЗМА НА ПРИНЦИПАХ МОТИВАЦИИ И СТИМУЛИРОВАНИЯ РАБОТНИКОВ

Романюк И. А.

Предметом исследования являются теоретические аспекты и практические рекомендации по совершенствованию трудоресурсного потенциала туристических предприятий путем мотивации и стимулирования работников.

Целью работы является определение особенностей трудоресурсного потенциала предприятий отрасли туризма и совершенствования управления их развитием на основе разработки систем стимулирования и мотивации труда работников.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В процессе исследования были использованы методы: абстракции и научного обобщения, диалектический, монографический, системно-структурного анализа и синтеза, группировок.

Результаты работы. В статье определены социально-экономические особенности трудоресурсного потенциала предприятий отрасли туризма, мотивации и стимулирования их работников. Определены сущностные особенности трудоресурсного потенциала туристических предприятий, требования и ожидания относительно него. Обоснованные критерии оценки и стандарты использования. Выведена необходимость разработки системы мотивации и стимулирования работников на уровне предприятий отрасли туризма. Предложенные их основные составляющие.

Область применения результатов. Выводы и рекомендации могут быть использованы при подготовке специалистов по менеджменту, в области экономики и туризма; в управлении туристическими предприятиями, в сельском зеленом туризме.

Выводы. В процессе было установлено, что трудоресурсного потенциал имеет особое значение в развитии и повышении конкурентоспособности предприятий отрасли туризма. Его исключительная роль объясняется ведущей ролью в предоставлении туристических услуг и идентификацией их качества и уровня оказания непосредственно с работниками. Поэтому работники должны обладать особыми умениями и навыками, знать психологию общения, быть не только менеджерами, но и психологами, маркетологами и рекламистами. В свою очередь, туристические предприятия с этой целью должны разрабатывать системы материального и морального стимулирования и мотивации труда.

Ключевые слова: *трудоресурсный потенциал, предприятия, отрасль туризма, туристические продукты и услуги, качество, персонал, системы мотивации и стимулирования, управления, конкурентоспособность.*

IMPROVING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF USING THE LABOUR AND RESOURCE POTENTIAL OF THE TOURISM ENTERPRISES ON THE BASIS OF MOTIVATION AND STIMULATION OF THEIR EMPLOYEES

Romaniuk Iryna

The subject of the research is theoretical aspects and practical recommendations for improving the labor resources of tourism enterprises by motivating and stimulating employees.

The purpose of the work is to determine the peculiarities of labor resources of tourism enterprises and to improve the management of their development on the basis of the development of incentives and motivation of employees.

Methodological basis of the article became both general scientific and special methods of scientific cognition. During the research methods were used: abstraction and scientific generalization, dialectical, monographic, system-structural analysis and synthesis, groupings.

Results of work. The article identifies the socio-economic features of the labor resources of tourism enterprises, motivation and stimulation of their employees. The essential peculiarities of labor resources of tourism enterprises, requirements and expectations about it are determined. Validated evaluation criteria and standards of use. The need to develop a system of motivation and incentives for employees at the level of enterprises in the tourism industry is revealed. Their main components are proposed.

The field of application of results. The findings and recommendations can be used in the training of management, economics and tourism professionals; in the management of tourism enterprises, in rural green tourism.

Conclusions. In the process, it was found that labor potential is of particular importance in the development and enhancement of competitiveness of tourism enterprises. Its exceptional role is explained by the leading role in the provision of tourist services and the identification of their quality and level of provision directly with employees. Therefore, employees must have special skills, know the psychology of communication, be not only managers, but also psychologists, marketers and advertisers. Tourism enterprises, for their part, must develop systems of material and moral incentives and motivation for work.

Key words: labor potential, enterprises, tourism industry, tourist products and services, quality, personnel, motivation and incentive systems, management, competitiveness.

JEL Classification: *L83, J24, J32-33.*

Постановка проблеми. Впровадження цифрових та інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності населення вимагає особливих інструментів та методів управління трудоресурсним потенціалом на підприємствах галузі туризму. При цьому він унікальний тим, що працівники складають частину туристичного продукту або послуг. Аналіз економічних соціально-досліджень у галузі туристичного бізнесу показав, що коли мова йде про удосконалення управління туристичною організацією, то особлива увага приділяється питанням навколишнього середовища, ринку, конкурентам, клієнтам і тому подібне.

Значно менше уваги надається розвитку та удосконаленню людського капіталу, трудових та інтелектуальних ресурсів галузі. Проте значні зусилля управління та регулювання у сфері туризму повинні бути спрямовані також і на її трудоресурсний потенціал. Від гостинності, фаховості, гнучкості, вихованості, компетенцій працівників залежить конкурентоспроможність та привабливість туристичних підприємств, які вони представляють. Також ефективність праці, її продуктивність суттєво впливають на вартість та ціну туристичних продуктів та послуг. Тому всебічне дослідження та вивчення вказаних проблем є актуальним.

Отже, відмінністю туристичної діяльності та управління її розвитком, підвищення ефективності та конкурентоспроможності на національному, регіональному та місцевому рівнях є особлива роль персоналу туристичних підприємств. Саме професіоналізм, ввічливість, чуйність, сумління працівників впливають на якість обслуговування туристів та фінансово-економічну стійкість туристичних підприємств. Тому для підтримки дохідності та її підвищення багато з них розробляють системи стимулювання й мотивації працівників та стандарти обслуговування, а також сертифікують свою діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління трудоресурсним потенціалом та мотивації працівників на підприємствах різних галузей національного господарства досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні науковці. Серед них Т. О. Галайда, М. М. Ігнатенко, Л. О. Мармоль, А. І. Рябуха та ін. Розвитку туризму присвячені праці О. Марченко, В. Пеньковського, В. Ярового. Проте виявлення особливостей управління трудоресурсним потенціалом галузі туризму на засадах стимулювання й мотивації персоналу туристичних підприємств потребують подальших розробок.

Мета статті – визначення особливостей трудоресурсного потенціалу підприємств галузі туризму та удосконалення управління їх розвитком на основі розробки систем стимулювання й мотивації праці працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність та якість обслуговування туристів залежить від уміння персоналу туристичних підприємств розпізнавати і оцінити вимоги кожного клієнта; сприйняття кожним клієнтом наданого обслуговування, а також відповідно до цього оперативного корегування його процесами. У сучасних умовах в Україні, як і в інших передових країнах світу, у галузях господарювання

пропонуються та впроваджуються дві моделі управління якістю послуг. Спочатку здійснюється забезпечення якості, а прибуток є похідним від неї – це японська модель. Спочатку орієнтуються на прибуток, а якість послуг і товарів є його чинником – це європейсько-американська модель.

Персонал у галузі туризму є найважливішою складовою частиною кінцевого продукту, одним з основних джерел конкурентних переваг туристичних підприємств і організацій, тобто якість обслуговування споживачів туристичних послуг, на думку М. Ігнатенка, залежить від фаховості, чесності і старанності працівників та менеджерів [1, с. 61]. Задоволення клієнта сферою обслуговування досягається ввічливістю персоналу, його доброзичливістю, тактовністю, неупередженістю, чуйністю. Таким чином, ефективне управління трудовими ресурсами потенціалом перетворюється на одну з найважливіших функцій туристичної організації або підприємства – у функцію управління персоналом.

Це дозволяє виділити завдання удосконалення управління персоналом в одне з основних у концепції розвитку галузі туризму на мікроекономічному рівні. При цьому туристичний продукт визначається як такий, що складається з двох частин: матеріальної і нематеріальної. Подібний підхід до термінології цілком прийнятний з позицій економічної теорії, де продукція/послуги як товари визначаються як результат людської праці, господарської діяльності. Вони представляються у матеріально-речовій формі (матеріальний продукт), у духовній, інформаційній формі (інтелектуальний продукт) або у вигляді виконаних робіт і послуг. З позицій маркетингу в терміні «продукт» поєднуються поняття «товари» і «послуги».

Важливою особливістю туристичного продукту, що відрізняє його, насамперед, від промислових або сільськогосподарських товарів, є широке залучення людей до виробничого процесу на стадії кінцевої пропозиції. Так, людський чинник впливає на його неоднорідність і якість [2, с. 215]. Для підтримки конкурентних переваг багато туристичних організацій і підприємств розробляють стандарти обслуговування – комплекс обов'язкових для виконання правил обслуговування туристів, покликаних гарантувати встановлений рівень якості для всіх вироблених операцій і пропозицій.

Стандарт визначає критерії, за якими оцінюються рівень обслуговування клієнтів та діяльність персоналу організації. До таких критеріїв, наприклад, у готелях, відносяться: тривалість очікування відповіді на дзвінок про отримання інформації або при бронюванні (15, 20, 30 секунд); тривалість оформлення у службі розміщення (он-лайн або черги бути не повинні); тривалість надання конкретної послуги (наприклад, прання та чистка речей гостя повинні займати не більше доби); зовнішній вигляд і наявність уніформи працівників; знання іноземних мов персоналом та ін.

Однак стандартизація не вирішує всіх питань якісного обслуговування клієнтів, тому що якість туристичних послуг – це ознака, що формує у споживача почуття задоволеності, сприйняття ним отриманого обслуговування як відповідного його вимогам (очікуванням) відпочинку [3, с. 67]. Клієнтів у туристичній організації безліч, у кожного свої очікування і своє, зумовлене індивідуальними особливостями психіки, світогляду та інтелекту, сприйняття одержуваного обслуговування і реакція на нього. Саме тому це сприйняття не може бути описане у вигляді якогось відповідного алгоритму на всі випадки життя.

Як вважає Л. Мармоль, якість обслуговування у туристичних підприємствах і організаціях залежить від умінь персоналу розпізнати і оцінити вимоги кожного клієнта до замовлення туристичних послуг [4, с. 35]. Важливо вміти оцінювати сприйняття кожним клієнтом наданого йому обслуговування. Необхідно також навчитись оперативно коригувати за необхідності процес обслуговування, домагаючись задоволення кожного клієнта наданими послугами. Таким чином, для кваліфікованої праці у галузі туризму, крім технологічної підготовки, знань у галузі туристичного бізнесу, також необхідна відповідна психологічна підготовка, володіння питаннями міжособистісного спілкування на загальному рівні.

Все більшого значення набувають особистісні риси працівника, його інтуїція, досвід, здатність і вміння оцінювати ситуацію з різних сторін, у тому числі і з точки зору своїх клієнтів. Їм необхідно мати можливість творчо і по-новаторськи підійти до розв'язання несподіваних проблем. Згідно проведених досліджень [5, 6], найбільший рейтинг присвоєно таким особистісним і діловим якостям працівників туристичних підприємств, як комунікабельність, орієнтація на досягнення результату, клієнтоорієнтованість, відповідальність, стресостійкість, акуратність, уважність і лояльність до компанії.

Ці вимоги пояснюються тим, що в галузі туризму помилка персоналу може вплинути на подальший вибір клієнта і на його задоволеність якістю обслуговування. У практиці туристичного бізнесу переважає якісне обслуговування в туристичних організаціях, готелях, інших засобах розміщення. Однак навіть поодинокі випадки поганого обслуговування викликають більшу реакцію у споживача, ніж хороше. Таким чином, грамотно розроблена концепція розвитку і належне матеріально-технічне забезпечення, інтер'єр готелів, інновації – це ще не запорука ефективності їх функціонування. Гості не повертатимуться у готель, якщо його працівники не виправдовують їх очікувань.

Весь персонал туристичних підприємств і організацій (менеджер у туристичній фірмі, адміністратор на реєстрації в готелі, хостес, офіціант, консьєрж; гід; водій автобуса тощо) повинен докласти зусиль, щоб у клієнта після подорожі залишилося почуття глибокого задоволення. Їх ставлення, зовнішній вигляд і готовність виконати будь-яке прохання гостя формують загальне враження від обслуговування. Так, наприклад, кожен співробітник готелю, що контактує з клієнтами, сприймається останніми як повноважний представник всього готелю, і тому його професіоналізм і людські якості формують, зрештою, імідж готелю. У цій справі немає дрібниць. Тому навіть повна реконструкція будівлі готелю, брендинг та ребрендинг

туристичного продукту, вдала реклама й PR-акції не можуть стати гарантією успіху на туристичному ринку, якщо керівництво нехтує кадровими питаннями.

Працівники туристичних підприємств і організацій, що організують прийом гостей, надають послуги, які через їх посередництво стають частиною туристичного продукту. Часто досить важко диференціювати матеріальну частину продукту конкуруючих компаній у галузі туризму (наприклад, готельні номери, консьерж-послуги не значно розрізняються за вартістю). Його відмінності нерідко пов'язані з тим, як обслуговуються клієнти [7, с. 179]. Персонал туристичних підприємств і організацій повинен обслужити споживача так, щоб останній перетворився на постійного клієнта. Від цього безпосередньо залежить їх прибуток та фінансово-економічна стійкість – чим більше постійних клієнтів, тим вищий прибуток, інноваційно-інвестиційні можливості, конкурентоспроможність.

З іншої сторони, з метою підвищення продуктивності праці працівників туристичні підприємства повинні розробляти та впроваджувати системи їх мотивації і стимулювання. Мотивація має внутрішні та зовнішні чинники. Отже, їх врахування лежить в основі розробок таких систем. Насамперед, це заробітна плата з гнучкою системою надбавок та премій за роботу в додатковий час, в свята, в нічний час, в складних умовах тощо [8, с. 194]. Також це можуть бути надбавки за залучення додаткових клієнтів, продовження термінів їх перебування, розширення номенклатури споживуваних послуг тощо.

Велике значення має забезпечення туристичними підприємствами можливостей особистісного та службового росту працівників через фінансування їх навчання, підвищення кваліфікації, проведення тренінгів, курсів тощо. Підприємства підвищують комфортність умов праці, надають значні соціальні пакети, створюють пільгові умови для відпочинку, харчування, моделювання стилю та зовнішності у власних мережах. Мотивацію праці підвищують і соціальні стимули [9, с. 107]. Це професійне та суспільне визнання, участь в управлінні підприємствами, повага до працівників, громадське визнання заслуг тощо.

Висновки. У процесі написання статті було встановлено, що трудовресурсний потенціал має особливе значення у розвитку та підвищенні конкурентоспроможності підприємств галузі туризму. Його виняткова роль пояснюється провідною роллю у наданні туристичних послуг та ідентифікацією їх якості та рівня надання безпосередньо з працівниками. Тому працівники мають володіти особливими вміннями та навичками, знати психологію спілкування, бути не тільки менеджерами, але й психологами, маркетологами та рекламистами. В свою чергу, туристичні підприємства з цією метою повинні розробляти системи матеріального та морального стимулювання й мотивації праці.

Мова йде й про постійне навчання та тренінги персоналу, знання основ туристичного бізнесу, внутрішнє прагнення бути корисним. Тобто повинні розвиватися не тільки зовнішні мотиви та стимули, але й внутрішні, особистісні. Це сприятиме підвищенню її продуктивності, прибутковості туристичних підприємств та галузі загалом, їх перетворенню у провідний сектор національного господарства, джерело наповнення державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко М. М. *Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія*. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
2. Нікітіна О. М., Романюк І. А., Мандич О. В. *Особливості впровадження маркетингових комунікацій в туристичні послуги*. Вісник ХНТУСГ: економічні науки. 2016. Вип. 174. С. 212-218.
3. Галайда Т. О., Рябуха А. І. *Європейський досвід застосування ефективних систем оплати праці та мотивації працівників підприємства*. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 16(1). С. 65-68.
4. Мармуть Л. О., Ігнатенко М. М., Сарапіна О. А. *Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності*. Економіка і менеджмент культури. № 2. 2016. С. 32-38.
5. Марченко О. А. *Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі*. Херсон: Айлант, 2014. 362 с.
6. Дрогомирецька М. І. *Мотивація праці як інструмент ефективного управління персоналом сучасної організації*. Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2013. Т. 18, Вип. 1(1). С. 97-101.
7. Яровий В. Ф. *Розвиток підприємств туризму та сільського зеленого туризму в умовах євроінтеграції та глобалізації*. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.
8. Кліпкова О. І. *Дослідження мотиваційного процесу в аспектах формування креативного потенціалу працівників підприємства*. Європейські перспективи. 2014. № 2. С. 192-196.
9. Романюк І. А. *Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення*. Економіка АПК. 2014. № 10. С. 105-109.

References

1. Ihnatenko, M. M. (2010). *Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok sil's'kykh terytoriy* [Socio-economic development of rural areas]. Kherson: Aylant [in Ukr.].
2. Nikitina, O. M., Romanyuk, I. A. & Mandych, O. V. (2016). *Osoblyvosti vprovadzhennya marketynhovykh komunikatsiy v turystychni posluhy* [Features of introduction of marketing communications in tourist services]. Visnyk KHNTUS-H: Ekonomichni nauky, 174, 212-218 [in Ukr.].
3. Halayda, T. O. & Ryabukha, A. I. (2016). *Yevropeys'ky dosvid zastosuvannya efektyvnykh system oplaty pratsi ta motyvatsiyi pratsivnykiv pidpryyemstva* [European experience in applying effective remuneration and

employee motivation systems]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, 16(1), 65-68 [in Ukr.].

4. Marmul', L. O., Ihnatenko, M. M. & Sarapina, O. A. (2016). *Sotsial'no-ekonomichnyy potentsial sil's'kykh terytoriy yak osnova rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu na zasadakh innovatsiynosti* [Socio-economic potential of rural territories as a basis for the development of rural green tourism enterprises on the basis of innovation]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 2, 32-38 [in Ukr.].

5. Marchenko, O. A. (2014). *Transformatsiyi ta udoskonalennya rehional'noyi struktury turystychnoyi haluzi* [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry]. Kherson: Aylant [in Ukr.].

6. Drohomirets'ka, M. I. (2013). *Motyvatsiya pratsi yak instrument efektyvnoho upravlinnya personalom suchasnoyi orhanizatsiyi* [Work motivation as a tool for effective personnel management of a modern organization]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, 1(1), 97-101 [in Ukr.].

7. Yarovy, V. F. (2017). *Rozvytok pidpryyemstv turyzmu ta sil's'koho zelenoho turyzmu v umovakh yevrointehratsiyi ta hlobalizatsiyi* [Development of tourism enterprises and rural green tourism in conditions of European integration and globalization]. Kherson: Aylant [in Ukr.].

8. Klipkova, O. I. (2014). *Doslidzhennya motyvatsiynoho protsesu v aspektakh formuvannya kreatyvnoho potentsialu pratsivnykiv pidpryyemstva* [Investigation of the motivational process in the aspects of formation of creative potential of employees of the enterprise]. *Yevropeys'ki perspektyvy*, 2, 192-196 [in Ukr.].

9. Romaniuk, I. A. (2014). *Derzhavna sotsial'na polityka v zabezpechenni produktyvnoyi zaynyatosti sil's'koho naselennya* [State social policy in ensuring productive employment of rural population]. *Ekonomika APK*, 10, 105-109. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри маркетингу та медіакомунікацій Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат экономических наук, ассистент кафедры маркетинга и медиакоммуникаций Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко ул. Алчевских, 44, г. Харьков, 61002, Украина
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Romaniuk Iryna, Candidate of Sciences (Economics), assistant of department of marketing and media communications Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture str. Alchevskikh, 44, Kharkov, 61002, Ukraine
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

УДК 339.94:371

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-124-129>

РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ КОМПАНІЯМИ

**Яцкевич І. В.,
Красностанова Н. Е.**

Актуальність теми дослідження пояснюється стрімким розвитком інтеграційних процесів, формуванням глобального економічного простору, які призвели до інтенсивного розвитку транснаціональних компаній. У цих умовах стає актуальним питання щодо ролі толерантності у системі управління транснаціональними компаніями.

Постановка проблеми. Нові можливості, пов'язані з формуванням основних аспектів толерантності у системі управління транснаціональними компаніями та зробити певні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження певних аспектів функціонування та розвитку транснаціональних компаній висвітлювалися в роботах таких авторів, як Кривов'язюк І., Мекшун П., Мельничук В., Мікаелян С., Пенська І., Скавронська І., Терехов Є., Чумак Н. та інші. Вагомий внесок у дослідження питань з толерантності здійснили такі науковці як Арабчук Я., Орловська О., Пірен М. та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сприятливих умовах формування та розвитку транснаціональних компаній залишається поза увагою питання щодо толерантності у системі управління компаніями, які б найбільше сприяли вирішенню низки конфліктів.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є дослідження основних аспектів толерантності у системі управління транснаціональних компаній та зробити певні висновки.

Метод або методологію проведення дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи: діалектичний, системно-структурного аналізу й синтезу, статистико-економічні методи, узагальнення.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті зазначено роль транснаціональними компаніями в сучасних умовах та визначено, що під час формування та розвитку даних компаній, толерантність набуває особливого змісту у системі управління. Систематизовано основні напрями проблем міжнаціональних відносин та рекомендовано їх вирішення за рахунок регулювання професійної діяльності працівників транснаціональних компаній. Визначено значущість «коридору толерантності» у системі управління транснаціональними компаніями.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Водночас, результати роботи можуть бути використані при формуванні системи управління в транснаціональних компаніях та в процесі професійної підготовки працівників компанії.

Висновки відповідно до статті. На основі проведеного дослідження ролі толерантності у системі управління транснаціональними компаніями в сучасних умовах розвитку України, результатом наукового доробку є те, що толерантність повинна здійснюватися на базі професійної підготовки працівників компанії, яка формується, виходячи з коридору толерантності.

Ключові слова: конфлікт, коридор толерантності, система управління, толерантність, транснаціональна компанія.

РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫМИ КОМПАНИЯМИ

Яцкевич И. В.,
Красностанова Н. Э.

Актуальность темы исследования объясняется стремительным развитием интеграционных процессов, формированием глобального экономического пространства, которые привели к интенсивному развитию транснациональных компаний. В этих условиях приобретает актуальность вопрос о роли толерантности в системе управления транснациональными компаниями.

Постановка проблемы. Новые возможности, связанные с формированием основных аспектов толерантности в системе управления транснациональными компаниями и сделать определенные выводы.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование определенных аспектов относительно функционирования и развития транснациональных компаний освещались в работах таких авторов, как Кривов'язюк И., Мекишун П., Мельничук В., Микаелян С., Пенська И., Скавронского И., Терехов Е., Чумак Н. и другие. Большой вклад в исследование вопросов по толерантности осуществили такие ученые как Арабчук Я., Орловская О., Пиренн М. и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В благоприятных условиях формирования и развития транснациональных компаний остается без внимания вопрос о толерантности в системе управления компаниями, которые больше всего способствует решению ряда конфликтов.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является исследование основных аспектов толерантности в системе управления транснациональных компаний и сделать определенные выводы.

Метод или методологию проведения исследования. В работе использованы общенаучные методы: диалектический, системно-структурного анализа и синтеза, статистико-экономические методы, обобщение.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье указано роль транснациональных компаний в современных условиях и определено, что при формировании и развитии данных компаний, толерантность приобретает особый смысл в системе управления. Систематизированы основные направления проблем межнациональных отношений и рекомендуется их решения за счет регулирования профессиональной деятельности работников транснациональных компаний. Определена значимость «коридора толерантности» в системе управления транснациональными компаниями.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. А также, результаты работы могут быть использованы при формировании системы управления в транснациональных компаниях и в процессе профессиональной подготовки работников компании.

Выводы в соответствии со статьей. На основе проведенного исследования роли толерантности в системе управления транснациональными компаниями в современных условиях развития Украины, ключевым является то, что толерантность должна осуществляться на базе профессиональной подготовки работников компании, которая формируется, исходя из коридора толерантности.

Ключевые слова: конфликт, коридор толерантности, система управления, толерантность, транснациональная компания.

ROLE OF TOLERANCE IN THE MANAGEMENT SYSTEM TRANSNATIONAL COMPANIES

**Yatskevich Inna,
Krasnostanova Nataliia**

The relevance of the research topic is explained by the rapid development of integration processes, the formation of a global economic space, which led to the intensive development of multinational companies. In these conditions, the issue of the role of tolerance in the management system of multinational companies is becoming relevant.

Formulation of the problem. New opportunities associated with the formation of the main aspects of tolerance in the management system of multinational companies and draw certain conclusions.

Analysis of recent research and publications. The study of certain aspects regarding the functioning and development of multinational companies was covered in the works of such authors as Krivov'yazyuk I., Mekshun P., Melnichuk V., Mikaelyan S., Penska I., Skavronsky I., Terekhov E., Chumak N. and others. A great contribution to the study of issues on tolerance was made by such scientists as Y. Arabchuk, O. Orlovskaya, M. Pirenn and others.

Highlighting unexplored parts of a common problem. In favorable conditions for the formation and development of multinational companies, the issue of tolerance in the management system of companies, which is most conducive to resolving a number of conflicts, remains unaddressed.

Problem statement, research objectives. The aim of the study is to study the main aspects of tolerance in the management system of multinational companies and draw certain conclusions.

The method or methodology of the study. In the work, general scientific methods were used: dialectic, system-structural analysis and synthesis, statistical and economic methods, generalization.

Statement of the main material (results of work). The article indicates the role of transnational companies in modern conditions and determines that in the formation and development of these companies, tolerance acquires special meaning in the management system. The main directions of the problems of interethnic relations are systematized and their solutions are recommended by regulating the professional activities of employees of transnational companies. The significance of the «tolerance corridor» in the management system of multinational companies is determined.

Scope of the results. The conclusions and results of the article can be used in the educational process of the economic faculties of higher educational institutions. At the same time, the results of the work can be used in the formation of the management system in multinational companies and in the process of professional training of company employees.

Conclusions are consistent with the article. Based on the study of the role of tolerance in the management system of multinational companies in the modern conditions of development of Ukraine, the result is that tolerance should be based on professional training of company employees, which is formed on the basis of the tolerance corridor.

Key words: conflict, tolerance corridor, management system, tolerance, multinational company.

JEL Classification: F02, F51, J19

Актуальність теми дослідження. Стрімкий розвиток інтеграційних процесів, формування глобального економічного простору призвели до укрупнення великих компаній та спричинили виникнення об'єднань підприємств – транснаціональних компаній, які нині визначають динаміку, структуру та рівень конкурентоспроможності підприємств країни на світовому ринку. Сьогодні сектор транснаціональних компаній України зазнає динамічних змін, незважаючи на кризові явища й процеси, які відбуваються в країні.

Сьогодні на діяльність транснаціональних компаній припадає понад 50% світового виробництва й понад 65% світової торгівлі та міжнародної міграції капіталу, тобто вплив транснаціональних компаній на світову економіку дуже великий [1]. Прибутки від продажу продукції таких компаній часто перевищують бюджети навіть розвинених країн світу. Найбільші транснаціональні компанії знаходяться у США (близько 150 великих компаній), Китаї (понад 100), Японії (60), Німеччині, Франції, Великій Британії (по 30), Південній Кореї (25), Швейцарії (17). Водночас за останні роки транснаціональні компанії створюють й в країнах, що активно розвиваються, наприклад Індії та Мексиці.

Постановка проблеми. Спостерігається загострення різних за масштабом та причинами міжособистісних конфліктів, які ускладнюють взаємовідносини між партнерами, що сприяє обмеженню дій на ринку та негативно впливає на імідж компанії. Саме тому сучасне суспільство та ринок праці висувають до фахівців нові вимоги щодо їх моральних, етичних та соціальних якостей. У зв'язку із цим виникає необхідність при формуванні системи управління у транснаціональних компаніях формування в свідомості працівників толерантності, як важливого корпоративного принципу, що може попередити непорозуміння та конфлікти при формуванні взаємовідносин з партнерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження певних аспектів щодо функціонування та розвитку транснаціональних компаній висвітлювалися в роботах таких авторів, як Кривов'язюк І., Мекшун П., Мельничук В., Мікаелян С., Пенська І., Скавронська І., Терехов Є., Чумак Н. та інші [1...8]. Вагомий внесок у дослідження питань з толерантності здійснили такі науковці як Арабчук Я., Орловська О., Пірен М. та інші [9...11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Разом з тим, розглядаються окремі елементи формування та розвитку транснаціональних компаній і залишається поза увагою питання щодо толерантності у системі управління. Саме це й зумовлює актуальність вибраного дослідження.

Постановка завдання, мети дослідження. Мета роботи – дослідження основних аспектів толерантності у системі управління транснаціональними компаніями та зробити певні висновки.

Методологія проведення дослідження. Методологічною основою статті стали як загально-наукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, системно-структурного аналізу й синтезу, статистико-економічні методи, узагальнення.

Викладення основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку світової економіки транснаціональні компанії стали однією з головних рушійних сил процесів глобалізації.

Сучасні дослідники проблематики транснаціональних компаній (далі – ТНК) визначають, що «транснаціональна корпорація» – це сучасна форма міжнародної корпорації, що володіє зарубіжними активами, які отримані на основі прямих іноземних інвестицій, здійснює спільну політику контролю закордонних комплексів виробництва та розподілу продукції з єдиного центру материнської компанії з країни базування, функціонує на принципах корпоративної власності і суттєво впливає на визначену економічну сферу принаймні декількох країн світу [2]. Водночас, транснаціональна корпорація – це корпорація, що здійснює міжнародне виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та здійснює прямий контроль над своїми закордонними філіями [12].

Глобалізація та регіоналізація в Україні створюють сприятливі умови для формування й розвитку ТНК, однак в державі відбулися глибокі соціально-економічні та політичні зміни, які вимагають всебічного філософського переосмислення.

Політичне оновлення України характеризується підвищенням ролі релігійного фактора в ідеологічних процесах, що особливо гостро відчувається у питаннях щодо вступу України до ЄС. У зв'язку з цим, важливим для майбутнього є формування соціально-економічних та політичних зв'язків, як між державами, так і народами світу, які мають різну духовну й культурну орієнтацію за рахунок підприємницької взаємодії.

У період активного формування та розвитку ТНК тема толерантності є актуальною та набуває особливого змісту у системі управління компаніями.

Глобалізація надає проблемі толерантності нової якості і гостроти. Нетерпимість перетворилася в одну з найбільших проблем не тільки в Україні, але й в усьому світі при формуванні та розвитку ТНК.

Як показує світова практика, стійкість ТНК багато в чому залежить від здатності вирішувати різні проблеми міжнаціональних відносин при:

- здійсненні прямих іноземних інвестицій;
- використанні різних форм міжнародного поділу праці;
- використанні передової технології;
- проведенні науково-дослідних розробок та досліджень;
- тощо.

Толерантність є неодмінним атрибутом взаємодії працівників між країною-засновником та приймаючою країною, при діяльності ТНК. Під час формування та розвитку ТНК пов'язана, в першу чергу, з етапом реалізації управлінських рішень приймаючою-країною – формування взаємовідносин. Завдяки цьому працівники ТНК мають можливість здійснювати та будувати взаємовідносини у двох ролях: професійний і загальногромадський. Одночасна реалізація цих ролей створює підстави для виникнення проблем та протиріч між професійними обов'язками працівника та його власними інтересами. В умовах формування взаємовідносин між країною-засновником та приймаючою-країною, регулювання професійної діяльності працівників ТНК має забезпечувати або належним чином вирішувати такі проблеми та протиріччя, що гарантує професійне виконання функцій, реалізації визначених завдань тощо.

Вимоги до організації та здійснення професійної діяльності працівників ТНК потребують застосування певного набору засобів: комплекс політичних, організаційних, етичних, культурних та інших інструментів, що сприяють ефективній реалізації поставлених завдань й діяльності ТНК.

Уникнути конфліктів і напружених ситуацій у професійній діяльності працівників ТНК допомагає продумана організація праці, ефективна система управління, знання культури, традицій, економічне та політичне становище приймаючою-країною. Працівник ТНК повинен підвищувати свій професійний рівень упродовж усієї діяльності у ТНК. Поряд із виконанням функціональних обов'язків у компанії та дотриманням етичних норм, співчуття, гуманність, чесність, толерантність мають стати особливими особистісними рисами характеру, оскільки тільки за умовою виконання цих вимог можна досягти компроміс у роботі ТНК.

Узагальнюючи вищесказане визначимо, що головною функцією у системі управління транснаціональними компаніями при формуванні толерантності є вирішення конфліктної ситуації. Так, в системі управління виділяють п'ять основних способів вирішення конфліктів [9...11]:

1. Відсторонення від конфлікту – людина висловлює небажання брати участь у його врегулюванні і захищати власні інтереси.
2. Поступка – це спроба пом'якшити конфліктну ситуацію та зберегти стосунки, поступаючись опонентові.
3. Боротьба – це управління конфліктом через тиск, застосування влади або сили, щоб змусити прийняти свою позицію.
4. Компроміс – це врегулювання конфлікту через взаємні поступки. На компроміс ідуть люди, які готові врахувати інтереси і бажання інших, щоб отримати щось для себе.

5. Співпраця передбачає спільний пошук рішення, яке відповідає інтересам усіх сторін. Обидві сторони хочуть спільно розв'язати проблему, готові обговорювати суть конфлікту для пошуку рішення, яке влаштовує всіх.

Виходячи із вищенаведеного, можна зазначити, що на практиці конфлікти найкраще вирішуються шляхом переговорів. Однак, іноді ліпше відсторонитися від конфлікту чи піти на поступки, або рішуче відстоювати свою позицію. Справжня толерантність і передбачає досягнення оптимальної єдності того загального й особливого, що є у суб'єктів.

Висновки відповідно до статті. Одним з перспективних напрямів щодо формування ефективної та дієвої системи толерантності у системі управління ТНК є визначення для кожної компанії свого «коридору толерантності».

Коридор толерантності визначається вищим керівництвом компанії з урахуванням прийнятої стратегії, ідеології, пріоритетів тощо. Особливістю коридору толерантності є визначення допустимого рівня толерантності до приймаючій-країни або з урахуванням особливостей підприємницької діяльності компанії. Водночас, коридор толерантності дає змогу керівництву ТНК обґрунтовувати та узгоджувати управлінські рішення.

Підсумовуючи вищесказане, хотілося б наголосити, що толерантність є неодмінною складовою у системі управління ТНК та є складовою професійної компетентності працівників компаній потребує проведення поглиблених досліджень на основі комплексного підходу, який передбачає вдосконалення системи управління, формування компонентів етичних норм й тактовності працівників транснаціональних компаній.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Перспективи подальшого розвитку цього напрямку будуть пов'язані із вивченням питань щодо вдосконалення коридору толерантності в транснаціональних компаніях, оскільки це є необхідною умовою для формування ефективної системи управління транснаціональними компаніями та професійних працівників.

Список використаних джерел

1. Мельничук В. Шлях гігантів. Тиждень. Уа. 15 січня, 2018. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/207431> (дата звернення: 26.12.2019).
2. Кривов'язюк І. В. Сучасне трактування та динамізм розвитку сектору транснаціональних корпорацій світу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 74-78.
3. Мекшун П. В. Позитивні риси та загрози транснаціоналізації економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 84-88.
4. Мікаелян С. Г. Позиції ТНК на світовому ринку високотехнологічної продукції. Ефективна економіка. 2014. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2690> (дата звернення: 26.12.2019).
5. Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 3(80). С. 114-124.
6. Скавронська І. В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік. Молодий вчений. 2016. № 4(31). С. 197-200.
7. Терехов Є. М. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економічних систем. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». 2010. № 1. С. 103-113.
8. Чумак Н. В. Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 719-723.
9. Арабчук Я. І. Толерантність як процес управління соціалізацією особистості. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2012. № 48. С. 134-140. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_48_134.pdf (дата звернення: 26.12.2019).
10. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&%0BIMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Znpkhist_2012_5_37.pdf (дата звернення: 26.12.2019).
11. Пірен М. І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2015. № 2. С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_9 (дата звернення: 26.12.2019).
12. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 26.12.2019).

References

1. Melnychuk, V. (2018). Shliakh hihantiv [The Way of the Giants URL: <https://tyzhden.ua/Economics/207431>. [in Ukr.].
2. Kryvov'iazuk, I. V. (2016). Suchasne traktuvannia ta dynamizm rozvytku sektoru transnatsionalnykh korporatsii svitu [Modern interpretation and dynamism of the development of the sector of transnational corporations of the world]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky - Global and national problems of economy. Vol. 13, pp. 74-78. [in Ukr.].
3. Mekshun, P. V. (2013). Pozytyvni rysy ta zahrozy transnatsionalizatsii ekonomiky Ukrainy [Positive features and threats of transnationalization of Ukrainian economy]. Investment: practice and experience - Investytsii: praktyka ta dosvid, No 10, pp. 84-88. [in Ukr.].
4. Mikaelian, S. H. (2014). Pozytsii TNK na svitovomu rynku vysokotekhnolohichnoi produktsii [TNCs position in the world market of high-tech products]. Efektyvna ekonomika - An efficient economy. No 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2690>. [in Ukr.].
5. Pienska, I. O. (2015). Osoblyvosti vplyvu TNK na ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [Features of influence of TNCs on the economic development of Ukraine]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo - Foreign Trade: Economics, Finance, Law. No 3(80), pp. 114-124. [in Ukr.].

6. Skavronska, I. V. (2016). *Mistse i rol' TNK u rozvytku natsional'nykh ekonomik [The place and role of TNCs in national development economies]*. Young scientist - Molodyi vchenyi, No 4(31), pp. 197-200. [in Ukr.].
7. Terekhov, Ye. M. (2010). *Vplyv transnatsionalnykh korporatsii na rozvytok natsionalnykh ekonomichnykh system [Impact of multinational corporations on the development of national economic systems.] Bulletin of Sumy State University. Economy series. - Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomika», No 1. pp. 103–113. [in Ukr.].*
8. Chumak, N. V. (2016). *Problemni aspekty diialnosti transnatsionalnykh korporatsii v Ukraini [Problematic aspects of activity of multinational corporations in Ukraine]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky - Global and national problems of economy, Vol. 9, pp. 719-723. [in Ukr.].*
9. Arabchuk, Ya. I. (2012). *Tolerantnist yak protses upravlinnia sotsializatsiiei osobystosti [Tolerance as a process of managing the socialization of the individual]. Humanitarnyi visnyk ZDIA - ZDIA Humanitarian Bulletin, No 48. p. 134-140. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_48_134.pdf. [in Ukr.].*
10. Orlovskaya, O. V. (2012). *Tolerantnist ta yii sutnisni kharakterystyky [Tolerance and its essential characteristics]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&%0BIMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Znpkhist_2012_5_37.pdf. [in Ukr.].*
11. Piren, M. I. (2015). *Tolerantnist – diievyi chynnyk zlahody ta konsolidatsii v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Tolerance is an effective factor of harmony and consolidation in modern Ukrainian society]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. No 2. p. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_9. [in Ukr.].*
12. Vikipediia – vilna entsyklopediia [Wikipedia is a free encyclopedia]. URL: <https://uk.wikipedia.org>.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Яцкевич Інна Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту організацій Одеського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України,

e-mail: innav2018@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0210-6135

Researcher ID: 0679741147

Красностанова Наталія Едуардівна, кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри менеджменту організацій, Одеського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України,

e-mail: n.e.krasnostanova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2151-3633

Researcher ID: 38050-517-48-33

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Яцкевич Инна Владимировна, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента организации Одесского регионального института государственного управления

Национальной академии государственного управления при Президенте Украины,

e-mail: innav2018@gmail.com

Красностанова Наталия Эдуардовна, кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента организаций, Одесского регионального института государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины,

e-mail: n.e.krasnostanova@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Yatskevych Inna, Doctor in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Organization Management, Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,

e-mail: innav2018@gmail.com

Krasnostanova Nataliia, Ph.D in Economics, Associate Professor, Head of the Organizations Management Department Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,

e-mail: n.e.krasnostanova@gmail.com

УДК 339.92

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-130-136>

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРАН ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И КАРИБСКОГО БАССЕЙНА

Чепик И. Н.

Актуальность темы исследования. В статье рассматриваются вопросы внешнеэкономической деятельности малых и средних предприятий (МСП) в латиноамериканском регионе в условиях экономической интеграции.

Постановка проблемы. Особенно уязвима деятельность МСП в случае интеграции в торговый блок, открытии внутреннего рынка и увеличении конкуренции со стороны иностранных компаний. Данный аспект требует дополнительного изучения.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы регионализации и интеграции изучали ученые-экономисты Я. Вайнер, Б. Баласса, Р. Купер. Особое внимание уделяли малому бизнесу и международному предпринимательству авторы Ф. Вайдершайм-Пол, Ж. Йохансон, П. Макдугалл, А. Данильченко, Д. Калинин.

Постановка задачи, цели исследования. Целью статьи является обобщение информации о внешнеэкономических связях малого бизнеса, а также направления по стимулированию интернационализации в латиноамериканских экономических группировках.

Метод или методологию проведения исследования. При написании статьи были использованы основные методы общенаучного познания, проведен анализ экспертных мнений и международных баз данных.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье приводится сравнение состояния сектора МСП в латиноамериканском регионе. Автор на конкретных примерах показывает несовершенство политики стимулирования деятельности предприятий и ограниченные возможности для интернационализации латиноамериканских МСП. Особое внимание в работе уделено комплексному подходу стимулирования внешнеторговой деятельности МСП и его реализации правительствами исследуемых государств.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы соответствующими государственными органами при разработке программ стимулирования интернационализации МСП.

Выводы согласно статье. В настоящее время страны Латинской Америки и Карибского бассейна не достигли такого уровня интеграции, при котором разрабатывается единая стратегия развития сектора и политика стимулирования интернационализации МСП. Правительства взяли курс на устранение бедности и повышения уровня жизни посредством организации микропредприятий в отраслях с невысокой добавленной стоимостью. Наряду с этим, проводятся мероприятия по включению МСП в производственно-сбытовые сети крупного бизнеса, поощряя косвенную интернационализацию сектора. Шаги по сближению экономик с развитыми странами увеличат шансы

на интернационализацию МСП. Этому будут способствовать емкий внешний рынок, ПИИ и сопутствующее создание поддерживающих конкурентоспособных производств среди МСП, а также финансовая помощь со стороны региональных фондов.

Ключевые слова: Малые и средние предприятия, интернационализация, интеграция, взаимная торговля, страны Латинской Америки и Карибского бассейна.

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ І КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ

Чепик І. М.

Актуальність теми дослідження. У статті розглядаються питання зовнішньоекономічної діяльності малих і середніх підприємств (МСП) в латиноамериканському регіоні в умовах економічної інтеграції.

Постановка проблеми. Особливо вразлива діяльність МСП в разі інтеграції в торговий блок, відкритті внутрішнього ринку і збільшення конкуренції з боку іноземних компаній. Даний аспект вимагає додаткового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіоналізації та інтеграції вивчали вчені-економісти Я. Вайнер, Б. Баласса, Р. Купер. Особливу увагу приділяли малому бізнесу і міжнародного підприємництва автори Ф. Вайдершайм-Пол, Ж. Йохансон, П. Макдугалл, А. Данильченко, Д. Калінін.

Постановка завдання, цілі дослідження. Метою статті є узагальнення інформації про зовнішньоекономічні зв'язки малого бізнесу, а також напрямки зі стимулювання інтернаціоналізації в латиноамериканських економічних угрупованнях.

Методологія проведення дослідження. При написанні статті були використані основні методи загальнонаукового пізнання, проведено аналіз експертних думок і міжнародних баз даних.

Виклад основного матеріалу. У статті наводиться порівняння стану сектора МСП в латиноамериканському регіоні. Автор на конкретних прикладах показує недосконалість політики стимулювання діяльності підприємств і обмежені можливості для інтернаціоналізації латиноамериканських МСП. Особлива увага в роботі приділена комплексному підходу стимулювання зовнішньоторговельної діяльності МСП і його реалізації урядами досліджуваних держав.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані відповідними державними органами при розробці програм стимулювання інтернаціоналізації МСП.

Висновки відповідно до статті. В даний час країни Латинської Америки і Карибського басейну не досягли такого рівня інтеграції, при якому розробляється єдина стратегія розвитку сектора і політика стимулювання інтернаціоналізації МСП. Уряди взяли курс на усунення бідності та підвищення рівня життя за допомогою організації мікропідприємств в галузях з невисокою доданою вартістю. Поряд з цим, проводяться заходи щодо включення МСП в виробничо-збутові мережі крупного бізнесу, заохочуючи непряму інтернаціоналізацію сектора. Кроки по зближенню економік з розвиненими країнами збільшать шанси на інтернаціоналізацію МСП. Цьому сприятимуть ємний зовнішній ринок, ПІІ і супутнє створення підтримуючих конкурентоспроможних виробництв серед МСП, а також фінансова допомога з боку регіональних фондів.

Ключові слова: малі та середні підприємства, інтернаціоналізація, інтеграція, взаємна торгівля, країни Латинської Америки і Карибського басейну.

SOME ASPECTS OF INTERNATIONALIZATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN REGION

Chepik Ina

Relevance of the research topic. The article discusses the foreign trade of small and medium enterprises (SMEs) in the Latin American region in the context of economic integration.

Formulation of the problem. The SMEs are particularly vulnerable if the country integrates into the trade block, opens up the domestic market and is subject to competition from foreign companies. This aspect requires further study.

Analysis of recent research and publications. The issues of regionalization and integration were studied by the economists J. Weiner, B. Balassa, R. Cooper. A special attention was paid to small business and international entrepreneurship by the authors F. Weidersheim-Paul, J. Johanson, P. MacDougall, A. Danilchenko and D. Kalinin.

Problem statement, research objectives. The purpose of the article is to summarize information about SMEs foreign economic relations, as well as directions to encourage internationalization in the Latin American trading blocks.

Research methodology. When writing the article, the basic methods of general scientific study were used, an analysis of expert opinions and international databases was carried out.

Presentation of the main research material (results of work). The article compares the state of the SME sector in the Latin American region. The author shows the imperfection of the support policy for enterprises and the limited opportunities for the internationalization of Latin American SMEs. It discusses the integrated approach to encourage the SMEs foreign trade and its implementation by the given governments.

The field of the results application. The results of the study can be used by the relevant government agencies in developing support programs for SMEs internationalization.

Conclusions according to the article. *Currently Latin America and the Caribbean's have not reached a level of integration at which a unified sector development strategy and a support policy for SMEs internationalization are being developed. The governments have embarked on poverty alleviation issue and raising living standards through creating microenterprises in low value-added industries. Along with this, the measures are being taken to include SMEs in the supply chains of large businesses, encouraging the indirect internationalization of the sector. Integration with the developed countries will increase the chances of SMEs internationalizing. It will be facilitated by a vast foreign market, FDI and the establishment of supporting competitive industries among SMEs, as well as financial assistance from the regional funds.*

Keywords: *Small and medium enterprises, internationalization, integration, mutual trade, countries of Latin America and the Caribbean Region.*

JEL Classification: *F14, L26, N86*

В ведущих странах мира малые и средние предприятия (МСП) играют важную роль в развитии экономики и повышении уровня благосостояния нации. В развивающихся странах малый бизнес является формой борьбы с бедностью, обеспечивая занятость населения. Хозяйственная деятельность МСП крайне уязвима к любым проявлениям нестабильности, а также изменениям в экономической и политической сфере, как к процессу экономической интеграции. Поэтому вопросы развития и поддержки МСП в условиях сближения экономик стоят на повестке дня многих региональных блоков.

В статье рассматривается внешнеторговая деятельность МСП стран Латинской Америки и Карибского бассейна, влияние экономической интеграции на процесс интернационализации сектора и особенности проводимой политики в отношении МСП. Целью статьи является обобщение информации о внешнеэкономических связях малого бизнеса, а также направления по стимулированию интернационализации в латиноамериканских экономических группировках Тихоокеанский Альянс 2011 г. (Чили, Мексика, Колумбия и Перу) и МЕРКОСУР 1991 г. (Аргентина, Боливия, Уругвай, Парагвай). Регион интересен для исследования, поскольку, как и в европейской интеграции, сближение национальных хозяйств идет при первоочередной роли правительств этих государств. При написании статьи были использованы основные методы общенаучного познания, проведен анализ экспертных мнений и международных баз данных.

Проблемы регионализации и интеграции изучали ученые-экономисты Я. Вайнер, Дж. Мид, Р. Липсей, Б. Баласса, Р. Купер. Теоретической основой для становления направлений в изучении процесса интернационализации послужили работы Р. Вернона, Дж. Даннинга, Р. Коуза, М. Портера. Особое внимание уделяли малому бизнесу и международному предпринимательству авторы Ф. Вайдершайм-Пол, Ж. Йохансон, П. Макдугалл и Б. Овьятт, А. Данильченко, Д. Калинин.

Интернационализация благоприятно влияет на деятельность МСП, за счет увеличения производительности труда, роста квалификации сотрудников, внедрения инноваций, др. В случае отсутствия средств и компетенций для внешнеторговых операций, МСП может включаться в косвенную интернационализацию. Отношения МСП и крупного бизнеса тогда принимают различные формы: например, схемы партнерства – временные соглашения о консорциумах, создание групп продаж, экспортные оптовые компании (market operators), субподрядные системы, а также участие в цепочках создания добавленной стоимости (ЦСДС) путем заключения соглашений о совместном предприятии, лицензировании и передаче технологий, о коммерческом сотрудничестве (франчайзинге) или лизинге. Импорт способствует внутринаправленной интернационализации МСП, поскольку компании получают доступ к промежуточным товарам и услугам по более конкурентным ценам.

В экономической литературе не существует весомых исследований, показывающих, что региональная интеграция предпочтительнее «глобальной» интеграции в мировую экономику¹ для целей обеспечения экономического роста или уменьшения отрицательных тенденций в экономике. Тем не менее, интеграционные объединения позволяют расширить рынок сбыта и увеличивают взаимную торговлю стран-участниц, стимулируют организацию звеньев ЦСДС из локальных предприятий на территории экономического блока. Если интеграция подразумевает сотрудничество с развитыми странами, то это дает стимул инновационному развитию развивающихся партнеров через трансферы технологий и наукоемкий импорт.

По различным оценкам, внутрирегиональная торговля составляет 45% от общего показателя мировой торговли [1], как показано на рисунке 1.

Преимущества интеграции стремятся использовать страны Латинской Америки – к 2018 г. каждая латиноамериканская страна заключила как минимум 10 преференциальных торговых соглашений с другими странами региона.

Экспорт в рамках латиноамериканского блока составляет 20% от валового экспорта стран, тогда как аналогичные показатели Европейского союза или Юго-Восточной Азии достигают 50-60% [2]. В разрезе сектора МСП взаимная торговля увеличивается в 2-3 раза (известны объемы экспорта МСП Аргентины – до 64%, Коста-Рики – 47%, МСП Бразилии – 25%) [3], что объясняется «географической» и «психологической» близостью партнеров в регионе. Однако представляется сложным количественно описать динамику интернационализации МСП, а также влияние экономического блока на развитие сектора. Только некоторые страны ведут регулярный учет деятельности сектора и, более того, по-разному трактуют МСП (в рамках

¹ Открытие локальной экономики мировому рынку

одной экономики могут использоваться два подхода: для статистических институтов – критерий численности, для программ развития бизнеса – критерии годового оборота, экспорта, активов).

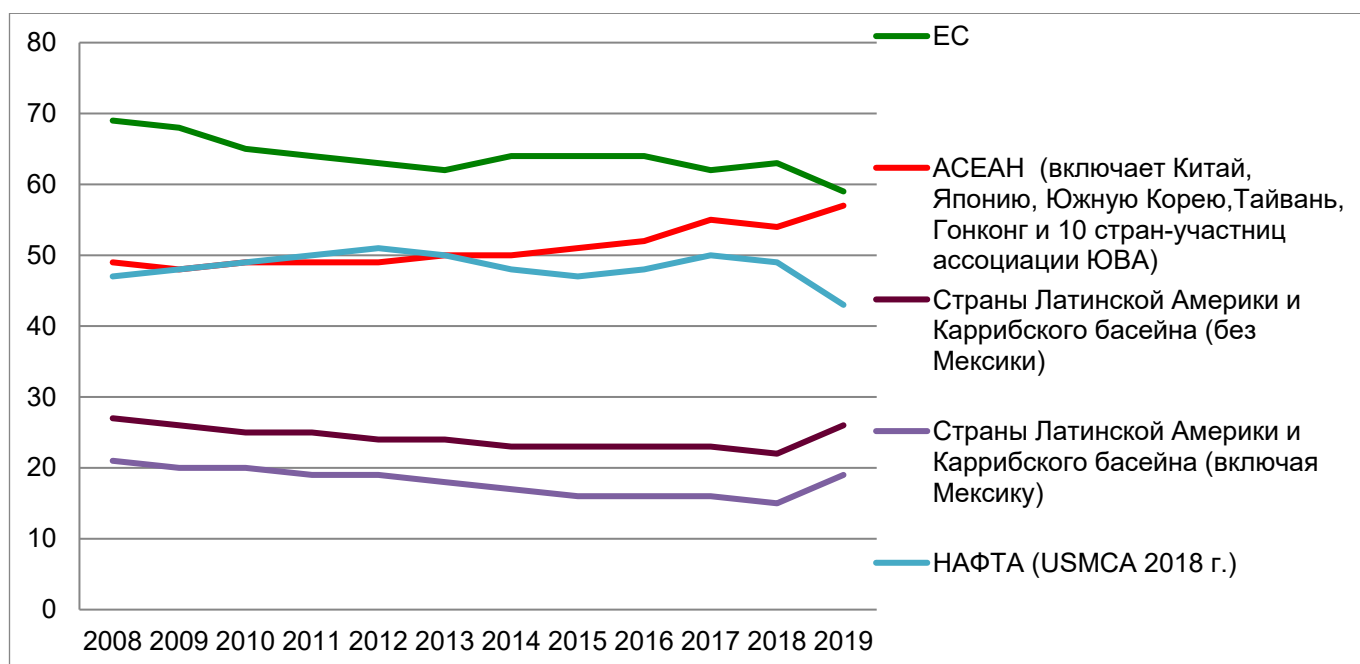

Рисунок 1. Динамика внутрірегіонального експорту в валовому товарному експорті інтеграційних об'єднань за 2008-2019 гг., %.

Примечание: собственная разработка на основе [1].

Важными рынками сбыта МСП остаются США и Канада (18-21%)², контрагенты в которых являются звеньями ЦСДС, а также страны ЮВА (9-18%), экспорт в который увеличился в 5 раз за последние годы [3]. В связи с ростом последнего рынка и усилением конкуренции со стороны китайских производителей, в экспортной корзине Латиноамериканских стран произошло увеличение сырьевых позиций одновременно с уменьшением промышленных товаров, которые были вытеснены как в регионе, так и на рынках третьих стран, в частности США.

Поскольку основными игроками на внешних рынках остаются государственные предприятия в добывающих отраслях промышленности (Pemex, Ecorpetrol и Codelco), многонациональные региональные компании, часто называемые «Multilatinas» (Cemex, Femsa, Grupo Alfa, Grupo Mexico, Peñoles) и ТНК, базирующиеся в странах Латинской Америки (Volkswagen Mexico и Chrysler Mexico), доля МСП в валовом экспорте региона упала и не превышает 5-14%. Показатель варьируется в зависимости от страны и размера компании. Такое положение характерно для большинства стран региона, при котором 1% хозяйствующих субъектов от общего числа экспортеров поставляют свыше 70% от общего объема экспорта: в Бразилии – 75,8%, Парагвай – 89,7%, Мексика – 73,3%; для сравнения, этот показатель в ЕС составляет 47%. Основными статьями экспорта МСП стали товары сельского хозяйства – 17% (кофе, фрукты, кардамон), текстиль (9%), изделия из пластика, резины (9%) и металла (10%) [3].

Кроме того, между МСП и крупным бизнесом существует большая разница в производительности труда (3-36% от показателя большой компании, в сравнении со среднеевропейским в 42-75% [2]), что отрицательно сказывается на международной конкурентоспособности товаров и услуг МСП. Более половины предприятий из данной группы экспортирует один товар одному контрагенту. Низкие показатели интернационализации связаны с такими неблагоприятными факторами, как бедная торговая инфраструктура, сложная логистика, неэффективные процедуры торговли и программы поддержки, инициированные 2-3 года назад.

Несмотря на годы стагнации и экономического спада, макроэкономические показатели региона свидетельствуют о поступательном развитии малых форм предпринимательства. Доля МСП в производстве ВВП составляет 30%, что в 1,5 раза больше соответствующих показателей в Беларуси (около 20% ВВП), однако в 2 раза меньше среднего европейского индикатора в 50-60%. Около 60% населения региона заняты в малом бизнесе [2].

К сектору МСП относят 99,5% от общего количества зарегистрированных предприятий, причем 9 из 10 классифицируются как микропредприятия, зачастую создаваемые беднейшим слоем населения. Для таких предприятий характерна неформальная занятость, низкий уровень человеческого капитала, ограниченный доступ к внешнему финансированию, отсутствие интернационализации, высокая трудоемкость деятельности,

² Для предприятий Мексики показатель достигает 80 % ввиду высокой концентрации звеньев американских ЦСДС

примитивные технологии и др. Высокие показатели плотности МСП, количество занятых в секторе и небольшой вклад в региональную добавленную стоимость доказывают проблему низкой производительности латиноамериканских МСП и, как следствие, неконкурентоспособность на внешних рынках.

С другой стороны, существуют также быстрорастущие МСП, использующие инновации для производства и оказания услуг, конкурентные на внешних рынках, начинающие интернационализацию в течение 5 лет с момента основания компании. Эта неоднородность в секторе МСП стран Латинской Америки требует выбора дифференцированного подхода и инструментов поддержки.

Следует отметить, что результаты проводимой политики в отношении МСП должным образом не контролируются, а также не организован мониторинг за ходом реализации мер поддержки латиноамериканских МСП (исполнители ограничиваются опросами удовлетворенности предпринимателей и анализом деловых возможностей)³.

Ввиду сложившейся ситуации в секторе МСП, положительное влияние на процесс интернационализации МСП может оказать комплексная политика, разработанная для адаптации сектора к региональной интеграции: а) применение концепции «интегрированной торговли», в которой существует взаимосвязь между движением конечной и промежуточной продукции, услуг, интеллектуальной собственности и инвестиций; б) облегчение доступа на внутренний рынок средств производства и промежуточных товаров, а также обеспечение преференциального доступа для экспорта МСП на ключевые зарубежные рынки; в) содействие включению МСП в глобальные/региональные ЦСДС; г) стремление снять торговые барьеры для интернационализации МСП (неэффективная инфраструктура, формальные программы поддержки, бизнес среда и др.) и эффективная политики стимулирования хозяйственной деятельности.

а) Страны Латинской Америки, признавая взаимосвязь и значимость экспорта, инвестиций и торговли интеллектуальной собственностью, вводят тарифные и нетарифные ограничения на импорт более качественных компонентов и сырья, необходимых для повышения конкурентоспособности экспорта. Каждая страна блока оставляет за собой право вводить тарифные изъятия и ограничения в отношении стран-партнеров и третьих стран. Эффект нетарифных ограничений в рамках взаимной торговли МЕРКОСУР равен ставке таможенной пошлины в 53,4% [4].

Отдав предпочтение политике протекционизма, нежели либерализации торговли, государства ввели строгие требования к локализации производства для участия в программах поддержки, поставили цель развития полных производственных цепочек внутри региона [5]. Единый тариф МЕРКОСУР в среднем составляет 14,1% для несельскохозяйственной и 10,2% для сельскохозяйственной продукции, на некоторые позиции тарифная ставка достигает 35%. Согласно отчету Всемирного Банка, многие латиноамериканские страны занимают последние строчки в списке по бремени регулирования, наличию дублирующих, произвольных и дискриминационных нормативов (например, ведущая экономика региона – Бразилия разместилась на 137 из 138 стран, опережая только Венесуэлу). В результате подобной внешнеторговой политики, доля сырьевого экспорта за последние 12 лет увеличилась с 19,9% до 37,7%, а экспорт высоко- и среднетехнологичной продукции упал с 7% до 5,2% и с 22,8% до 16%, соответственно [5]. Подобная структура национального хозяйства не стимулирует развитие поддерживающих производств МСП.

Напротив, следуя концепции «интегрированной торговли» необходимо содействовать как экспорту, так и импорту конкурентоспособных промежуточных технологий и наукоемкой продукции, оказывать помощь в интернационализации МСП, которые стремятся увеличить внутреннюю добавленную стоимость. Необходимо отвести особую роль взаимной торговле интеллектуальной собственностью. На практике, речь идет о межрегиональных соглашениях о науке, технологиях и инновациях, а также о поддержке и привлечении в регион центров исследований и разработок (R&D) иностранных компаний.

б) Чтобы обеспечить преференциальный доступ МСП на рынок, в мировой практике применяются региональные программы сертификации и внедрения единых стандартов продукции и процессов. Центры содействия интернационализации помогают адаптировать товары / услуги к внешнему спросу и содействуют продвижению / поиску каналов сбыта в странах-партнерах.

в) Остро стоит вопрос включения МСП в региональные ЦСДС, а также локальные производственные сети. В связи с особенностью рынка (доминирование крупного бизнеса, стандартизированная хозяйственная деятельность с низкой добавленной стоимостью, не требующая высокой квалификации персонала, инновационных разработок или сложной технической оснащенности), латиноамериканские МСП вынуждены конкурировать с большими производственными объединениями и коммерческими структурами на внутреннем и внешнем рынках.

Европейские МСП, напротив, сотрудничают друг с другом в рамках деловых сетей, являются сегментами цепочек национальных и иностранных компаний и не конкурируют с массовым производством, поскольку занимают узкие ниши рынка, зачастую связанные с обслуживанием, установкой и др. Малый бизнес поставляет кастомизированную продукцию или услугу в соответствии с требованиями клиентов, и эффект «экономии от масштаба» уступает другим преимуществам, таким как адаптивность к новым условиям

³ Исключение составили Служба продвижения внешней торговли при правительстве Коста-Рики, Министерство труда, занятости и социального обеспечения Аргентины и Национальный институт статистики и переписи Эквадора, Министерство труда Бразилии.

и близость к партнеру, наличие высокой технической и деловой квалификации менеджмента МСП, склонность к инновациям. Подобными характеристиками многие латиноамериканские МСП не владеют. В частности, микропредприятия не в состоянии активно включаться в цепочки с продукцией большей добавленной стоимости. Ввиду этого, политика стран направлена на поддержку малого и среднего бизнеса, который при определенных условиях интегрируется в ЦСДС.

Многие экономисты полагают, что развитию региональных ЦСДС может способствовать объединение ведущих интеграционных блоков и создание общерегиональной зоны свободной торговли в Латинской Америке и Карибском бассейне, возобновление переговоров с США⁴ с подписанием соглашения о Зоне свободной торговли Северной и Южной Америки.

г) Страны-участницы ведут работу по углублению интеграции и снятию барьеров для внешнеэкономической деятельности предприятий. Успехом завершились переговоры МЕРКОСУР и ЕС (в настоящее время 14-18% экспорта латиноамериканских МСП) [3]. Благодаря заключенному в 2019 г. торговому соглашению, ожидается рост внешнеторгового оборота ввиду упразднения до 92% импортных тарифов на продукцию, экспортируемую латиноамериканскими МСП.

В исследуемых блоках не разработан единый документ, регламентирующий деятельность МСП и государственных институтов по отношению к ним. Правительства государств реализуют собственные меры поддержки МСП как с участием международных финансовых организаций (например, Межамериканского банка развития), так и локальных институтов (банки, государственные фонды и национальный крупный бизнес). В программах акцент делается не на развитии прямого экспорта, а преимущественно на косвенной интернационализации через интеграцию в региональные ЦСДС. Например, путем внедрения программы «специальных поставщиков из МСП» для крупного частного бизнеса и государственных корпораций; или создания производственных агломератов и кластеров МСП, которые впоследствии коллективно поставляют конкурентоспособную продукцию на внешние рынки [7].

На территории континента существуют другие региональные соглашения, с разной степенью реализации⁵. Страны субрегиональных блоков с небольшими экономиками (например, совокупный ВВП восьми стран-участниц Центральноамериканской системы интеграции равен ВВП Колумбии), понимают свою уязвимость в регионе и выступили с совместной инициативой создать Региональный центр содействия МСП (CENPROMYPE) [7]. Этот институт служит для координации государственных и частных усилий по стимулированию экспорта МСП, а в будущем может стать действующим инструментом для региональной интеграции и помощи предприятий малых форм собственности. Деятельность центра описывается общими декларативными фразами.

Исследование бизнес-среды и инструментов поддержки МСП позволяет сделать вывод, что в связи с неоднородностью сектора, основной целью правительств стран является стимулирование предпринимательства, а не в частности процесса интернационализации МСП. Применяется «вертикальный» и «горизонтальный» подходы к оказанию помощи МСП: первый предусматривает программы кредитования, специальных гарантий, фискальных льгот, обучения, консультаций по созданию ассоциаций и технической помощи всем отвечающим требованиям МСП, а второй – предприятий определенных отраслей экономики (фармацевтической, химической, ИТ). Наиболее активны в этом направлении – Аргентина (кредитные линии на инвестиции МСП), Чили (невозвратные фонды) и Бразилия (специальный налоговый режим) [6].

Интеграция в торговые блоки благоприятно влияет на деятельность малых и средних предприятий при условии целенаправленной политики, смягчающей отрицательные эффекты переходного периода. В настоящее время страны Латинской Америки и Карибского бассейна не достигли такого уровня интеграции, при котором разрабатывается единая стратегия развития сектора и политика стимулирования интернационализации МСП. Правительства государств взяли курс на устранение бедности и повышения уровня жизни посредством организации микропредприятий в отраслях с невысокой добавленной стоимостью. Наряду с этим, проводятся мероприятия по включению малых и средних предприятий в производственно-сбытовые сети крупного бизнеса, поощряя косвенную интернационализацию сектора. Шаги по сближению экономик с развитыми странами увеличат шансы на интернационализацию МСП. Этому будут способствовать емкий внешний рынок, ПИИ и сопутствующее создание поддерживающих конкурентоспособных производств среди МСП, а также финансовая помощь со стороны региональных фондов.

Список используемых источников

1. *Trade Statistics For International Business Development*. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS
2. *Latin America and the Caribbean 2019: Policies for Competitive SMEs in the Pacific Alliance and Participating South American countries*. Paris, 2019. 540 p.
3. *Urmeneta R. Dinámica de las empresas exportadoras en América Latina. Documento de Proyecto Cepal*. 2016. 86 p.

⁴ Free Trade Area of the Americas (FTAA).

⁵ 4 таможенных союза (МЕРКОСУР, КАРИКОМ, Андское сообщество наций и Центральноамериканская интеграционная система (ЦАИС) и 1 заявленная зона свободной торговли – Тихоокеанский альянс.

4. Rübler J. *Estimating importer-specific ad valorem equivalents of non-tariff measures*. Working Paper. Vienna, 2016. № 129. P.8-10.
5. Martins S. *Brazil in the Twenty-First-Century International Trade: Challenges and Opportunities*. URL: <https://www.intechopen.com/books/international-trade-on-the-brink-of-change/brazil-in-the-twenty-first-century-international-trade-challenges-and-opportunities>
6. Dini M. *Mipymes en América Latina: un frágil desempeño y nuevos desafíos para las políticas de foment*. Documentos de Proyectos (LC/TS.2018/75) de CEPAL. Santiago, 2018. 560 p.
7. Monge-González R. *Innovar para la exportación en las pymes de Centroamérica y la República Dominicana*. Documentos de Proyectos (LC/TS.2019/97) de CEPAL. Santiago, 2019. 110 p.

References

1. *Trade Statistics For International Business Development*. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS
2. *Latin America and the Caribbean 2019: Policies for Competitive SMEs in the Pacific Alliance and Participating South American countries*. Paris, 2019. 540 p.
3. Urmeneta, R. (2016). *Dinámica de las empresas exportadoras en América Latina*. Documento de Proyecto Cepal. 86 p.
4. Rübler, J. (2016). *Estimating importer-specific ad valorem equivalents of non-tariff measures*. Working Paper. Vienna, № 129. P. 8-10.
5. Martins, S. (2017). *Brazil in the Twenty-First-Century International Trade: Challenges and Opportunities*. URL: <https://www.intechopen.com/books/international-trade-on-the-brink-of-change/brazil-in-the-twenty-first-century-international-trade-challenges-and-opportunities>
6. Dini, M. (2018). *Mipymes en América Latina: un frágil desempeño y nuevos desafíos para las políticas de foment*. Documentos de Proyectos (LC/TS.2018/75) de CEPAL. Santiago, 560 p.
7. Monge-González, R. (2019). *Innovar para la exportación en las pymes de Centroamérica y la República Dominicana*. Documentos de Proyectos (LC/TS.2019/97) de CEPAL. Santiago, 110 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Чепик Інна Миколаївна, м.ек.н, аспірант кафедри міжнародного бізнесу
Білоруський державний економічний університет
220070, Республіка Білорусь
e-mail: ichepik@yahoo.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Чепик Инна Николаевна, м.эк.н, аспирант кафедры международного бизнеса
Белорусский государственный экономический университет
220070, Республика Беларусь
e-mail: ichepik@yahoo.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Chepik Ina, M.Sc., PhD Student of International Business Department
Belarusian State University of Economics
220070, Republic of Belarus
e-mail: ichepik@yahoo.com

Рецензент: **Турбан Галина Владимировна**, заведующий кафедрой международного бизнеса, УО «Белорусский государственный экономический университет», к. эк.н., доцент.

УДК 334.752: [338.23:330.34]

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-136-143>

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СПІЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СПЕЦИФІЧНОЇ ФОРМИ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Чернявська І. М.

Метою дослідження є аналіз спільного підприємництва як специфічної форми трансферу технологій з урахуванням сучасних стратегічних орієнтирів вітчизняних підприємств.

Методологічна основа. Базою для аналізу слугували наукові праці вітчизняних та іноземних вчених щодо зазначеної проблематики. Теоретико-методологічною основою роботи є сукупність принципів і методів наукового дослідження: принцип систематизації й теоретичного узагальнення, методи структурно-функціонального та порівняльного аналізу.

Результаті роботи. Проаналізовано та визначено сутність й характер спільного підприємництва як форми міжнародного науково-технічного співробітництва у рамках технологічних платформ; досліджено та удосконалено типологізацію здійснення спільного підприємництва; запропоновано модель механізму вибору ефективної форми спільного підприємництва.

Практична цінність статті. Реалізація механізму вибору ефективної форми спільного підприємництва, що розроблено в цьому дослідженні, може мати корисний ефект, що призведе до підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Висновки. В цьому дослідженні актуалізовано проблему вибору форм спільного підприємництва в процесі трансферу технологій та проаналізовано низку факторів взаємодії між підприємствами. Проведене дослідження дозволяє відзначити те, що розвиток міжфірмових стосунків є характерною рисою сучасної світової й вітчизняної економіки. Аналіз свідчить, що успіх і ефективність співпраці залежить від форми спільного підприємництва.

Ключові слова: трансфер технологій, спільне підприємництво, спільне підприємство, консорціум, стратегічний альянс, конкурентоспроможність підприємства.

КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ СОВМЕСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ФОРМЫ ТРАНСФЕРА ТЕХНОЛОГИЙ

Чернявская И. М.

Цель статьи. Целью исследования является анализ совместного предпринимательства как специфической формы трансфера технологий с учетом современных стратегических ориентиров отечественных предприятий.

Методологическая основа. Базой для анализа послужили научные труды отечественных и зарубежных ученых по данной проблематике. Теоретико-методологической основой работы является совокупность принципов и методов научного исследования: принцип систематизации и теоретического обобщения, методы структурно-функционального и сравнительного анализа.

Результаты работы. Проанализированы и определены сущность и характер совместного предпринимательства как формы международного научно-технического сотрудничества в рамках технологических платформ; исследована и усовершенствована типологизация осуществления совместного предпринимательства; предложена модель механизма выбора эффективной формы совместного предпринимательства.

Практическая ценность статьи. Реализация механизма выбора эффективной формы совместного предпринимательства, разработанного в этом исследовании, может иметь положительный эффект, что приведет к повышению уровня конкурентоспособности отечественных предприятий.

Выводы. В этом исследовании актуализирована проблема выбора форм совместного предпринимательства в процессе трансфера технологий и проанализированы факторы взаимодействия между предприятиями. Проведенное исследование позволяет отметить, что развитие межфирменных отношений является характерной чертой современной мировой и отечественной экономики. Анализ показывает, что успех и эффективность сотрудничества зависит от выбранной формы совместного предпринимательства.

Ключевые слова: трансфер технологий, совместное предпринимательство, совместное предприятие, консорциум, стратегический альянс, конкурентоспособность предприятия.

THE CONCEPT OF DEVELOPING JOINT ENTREPRENEURSHIP AS A SPECIFIC FORM OF TECHNOLOGY TRANSFER

Chernyavs'ka Iryna

The purpose of the article. The purpose of the study is to analyze joint entrepreneurship as a specific form of technology transfer, taking into account modern strategic goals of domestic enterprises.

Methodology. The article relies on scientific research in this area by domestic and foreign scholars. Theoretical and methodological foundations of the article are a set of principles and methods of scientific research: the principle of systematization and theoretical generalization, methods of structural and functional as well as of comparative analysis.

Results. The article analyzes and defines the essence and nature of joint venture as a form of international scientific and technological cooperation within technological platforms; it reviews and improves the mapping of joint venture implementation; the article suggests a model of selection mechanism for effective form of joint venture.

Practical implications. The implementation of the mechanism for selecting an effective form of joint venture, developed in this study, can potentially yield good results and improve the level of competitiveness of domestic enterprises.

Value (originality). This study emphasizes the problem of selecting forms of joint entrepreneurship in the process of technology transfer and analyzes a number of factors of interaction between enterprises. The conducted research shows that the development of inter-company relations is a characteristic feature of modern global and domestic economy. The analysis shows that the success and effectiveness of cooperation depends on the form of joint venture.

Key words: *technology transfer, joint entrepreneurship, joint venture, consortium, strategic alliance, enterprise competitiveness*

JEL Classification: *D23; F23; L24; L26*

Постановка проблеми. Розвиток інноваційної діяльності та поширення інтеграційних процесів призводять до активізації процесів трансферу технологій. Тому особлива увага дослідників останніми роками прикута до використання спільного підприємництва у межах бізнес-стратегій підприємств. Спільне підприємництво застосовується досить давно, воно добре вивчено, детально пропрацьовано юридичний бік, схеми потоків фінансових, матеріальних, інформаційних ресурсів, але характер та форми, у яких воно представлено, з часом суттєво змінюються. У теперішній час застосування спільного підприємництва дозволяє підприємствам швидко інтегруватися до привабливих для них країн і тим самим розширити можливість трансферу технологій. Спільна підприємницька діяльність потребує від вчених та економічних експертів вивчення факторів ефективності бізнес-стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий вклад в дослідження різноманітних форм трансферу технологій внесли труди Г. О. Андрощук, А. А. Мазаракі, О. Б. Мрихіної, П. Г. Перерви та інших. Проблемам оцінювання перспектив вступу підприємств до партнерського альянсу присвячені дослідження Б. Гаррета, П. Дюссож, Ю. В. Макогона, В. В. Македона та багатьох інших. У своїх наукових працях вони довели, що головним фактором партнерської взаємодії є доцільність вибору партнера. Завдяки їхнім розробкам набули розвитку питання створення спільного підприємництва.

Узагальнюючи результати досліджень вітчизняних та закордонних вчених можливо виділити наступні ключові фактори партнерської взаємодії: вірний вибір іноземних партнерів, які випускають взаємодоповнюючі, а не взаємозамінні продукти; вибір іноземних партнерів з урахуванням їхніх культурних та ментальних особливостей; організація спільної діяльності з партнерами, які мають однаковий доступ до інформації та високий рівень взаємної довіри; можливість створення механізму підтвердження виконання партнерських зобов'язань; швидкий та гнучкий процес підготовки, узгодження й прийняття рішень; вибір партнерів, які здатні адаптуватись до змін та переглядати умови угод щодо виникнення нових обставин [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

На підставі аналізу публікацій зазначених авторів, можна стверджувати, що для визначення форми співпраці необхідно оцінювати низку факторів взаємодії між підприємствами. Проте, недостатньо висвітленими є питання, пов'язані з проблемою вибору найбільш ефективної та перспективної форми спільного підприємництва як форми міжнародного науково-технічного співробітництва у рамках технологічних платформ.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз спільного підприємництва як специфічної форми трансферу технологій з урахуванням сучасних стратегічних орієнтирів вітчизняних підприємств. Досягнення мети відбулося при вирішенні таких завдань: визначення сутності й характеру спільного підприємництва як форми міжнародного науково-технічного співробітництва у рамках технологічних платформ; типологізація здійснення спільного підприємництва; моделювання механізму вибору ефективної форми спільного підприємництва.

Об'єктом дослідження є процес здійснення обміну технологіями в сучасних економічних умовах. Предметом є теоретико-методологічні аспекти вибору форм спільного підприємництва в процесі трансферу технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значною проблемою для підприємств, які потребують трансферу технологій, часто є їх недостатня компетенція щодо купівлі технології, а для розробника – проблема збуту інтелектуального продукту. Однією з найпоширеніших форм трансферу технологій в останні часи стало спільне підприємництво, яке означає відносно тривалу угоду із співробітництва між підприємствами двох або декількох країн, яка передбачає кооперацію у сферах виробництва й торгівлі, науково-технічній, інвестиційній, сервісній тощо [8]. Спільне підприємництво це функціональні структури, які засновані на формальному чи (інколи) неформальному договорі, та які є юридичною чи (інколи) неюридичною особою. Підприємства-засновники здійснюють спільне управління та контроль за їхньою діяльністю.

Найбільш характерні форми спільного підприємництва відображено в табл. 1.

Вважаємо за доцільне визначити мінімальні критерії, які сприяють формуванню спільного підприємництва. Такими критеріями визначимо: спільні цілі діяльності; можливість отримання взаємних вигод; можливість отримання вигод учасників виключно у такий спосіб.

На думку вітчизняних вчених, основними цілями участі у спільному підприємстві є: збільшення прибутку; зміцнення позицій через отримання передової техніки та технологій; збереження гнучкості діяльності (структурна перебудова економіки підприємства, створення сучасної галузевої структури). Відповідно до цілей участі у спільному підприємстві менеджмент підприємства може обрати різні форми трансферу. Отже, будь-яка форма спільного підприємництва не веде до успіху, а лише забезпечує основу його діяльності.

Відповідно до мети дослідження зупинимось на існуючих формах спільного підприємництва [2; 5; 6; 9, 10].

1. Консорціум: добровільне об'єднання між двома або більшою кількістю учасників без створення спільного підприємства. Це, як правило, проекти, в яких співпрацюють підприємства з кількох різних видів діяльності. За подібної форми учасники передають ресурси для спільної діяльності, але не беруть участі у розподілі прибутку. Найчастіше такі об'єднання у подальшому трансформуються у спільні підприємства чи стратегічні альянси з пайовою участю.

2. Акціонерне товариство: створення об'єднання через володіння акціями між, як мінімум, двома юридично та економічно самостійними учасниками. До цієї форми об'єднання не належать організації, які

утворилися в результаті злиття або поглинання, зокрема дочірні підприємства. В умовах більш сильної позиції одного з засновників, формуються взаємозалежні відносини, тому що місцеві підприємства забезпечують легітимність в даній країні, знання особливостей менталітету, місцевого ринку, менеджменту.

Таблиця 1. Різні форми спільного підприємництва

Форми спільного підприємництва	Типи спільного підприємництва	Приклади
Консорціум	фінансового типу	Консорціум ЕЕН-Україна (розбудова міжнародної співпраці та ділового партнерства, сприяння трансферу інноваційних технологій, розвиток дослідницького та інноваційного потенціалу малих та середніх підприємств)
	закриті	
	відкриті	
	спільна участь у реалізації конкретного проекту	
Акціонерне товариство	публічні	Акціонерні товариства «СКФ-Україна», «Агротехніка» (експорт продукції в ЄС)
	приватні	
Спільне (українсько-іноземне) підприємство	спільне виробництво та використання системи розподілу продукції	ПАТ «Спільне українсько-словацьке підприємство» (експорт продукції в ЄС)
	акціонерне	ТОВ «Спільне українсько-американське підприємство з іноземними інвестиціями Трайдент»
	контрактне (договірне)	(будівництво житлових і нежитлових будівель)
	створення корпоративного відділення	ТОВ «Спільне українсько-французьке підприємство з іноземними інвестиціями Основа-солсиф» (виготовлення виробів із бетону для будівництва)
Вільні економічні зони	вільні митні зони	«Закарпаття» «Інтерпорт Ковель» «Курортполіс Трускавець» «Миколаїв» «Порто-франко» «Рені» «Славутич» «Яворів» (спеціальний митний режим, спрощений порядок здійснення ЗТО, постійне чи тимчасове звільнення від оподаткування, адміністративно-процедурні спрощення)
	експортні промислові зони	
Науково-технічні стратегічні альянси	зони зовнішньої торгівлі	(різні форми міжнародної науково-технічної кооперації підприємств, які створюють з метою спільного проведення НДДКР, взаємного обміну виробничим досвідом, розподілу ризику під час проведення НДДКР)
	партнерство у сфері науково-дослідних розробок	
	спільне створення системи розподілу продукції	
	спільне виробництво продукції	
	спільна розробка природних ресурсів	
	обмін ліцензіями	

Джерело: складено автором на основі [9; 10].

3. Спільне підприємство: участь в активах (спільна, але не обов'язково рівна) із створенням нової організації. Це узгоджена діяльність двох та більше партнерів, об'єднаних досягненням єдиної мети, із створенням юридичної особи або без цього створення. Якщо спільне підприємство є юридичною особою, то капітал розподіляється між засновниками, які мають право на отримання прибутку відповідно до розміру вкладу. Засновники спільного підприємства без утворення юридичної особи обмежені виконанням деяких окремих функцій.

4. Вільні економічні зони: певна частина території України, на якій встановлюються й діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування й дії законодавства України. Мета створення вільних економічних зон це залучення іноземних інвестицій, нарощування експорту товарів і послуг, поліпшення розвитку інноваційної діяльності, використання трудового та природного ресурсу, розвитку інфраструктури та прискорення соціально-економічного розвитку країни. Однак функціонування вітчизняних вільних економічних зон більшою мірою виявилось неефективним.

5. Науково-технічні стратегічні альянси: функціональні угоди, коаліції, що ґрунтуються на взаємних потребах, між двома й більше організаціями за спільними науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами, у сфері користування систем сервісу, передачі технологій, спільного виробництва та обміну ліцензіями.

Трансфер технологій є процесом, що сприяє переміщенню та розповсюдженню нових компетенцій. Враховуючи те, що об'єктом трансферу є нова технологія, вибір певної форми трансферу технологій повинен бути чітко обґрунтований менеджментом підприємницької структури. Таким чином, можемо стверджувати, що

основним завданням менеджменту підприємства щодо рішення про об'єднання та інтеграцію є визначення необхідної форми спільного підприємництва. У табл. 2 наведено характеристику форм спільного підприємництва.

Таблиця 2. Порівняльна характеристика основних форм спільного підприємництва

Критерії	Консорціум	Акціонерне товариство	Спільне підприємство	Науково-технічний стратегічний альянс
Юридична самостійність	+	+	+	+
Спільність виробництва	+/-	+	+	-
Розгалуженість напрямів господарської діяльності	-	-	-	-
Централізація сфер діяльності:				
виробництво	-	-	-	+/-
маркетинг	-	+	+	+/-
фінанси та облік	-	-	-	+/-

Умовні позначення:

(+) – збереження, наявність;

(-) – втрата, відсутність, обмеженість;

(+/-) – рівні можливості, необов'язковість.

Джерело: складено автором на основі [6; 9]

На підставі даних табл. 2 можна виявити особливості різних форм спільного підприємництва:

- збереження юридичної самостійності підприємств;
- різні форми спільного підприємництва здійснюють спільну координацію та управління за умови наявності, так і необов'язкової спільної виробничої діяльності;
- різні форми спільного підприємництва створюються на основі об'єднання окремих сторін господарської діяльності;
- різні форми спільного підприємництва мобільні, рухомі, можуть бути учасниками різних об'єднань як з централізацією сфери діяльності, так і децентралізацією сфери діяльності у межах форми.

Задля подальшого узагальнення та цілісності погляду на різні форми спільного підприємництва вважаємо за доцільне звернутися до методологічної сторони проблеми.

Згідно різних концепцій ефективності форм спільного підприємництва дослідники розглядають різні системи базових характеристик, які, в свою чергу, можуть бути складовими механізму вибору найефективнішої форми спільного підприємництва. Так, Л. Г. Федулова [11] вважає за базові характеристики взаємну довіру та взаємні зобов'язання партнерів, внесок кожного в підтримку балансу партнерства. Високий ступінь взаємної довіри та зобов'язань може створити додатний ефект, особливо в довгостроковому проєкті. Група дослідників під керівництвом А. А. Мазаракі [1] до базових характеристик відносять партнерську взаємозалежність, культурну та корпоративну сумісність. Високий рівень взаємозалежності у партнерських відносинах визначається розумінням того, що успіх всіх залежить не тільки від успіху кожного, але й від успішної взаємодії партнерів. Культурна сумісність означає наявність базових цінностей щодо культурних, ментальних, корпоративних особливостей партнерів. Здатність сформувати високий рівень культури співпраці може позитивно відбитися на іміджу, психологічному кліматі, підвищенні рівня партнерської взаємозалежності. Згідно з думкою Спекмана Р. [7] базовими характеристиками ефективної форми спільного підприємництва можна вважати комунікативну свободу, спільне планування, координацію діяльності та контроль за результатами діяльності. Вільна комунікація означає вільний доступ до усіх необхідних джерел інформації: технічної, економічної, частково конфіденційної, комерційної тощо. Спільне планування передбачає не тільки здатність спільно складати різні види планів, але й вчасно коригувати їх. Координація та контроль за результатами найбільш складні процеси, які визначаються виключно певною формою спільного підприємництва.

Узагальнюючи вищесказане відмітимо, що ефективну форму спільного підприємництва дуже складно обрати, урахувавши усі базові характеристики. На рис. 1 представлено базові характеристики для різних форм спільного підприємництва.

Така типологізація може бути корисною для вибору ефективної форми спільного підприємництва. Наприклад, для ефективних консорціумів характерний високий рівень обміну інформацією, висока якість процесів планування та координування.

Проте результати спільної роботи оцінюються окремо. Також для них не є характерним високий ступінь довіри. У спільних підприємствах партнерська взаємодія та сумісність, як правило, на достатньо високому рівні. Оскільки, на відміну від інших форм, спільні підприємства передбачають не тільки участь у спільних проєктах, але й створення нової організації.

Тому й ступінь довіри, а також процеси планування, координації та контролю помірно збалансовані. Специфіка науково-технічних стратегічних альянсів передбачає, що партнерство достатньо надійне, відрізняється високим ступенем довіри, виконанням зобов'язань та високим рівнем культурної сумісності. Для ефективності науково-технічних стратегічних альянсів не є перешкодою невисокий рівень взаємозалежності партнерів, тому що партнери по альянсу разом координують та оцінюють результати спільної діяльності.

Рисунок 1. Характеристики ефективної форми спільного підприємництва

Джерело: [5; 6; 12].

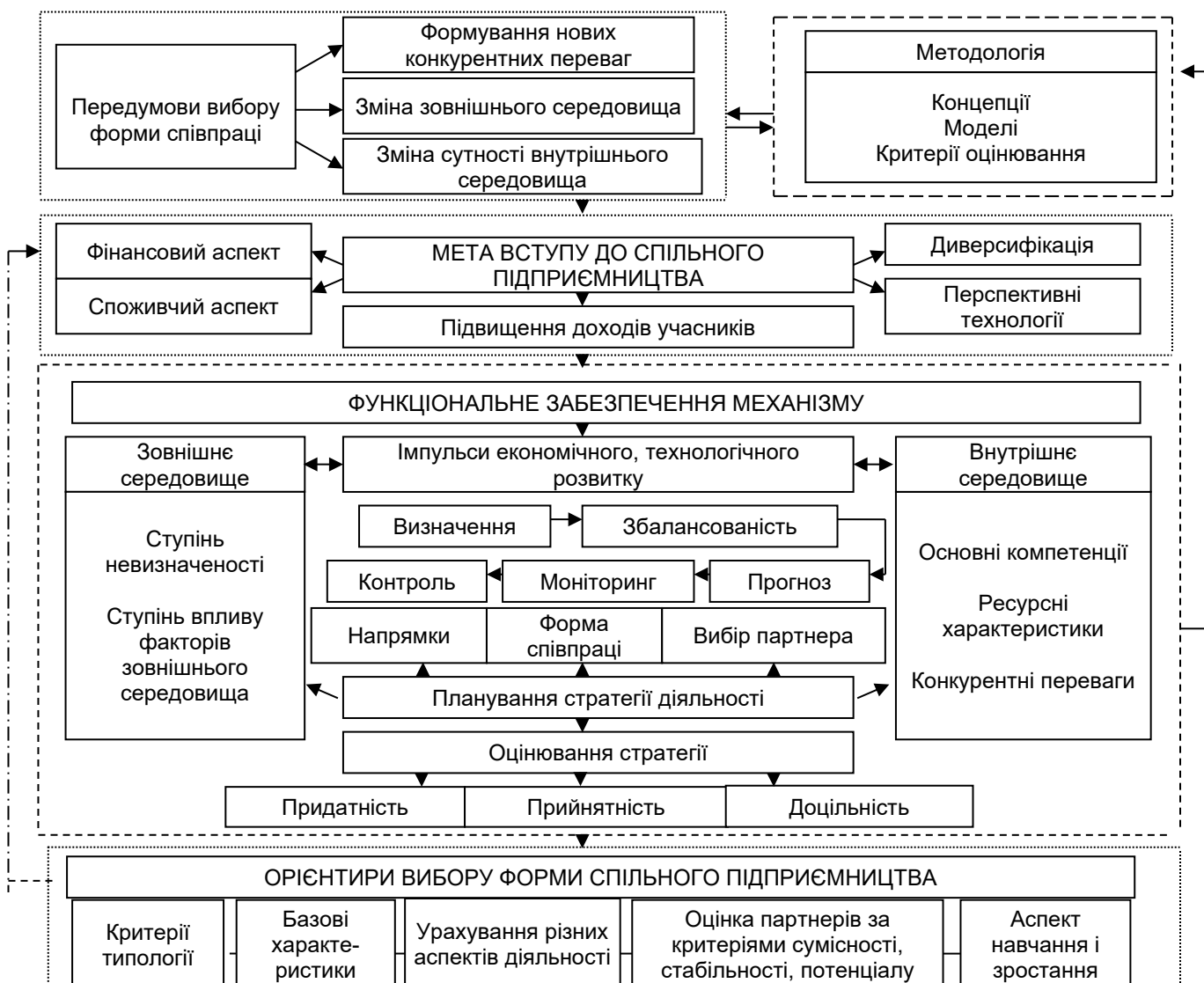

Рисунок 2. Механізм вибору ефективної форми спільного підприємництва

Джерело: складено автором.

На основі представленої типологізації вважаємо за доцільне представити механізм вибору ефективної форми спільного підприємництва, який сприятиме трансферу технологій, підвищення рівня інноваційної діяльності та поширення інтеграційних процесів (рис. 2).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє відзначити те, що розвиток міжфірмових стосунків є характерною рисою сучасної світової й вітчизняної економіки. Наукові дослідження свідчать про те, що одним із основних факторів успіху партнерської взаємодії є доцільність вибору партнера. В цьому дослідженні проаналізовано сутність й характер спільного підприємництва як форми міжнародного науково-технічного співробітництва у рамках технологічних платформ. Аналіз свідчить, що успіх і ефективність співпраці залежить від низки факторів взаємодії між підприємствами. Елементами наукової новизни є, розроблений в цьому дослідженні, механізм вибору ефективної форми спільного підприємництва. Його реалізація може мати корисний ефект, що призведе до підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Список використаних джерел

1. Андрощук Г. О. та ін. *Трансфер технологій : підручник ; за заг. ред. А.А. Мазараки. Київ : КНТЕУ, 2014. 556 с.*
2. Мрихіна О. Б., Висоцький А. Л., Максимів І.-Д. І. *Вибір стратегій цінової політики підприємствами – природними монополістами в умовах інноваційного поступу України. Економічний простір. 2011. №56/1. С. 239–247.*
3. Перерва П. Г. та ін. *Трансфер технологій : монографія. Харків : Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 668 с.*
4. Гаррет Б., Дюссож П. *Стратегические альянсы ; пер. с англ. Москва : ИНФРА-М, 2002. 332 с.*
5. Македон В. В. *Корпоративний контроль як складова інтеграційних процесів компанії. Вісник ДонНУЕТ. Серія «Економічні науки». 2007. № 4 (36). С. 210–216.*
6. Македон В. В. *Міжнародні стратегічні альянси компаній : монографія. Дніпропетровськ : ДУЕП, 2010. 304 с.*
7. Spekman R. E. *Alliance Management : A View from the Past and a Look to the Future. Journal of Management Studies. 1998. Vol. 35. № 6. P. 747–772.*
8. Скриль В. В., Булка І. П. *Спільні підприємства: тенденції та проблеми розвитку. Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». Тернопіль. 2012. №36. С. 115–119.*
9. *Організація та функціонування підприємств з іноземним капіталом. URL: http://zavantag.com/docs/1786/index-625351.html (дата звернення 06.09.2019).*
10. *Економічна енциклопедія : в 3 т. / за ред. С. В. Мочерного. Київ : «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.*
11. Федулова Л. І. *Проектне управління стратегічним розвитком міжнародних технологічних кластерів. Інноваційна економіка. 2016. № 5/6. С. 6–10.*
12. Горбатов В. М. *Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса : монография. Харків : ИД «ИНЖЕК», 2006. 592 с.*

References

1. Mazarak, A. A., Androshchuk, G. O. (2014). *Transfer tekhnologhij : pidruchnyk [Transfer of technologies : manual] Kyiv : KNTEU [in Ukr.].*
2. Mrihina, O. B., Visockij, A. L., Maksimiv, I.-D. I. (2011). *Vybir strateghij cinovoji polityky pidpryjemstvamy – pryrodnyy monopolistamy v umovakh innovacijnogho postupu Ukrainy [Selecting strategy of pricing policy by enterprises – natural monopolists in the context of innovative advancement of Ukraine]. Economic environment, No. 56/1, pp. 239–247 [in Ukr.].*
3. Pererva, P. G. et al. (2012). *Transfer tekhnologhyj : monoghrafyja [Transfer of technologies : monograph]. Kharkiv : Virovets A.P. «Apostrophe» [in Ukr.].*
4. Garrett, B., Dussauge, P. (2002). *Strategicheskije al'yansy [Strategic alliances] / tr. From Eng. Moscow : INFRA-M [in Rus.].*
5. Makedon, V. V. (2007). *Korporatyvnyj kontrolj jak skladova integracijnykh procesiv kompaniji [Corporate monitoring as a constituent of integration processes of an enterprise]. Herald of DonNUET. Series «Economic sciences», No. 4 (36), pp. 210–216 [in Ukr.].*
6. Makedon, V. V. (2010). *Mizhnarodni strategichni alijansy kompanij : monoghrafija [International strategic alliances of an enterprise : monograph]. Dnipropetrovsk : DUAN [in Ukr.].*
7. Spekman, R. E. (1998). *Alliance Management : A View from the Past and a Look to the Future. Journal of Management Studies. Vol. 35. No. 6. pp. 747–772. [in Eng.].*
8. Skril, V. V., Bulka, I. P. (2012). *Spiljni pidpryjemstva: tendenciji ta problemy rozvytku [Joint ventures : trends and challenges in development]. All-Ukrainian research and production journal «Innovative economy». Ternopil, Vol. 36, pp. 115–119*
9. *Orghanizacija ta funkcionuvannja pidpryjemstv z inozemnym kapitalom [Opening and managing enterprises with foreign capital]. URL: http://zavantag.com/docs/1786/index-625351.html. [in Ukr.].*
10. Mocherniy, S. V. (2002). *Ekonomichna encyklopedija : v 3 t. [Economic encyclopedia in 3 v.]. Kyiv : «Academia», Vol. 3 [in Ukr.].*
11. Fedulova, L. I. (2016). *Proektne upravlinnja strategichnym rozvytkom mizhnarodnykh tekhnologichnykh klasteriv [Project management for strategic development of international technological clusters]. Innovative economy, Vol. 5, No. 6, pp. 6–10 [in Ukr.].*

12. Gorbatov, V. M. (2006). *Konkurentosposobnost' i tsikly razvitiya integrirovannykh struktur biznesa : monografiya [Competitiveness and cycles of development in integrated business entities : monograph]. Kharkiv : «INGEK» [in Rus.]*.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Чернявська Ірина Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва

Дніпровський державний технічний університет,

e-mail: eov-eco@ukr.net

orcid. org/0000-0002-2954-1156

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Чернявская Ирина Михайловна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и организации производства

Днепровский государственный технический университет,

e-mail: eov-eco@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Chernyavs'ka Iryna, PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor at Department of Economics and Industry engineering

Dniprovsky State Technical University,

e-mail: eov-eco@ukr.net

УДК 330.8:655.58

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-143-153>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАВНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ

Костик Є. П.

Предметом дослідження є соціально-професійний склад засновників, членів та співробітників видавничих кооперативів, що діяли в УСРР у контексті вивчення проблем економічної історії.

Мета наукового дослідження полягає у дослідженні, через призму економічної історії, соціально-професійного складу засновників, членів та співробітників видавничих кооперативів, що діяли в УСРР.

Методи дослідження. Усі компоненти дослідження базуються на основних принципах – науковості, історизму, об'єктивності, системності, розвитку, пріоритету конкретної істини, плюралізму, а також методах пізнання соціально-економічних процесів суспільного розвитку – аналізу, синтезу, проблемно-хронологічному, порівняльно-аналітичному, археографічному, ретроспективному, статистичному, системного та комплексного підходу.

Методологія проведення роботи. У процесі дослідження означеної проблематики були взяті за основу основні положення: економічної історії та історії економічної думки, праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.

Результати роботи. У контексті означеної проблематики ми дослідили соціально-професійний склад засновників, членів та співробітників видавничих кооперативів, що діяли в УСРР у контексті вивчення проблем економічної історії.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем економічної історії та історії економічної думки, історії видавничої галузі.

Висновки. Отже, система підготовки кадрів для книготоргівельної мережі, зокрема видавничої кооперації, мала певну специфіку. На відміну від програми з підготовки робітників поліграфічного виробництва, у підтримці якої держава брала активну участь, фінансування ж підготовки книгарів, кооперативних видавництв, було повністю позбавлене державної підтримки. У цьому виявилася принципова позиція Радянської держави, що, незважаючи на Нову економічну політику, продовжувала «дивитися» на сферу торгівлі і пов'язану з нею необхідність вивчення кон'юнктури книжкового ринку, як на пережиток капіталізму. Безперечно, що надання кооперації можливості організувати систему підготовки кадрів для книготоргівельної мережі певною мірою активізувало ринкові відносини в республіці, сприяло вивченню специфіки читацького попиту, стимулювало розвиток видавничої діяльності в Україні. Проте мирне співіснування соціалістично-організованого виробництва друкованої продукції і ринкової системи її поширення тривало лише до кінця 20-х років, коли разом з кооперативними видавництвами була одержавлена й система підготовки кадрів для книготоргівлі.

Ключові слова: кооперативні видавництва; організаційне формування кооперативних видавництв; нормативно-правова база; фізичні і юридичні особи; засновники, члени, співробітники; завершена організаційна система; управлінсько-адміністративна вертикаль; підготовка кваліфікованих спеціалістів.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИЗДАТЕЛЬСКИХ КООПЕРАТИВОВ В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ

Костик Е. П.

Предметом исследования является социально-профессиональный состав учредителей, членов и сотрудников издательских кооперативов, действующих в УССР в контексте изучения проблем экономической истории.

Цель научного исследования заключается в исследовании, через призму экономической истории, социально-профессионального состава учредителей, членов и сотрудников издательских кооперативов, действующих в УССР.

Методы исследования. Все компоненты исследования базируются на основных принципах – научности, историзма, объективности, системности, развития, приоритета конкретной истины, плюрализма, а также методах познания социально-экономических процессов общественного развития – анализа, синтеза, проблемно-хронологический, сравнительно-аналитический, археографический, ретроспективный, статистический, системного и комплексного подхода.

Методология проведения работы. В процессе исследования обозначенной проблематики были взяты за основу основные положения: экономической истории и истории экономической мысли, труды отечественных и зарубежных ученых и практиков в указанной сфере.

Результаты работы. В контексте обозначенной проблематики мы исследовали социально-профессиональный состав учредителей, членов и сотрудников издательских кооперативов, действующих в УССР в контексте изучения проблем экономической истории.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем экономической истории и истории экономической мысли, истории издательской отрасли.

Выводы. Итак, система подготовки кадров для книготорговой сети, в частности издательской кооперации, имела определенную специфику. В отличие от программы по подготовке специалистов для полиграфической отрасли, в поддержке которой государство активно участвовало, финансирование же подготовки книжников, кооперативных издательств, было полностью лишено государственной поддержки. В этом проявилась принципиальная позиция Советского государства, что, несмотря на Новую экономическую политику, продолжало «смотреть» на сферу торговли, и связанную с ней необходимость изучения конъюнктуры книжного рынка, как на пережиток капитализма. Бесспорно, что предоставление кооперации возможности организовать систему подготовки кадров для книготорговой сети в определенной степени активизировало рыночные отношения в республике, способствовало изучению специфики читательского спроса, стимулировало развитие издательской деятельности в Украине. Однако мирное сосуществование социалистически-организованного производства печатной продукции и рыночной системы ее распространение продолжалось лишь до конца 20-х годов, когда вместе с кооперативными издательствами была огосударствлена и система подготовки кадров для книготорговли.

Ключевые слова: кооперативные издательства; организационное формирование кооперативных издательств; нормативно-правовая база; физические и юридические лица; учредители, члены, сотрудники; организационная система; управленческо-административная вертикаль; подготовка квалифицированных специалистов.

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF STAFFING PUBLISHING COOPERATIVES IN THE STUDY OF ECONOMIC HISTORY

Kostyk Yevhenii

The subject of research is the socio-professional staff of the founders, members and co-workers of publishing cooperatives operating in the USSR to study the issues of Economic History.

The goal of research is to study with regard to Economic History the socio-professional staff of the founders, members and co-workers of publishing cooperatives operating in the USSR to study the issues of Economic History.

Methods of research. All components of the study are based on fundamental principles – scientific, historicism, objectivity, system, development, priority of concrete verity, pluralism; and also the methods of knowledge of social and economic processes of social development – analysis, synthesis, problem-chronological, comparative analytical, archaeological, retrospective, statistical, a systematic and integrated approach.

Research methodology. In the process of the study, the fundamental principles were based on Economic History and History of Economic Thought, the Ukrainian and foreign scientists' works and experts in this area.

Results of work. In the article, the socio-professional staff of the founders, members and co-workers of publishing cooperatives operating in the USSR to study the issues of Economic History has studied.

The field of application of results. *The results of this research can be applied to study the issues of Economic History and History of Economic Thought, History of the Publishing Industry.*

Conclusions. *Thus, the staff training system for the book-trading network, including the publishing cooperative, had some specific features. Compared to the program to train workers of printing production, where the state took part actively, the financing for the training of booksellers and cooperative publishers was totally devoid of state support. This was the fundamental position of the Soviet state, which, despite the New Economic Policy, continued «to look» at the sphere of trade and the associated need to study the book market, as a relic of capitalism. It is undeniable that giving the cooperative the opportunity to organize a training system for the book-trading network to some extent intensified the market relations in the republic, facilitated the study of the specificity of readers' demand as well as stimulated the development of publishing activity in Ukraine. However, the peaceful coexistence of the socialist-organized production of printed matter and the market system of its proliferation lengthy until the end of the 1920s, when, together with the cooperative publishing houses, a training staff system for the book trade was state-controlled.*

Key words: *cooperative publishing houses; organizational formation of cooperative publishing houses; legal framework; individuals and legal entities; founders, members, co-workers; organizational system; management and administrative vertical; training of qualified professionals.*

JEL Classification: *L13, L16, L23, L50, L73, M10-12, M30, N10, N30.*

Постановка проблеми. Зумовлена розвитком в Україні недержавних видавництв, функціонуванням організаційних форм приватної, акціонерної і кооперативної книготоргівлі, приватизаційними та реприватизаційними процесами в економічному житті суспільства, відтак і необхідністю вивчення історичного досвіду діяльності видавничих кооперативних товариств періоду НЕПу, з'ясування їх специфіки в умовах ринкових відносин. Досить важливою, як з теоретичної так і з практичної сторони, є дослідження соціально-професійного складу засновників, членів та співробітників видавничих кооперативів, адже ці об'єднання посідали вагомe місце в культурно-освітньому житті українського суспільства 1920-х – початку 1930-х рр., а з іншого боку – представляло соціальні форми повсякденної роботи і творчості інтелігенції, уособлювало самодіяльні форми підприємництва населення. Саме організаційні та соціально-економічні підвалини видавництва сприяли певною мірою подоланню безробіття серед освітан і науковців, зменшенню суспільної напруги шляхом лібералізації виробничо-господарської діяльності професійних груп [1, с. 5].

Ступінь дослідження проблеми. Довгий час ця проблема залишалася поза увагою істориків, тому, що містить суперечливі тенденції історичного розвитку тієї епохи. За радянської влади наукова проблема з питань створення кооперативних видавництв не досліджувалася хоча у деяких авторів про неї згадувалося – А. Козаченко, Г. Абрамов, В. Динкевич, Е. Добрий, Л. Гольденберг, А. Подгорнова, Н. Малыхин, Р. Машталіп ті ін. У вітчизняній науковій літературі досить мало робіт, які б висвітлювали діяльність кооперативних видавництв побіжно ці питання вивчалися у працях таких авторів, як Т. Ківшар, С. Бабенко, М. Тимошик, В. Кізюн, Я. Ісаєвич, Є. Костик. Слід зазначити, що дана проблематика продовжує привертати увагу наукового співтовариства, тому є актуальною, адже окремі її аспекти залишаються невирішеним.

Мета наукової статті полягає у дослідженні, через призму економічної історії, соціально-професійного складу засновників, членів та співробітників видавничих кооперативів, що діяли в УСРР у контексті вивчення проблем економічної історії.

Виклад основного матеріалу. Організаційне формування кооперативних видавництв відбувалося згідно нормативно-правовою базою радянської держави, що регламентувала їхню діяльність, впливала на соціальний склад фундаторів і не забувала одночасно про кадри фахівців. В офіційних документах та періодичних виданнях 20-х рр. XX ст. зустрічаються три категорії фізичних осіб, котрі мали безпосереднє відношення до кооперативних видавництв: засновники, члени і співробітники. Вони вирізнялися повноваженнями, правами, обов'язками, функціями.

Членами кооперативних видавництв були фізичні і юридичні особи, тобто, як громадяни УСРР, так і організації: державні, профспілкові, громадські. Їхні права забезпечувалися відповідними законодавчими актами і положеннями статуту. Так, згідно з постановою ВУЦВК «Про право членства у всіх формах кооперації» від 11 липня 1923 р. членами споживчого, сільськогосподарського, промислового, кредитового, позичково-ощадного товариства мали право бути всі громадяни, котрі не втратили своїх прав у судовому порядку обирати та бути обраними [2, арк. 395]. Членами видавництва «Пролетарій» були робітники, селяни, червоноармійці, партійні і безпартійні особи, а також професійні спілки та кооперативні підприємства, різні установи й організації. Уповноваженим членом кооперативного видавництва був кожний, хто відповідав вимогам чинного законодавства, сплатив вступні й пайові внески. Пайщик (член) ставав і співзасновником кооперативного об'єднання, але мав лише один голос, незважаючи на долю паю.

Кооперативні видавництва вирізнялися від інших кооперативних товариств – споживчих чи сільськогосподарських, тим що останні мали завершену організаційну систему і відповідну управлінсько-адміністративну вертикаль. Кооперативні видавництва мали ознаки збутово-торгівельних підприємств, фундаторами яких були як фізичні, так і юридичні особи. Для того, щоб залишити кооператив, варто було написати заяву, яку розглядали правління, рада та ревізійна комісія. Днем виходу визначали 31 грудня звітного року, якщо колишній член кооперативу не відповідав за борги організації, а розрахунок отримував після загальних зборів, на яких заслуховувався звіт про проведену роботу за поточний рік. Вибулому

поверталися його внески до пайового капіталу з урахуванням збитків, що припадали на його долю. Він не мав права на отримання частки основного капіталу або іншого майна кооперативу. Правом голосу на загальних зборах користувалися лише ті члени, які мали не менше 5-ти паїв. Кожен член, котрий мав право голосу, не міг передавати свої паї іншому. Так, видавничий кооператив «Спілка авторів» дотримувався організаційних принципів, передбачених чинним законодавством про кооперацію. Його засновниками були особи, котрі працювали в наукових та культурно-освітніх установах, користувалися виборчим правом, мешкали в Україні та не переслідувалися законом [3, арк. 5]. Кооператив «Наука» організували інваліди, які мали кошти й підтримку від органів соціального забезпечення та страхування, але через фізичні вади не могли виконувати деякі види робіт, тому статутом передбачалося забезпечення найманих робітників – 25% від загальної чисельності членів кооперативного об'єднання.

Фізична особа, котра бажала вступити до товариства «Гарт», подавала заяву, а юридична, окрім заяви, – примірник свого статуту і постанову загальних зборів про вступ. На час вступу сплачували вступний внесок у розмірі 50 копійок. Кожен член відповідав своїми паями у двократному розмірі від вартості паю. Рішення правління могло бути опротестоване загальними зборами. Член товариства, який виходив самостійно або звільнявся, залишався матеріально відповідальним перед товариством до кінця року, якщо заява його про вихід чи постанова про його виключення були подані не пізніше 1 жовтня, хоча за інших обставин відповідальність продовжувалася до 31 грудня наступного року. Вибулим поверталися паї протягом трьох місяців, але після затвердження планів на наступний рік, коли були зроблені всі розрахунки щодо видавництва за минулий рік, а в разі збитків паї заверталися їх власникам з урахуванням відповідної суми на погашення збитків [4, арк. 13].

Питання про членство в кооперативних видавництвах було однією з найважливіших проблем, що викликала запальні дискусії в кооперативних та державних установах. Керуючись постановою ВУЦВК від 11 липня 1923 р., кожен пайщик користувався лише одним правом голосу незважаючи на те, скільки в нього паїв, а також мав право вільного виходу з кооперативу або міг бути звільнений з нього за рішенням членів правління організації. Обов'язком кожного пайщика було по можливості залучення нових членів кооперативу, а також участь у реалізації продукції видавництва. Членами видавництва «Книгоспілка» були союзні організації всіх видів кооперації. Кожен член кооперативу повинен був суворо дотримуватись умов статуту. Члени видавництва користувалися правом вільного вступу та виходу з нього, але для цього необхідно було написати письмову заяву.

У склад членів видавництва «Спілка авторів» входили лише особи, які не мали судимості, їхній віковий ценз становив 18 років і вони працювали в галузі науки, літератури та мистецтва, а також користувалися виборчим правом згідно з Конституцією УСРР та мешкали на території України [5, арк. 5]. Членами видавництва «Наука» були інваліди, котрі мали соціальне забезпечення або страхування, віднесені до всіх груп інвалідності без різниці статі, а також ті, яким виповнилося 18 років і які могли брати участь у роботі товариства своєю особистою працею.

6 вересня 1927 р. Головокооперком затвердив постанову «Про заборону одночасного перебування в кооперативних організаціях подружжю або особам, котрі споєдані між собою родинними зв'язками». Згідно із цією постановою на керівних посадах або в органах управління кооперативних видавництв заборонялося перебувати родичам до «третього коліна» [6, с. 121].

На випадок смерті пайщика видавництва «Каменярь» передавали спадкоємцям його долю, а вступні внески не поверталися. Якщо член кооперативного видавництва «Благо» помирав, то всі його права та обов'язки переходили нащадкам, без права займати виборні посади.

Для функціонування будь-якої організації необхідний висококваліфікований керівний склад. У складі керівників кооперативних видавництв була, переважно, інтелігенція, це люди, котрі мали спільні інтереси або покликання, серед них зустрічаються лікарі, письменники, освітяни, державні службовці тощо. Засновники кооперативних видавництв вирізнялися за соціальним походженням та освітнім рівнем. Так, наприклад, фундатори видавництва «Благо»: А. Ф. Іванов, котрий народився 1891 р., за походженням був росіянином, рідна мова – російська, освіта – загальна, закінчив Харківське художнє училище за спеціальністю кресляр; А. П. Сафронов (1887 р.) – росіянин, рідна мова – російська, соціальне положення – службовець, освіту мав середню; А. Н. Штамер (1891 р.) – єврей, рідна мова – російська, соціальне положення – службовець, освіта середня, спеціальність громадський технік; П. П. Захаров (1880 р.) – росіянин, рідна мова – російська, соціальне положення – службовець, робітник кустар-одинак, селянин-середняк; М. В. Гливенко (1888 р.) – росіянин, рідна мова – російська, соціальний стан – службовець, освіта середня, за спеціальністю архівний працівник [7, арк. 21, 22, 25, 27, 29]. Членами та засновниками Всеукраїнського робітничого кооперативного товариства «Український Робітник» були В. Г. Сегалович (1890 р.), за національністю єврей, підданство мав російське, одружений, мав доньку, володів російською та єврейською мовами, до революції учителював, належав до профспілки працівників освіти [8, арк. 5]; Г. Є. Штоке (1896 р.) – єврей, досконало володів єврейською, російською, українською, польською мовами, був одружений мав доньку, за спеціальністю – аптечний працівник, служив у лавах Червоної Армії політпрацівником [9, арк. 1]; А. А. Прохоник (1904 р.) – єврей мав російське підданство, закінчив чотири класи, володів російською, єврейською та українською мовами, служив у лавах Червоної Армії на Полтавському фронті [10, арк. 5]; Г. С. Несіс (1900 р.) – єврей, мав російське підданство, освіта – вища [10, арк. 34]; Е. Г. Добрий (1898 р.) – єврей, одружений, мав сина, закінчив гімназію, працював просвітпрацівником, не служив у рядах Червоної Армії [11, арк. 1].

Кооперативні видавництва засновували особи, які мали досвід роботи у видавничій галузі. Так, організаторами кооперативного видавництва «Червоне село» виступили: М. Н. Ленау – редактор місцевої газети «Голос Труда»; П. М. Арфа – редактор газети «Червоне село»; І. І. Галушко – член правління Полтавської райспілки; М. Ф. Марченко – член правління товариства «Господар Союзу»; С. Н. Крупко – завідувачий Губернським земельним управлінням [12, арк. 1]. Фундаторами кооперативного видавництва «Каменярь» були: М. І. Гордієвський, професор педагогіки; Б. В. Юрківський викладач робітфаку; Ю. О. Стефанів, педагог літератор; Г. М. Василишин, викладач роборганізації; В. М. Левитський, службовець; Н. І. Букатевич, викладач народної освіти; А. Музика, викладач літератури [13, арк. 5].

Засновниками кооперативних видавництв були також і представники кооперативних навчальних закладів. Прикладом цього є видавництво «Спілка авторів», фундаторами якої стали представники Київського кооперативного інституту. Серед них Я. М. Каліновський, котрий працював викладачем, Г. Д. Махно був завідувачем планової частини Київського союзпромкоопу, а також читав лекції в кооперативному інституті, П. М. Козлов був аспірантом науково-дослідницької кафедри, Й. М. Маєрович – член колегії захисників, І. М. Полушкін – інструктор першого Київського ощадно-позичкового товариства.

Важливу роль у діяльності кооперативного видавництва «Пролетарій» відіграли Г. С. Васильков, І. Г. Веріте, Л. А. Ліфшиц, Н. А. Злотченко, П. Б. Павлов, М. І. Мобель, М. Т. Чернуха, Ф. А. Ральф, І. М. Ільїн, М. Равіч-Черкаський [14, арк. 332]. Усі вони зробили свій внесок у видавництво. У процесі створення та діяльності видавництва «Книгоспілка» активну участь приймали В. М. Целаріус, А. В. Совз, М. А. Агуф, А. М. Бахер, Є. Калюжний, А. Гетлер та ін.

На початку 20-х рр. почали створюватися кооперативні видавництва, організаторами яких виступали молоді українські письменники-літератори, котрі зовнішньо «влилися» до складу радянських митців, але у своїй творчості несли здобутки національної культури. Організатором кооперативного видавництва «Плужанин» став С. Пилипенко, який одночасно очолював спілку пролетарських письменників «Плуг». Серед членів цієї організації відзначилися П. Панч, А. Головка, І. Сенченко, А. Панів, Докія Гуменна, Г. Орлівна, Сава Божко, І. Кириленко, Т. Нечай, Д. Бедзик, Н. Забіла, В. Чередниченко та ін. Хронологічно другим було кооперативне видавництво «Гарт», його фундаторами виступили: відомий на той час представник кооперативного руху В. Целаріус, редактор газети «Вісті ВУЦВК» В. Еллан-Блакитний, представник від ЦУДУ І. Кулик, а також М. Хвильовий, І. Кудря, О. Полоцький. Окрім засновників, до нього належали відомі українські письменники і митці: І. Дніпровський, О. Довженко, М. Йогансен, П. Тичина. Були й такі, котрі одночасно належали і до «Плугу», і до «Гарту» (О. Копиленко, І. Сенченко, В. Сосюра та ін.).

Засновниками кооперативного видавництва «Культур-Ліга» у Києві, були відомі діячі в УСРР 1920-х рр. – М. Я. Береговський, Ш. Добін, І. М. Добрушип, М. І. Епштейн, А. Велєдницький, І. Г. Веріте, Д. Н. Гофштейн, М. Зільберфарб, Г. Казакевич, М. Кац, І. Кіпніс, Л. М. Квітко.

З-поміж інших необхідно виокремити Мусія Яковича Береговського (1892-1961) – музикознавця, фольклориста, котрий закінчив Київську консерваторію, (1920) керував музичною школою «Культур-Ліги», підготував до друку п'ять томів «єврейського музичного фольклору» (вийшов тільки перший том); Добрушип Ієхескель Мусійович (1889-1953) – літературний критик, поет, прозаїк. Закінчив юридичний факультет Сорбони. Автор численних віршів, оповідань, п'єс, критичних статей, монографій, що друкувались у видавництві «Культура-Ліга»; Казакевич Генах (1883-1935) – публіцист, критик. Після революції – видавець низки єврейських газет і журналів, редагував літературні збірники, підручники, довідники, займався перекладами. Зробив значний внесок у розвиток єврейського театру, обробив і видав кілька п'єс єврейського класичного репертуару. З 1932 р. у Біробіджані – редактор газети «Біробіджанер штерн»; Кац Мойше (1885-1960) – публіцист, активний діяч єврейської культури, деякий час був на чолі київської «Культри-Ліги», керував єврейським відділом Держвидавництва УРСР. Тимчасово жив у США, повернувся до СРСР. Автор книг «Наш Шолом-Алейхем», «Поколение, потерявшее страх». Автор статті мовою ідиш «Культур-Ліга» в Україні; Кіпніс Іцхак (1896-1974) – єврейський прозаїк, писав на мові ідиш. Багато років працював як дитячий письменник. Автор романів, оповідань, п'єс, перекладач української класики, творів світової літератури. Багато перекладених ним книг вийшли у видавництві «Культура-Ліга»; Чайков Йосип Мусійович (1888-1979) – скульптор, заслужений діяч мистецтв РРФСР. Освіту одержав у Паризькій Академії мистецтв. Створив пам'ятники К. Лібкнехту, К. Марксу (Київ), пропілеї перед входом до радянського павільйону на Всесвітній виставці в Парижі, написав портрет А. Хачатуряна. Ілюстрував книжки видавництва «Культура-Ліга» [15, с. 121].

Інтелігенція (наукова, мистецька, педагогічна та ін.) була засновником кооперативних видавництв, тобто кооперативні видавництва були не лише економічними одиницями, що займалися виданням та розповсюдженням друкованої продукції, а й духовними провідниками науки та культури в Україні.

Фундаторами кооперативного видавництва могли стати окремі особи, громадські, політичні, господарські установи, зокрема засновниками кооперативно-видавничого товариства «Економічне видавництво» стали Київська товарна біржа в особі голови біржового комітету Л. Реута, Київське представництво Союзу з'їздів промисловості, торгівлі та транспорту в особі голови представництва Л. Ротайчика, Київський Окривконком і Предокплан в особі голови А. Волкової, Київський ярмарок – М. Волинського, Всеукраїнський торговельний музей – в особі його директора З. Качанова, Київське представництво ради синдикатів в особі голови М. Попова, Київський Соробкооп – голови правління М. Вітовського, Київський Молочарський союз в особі заступника голови правління М. Ботвиновського. З реєстру

пайовиків кооперативного видавництва «Український робітник» стає зрозумілим, що в ньому станом на 1 жовтня 1927 р. зафіксовано 105 пайовиків, серед цієї кількості найбільшим відсотком паїв володіли такі підприємства та організації, як ВУРПС – 2005 паїв, Головоцстрах – 1000, Артемівська Райспілка – 770, Артемівський Окрвиконком – 543 та ін. [16, арк. 16]. А вже станом на перше жовтня 1929 р. кооперативне видавництво «Український робітник» нараховувало 211 пайовиків [17 арк. 5]. На 1 січня 1931 р. членами видавництва «Гарт» було 20 осіб [18, арк. 12]. Цікавим є той факт, що кожне кооперативне видавництво, фундаторами якого виступили окремі фізичні особи, проіснувало недовго, вони постійно змінювалися, реорганізовувалися чого не скажеш щодо тих видавництв, ініціаторами яких виступали юридичні особи, особливо якщо вони були повністю підпорядковані державним політичним структурам.

Більшість населення УСРР за своїм національним походженням були українці, росіяни, євреї. Українці переважали, їхній відсоток у 1926 р. становив 49,9, (у селі – 87,6%, а в місті – 47,4%) тоді як росіян – 31,6% євреїв – 12,8% [19, с. 13]. У видавничій галузі українці-друкарі складали – 33,7%, паперовики – 64,1%. У кооперативних видавництвах національної дискримінації не було, а тому приймалися усі представники націй без винятку. У середньому, у кооперативних видавництвах українці складали 57,2%, росіяни – 25,1%, євреї – 11,7%. Але й були свої особливості, коли у видавництві працювали переважно представники однієї національності, це такі кооперативні видавництва, як «Культур Ліга» (єврейське) та «Trybuna na Ukraini» (польське). Згідно з статистикою, у кооперативному видавництві «Робітник Донбасу» євреїв було 70%, в основному вони займали високі посадові місця [20, арк. 5].

У 20-х рр. одним із факторів, який впливав не лише на долю робітника, а й на організацію чи установу, де він працював, був принцип партійності. Оскільки нової генерації кадрового складу, на який можна було б поклатися, не було, держава вирішує зробити акцент на старі кадрові ресурси, але з повним контролем їхньої роботи. У цей же час на губкоми КП(б)У покладалося завдання здійснювати ідейний контроль за діяльністю громадських, кооперативних та відомчих видавництв, укріплювати кадри, залучати комуністів до праці в кооперативних та інших непартійних видавництвах. У листопаді 1922 р. ЦК РКП(б) надіслало циркулярний лист «Про упорядкування видавничої справи», у якому містилася вимога: «Встановити як загальне правило, щоб на чолі видавництва та в ролі відповідальних редакторів періодичних видань були комуністи з необхідним стажем. Виняток можливий лише у відношенні вузькоспеціальних та науково-технічних видавництв і видань» [21, с. 167]. Для кооперативних видавництв це було обов'язковою умовою як гарантія їхньої діяльності. Але найбільше вражає той факт, що саме видавництва з кооперативною формою управління більшою мірою і не дотримувалися цієї умови. Так, згідно з дослідженням даної проблеми близько половини від загальної кількості працюючих у кооперативних видавництвах не належали до пробільшовицьких політичних організацій, проте інша половина, котра, як правило, посідала керівні командно-адміністративні посади у видавництвах належали, до КП(б)У та ЛКСМУ. Прикладом є видавництво «Книгоспілка», де лише серед співробітників торгового відділу у 1924 р. 4 особи були членами комуністичної партії, а 34 – позапартійними і, що характерно, ці 4 особи займали вищі посадові місця у відділі, тоді як у кооперативному видавництві «Робітник Донбасу» безпартійних було 73%, партійних – 27%. Члени кооперативних видавництв «Каменяр», «Спілка авторів», «Благо», «Рух», «Друкар» стояли осторонь партійних організацій. Діяли також і суто пробільшовицькі кооперативні видавництва, серед них: «Пролетарій», «Червоне село», «Гарт», «Плуг». Фундатори названих видавництв відносилися до тієї категорії інтелігенції, яка повірила в «безгріховність» радянської влади. Так, згідно з звітними даними за 1923 р. видавництва «Пролетарій» його членами переважно виступали представники КП(б)У [22, арк. 29]. Члени видавничого кооперативного товариства «Гарт», щоб затвердити дану організацію, спробували залучити до неї господарчі органи та пролетарські організації, а також рядових членів КП(б)У.

У видавничій галузі було близько 0,7% від загальної кількості працездатного населення УСРР, зокрема, в поліграфічній промисловості працювало понад 10,5 тис. осіб [23, арк. 40], у паперовій – 3,8 [24, с. 12-13], із них 35% на кооперативних видавництвах, урахувавши, що поряд з ними діяли державні, відомчі, партійні, приватні, акціонерні видавництва, цей відсоток був досить суттєвим, до того ж із кожним роком зростав. Наприклад, на період з 1922 по 1923 рр. співробітниками кооперативного видавництва «Пролетарій» було 38 осіб [25, арк. 1], у травні 1925 р. в складі видавництва працювало 56 осіб (при правлінні – 19, торгвідділі – 10, редакційному відділі – 10, центральному магазину – 6, друкарському відділі – 11) [26, арк. 51], а вже в 1929 р. – 224 [27, арк. 39]. Штат кооперативного видавництва «Книгоспілка» на 1924 р. становив 127 осіб [28, арк. 233 зворот], а «Робітник Донбасу» мав – 74, тоді як видавництво «Український робітник» на початку своєї діяльності (1925) нараховувало 66 осіб в 1926 р. – 83, у 1929 – 157, у 1930 – 159. Станом на 1928 р. у кооперативній видавничій та книготоргівельній мережі було задіяно 14,9 тис. поліграфістів, 200 – у редакційно-видавничій та 2,7 тис. – торгівельній та в адміністративному апараті.

Суспільно-економічний, політичний та культурний розвиток держави вимагав кваліфікованих спеціалістів. На початку 1920-х рр. у видавничій сфері працювало 20% від загальної кількості зайнятих у цій галузі промисловості в дореволюційний період. Переважна більшість кваліфікованих спеціалістів пішла працювати в інші галузі народного господарства, деякі, це в основному, стара інтелігенція, емігрували, не погоджуючись з новою політикою держави, а ті, що залишилися розпочати повномасштабний процес відновлення роботи у видавничій галузі не могли. До того ж, головним критерієм, яким керувалися експертні комісії при біржах праці в ході відбору кадрів, було класове походження та ідеологічна стійкість, а не рівень компетентності та професіоналізму [29, с. 119]. У результаті висококваліфіковані редактори, фельетоністи,

друкарі з 20-річним фаховим стажем «не витримували перевірки», а замість них на роботу приймалися малоосвічені, але «політично грамотні» особи пролетарського походження. Дуже мало було не тільки авторів, але й редакторів, коректорів, перекладачів, навіть набірників українського тексту не вистачало.

Ця проблема торкнулась і книготоргівельної мережі, до якої прийшла молодь з незакінченою середньою освітою, зовсім необізнана з організацією і технікою книготоргівлі, з асортиментом книг з тієї чи іншої галузі знань. Щоб озброїти кадри хоча б мінімальними знаннями основ книготоргівлі, для них влаштовувалися заняття з технічного мінімуму, семінари, окремі лекції, запроваджувалось індивідуальне учнівство по книгарнях. Майже в кожному губернському центрі були створені школи професійного навчання поліграфістів. У Харкові в 1920 р. почала працювати школа друкарської справи (пізніше школа ім. А. Багінського). Була створена школа поліграфічного виробництва у Києві, Одесі та Катеринославі. У Вінниці працювала школа ім. Балабанова. У 1930 р. Комітет у справах друку організував книжково-газетний технікум, де готувалися кадри для книготоргівлі, видавництва і редакцій газет. При технікумі було відкрито вечірній відділ. Окрім того, при Київському кооперативному інституті було створено книжковий технікум, а при Одеському кооперативному технікумі – книготорговельний відділ. Відкривалися книжкові відділи і в загальних кооперативних технікумах Всеукраїнської Кооперативної Спілки за згодою з останніми. Ці чотири технікуми давали 240-250 книгарів середньої кваліфікації.

Систематичну роботу з підготовки книготоргівельних кадрів в УСРР проводило кооперативне видавництво «Книгоспілка», яке мало найбільшу мережу книгарень у місті й на селі. Для підготовки робітників кооперативних книгарень видавництво організувало 28 червня 1925 р. при центральному відділенні чотиритижневі курси, через які «пройшли» 44 слухачі [30, с. 188]. Приймалися на курси в першу чергу особи – керівники книжкової роботи кооперативних організацій різних видів та ступенів, які мали рекомендацію відповідних установ [31, арк. 1]. Протягом місяця на курсах було проведено 127 лекційних годин, де розглядалися теми: загальні положення книжкової справи, організація і практика кооперативної книготоргівлі, друк книги на селі і організація книготоргівлі, бібліографія, книжкова комора (районна база постачання крамом культурного вжитку) тощо. Після закінчення курсів було проведено перевірку знань курсантів. Подібні, але десятиденні курси «Книгоспілка» проводила у Вінниці та Сумах [36, с. 2]. А вже на кінець 20-х років кооперативне видавництво зарекомендувало себе як одне з найбільших видавництв, що самостійно навчало кваліфікованих працівників для видавничої галузі. Так, протягом 1926-1928 рр. отримало освіту 200 книгарів [32, с. 290], а в наступному році – 473 [33, с. 7], у тому числі й на чотиримісячних курсах у Харкові та Києві (по 80 осіб), Дніпропетровську (40 осіб), двомісячних – у Кіровограді та Миколаєві (по 40 осіб). У 1929 році були організовані спеціальні курси для підготовки книгарів окремих книгарень на 58 слухачів, термін навчання становив 60 днів, через рік планувалось термін навчання збільшити до 120 днів. Окрім навчання сільського населення, «Книгоспілка» проводила заняття і для робітників та інженерів. Було влаштовано конференції для книгонош, де брало участь понад 2,5 тис. осіб [34, с. 4-5]. Усього з 1925 по 1931 рр. на 130 курсах «Книгоспілки» пройшли навчання 3 378 слухачів. За цей період змінився в бік розширення тематичний навчальний план з підготовки висококваліфікованих спеціалістів видавничої галузі та були збільшені терміни навчання.

Система навчання робітників в основному акцентувалася на таких напрямках: готування кваліфікованих книжкових робітників окружного та районного масштабу, практикантство, лекції та практичні вправи з книжкової справи на загальнокооперативних курсах різного типу. На курсах слухачі поділялися на три групи: окружні, сільські та кооперативні педагоги і культурники. Усього з 1925 по 1927 рр. було проведено 13 курсів, випускниками яких став 331 спеціаліст.

Завданням курсів було орієнтування слухачів у питаннях кооперативної та культурної роботи, набуття елементарних знань і навичок у справі вивчення книги та користування бібліографічними підручниками, орієнтування в культурно-технічних та організаційно-культурних питаннях сільської книгарні. Робилися також бібліографічні огляди найважливіших розділів літератури (політичної, науково-технічної, сільськогосподарської, художньої). Чотиримісячні курси були призначені для підготовки завідуючих райкнигарень, райінспекторів, книжкових відділів та старших продавців у книгарнях великих міст. Двомісячні курси готували продавців районних книгарень, завідуючих сільських книгарень, молодших продавців.

Програма складалася з таких основних частин: історія книжкової та видавничої справи, організація книгарства, торговельно-операційна робота та облік, техніка та методика роботи з книгою, бібліографія та вивчення покупця, розповсюдження книжки на селі, кооперація і книгарська робота, робота з паперовим крамом. Вводилися також і додаткові предмети, зокрема законодавство про книжкову торгівлю, робота з наочним приладдям тощо.

Проведена після курсів перевірка знань (шляхом групових бесід) дала такі наслідки – із 42 слухачів позитивні результати показали 20, середні –18, елементарні знання здобули 4 слухачі. 30 курсантів повернулися на місце попередньої роботи на більш високі посади, 9 влаштувалися на роботу, 3 через низьку кваліфікацію знаходились у невизначеному становищі.

Велика роль належала «Книгоспілці» і в підготовці книгарів для села. Курси для сільських книгарів за 1926/27 р. готували виключно «низових» книжкових робітників. Маючи завдання побудови книготорговельного апарату на селі, «Книгоспілка» в першу чергу «наштовхнулася» на питання підготовки робітників для сільської книготоргівлі. Це були курси із викладом головних книготоргівельних та культурно-освітніх дисциплін. Взявши орієнтир на книжкового робітника в селі, видавництво «Книгоспілка» змінило програму курсів, які в середньому тривали 14 днів. Їх завданням було орієнтування слухачів у питаннях кооперативної та культурної роботи, здобуття елементарних знань та навичок у справі вивчення книги та користуванні бібліографічними підручниками,

орієнтування в організаційно-культурних та технічних питаннях роботи сільської книгарні. Програма сільських курсів поділялася на такі частини: загальнокооперативні та книготорговельні теми, бібліографія, організація та практика книгарні, робота з канцкраном. Основними методами роботи були лекції-бесіди та практиканство.

На сільські курси слухачів набиралася здебільшого молодь. Наприклад, на Київських курсах з 28 слухачів віком до 20 років було – 10 осіб, до 25 – 15, більше 25 – 3, серед них були і чоловіки, і жінки, так, чоловіків – 23, жінок – 5. На курсах навчалися за національним походженням переважно українці та євреї, серед них українців – 22, євреїв – 6. За соціальним становищем службовців було – 15, робітників – 3, селян – 10, їхній освітній рівень мав також нерівномірний характер, так, семирічну освіту мало – 17 осіб, середню та профшколу закінчило – 5, незакінчену семирічну та «хатню» освіту мали – 6. За партійною ознакою членів КП(б)У було – 3 особи, ЛКСМУ – 17, безпартійних – 8. За стажем кооперативної роботи до 1 року навчалася – 10 осіб, до 3 років – 2, без стажу – 16, книготорговельний стаж до 3 місяців мало – 5 осіб, до 6-ти – 2, до 1 року – 2, серед них бібліотекарів – 10, ліквідаторів неписьменності – 4, учителів – 1. Серед слухачів, які постійно мешкали на селі, було – 23 особи. На навчання слухачі рекомендувалися від організацій, що в подальшому переймалися їхнім працевлаштуванням. Так, на Київських курсах від книготорговельних кооперативних організацій було 28 слухачів, від райспілок і «Книгоспілки» – 2, робкоопів – 4, сільськогосподарських товариств – 22 [35, с. 144]. За невеликим винятком, це був типовий склад курсантів сільських книготорговельних курсів. Як бачимо, тут переважає молодь з громадським і культурним стажем, але без книготорговельного і навіть кооперативного.

Курсанти, як правило, перебували на утриманні «Книгоспілки». Вартість курсів становила від 300 до 900 крб. залежно від місця влаштування та кількості слухачів, пересічні витрати на курсанта становили від 30 до 40 крб. Так, за даними дослідження, лише за період з 1926 по 1928 рр. на навчання з бюджету видавництва було асигновано понад 6,5 тис крб. [37, арк. 16].

Кооперативне видавництво «Книгоспілка» широко практикувало інститут практиканства. Суть його полягала в тому, що видавництво за свій рахунок брало на практику малокваліфікованих працівників, які протягом 3-ох – 4-ох місяців займалися теоретичною та практичною підготовкою, а потім їх влаштовували на самостійну роботу. Так, за 1925-1927 рр. «Книгоспілка» мала 32 практиканти, з них було влаштовано на різні посади – 22 особи, решта «відсіялася».

Книгарського ВУЗу «Книгоспілка» в кінці 20-х років не мала, але за її участю розгорнулася підготовка кадрів різних вищих навчальних закладах України. Вона взяла напрям на підготовку книгарів з вищою освітою: книгарів-економістів та книгарів-розповсюджувачів. Перших готував інститут споживчої кооперації, що діяв у Харкові, других – книжковий відділ бібліотечного факультету Харківського інституту політосвіти. У підготовці книгарів-економістів брав участь також Харківський інститут народного господарства. Наявність такої академічної бази давала можливість готувати керівний склад книгарських робітників економічно-оперативного й культурно-економічного профілю як для самої «Книгоспілки», так і для місцевих організацій. Інститут політосвіти та споживчої кооперації започаткували роботу кабінетів з вивчення попиту покупців і з економіки та організації книготоргу.

Таким чином, у другій половині 20-х рр. «Книгоспілка» пройшла великий шлях від примітивних місячних книгарських курсів до підготовки книгарів з вищою освітою та створення основ науково-дослідницької роботи. Книготорговельні вузівські курси давали змогу розгорнути науково-дослідну роботу, відсутність якої гостро відчувалася в Україні. Завдяки своїй професійно-освітній роботі кооперативне видавництво «Книгоспілка» великих проблем з кадровим забезпеченням не мало.

Проблемою кадрового забезпечення переймалася переважна більшість кооперативних видавництв, особливо це було помітно під час українізації, коли обов'язково вимагалися від робітників та службовців, особливо видавничої галузі, знання української мови. Деякі видавництва наймали вчителів, які проводили курси та гуртки з поглибленого вивчення української мови для кадрового персоналу. Учитель для проведення курсів з вивчення української мови «Пролетарію» обходився в 30 крб. на місяць [38, арк. 21]. За цим пильно слідували державні органи. Так, 12 травня 1925 р. Харківський губвідділ спілки працівників освіти запросив у видавництва «Пролетарій» дані про наявність у ньому гуртків з вивчення української мови дані щодо кількості працівників, котрі відвідують подібні гуртки, кількість бажаючих вивчати українську мову, а також, у які дні і час вони працюють [39, арк. 7]. У другій половині 20-х рр. кооперативне видавництво «Український робітник» уживав негайних заходів для підвищення знань української літератури, культури та українознавства між співробітниками філій, а особливо продавцями книг. В обов'язковому порядку переглядався штат співробітників українського відділу з метою підбору робітників з вищою кваліфікацією, які б досконало володіли українською мовою й знали українську культуру.

Система підготовки кадрів для книготоргівельної мережі мала певну специфіку. На відміну від програми з підготовки робітників поліграфічного виробництва, у якій держава була одним із головних кредиторів, фінансування системи підготовки книгарів було повністю позбавлене державної підтримки. У цьому виявилася принципова позиція Радянської держави, що, незважаючи на нову економічну політику, продовжувала «дивитися» на сферу торгівлі і пов'язану з нею необхідність вивчення кон'юнктури книжкового ринку як на пережиток капіталізму. Безперечно, що надання кооперації можливості організувати систему підготовки кадрів для книготоргівельної мережі певною мірою активізувало ринкові відносини в республіці, сприяло вивченню специфіки читацького попиту, стимулювало розвиток видавничої діяльності в Україні. Проте мирне співіснування соціалістично-організованого виробництва друкованої продукції і ринкової системи її

поширення тривало лише до кінця 20-х років, коли разом з кооперативними видавництвами була одержавлена й система підготовки кадрів для книготоргівлі.

У цілому проблема кадрового забезпечення для кооперативних видавництв періоду НЕПу була однією з нагальних проблем, яку вони намагалися вирішувати цілком самостійно, бо держава могла їм допомогти лише політпрацівниками. Освітня робота кооперативних видавництв надала не лише видавництвам, а й усьй видавничій галузі кваліфікованих спеціалістів. У кінці 20-х на початку 30-х років підготовкою спеціалістів для видавничої галузі займалися в основному державні органи; кооперативні видавництва, у тому числі й «Книгоспілка», цей привілей утратили. Так, згідно з статистичними даними Центрального управління у справах друку в 1931 р. було підготовлено понад 10,9 тис. спеціалістів, а в 1932 р. – 22,1 [40, арк. 16]. Але проблема кадрового забезпечення продовжувала існувати, наприклад, кооперативне видавництво «Пролетарій» станом на 1931 р., додатково потребував у перекваліфікації та оновленні основного складу в кількості 249 осіб [27, арк. 39]. У 1932 р. по видавничій галузі потреба в кадрах складала 2 478 осіб, а це говорить про те, що держава повністю не задовольняла видавництва спеціалістами високого фаху і в достатній кількості.

Висновки. Отже, система підготовки кадрів для книготоргівельної мережі, зокрема видавничої кооперації, мала певну специфіку. На відміну від програми з підготовки робітників поліграфічного виробництва, у підтримці якої держава брала активну участь, фінансування ж підготовки книгарів, кооперативних видавництв, було повністю позбавлене державної підтримки. У цьому виявилася принципова позиція Радянської держави, що, незважаючи на Нову економічну політику, продовжувала «дивитися» на сферу торгівлі і пов'язану з нею необхідність вивчення кон'юнктури книжкового ринку, як на пережиток капіталізму. Безперечно, що надання кооперації можливості організувати систему підготовки кадрів для книготоргівельної мережі певною мірою активізувало ринкові відносини в республіці, сприяло вивченню специфіки читацького попиту, стимулювало розвиток видавничої діяльності в Україні. Проте мирне співіснування соціалістично-організованого виробництва друкованої продукції і ринкової системи її поширення тривало лише до кінця 20-х років, коли разом з кооперативними видавництвами була одержавлена й система підготовки кадрів для книготоргівлі.

Список використаних джерел

1. Костик Є. П. Створення та діяльність кооперативних видавництв в УСРР 1922-1930 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2005. 241 с.
2. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1923. № 26. С. 379, 395.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 271. Оп. 1. Спр. 830. 15 арк.
4. ЦДАВО України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 103. 16 арк.
5. ЦДАВО України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 823. 24 арк.
6. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1927. Ч. 8. С. 36-37, 57, 121.
7. ЦДАВО України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 317. 42 арк.
8. ЦДАВО України. Ф. 178. Оп. 1. Спр. 175. 907 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 183. 18 арк.
10. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 146. 72 арк.
11. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 88. 45 арк.
12. ЦДАВО України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 74. 12 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 487. 29 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 168. Оп. 1. Спр. 527. 811 арк.
15. Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга» у Києві (1918-1925): 36. документів і матеріалів / Укл. М.О. Рибаків. Київ: Київ, 2001. 156 с.
16. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 2. Спр. 10. 48 арк.
17. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 2. Спр. 16. 37 арк.
18. ЦДАВО України. Ф. 555. Оп. 1. Спр. 47. 98 арк.
19. Національний перепис робітників та службовців України (жовтень-листопад 1929 р.): 36. стат. матеріалів / Укл. І. Златопольський. Харків: «Український робітник», 1930. 157 с.
20. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 78. 24 арк.
21. Ківшар Т. Український книжковий рух, як історичне явище (1917-1923). Київ: Логос, 1996. 344 с.
22. ЦДАВО України. Ф. 337. Оп. 1. Спр. 814. 53 арк.
23. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 682. 290 арк.
24. Статистична хроніка ЦСУ, 1926. 15 трав. № 38. Харків: Державна статистика УСРР, 1926. 63 с.
25. ЦДАВО України. Ф. 168. Оп. 1. Спр. 867. 1 арк.
26. ЦДАВО України. Ф. 168. Оп. 1. Спр. 873. 67 арк.
27. ЦДАВО України. Ф. 555. Оп. 1. Спр. 86. 147 арк.
28. ЦДАВО України. Ф. 292. Оп. 1. Спр. 49. 233 арк.
29. Кізюн В.К. Видавнича діяльність державних, суспільно-політичних та громадських організацій в 20-ті р.: дис. канд. іст. наук / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка: 07.00.06. Київ: 1994. 206 с.

30. Хроніка. Книжкова справа. Бібліологічні вісті. 1925. № 1-2.
31. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (м. Київ). Ф. 47. Спр. 26. 19 арк.
32. Бабенко С.Г. Історія кооперативного руху; Львівська комерційна академія. Львів, Інститут українознавства НАН України, 1996. 412 с.
33. Абрамов Г. Кооперативна книготоргівля на переломі. Радянський книгар. 1930. № 1. С. 6-7.
34. Нечаєв М. Проблема готування книгарських кадрів. Радянський книгар. 1930. № 5. С. 3-5.
35. Нечаєв М. Готування кооперативних книжкових робітників на Україні. Бібліологічні вісті. 1927. № 3. С. 141-145.
36. Аєуф М. На шляху культурної революції. Комуніст. 1926. 3 липня.
37. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 255. 141 арк.
38. ЦДАВО України. Ф. 292. Оп. 1. Спр. 25. 80 арк.
39. ЦДАВО України. Ф. 168. Оп. 1. Спр. 870. 29 арк.
40. ЦДАВО України. Ф. 555. Оп. 1. Спр. 36. 37 арк.

References

1. Kostyk, Ye. P. (2006). *Stvorennia ta diialnist kooperatyvnykh vydavnytstv v USSR 1922-1930 rokiv* [Making and Activities of the Cooperative Publishing in the USSR (1922-1930)]. Candidate Dissertation: 07.00.01 (History of Ukraine). Cherkasy, 241 p. [in Ukr.].
2. *Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy* [Collection of laws and regulations of the Workers 'and Peasants' Government of Ukraine]. 1923. no. 26. pp. 379, 395 [in Ukr.].
3. *Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy)* [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine)]. F. 271. Op. 1. Spr. 830 15 Sh. [in Ukr.].
4. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 271. Op. 1. Spr. 103. 16 Sh. [in Ukr.].
5. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 271. Op. 1. Spr. 823. 24 Sh. [in Ukr.].
6. *Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy* [Collection of laws and regulations of the Workers 'and Peasants' Government of Ukraine]. 1927. T. 8. pp. 36-37, 57, 121 [in Ukr.].
7. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 271. Op. 1. Spr. 317. 42 Sh. [in Ukr.].
8. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 178. Op. 1. Spr. 175. 907 Sh. [in Ukr.].
9. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 1. Spr. 183. 18 Sh. [in Ukr.].
10. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 1. Spr. 146. 72 Sh. [in Ukr.].
11. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 1. Spr. 88. 45 Sh. [in Ukr.].
12. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 271. Op. 1. Spr. 74. 12 Sh. [in Ukr.].
13. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 271. Op. 1. Spr. 487. 29 Sh. [in Ukr.].
14. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 168. Op. 1. Spr. 527. 811. Sh. [in Ukr.].
15. Rybakov, M. O. (2001). *Pravda istorii: diialnist yevreiskoi kulturno-prosvitnytskoi orhanizatsii «Kulturna Liha» u Kyevi (1918-1925)*. [The truth of history: the activities of the Jewish cultural and educational organization «Cultural League» in Kyiv (1918-1925)]: Zb. dokumentiv i materialiv. Kyiv : Kyi, 156 p. [in Ukr.].
16. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 2. Spr. 10. 48 Sh. [in Ukr.].
17. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 2. Spr. 16. 37 Sh. [in Ukr.].
18. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 555. Op. 1. Spr. 47. 98 Sh. [in Ukr.].
19. *Natsionalnyi perepys robitnykiv ta sluzhbovtiv Ukrainy (zhovten-lystopad 1929 r.)* [National Census of Workers and Servants of Ukraine (October-November, 1929)]: Zb. stat. Materialiv. Ukl. I. Zlatopolskyi. Kharkiv: «Ukrainskyi robitnyk», 1930. 157 p. [in Ukr.].
20. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 1. Spr. 78. 24 Sh. [in Ukr.].
21. Kivshar T. *Ukrainskyi knyzhkovyi rukh, yak istorychne yavyshe (1917-1923)* [Ukrainian book movement as a historical phenomenon (1917-1923)]. Kyiv: Lohos, 1996. 344 p. [in Ukr.].
22. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 337. Op. 1. Spr. 814. 53 Sh. [in Ukr.].
23. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 166. Op. 6. Spr. 682. 290 Sh. [in Ukr.].
24. *Statystychna khronika TsSU* [Statistical Chronicle of the CSO], 1926. 15 travnia no. 38. Kharkiv: Derzhavna statystyka USSR, 1926. 63 p. [in Ukr.].
25. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 168. Op. 1. Spr. 867. 1 Sh. [in Ukr.].
26. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 168. Op. 1. Spr. 873. 67 Sh. [in Ukr.].
27. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 555. Op. 1. Spr. 86. 147 Sh. [in Ukr.].
28. *Tsdavo Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 292. Op. 1. Spr. 49. 233 Sh. [in Ukr.].
29. Kiziun, V. K. (1994). *Vydavnycha diialnist derzhavnykh, suspilno-politychnykh ta hromadskykh orhanizatsii v 20-ti r.* [Publishing activities of state, public-political and public organizations in the 1920's]. Candidate's thesis. Kyiv, 206 p. [in Ukr.].
30. *Khronika. Knyzhkova справа* [Chronicle. The book business]. *Bibliolohichni visti*. 1925. no. 1-2 [in Ukr.].
31. *Instytut rukopysiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho (Kyiv)*. [Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv)]. F. 47. Spr. 26. 19 Sh. [in Ukr.].
32. Babenko, S. H. *Istoriia kooperatyvnoho rukhu* [History of cooperative movement]; *Lvivska komertsiiina akademiia*. Lviv, Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy, 1996. 412 p. [in Ukr.].

33. Abramov H. Kooperativna knyhotorhivlia na perelomi [Cooperative bookselling at the turn]. Radianskyi knyhar. 1930. no. 1. pp. 6-7. [in Ukr.].
34. Nechaiev M. Problema hotuvannia knyharskykh kadriv [The problem of training bookstores staff]. Radianskyi knyhar. 1930. no. 5. pp. 3-5. [in Ukr.].
35. Nechaiev M. Hotuvannia kooperativnykh knyzhkovykh robitnykiv na Ukraini [Training of cooperative book workers in Ukraine]. Bibliolohichni visti. 1927. no. 3. pp. 141-145 [in Ukr.].
36. Ahuf M. Na shliakhu kulturnoi revoliutsii [On the way toward a Cultural Revolution]. Komunist. 1926. 3 lypnia [in Ukr.].
37. Tsdavo Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 166. Op. 7. Spr. 255. 141 Sh. [in Ukr.].
38. Tsdavo Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 292. Op. 1. Spr. 25. 80 Sh. [in Ukr.].
39. Tsdavo Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 168. Op. 1. Spr. 870. 29 Sh. [in Ukr.].
40. Tsdavo Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 555. Op. 1. Spr. 36. 37 Sh. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Костик Євгеній Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
e-mail: klio79@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1613-2422>
Researcher ID: C-2808-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Костик Евгений Петрович, кандидат исторических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».
e-mail: klio79@i.ua

DATE ABOUT THE AUTHOR

Kostyk Yevhenii, Ph.D. in History, Associate Professor at the Chair of Economics Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.
e-mail: klio79@i.ua

УДК 336.2.33

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-153-164>

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК*

Пасічний М. Д.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування і реалізації бюджетної політики як інструменту регулювання економічного розвитку.

Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних засад формування бюджетної політики та визначення особливостей її впливу на економічний розвиток країни.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано сукупність методів та підходів, що надало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано діалектичний, системний та структурний підходи, методи узагальнення, аналізу і синтезу, порівняння, економіко-математичного моделювання та наукового абстрагування.

Результати роботи: досліджено основні інструменти бюджетної політики, що здійснюють вплив на економічний розвиток. Систематизовано досвід країн із розвинутою економікою щодо реалізації заходів фінансової консолідації та стимулювання економічного зростання в період Великої Рецесії. Досліджено вплив показника бюджетного дефіциту на темпи росту реального ВВП у країнах ОЕСР протягом 1981–2017 років.

Галузь застосування результатів. Бюджетна політика країни та інструменти її реалізації.

Висновки. Регулювання податкового навантаження на працю і капітал здійснює вплив на кон'юнктуру цих факторів виробництва на ринку, є однією із визначальних причин міграції трудового і фінансового капіталу між різними регіонами та країнами світу. Враховуючи множинність комбінацій податкових баз та ставок держава має суттєві можливості для впливу на інвестиційний та споживчий попит, а отже на темп росту реального валового внутрішнього продукту загалом. Вплив бюджетної політики у сфері видатків на сукупний попит має досліджуватись з урахуванням позицій їх обсягу (співвідношення до ВВП), а також різної композиційної структури. Важливим є збільшення вагового

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

коефіцієнту продуктивних видатків у загальній структурі, що призводить до інтенсифікації темпів економічного зростання. Особливе значення зберігають особливі продуктивні видатки, що спрямовуються на розвиток людського капіталу, до їх складу відносяться видатки на освіту, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток, фундаментальні та прикладні наукові розробки і дослідження. При розробці бюджетної політики важливим є встановлення стійкого взаємозв'язку між обсягом виділених асигнувань з одержаними результатами. Бюджет має бути збалансованим, що потребує реалізації системних заходів фінансової консолідації, виявлено, що зростання показника бюджетного дефіциту уповільнює темпи економічного зростання. Пріоритетом бюджетної політики є зниження рівня боргового навантаження.

Ключові слова: бюджетна політика, податки, видатки бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, економічний розвиток.

БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Пасечный Н. Д.

Предметом исследования являются теоретические основы и механизмы формирования и реализации бюджетной политики как инструмента регулирования экономического развития.

Цель исследования состоит в совершенствовании теоретико-методологических основ формирования бюджетной политики и определение особенностей ее влияния на экономическое развитие страны.

Методы исследования. Для решения поставленных задач использованы совокупность методов и подходов, дало возможность обеспечить концептуальное единство исследования. Применены диалектический, системный и структурный подходы, методы обобщения, анализа и синтеза, сравнения, экономико-математического моделирования и научного абстрагирования.

Результаты работы: исследованы основные инструменты бюджетной политики, которые оказывают влияние на экономическое развитие. Систематизирован опыт стран с развитой экономикой по реализации фискальной консолидации и стимулирования экономического роста в период Великой Рецессии. Исследовано влияние показателя бюджетного дефицита на темпы роста реального ВВП в странах ОЭСР в течение 1981-2017 годов.

Область применения результатов. Бюджетная политика государства и инструменты ее реализации.

Выводы. Регулирование налоговой нагрузки на труд и капитал оказывает влияние на конъюнктуру этих факторов производства на рынке, является одной из основных причин миграции трудового и финансового капитала между различными регионами и странами мира. Учитывая множественность комбинаций налоговых баз и ставок государство имеет существенные возможности для влияния на инвестиционный и потребительский спрос, а следовательно, на темп роста реального валового внутреннего продукта в целом. Влияние бюджетной политики в сфере расходов на совокупный спрос должно оцениваться с учетом позиций их объема (соотношение к ВВП), а также различной композиционной структуры. Важным является увеличение весового коэффициента производительных расходов в общей структуре, что приводит к интенсификации темпов экономического роста. Особое значение имеют производительные расходы бюджета, направляемые на развитие человеческого капитала, в их состав входят расходы на образование, здравоохранение, духовное и физическое развитие, фундаментальные и прикладные научные разработки, исследования. При разработке бюджетной политики необходимо установить устойчивую взаимосвязь между объемом выделенных ассигнований и полученным результатом. Бюджет должен быть сбалансированным, что требует реализации системных мер фискальной консолидации, выявлено, что рост показателя бюджетного дефицита замедляет темпы экономического роста. Пріоритетом бюджетной политики является снижение уровня долговой нагрузки.

Ключевые слова: бюджетная политика, налоги, расходы бюджета, дефицит бюджета, государственный долг, экономическое развитие.

FISCAL POLICY AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Pasichnyi Mykola

The research subject includes the theoretical basis and mechanisms of fiscal policy formation and realization as an instrument of economic development regulation.

The aim of the study is to improve the theoretical and methodological basis of fiscal policy formation and determine the peculiarities of its impact on economic development.

Methods. In order to achieve the appropriate tasks, we used a set of methods and approaches, that helped to ensure the conceptual unity of our investigation. The dialectical, systemic and structural approaches, methods of analysis and synthesis, comparison, generalization, economic and mathematical modeling, scientific abstraction are applied.

Results. In this paper, we explored the main instruments of fiscal policy, which affect economic development. The experience of advanced countries in fiscal consolidation and stimulus measures during the Great Recession was systemized. Also, the author investigated the budget deficit impact on real GDP growth in OECD countries over the 1981-2017 period.

Practical implications. Fiscal policy and instruments of its implementation.

Conclusions. *The regulation of the tax burden on labor and capital influences the conjuncture of these factors in the market. Fiscal regulation is one of the determining reasons for the migration of labor and financial capital between different regions and countries. Given the multiplicity of combinations of tax bases and rates, the government has significant potential to impact on investment and consumer demand, and real GDP growth. The impact of budget expenditures on aggregate demand should be examined considering the level (ratio to GDP) and different composition structures. It is vital to raise the weight ratio of productive expenditures in the overall structure, which leads to foster economic growth. Particularly important are the special productive expenditures that are directed towards the development of human capital; which include expenditures on education, health care, physical development, R&D. It is crucial to establish a consistent relationship between public spending and the obtained results to form an effective fiscal policy. The budget should be balanced, which requires the implementation of systematic fiscal consolidation measures, and it has been found that the growth of the budget deficit slows down economic growth. The priority of fiscal policy is to reduce the debt burden.*

Keywords: *fiscal policy, taxes, budget expenditures, budget deficit, public debt, economic development.*

JEL Classification: *E62, H20, O40*

Постановка проблеми. Протягом довготривалого періоду однією з актуальних наукових проблем є визначення ролі бюджетної політики у забезпеченні економічного розвитку країни, формування належного інституційного забезпечення її координації з іншими складовими економічної політики держави в даному напрямі. Питання удосконалення бюджетної політики взаємопов'язано із розширенням завдань і функцій, які постають перед державними інституціями. Однак, характер та ступінь впливу податкових і бюджетних інструментів на економічний розвиток залежить не лише від обсягу перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів, але і моделі фіскальної архітектури відповідної країни, якості інститутів. Неокласична і неокейнсіанська школи економічної теорії мають в своєму активі різні аргументи щодо впливу інструментів бюджетно-податкової політики на зайнятість, внутрішній попит та темпи росту реального валового внутрішнього продукту. Конвергенція даних підходів визначає доктрину формування державної фінансової політики країн із розвинутою економікою. За сучасних умов уповільнення темпів росту світової економіки доцільним є подальший розвиток положень щодо оцінки можливостей використання заходів дискреційної фіскальної політики, їх обсягу та структури для активізації темпів економічного зростання.

Аналіз останніх наукових досліджень. Філіп Арестіс зазначає, що бюджетно-податкова політика виступає ефективним інструментом макроекономічної стабілізації, особливо у випадку тісної координації з монетарною політикою та іншими складовими державної політики в сфері забезпечення фінансової стабільності [1]. Володимир Телес та Кайо Сезар Муссоліні у своєму дослідженні акцентували увагу на тому, що вплив бюджетно-податкової політики на економічний розвиток доволі відчутно різниться в залежності від показника співвідношення обсягу державного боргу до валового внутрішнього продукту країни. Виявлено, що чим вищі значення даного вагового показника – тим менший ступінь позитивного впливу продуктивних видатків бюджету на темпи економічного зростання. На основі моделювання сформовано висновок, що у певних ситуаціях зростання державного боргу може супроводжуватись більш високими темпами росту реального ВВП (коли державні запозичення мають цільовий характер та трансформуються у продуктивні видатки, а в цілому віднайдена фіскальна рівновага) [2]. Т. Боголіб аргументує, що бюджетна політика є важливим чинником забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності в країні [3]. І. Чугунов у циклі наукових праць дійшов висновку, що бюджетна політика здійснює суттєвий вплив на економічний розвиток країни, важливим є удосконалення методологічних та інституційних засад бюджетної політики, підвищення рівня її функціональної адаптивності до економічної циклічності [4, 5, 6, 7].

Предмет дослідження складають теоретичні засади та механізми формування і реалізації бюджетної політики як інструменту регулювання економічного розвитку.

Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних засад формування бюджетної політики та визначення особливостей її впливу на економічний розвиток країни.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано сукупність методів та підходів, що надало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано діалектичний, системний та структурний підходи, методи узагальнення, аналізу і синтезу, порівняння, економіко-математичного моделювання та наукового абстрагування.

Результати дослідження. Еволюція суспільних відносин відобразилась на трансформації підходів щодо ролі держави у регулюванні економічних процесів. Класична економічна теорія аргументувала доцільність мінімізації впливу державної політики на економічні процеси. Функціональним обов'язком держави було формування законодавчого поля, так званих «правил гри» на ринку, а також здійснення фінансування видатків, які є базовими з позиції існування держави як суспільного інституту. До таких видатків відносять видатки на оборону, охорону громадського порядку, виконавчу та судову владу тощо.

Велика Депресія та її наслідки для розвитку світової економіки обумовили потребу актуалізації положень економічної теорії щодо інструментів забезпечення макроекономічної рівноваги та довгострокового економічного зростання. Фундаментальна праця Джона Мейнарда Кейнса «General theory of employment, interest and money» презентувала громадськості альтернативу в питаннях участі держави в регулюванні економічних процесів. Важливу роль у реалізації наведеного було відведено бюджетно-податковій політиці.

Видатки бюджету та дефіцитне фінансування економіки розглядались як інструменти стимулювання сукупного попиту і економічного зростання загалом.

За умов економічного спаду та рецесії особливої значущості набувають питання розробки бюджетної політики стимулюючого типу, основними інструментами реалізації зазначеного виступають податкове регулювання та бюджетне регулювання у сфері видатків з метою підвищення сукупного попиту. Реалізація дискреційної фінансової політики у багатьох країнах, що викликано потребою належного реагування на затяжну рецесію світової економіки 2008–2009 років, обумовила подальший розвиток теоретико-методологічних положень щодо посилення дієвості даної політики. Трой Девіг та Ерік Ліпер [8] дійшли висновку, що використання бюджетно-податкових інструментів матиме стимулюючий ефект за умов тісної координації відповідних заходів із монетарною політикою. Емпіричний досвід США, Японії, Європейського Союзу свідчить, що вища результативність дискреційної фінансової політики забезпечується за умов низького рівня ключової процентної ставки та політики кількісного пом'якшення.

Роберт Барро здійснив ґрунтовний аналіз основних факторів забезпечення економічного зростання, щодо значення державної політики у даному процесі він зауважує, що розвинуті інститути, верховенство права, низька інфляція та зниження показника державного споживання активізують приріст реального ВВП на душу населення. Водночас, встановлено, що видатки бюджету на наукові дослідження і розробки, інфраструктуру здійснюють позитивний вплив на економічну динаміку за умови забезпечення ефективного їх використання [9].

Нікос Бенос дослідивши взаємозв'язки між інструментами бюджетно-податкової політики та економічним зростанням в 14 країнах Європейського Союзу протягом періоду 1990–2006 років дійшов схожого висновку із попередніми дослідниками, що видатки на розвиток інфраструктури здійснюють позитивний вплив на економічну динаміку. При чому збільшення видатків для активізації економічного росту має відбуватись за рахунок додаткових надходжень від податків на споживання. Водночас видатки, що спрямовані на розвиток людського потенціалу (на освіту, охорону здоров'я, культуру та духовний розвиток), а також видатки на соціальний захист не мають відчутного впливу для зростання економіки [10].

Марк Том'янович наголошує, що бюджетно-податкова політика в короткостроковому періоді може знижувати темпи економічного зростання країни у випадку збільшення рівня податкового навантаження. Водночас в довгостроковому періоді відповідні заходи політики щодо збільшення видатків бюджету, в тому числі на соціальні заходи або зміна податкових ставок має незначний вплив на темпи росту реального валового внутрішнього продукту [11].

Антоніо Афонсо та Давід Фурсері за результатами проведеного емпіричного дослідження впливу бюджетно-податкових інструментів на економічні процеси дійшли висновку, що при збільшенні показника частки державних доходів у валовому внутрішньому продукті на один відсоток відбувається зменшення реального валового внутрішнього продукту на душу населення у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР) на 0,12 в. п., в країнах ЄС – 0,13 в. п. Крім того, в країнах ЄС волатильність бюджетної політики у сфері видатків здійснює деструктивний вплив на темпи росту валового внутрішнього продукту [12]. Ендрю Маунтфорд та Херальд Уліг розглянули три реалізованих сценарії бюджетно-податкової політики, що мали на меті стимулювання економіки на прикладі США у періоді 1955–2000 років. Перший полягає у збільшенні видаткової частини бюджету за рахунок зростання дефіциту, другий – збільшення бюджетних видатків відбувається внаслідок росту доходної частини бюджету, третій варіант передбачає зниження податкового навантаження та зростання рівня бюджетного дефіциту. Результати дослідження засвідчили, що стимулюючий ефект від реалізації заходів першого сценарію тривають до чотирьох кварталів. Водночас імплементація першого та другого сценарію супроводжується ефектом витіснення інвестицій. Виявлено, що найбільш оптимальним з-поміж аналізованих сценаріїв є третій, але і його позитивний вплив для формування умов для економічного зростання є короткостроковим. Накопичення державного боргу для фінансування бюджетного дефіциту мають негативні довгострокові наслідки для економіки, що потребує ґрунтовного перспективного аналізу впливу фінансових інструментів на економічні процеси [13].

Автори статті «Determinants of economic growth in V4 countries and Romania» встановили, що такі показники як прямі іноземні інвестиції, державні видатки на освіту та наукові розробки в цілому корелюють із ростом реального валового внутрішнього продукту, однак їх вплив залежить від особливостей політики в кожній країні. Так, серед групи країн Вишеградської четвірки та Румунії позитивний зв'язок між бюджетними видатками на освіту і ростом ВВП виявлено лише у Чехії, а між видатками на наукові розробки і дослідження – у Чехії, Румунії та Угорщині [14].

Неокласична школа класифікує інструменти бюджетно-податкової політики за ознакою впливу на економічне зростання за основними чотирьома групами – 1) податки, які знижують схильність економічних агентів до інвестування у людський чи фізичний капітал (distortionary taxes); 2) податки, які не мають деструктивного чи обмежувального впливу на рішення економічних агентів щодо формування заощаджень та подальшого інвестування (non-distortionary taxes); 3) продуктивні видатки бюджету (productive expenditures); 4) непродуктивні видатки бюджету (unproductive expenditures). До групи distortionary taxes належать податки на доходи, прибуток та капітал, до non-distortionary taxes слід віднести податки на споживання та рентну плату. Під продуктивними видатками розуміють видатки на освіту, наукові дослідження і розробки, транспортну та інформаційну інфраструктуру, охорону здоров'я. В свою чергу, під непродуктивними – видатки на державне управління, оборону, громадський порядок і судову владу, економічну діяльність. Найвищий ступінь

позитивного впливу на економічне зростання буде забезпечено у випадку фінансування продуктивних видатків бюджету за рахунок податки, які належать до групи non-distortional taxes.

Основними інструментами впливу державної податкової політики на сукупний попит є структура та рівень оподаткування, що характеризується показниками податкового навантаження. Прийнято вважати, що рівень оподаткування є результатом суспільного компромісу – податкове навантаження встановлюється з урахуванням обраної моделі соціально-економічного розвитку країни, яка визначає співвідношення перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів і роль державних інституцій в наданні суспільних послуг. Податкове навантаження на макrorівні прийнято розраховувати як співвідношення податкових надходжень до валового внутрішнього продукту, яке безпосередньо залежить від розміру встановлених ставок податків та надання податкових пільг. Результативність встановлення певного рівня податкового навантаження можна оцінити за допомогою порівняння показника ефективної ставки для кожного податку із її номінальним значенням або за допомогою середньої ефективної (імпліцитної) ставки.

Структура оподаткування визначається варіативними сценаріями комбінування податкових баз та податкових ставок. В контексті податкових баз розрізняють податки на споживання і податки на доходи і прибуток; податки на працю (taxes on labour), податки на споживання (taxes on consumption), податки на капітал (taxes on capital); за методологією ОЕСР розрізняють податки на доходи і прибуток (income and profits); обов'язкові внески соціального страхування, що сплачуються центральному уряду; податки на робочу силу (workforce); податки на майно (property); податки на товари і послуги (goods and services). Регулювання податкового навантаження на працю і капітал здійснює вплив на кон'юнктуру цих факторів виробництва на ринку, є однією із визначальних причин міграції трудового і фінансового капіталу між різними регіонами та країнами світу. В контексті впливу податкових ставок на економічну активність розрізняють дві основні групи: а) залежно від методу встановлення – адвалорна, специфічна, комбінована; б) за рівнем шкали оподаткування – регресивна, пропорційна, прогресивна. Враховуючи множинність комбінацій податкових баз та ставок держава має суттєві можливості для впливу на інвестиційний та споживчий попит, а отже на темп росту реального валового внутрішнього продукту загалом. Вплив структури оподаткування на економічне зростання може бути відображено за допомогою наступної формули:

$$agr_i = \beta_0 + \beta_1 tl_i + \beta_2 tc_i + \beta_3 tcon_i + \varepsilon_i \quad (1),$$

де: agr_i – щорічний темп росту валового внутрішнього продукту в періоді i ;

β_0 – вільний член;

tl_i – рівень оподаткування податками на працю;

tc_i – рівень оподаткування податками на капітал;

$tcon_i$ – рівень оподаткування податками на споживання;

ε_i – помилка.

Податкова політика також має прямі та опосередковані важелі впливу на розвиток міжбюджетних відносин. В першу чергу, це пов'язано із поділом податків на загальнодержавні та місцеві, по-друге, із інституційним визначенням та наданням повноважень органам місцевого самоврядування щодо регулювання бази оподаткування та податкових ставок для місцевих податків і зборів, по-третє – закріплення за доходами місцевих бюджетів повністю або частково загальнодержавних податків. Ступінь фіскальної децентралізації впливає на зацікавленість органів місцевого самоврядування щодо мобілізації податкових надходжень до відповідних бюджетів, однак потребує наукового обґрунтування, що пов'язано із ризиками виникнення чи збільшення диспропорцій міжрегіонального економічного розвитку. Однією із визначальних передумов для ефективного функціонування інституту місцевого самоврядування є достатність власних бюджетних надходжень на протидію трансфертам із державного бюджету. Доцільно враховувати, що ефекти від податкової децентралізації є різними в залежності від моделі адміністративно-територіального устрою країни та структури економіки в розрізі регіонів.

Важливим аспектом впливу інструментів державної податкової політики на сукупний попит є зниження існуючого рівня податкового навантаження (tax cut) шляхом зменшення податкових ставок або ж надання цільових тимчасових податкових пільг. Проміжним результатом реалізації наведених заходів є падіння обсягів доходної частини бюджету в коротко- та середньостроковій перспективі, відповідно збільшення показника дефіциту бюджету, що потребує залучення додаткових джерел його фінансування. Слід відзначити, що кейнсіанська економічна доктрина підтримувала заходи державної політики щодо зниження податкового навантаження та дефіцитного фінансування економіки у періоди економічного спаду та рецесії. У кінцевому підсумку має відбутись пошквалювання ділової активності економічних агентів і стимулювання сукупного попиту. Разом з тим, емпіричний досвід свідчить, що у країнах з трансформаційною економікою податкова політика є переважно проциклічною і можливості щодо цілеспрямованого зниження податкового навантаження за умов економічного спаду є достатньо обмеженими, внаслідок недостатньо розвинутого внутрішнього ринку державних запозичень та лімітованого доступу державних інституцій до залучення зовнішнього боргового фінансування. Тому зміни системи оподаткування щодо зниження податкового навантаження потребують реалізації комплексу виважених і послідовних заходів щодо зменшення видаткової частини бюджету. З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що використання інструментів податкової політики в даному аспекті стимулювання економіки може бути недовготривалим та стосуватись податків, які здійснюють безпосередній вплив на інвестиційну діяльність та обсяги споживання економічних агентів. До таких податків слід віднести податки на працю та податки на капітал в частині податку на прибуток.

Активним прихильником помірного податкового навантаження є основоположник економіки пропозицій Артур Лаффер, який обґрунтував на прикладі податкової кривої, що за умов зниження податкових ставок, які знаходяться у «забороненій зоні», до нижчого рівня відбудеться посилення фіскального значення відповідних податків [15]. Крім того, надмірний рівень податкового навантаження у економіці призводить до збільшення масштабів тіньової економіки, що знижує загальну ефективність функціонування національної економіки та підриває довіру економічних агентів до держави як суспільного інституту. З теоретичної точки зору, можливе зниження податкових надходжень у транзитивному періоді має супроводжуватись скороченням бюджетних видатків, фінансування яких має найнижчий рівень доцільності та ефективності фінансування. Практична імплементація заходів зниження ставок податків, пропонованих прихильниками економіки пропозиції за часів президенства Рональда Рейгана призвела до суттєвого збільшення бюджетного дефіциту. Разом з тим, відбулась активізація темпів росту реального валового внутрішнього продукту, середнє значення росту реального ВВП за період 1981–1988 років склало 3,50 %, що позначилось на зниженні рівня безробіття, збільшенні доходів населення та зростанні розмірів соціальних стандартів.

Можливим варіантом стимулювання економіки є збільшення бюджетних асигнувань на реалізацію інвестиційних проектів, програм із активізації зайнятості, розбудову інноваційної інфраструктури за рахунок додаткових податкових надходжень до бюджету. З огляду на зазначене має відбутись підвищення ставок податків або ж, що є більш дієвим та логічним для країн із трансформаційною економікою – розширення податкової бази. Результативність цих заходів буде досягнута за умови доцільності та ефективності використання коштів бюджету, що потребує наявності розвинутих інститутів та бюджетної стратегії.

Вплив бюджетної політики у сфері видатків на сукупний попит має досліджуватись з урахуванням позицій їх обсягу (співвідношення до ВВП), а також різної композиційної структури. Неокейнсіанський підхід щодо позитивного впливу зростання бюджетних видатків на економіку ґрунтується на наступній логічній конструкції. Більш високі видатки бюджету зумовлюють підвищення попиту на товари виробничого призначення (продукція металургії, машинобудування, будівництва). В подальшому виробники даних видів продукції задовольняють попит на ринку, що відображається на зростанні попиту на робочу силу в певних галузях економіки. Зазначене, в свою чергу, призводить до збільшення заробітної плати, що має безпосередній вплив на рівень приватного споживання. За сучасних умов актуалізуються питання оцінки ефекту мультиплікатора збільшення видатків бюджету з метою стимулювання економіки, враховуючи можливості різної структури джерел фінансування таких видатків і монетарного регулювання.

Цілком очевидно, що структура видатків може розглядатись через призму функціональної та економічної бюджетних класифікацій, однак чимало науковців наголошують на доцільності оцінки впливу регулювання продуктивних та непродуктивних видатків бюджету на економічне зростання. Показник питомої ваги бюджетних видатків у ВВП значною мірою залежить від моделі соціально-економічного розвитку, яку обрало суспільство, політичних вподобань які за результатами виборів трансформуються у конкретні рішення щодо перерозподілу фінансових ресурсів між галузями соціальної сфери, адміністративно-територіальними одиницями, stratami населення. Бюджетна політика здійснює вплив на відтворення та стимулювання людського капіталу, що позначається на підвищенні рівня конкурентоспроможності економіки в довгостроковій перспективі.

Однак, в певних випадках обов'язки державного фінансування освіти, охорони здоров'я, програм житла для соціально незабезпечених верств закріплені конституційно без реальної оцінки можливості реалізації зазначеного, що має деструктивний вплив на соціально-економічний розвиток країни. Відсутність реальних джерел фінансування призводить до погіршення якості надаваних послуг, обмежує доступ до їх надання, сприяє корупції, підриває довіру до держави у цілому. В країнах із вищим рівнем життя та демократичному устрої вища відповідальність як виборця-платника податків за свою електоральну симпатію так і політичних сил в країні за рішення у бюджетно-податковій сфері. Зазначене проявляється у прогресивному підході щодо одержання суспільних послуг з використанням як державної (у повному чи частковому обсязі) так і диверсифікованої моделі фінансування соціальної сфери. У країнах, що розвиваються серед виборців присутній патерналізм в соціальних питаннях, а у сплаті податків панують лібералізм та лібертаріанство. І шлях до змін ситуації в кращий бік лежить через транзитивний період податкової і бюджетної реформ, інституційну модернізацію та посилення громадського контролю за використанням коштів бюджету.

З огляду на вищевикладене доцільно зазначити, що вплив бюджетної політики у сфері видатків на сукупний попит та економічне зростання з позицій їх співвідношення до валового внутрішнього продукту та композиційної структури може бути представлений наступною формулою:

$$agr_i = a_0 + a_1 rex_i + a_2 n_rex_i + \varepsilon_i' \quad (2),$$

де: a_0 – вільний член;

rex_i – рівень продуктивних бюджетних видатків;

n_rex_i – рівень непродуктивних бюджетних видатків;

ε_i' – помилка.

Підходи щодо формування бюджетної політики з позиції визначення амплітуди потенціалу регулювання доходної і видаткової частини є діаметрально протилежними, оскільки одна частина науковців акцентує увагу на обмеженні такого регулювання потребою досягнення збалансованості бюджету в кожному періоді (коротко-, середньо- та довгостроковому), а інша допускає суттєве збільшення державних запозичень для фінансування

бюджетного дефіциту в разі необхідності, що на їх думку є проявом оптимальної фінансової політики у межах середньо- та довгострокового економічного циклу.

Доцільність використання дефіцитного фінансування економіки за рахунок нарощування бюджетних витрат актуалізується на етапах ідентифікації економічної рецесії. Реалізація державних програм щодо активізації зайнятості, здійснення інвестицій в інфраструктуру, соціальної підтримки населення є стандартними заходами політики стимулювання економіки ще з часів Великої депресії. Водночас, необхідно усвідомлювати, що підходи до використання інструментів бюджетно-податкової політики пройшли суттєву трансформацію внаслідок прояву негативних ефектів фінансового стимулювання для довгострокового економічного зростання. Це стосується і ефекту витіснення приватних інвестицій, зростання співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту, результативності відповідних витратів, лагової дії фінансових інструментів, потреби збільшення податкового навантаження у майбутньому. Якщо прийняти до уваги положення еквівалентності Рікардо–Барро (Ricardo–Barro equivalence), у довгостроковому періоді бюджетно-податкова політика має нейтральний вплив на сукупний попит з огляду на потенційні очікування економічних агентів щодо бюджетного та податкового регулювання. Потрібно зазначити, що бюджетно-податкова політика в країнах із трансформаційною економікою здебільшого носить проциклічний характер, а у країнах з розвинутою економікою – ациклічний або контрциклічний. Тому можливості дефіцитного фінансування економіки є диферентними та залежать від рівня економічного розвитку країни. За сучасних умов збільшення бюджетних витрат шляхом регулювання дефіциту все більше розглядається як інструмент забезпечення макроекономічної стабілізації в короткостроковому періоді на протидію стимулюючому підходу, який мав місце у двадцятому столітті.

Актуальним залишається питання накладення інституційних обмежень на розробку і здійснення заходів бюджетно-податкової політики. Задля уникнення надмірної волатильності бюджетної політики застосовується інструментарій довгострокового та середньострокового бюджетного планування. Розробка та законодавче схвалення бюджету на трирічній основі із визначенням обсягів витратів, доходів, дефіциту (профіциту), державного боргу дозволяє понизити флуктуацію значень даних показників відносно прогнозованого ВВП в період стійкого економічного розвитку та підвищити стійкість публічних фінансів до умов циклічного спаду. Розробка державних цільових і бюджетних програм на середньостроковий період надає змогу більш раціонально розподілити обмежені фінансові ресурси для досягнення поставлених завдань в економіці та соціальній сфері. Бюджетна стратегія та перспективне планування чітко детермінують терміни та обсяги проведення дискреційних заходів фінансової політики, інформують суспільство про орієнтовні результати, що сприяє зростанню довіри економічних агентів до здійснюваної політики та рівня її обґрунтованості.

Серед важливих аспектів впливу глобалізації на економічний розвиток є зростаючий у номінальному та відносному вираженні (до ВВП) державний борг в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Накопичення боргів у державному і приватному секторі позначається на підвищенні рівня ризиків порушення фінансової стабільності відповідної країни, регіону та світової економіки. Велика рецесія розпочалась саме із США та перейшла в свою активну після банкрутства банку Lehman Brothers у вересні 2008 року, охопила світові фінансові ринки, а згодом поширилась на реальну економіку. При чому тут спостерігався щільний зв'язок – із входженням у рецесію проблеми фінансового ринку лиш поглиблювались. Означена ситуація обумовила необхідність розробки державними інституціями безпрецедентних за розмірами програм підтримки фінансового і реального секторів економіки. Використання податкових, бюджетних, монетарних важелів та інструментів спрямовувалось для досягнення макроекономічної рівноваги, відновлення довіри економічних агентів та позитивної динаміки реального ВВП. Серед заходів, що застосовувались в країнах ОЕСР слід виділити наступні: зниження ключової процентної ставки, збільшення розміру та розширення сфери застосування державних гарантій, викуп цінних паперів, спрямування значних обсягів ресурсів на підвищення капіталізації та ліквідності системних фінансових інституцій, купівля державою «токсичних» активів. Співвідношення обсягів антикризових мір до ВВП перевищила 200 % в Ірландії, становила понад 20 % у Великобританії, Франції, Німеччині. У номінальному вираженні найбільший за розміром пакет заходів стабілізуючого характеру був ініційований та реалізований у США [16]. В розвинутих країнах світу значення ключової процентної ставки були зменшені практично до 0 позначки. З урахуванням даного факту, в якості надзвичайних мір, центробанками були ухвалені рішення щодо викупу державних боргових цінних паперів для продовження курсу монетарної експансії. Великобританія одна з країн, яка достатньо активно використовувала даний інструмент. З II кварталу 2008 по I квартал 2010 року значення частки державних запозичень у ВВП, що знаходилась у власності центрального банку збільшилась на 14,5 в. п. – з 0 до 14,4%. Зростання значень наведеного показника в досліджуваному періоді зафіксовано й для Японії на 1,4 в. п. (з 13,8 до 15,2%), США – 2,0 в. п. (з 3,4 до 5,4%) [17]. Реалізація програм стабілізуючого та стимулюючого типу, за умов автоматичного зниження рівня податкових надходжень, призвели до розбалансування системи публічних фінансів і зростання вагових показників державного боргу, що стало черговим викликом для розвитку світової економіки. Необхідно зазначити, що значення частки державного боргу в ВВП у посткризовий період (з 2010 р.) в розвинутих країнах є вищими аніж у роки Великої Депресії та поступаються виключно етапу Другої світової війни (рис. 1).

Вибірки досліджуваних країн є ідентичними за кількістю, включено по 20 найбільших розвинутих і трансформаційних економік, дані яких представлені міжнародною фінансовою організацією. Суттєве накопичення державного боргу призвело до наростаючої необхідності залучення нових запозичень для його

планового погашення і одночасного фінансування бюджетного дефіциту. В таблиці 1 наведено інформацію щодо динаміки показника питомої ваги здійснених випусків боргових цінних паперів для покриття дефіциту і рефінансування боргу у ВВП за період 2010–2020 років.

Аналіз даних свідчить, що у 2010–2014 роках усереднене значення згаданого вище показника у багатьох розвинутих країнах перевищувало 15,0%. Зокрема у Японії – 56,16%, США – 27,44%, Італії – 22,88%, Бельгії – 21,12%, Португалії – 20,96%, Іспанії – 20,86%, Греції – 18,82%, Ірландії – 16,06%. Для країн із трансформаційною економікою значення відповідного показника є нижчим: у Угорщині – 15,74%, Румунії – 12,08%, Україні – 10,78%, Туреччині – 9,6%. Водночас проблематика залучення державних запозичень для рефінансування боргу і покриття бюджетного дефіциту в цих країнах була подекуди більш ургентною аніж у деяких розвинутих, враховуючи вищий рівень ризиків, доходність боргових інструментів та обмеженість внутрішнього ринку, кон'юнктуру на зовнішніх ринках фінансового капіталу. Важливість даного питання активізувала фахові дискусії стосовно композиційної структури програм фіскальної консолідації на середньострокову перспективу на самітах Великої двадцятки (G-20) та міжнародних економічних форумах. Корекція бюджетного балансу понад 6% ВВП була представлена у Японії, Франції, Великобританії США, 3–6% у Німеччині та Італії. Термін реалізації даних заходів коливався в досліджуваних країнах, враховуючи широкий спектр особливостей та специфічних умов економічного та інституційного характеру. В середньому, з початку фіксації епізодів фіскальної консолідації проходило 7–8 років для відчутного зниження фінансової потреби держави у залученні запозичень для рефінансування існуючого публічного боргу.

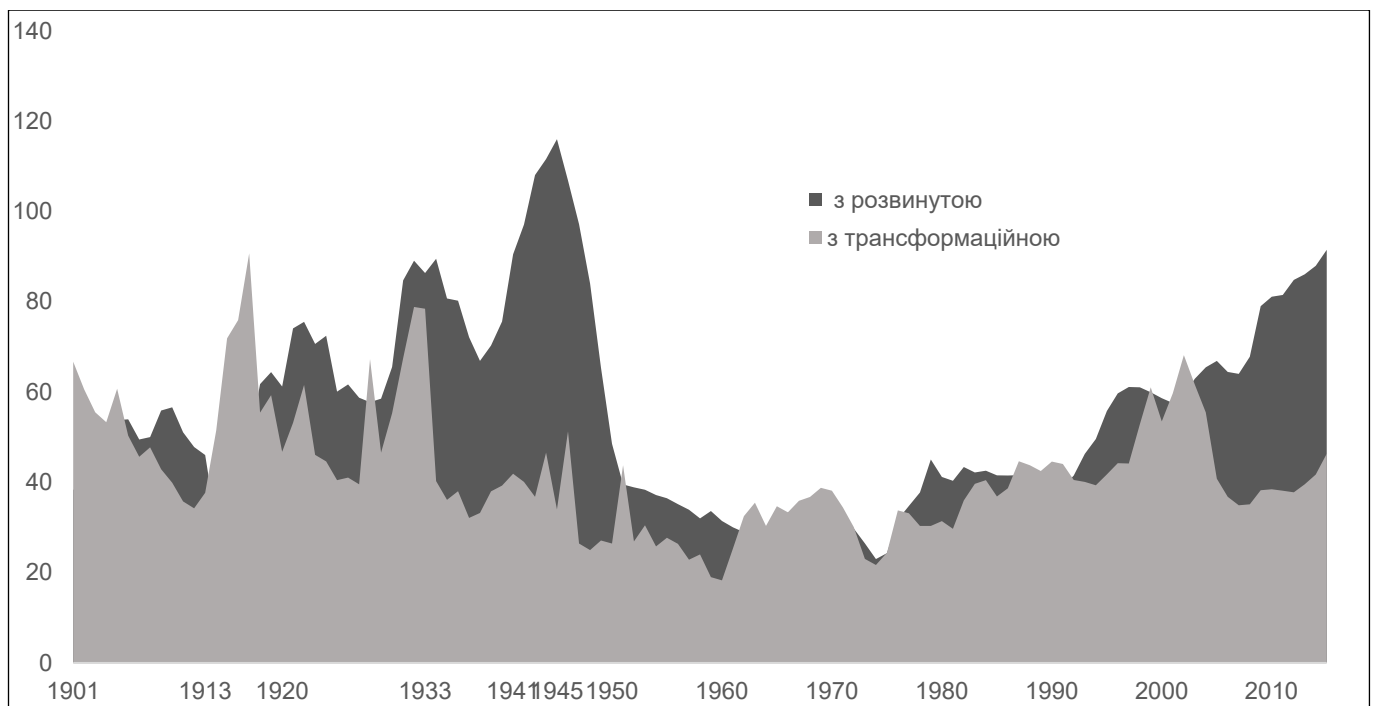

Рисунок 1. Частка державного боргу в ВВП у країнах з розвинутою і трансформаційною економікою за період 1901–2017 років, %

Джерело: побудовано автором за даними [17]

Необхідно зазначити, що програми передбачали одночасне збільшення бюджетних доходів та оптимізації видатків. Основними напрямками державної політики в контексті зростання фіскальної значимості податків є елімінація можливостей ухилення від сплати ПДВ, підвищення стандартної і пониженої ставки даного податку, збільшення ставок акцизу на пальне, спирт, алкогольні напої, тютюнові вироби, удосконалення механізму адміністрування податків і зборів, збільшення ставок майнового оподаткування, активізація міждержавної кооперації в сфері протидії розмиванню податкової бази, посилення дієвості податкового контролю і аудиту.

Їх імплементація в практичну площину забезпечила зростання співвідношення податкових надходжень у ВВП до 3,8 в. п. у Франції, а середній показник для країн ОЕСР, що входить до G-20 становив 1,6 в. п. До цілеспрямованих заходів бюджетної політики щодо зменшення значення вагового показника первинних видатків бюджету в ВВП належать: обмеження розміру оплати праці в бюджетній сфері, удосконалення механізму надання субсидій і трансфертів населенню, розвиток системи фінансування закладів охорони здоров'я, продовження пенсійної реформи. До змін інституційного характеру відносять зміцнення бюджетних інститутів, розробка варіативних сценаріїв довгострокових бюджетних прогнозів, враховуючи основні ризики, удосконалення інструментарію перспективного бюджетного планування, розбудова фіскальних правил і визначення індикативів основних вагових показників бюджету.

Таблиця 1. Потреба залучення державних запозичень у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою, % ВВП

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 ¹	2020 ²
Японія	52,9	57,8	58,6	53,6	57,9	52,7	50,9	43,0	40,7	39,6	34,6
США	26,0	27,3	30,4	29,1	24,4	20,0	20,3	17,8	24,0	24,0	20,9
Італія	24,8	22,6	23,5	18,9	24,6	21,4	19,8	18,9	22,2	22,1	21,1
Іспанія	24,0	19,6	20,6	19,4	20,7	21,5	21,9	19,8	18,4	16,6	16,5
Греція	23,2	23,7	16,5	14,9	15,8	10,2	5,6	4,5	5,2	5,0	4,8
Бельгія	22,4	21,6	22,2	21,8	17,6	19,7	18,6	18,2	18,3	18,0	17,6
Ірландія	21,0	19,0	13,9	14,9	11,5	10,2	8,2	6,9	6,7	7,4	8,4
Португалія	18,9	22,0	22,3	21,0	20,6	20,1	17,5	16,7	13,7	14,6	13,7
Великобританія	15,7	15,5	14,7	13,3	11,6	12,2	10,2	8,9	8,5	9,8	8,8
Угорщина	10,9	11,6	15,3	21,0	19,9	23,0	19,1	19,3	18,4	17,9	16,9
Україна	7,4	7,9	7,0	16,6	15,0	17,3	12,8	10,0	9,6	8,9	7,6
Румунія	13,8	13,6	12,1	11,6	9,3	8,2	8,2	8,3	8,5	7,8	7,2
Литва	10,0	10,2	12,2	8,6	7,8	8,4	7,5	6,1	6,2	2,6	2,6
Словаччина	8,0	8,4	8,6	7,5	6,9	6,6	8,7	8,5	8,4	4,5	2,5
Туреччина	10,6	10,4	8,4	9,4	9,2	5,7	5,8	5,6	6,5	7,1	7,3

1 – планові показники

2 – прогнозні показники

Джерело: складено автором за даними [17]

Доцільно наголосити, що питання обмеження значень показників бюджетного дефіциту та державного боргу є одними із ключових у руслі формування державної фінансової політики протягом тривалого часового діапазону. Зокрема, визначення граничного рівня дефіциту бюджету на рівні 3,0% від ВВП та державного боргу – 60,0% ВВП при підписанні Maastricht Treaty стало необхідною мірою для забезпечення фінансової і цінової стабільності, що передумало запровадженню у Європейському Союзі єдиної валюти. У 1997 році затверджено Stability and Growth Pact який містить цілісну конфігурацію фіскальних правил для країн Європейського Союзу, що сприяє забезпеченню стійкості державних фінансів, низької інфляції і підвищенню рівня координації бюджетно-податкової політики між країнами-учасниками. Реалізація зазначеного має позитивний вплив на динаміку економічного зростання і стимулювання зайнятості населення. Важливим заходом координації бюджетно-податкової політики у межах ЄС стало запровадження Excessive Deficit Procedure у разі перевищення граничних значень дефіциту по відношенню до ВВП. На Європейську Комісію покладено функцію моніторингу розміру бюджетного дефіциту та надано повноваження щодо накладення фінансових санкцій за порушення встановлених вимог.

У 2005 році внесені системні зміни до Stability and Growth Pact, метою яких стало підвищення ефективності державного фінансового управління шляхом адаптації фіскальних правил до нових економічних реалій, що в свою чергу забезпечить стабільність публічних фінансів у довгостроковій перспективі та зниження боргового навантаження. Досягнення цільових орієнтирів бюджетної політики країн ЄС на середньострокову перспективу передбачає використання симетричного підходу протягом циклу, тобто дотримання фіскальної дисципліни на противагу реалізації проциклічної бюджетної політики на стадії економічного зростання. Однією із рекомендацій є утримання значень показника дефіциту на рівні меншому ніж 3,0 % ВВП у період росту економіки, що дозволить в період рецесії допустити певне збільшення його значення. Зміни що стосуються процедури регулювання надмірного розміру дефіциту бюджету полягали у визначенні ситуацій за яких допускається виконання бюджету із дефіцитом – у випадку економічного спаду (негативного значення річного росту ВВП) або низьких темпів росту реального ВВП із суттєвим відхиленням його рівня від потенційного. У разі допущення надмірного показника дефіциту передбачено, що відповідна країна має покращити циклічно скоригований бюджетний баланс, допустимий рівень якого визначено на рівні 0,5 % ВВП. Особливу увагу в процесі бюджетної консолідації слід приділити реалізації структурних реформ у публічних фінансах і економіці загалом. До відома слід навести інформацію, що серед країн ЄС процедуру регулювання надмірного розміру бюджетного дефіциту не було застосовано лише для 2 країн – Естонії та Швеції. Зазначене свідчить про посилення розбалансованості бюджетної системи і державних фінансів у 2000-х роках, насамперед внаслідок Великої Рецесії.

Директивою 2011/85/ЄС, званою як 'Six Pack' було внесені важливі новації у Stability and Growth Pact, що також мали на меті підтримку бюджетної збалансованості. По-перше, уряди країн ЄС мають використовувати комплексну систему державного обліку надходжень і витрат, що одночасно має бути об'єктом як внутрішнього контролю так і незалежного аудиту. Друга позиція полягає в забезпеченні публічності фіскальних показників та оперативності їх оприлюднення, в тому числі для сектору державного управління і фондів соціального страхування установлений період в один місяць, для місцевого самоврядування – квартал. По-третє, бюджетне планування має ґрунтуватись на реалістичному макроекономічному та бюджетному прогнозі, який має підлягати оновленню. Слід використовувати консенсус-прогнози Європейської

Комісії та незалежних інституцій. Четверта позиція декларує можливості застосування специфічних фіскальних правил для досягнення бюджетного балансу в поєднанні із універсальними правилами ЄС. Метою імплементації даного положення є уникнення ситуації виконання бюджету із надмірним дефіцитом. По-п'яте, імператив формування відповідальної та ефективною бюджетної політики у середньостроковій перспективі, що передбачає використання інституту трирічного бюджетного планування. З огляду на зазначене необхідним є формулювання чітких багаторічних бюджетних цілей, формування відповідного прогнозу доходної і видаткової частини бюджету, здійснення оцінки довгострокової стійкості державних фінансів. По-шосте, забезпечення узгодженості і координації всіх правил і процедур обліку в усіх сферах державного управління.

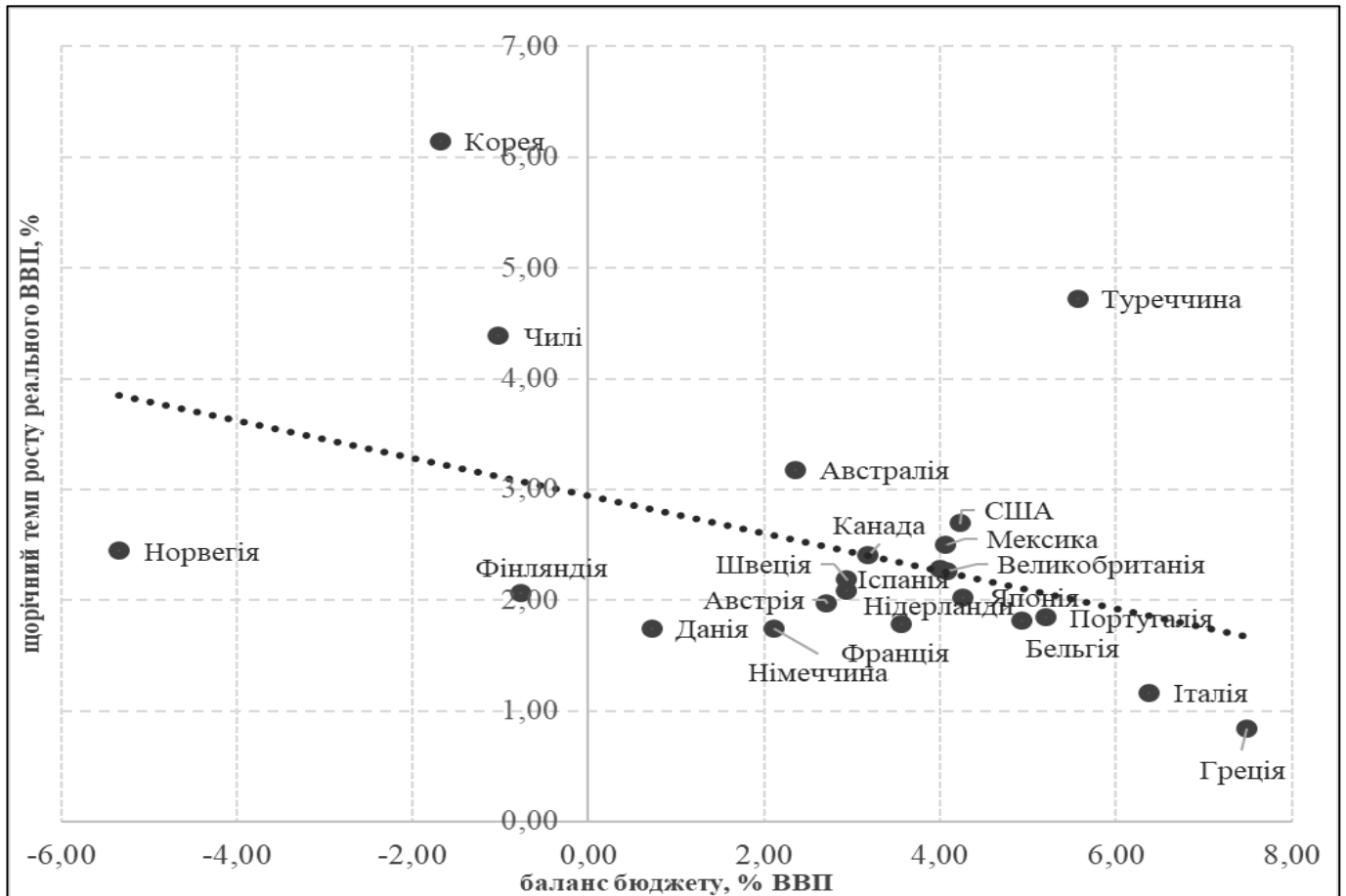

Рисунок 2. Взаємозв'язок між дефіцитом бюджету та ростом реального ВВП у країнах ОЕСР за період 1981–2017 років

Джерело: побудовано за даними [16; 17]

За допомогою методу регресії встановлено, що в країнах ОЕСР протягом 1981–2017 років при збільшенні показника питомої ваги дефіциту у ВВП на 1,0 в. п. темпи зростання реального ВВП знижувались на 0,17 в. п. Враховуючи ургентну потребу стабілізації фінансової системи та пришвидшення темпів економічного зростання в ЄС розроблено й реалізовано сукупність заходів державної фінансової підтримки економіки – European Economic Recovery Plan. Даний механізм передбачав комплексний спектр фіскальних стимулів цільового спрямування, що мали виключно тимчасовий характер у посткризовий період відновлення економіки. Адаптивна бюджетно-податкова політика мала на меті розширення внутрішнього попиту та зниження рівня безробіття. Загальний обсяг експансіоністських заходів податкового і бюджетного регулювання оцінювався у 170 млрд Євро, що становило близько 1,2 % кумулятивного ВВП країн-членів ЄС.

Базовими принципами застосування стимулюючих мір бюджетної політики визначено: своєчасність, тимчасовість, цільову спрямованість, координованість. Міжнародні фінансові організації рекомендують щоб фіскальні стимули одночасно включали у себе заходи регулювання у сфері доходної та видаткової частини бюджету, що надасть змогу підвищити рівень їх ефективності. Використання цільових податкових пільг для інтенсифікації інвестиційно-інноваційних процесів, розвитку малого бізнесу, надання трансфертів найбільш соціально незахищеним верствам населення, виділення додаткових асигнувань на інфраструктурні об'єкти є типовими прикладами реалізації бюджетної політики стимулюючого типу. Поряд із експансіоністською бюджетно-податковою політикою необхідно продовжувати імплементацію структурних реформ. Реалізація наведеного направлена на підтримку купівельної спроможності населення, зростання рівня конкурентоспроможності, активізацію зайнятості, зниження адміністративного впливу на підприємництво.

Особливу увагу в посткризовий період приділено питанням проведення додаткової капіталізації фінансових інституцій, зміцнення рівня їх стійкості, надання державних гарантій для підвищення рівня довіри в економіці. Передумовами для розробки скоординованих програм оздоровлення фінансового сектору виступили недоліки корпоративного управління, недостатня дієвість державної політики нагляду, сповільнення темпів зростання реального ВВП, швидке накопичення приватного і публічного боргу. Запуск European Financial Stability Facility (далі ESFF) у 2010 році покликаний забезпечити фінансову стабільність Єврозони, надати необхідну підтримку країнам, системи публічних фінансів яких відчули наслідки Великої Рецесії, а саме Ірландії, Португалії, Греції. Обсяг програми затверджений на рівні 440 млрд Євро, згодом у червні 2011 році розширений до 780 млрд Євро. Її дієвість спонукала державні органи влади до створення адаптивного механізму реагування на кризові ситуації, розвитку інституційної фінансової архітектури. Таким чином, 8 жовтня 2012 року створено нову міжнародну інституцію European Stability Mechanism (далі ESM) з широкими функціональними опціями щодо фінансування, кредитування, інвестування, ризик-менеджменту. Загальний обсяг фінансової допомоги Ірландії для відновлення макроекономічної стабільності становив 67,5 млрд Євро, в т. ч. у межах реалізації ESFF надано 17,7 млрд Євро. Своєчасна підтримка та одночасна реалізація структурних реформ дозволили оздоровити банківську систему країни, суттєво знизити дефіцит державних фінансів та успішно завершити ESFF наприкінці 2013 року. Приклад Португалії демонструє, що порушення збалансованості бюджетної системи, помірні темпи економічного розвитку та стрімке збільшення показника співвідношення державного боргу до ВВП знизили довіру інвесторів до державних облігацій, що відобразилось на підвищенні їх дохідності. Ініційовані програми фінансової стабілізації, поступальні економічні перетворення, надання кредиторами (ЄС, МВФ, ESFF) фінансування на суму 78 млрд Євро в періоді 2011–2014 роках дозволили забезпечити плановий результат щодо підвищення стійкості фінансової системи, зниження дефіциту рахунку поточних операцій та бюджетного дефіциту.

Висновки. Регулювання податкового навантаження на працю і капітал здійснює вплив на кон'юнктуру цих факторів виробництва на ринку, є однією із визначальних причин міграції трудового і фінансового капіталу між різними регіонами та країнами світу. Враховуючи множинність комбінацій податкових баз та ставок держава має суттєві можливості для впливу на інвестиційний та споживчий попит, а отже на темп росту реального валового внутрішнього продукту загалом. Вплив бюджетної політики у сфері видатків на сукупний попит має досліджуватись з урахуванням позицій їх обсягу, а також різної композиційної структури. Важливим є збільшення вагового коефіцієнту продуктивних видатків у загальній структурі, що призводить до інтенсифікації темпів економічного зростання. Особливе значення зберігають особливі продуктивні видатки, що спрямовуються на розвиток людського капіталу, до їх складу відносяться видатки на освіту, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток, фундаментальні та прикладні наукові розробки і дослідження. При розробці бюджетної політики важливим є встановлення стійкого взаємозв'язку між обсягом виділених асигнувань з одержаними результатами. Бюджет має бути збалансованим, що потребує реалізації системних заходів фіскальної консолідації, виявлено, що зростання показника бюджетного дефіциту уповільнює темпи економічного зростання. Зміцнення фіскальної дисципліни шляхом накладення інституційних обмежень потребує досягнення суспільного консенсусу в питаннях ступеню перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему державних фінансів, рівня бюджетної децентралізації та структури видаткової частини бюджету. Пріоритетом бюджетної політики є зниження рівня боргового навантаження.

Список використаних джерел

1. Arestis, P. (2015). *Coordination of fiscal with monetary and financial stability policies can better cure unemployment. Review of Keynesian Economics*, 3(2), 233–247.
2. Teles, V. K., & Mussolini, C. C. (2014). *Public debt and the limits of fiscal policy to increase economic growth. European Economic Review*, 66, 1–15.
3. Боголіб, Т. М. (2015). Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності. *Економічний часопис-XXI*, 3-4 (1). 84–87.
4. Chugunov, I., & Makohon, V. (2019). *Fiscal strategy as an instrument of economic growth. Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 213-217.
5. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). *Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113–122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
6. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
7. Чугунов І. Я., Павелко А. В., Канєва Т. В., та ін. (2015). *Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т*, 376 с.
8. Davig, T., & Leeper, E. M. (2011). *Monetary–fiscal policy interactions and fiscal stimulus. European Economic Review*, 55(2), 211–227.
9. Barro, R. J. (1996). *Determinants of economic growth: a cross-country empirical study (No. w5698). National Bureau of Economic Research. URL: <https://www.nber.org/papers/w5698.pdf>*
10. Benos, N. (2009). *Fiscal policy and economic growth: empirical evidence from EU countries. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6569555.pdf>*
11. Tomljanovich, M. (2004). *The role of state fiscal policy in state economic growth. Contemporary Economic Policy*, 22(3), 318–330.

12. Afonso, A., & Furceri, D. (2010). Government size, composition, volatility and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 26 (4), 517–532.
13. Mountford, A., & Uhlig, H. (2009). What are the effects of fiscal policy shocks? *Journal of applied econometrics*, 24 (6), 960–992.
14. Simionescu, M., Lazányi, K., Sopková, G., Dobeš, K., & Adam, P. B. (2017). Determinants of Economic Growth in V4 Countries and Romania. *Journal of Competitiveness*, 8(1), 103–116.
15. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Background*, 1765, 1–16.
16. The official website of OECD. URL: <http://www.oecd.org>
17. The official website of IMF. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>

References

1. Arestis, P. (2015). Coordination of fiscal with monetary and financial stability policies can better cure unemployment. *Review of Keynesian Economics*, 3(2), 233–247.
2. Teles, V. K., & Mussolini, C. C. (2014). Public debt and the limits of fiscal policy to increase economic growth. *European Economic Review*, 66, 1–15.
3. Bogolib T. M. (2015) Biudzhetna polityka yak instrument makroekonomichnoi stabilnosti [Budget policy as an instrument of macroeconomic stability] *Economic Annals-XXI*. 3-4 (1). 84–87.
4. Chugunov, I., & Makohon, V. (2019). Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 213–217.
5. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113–122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
6. Chuhunov, I. Ya. Kanieva, T. V. and Pasichnyj, M. D. (2018), Biudzhetno-podatкова polityka u systemi rehuljuvannia ekonomiky [Budget and tax policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine [in Ukr.].
7. Chughunov, I. Y., Pavelko, A. V., Kanjeva, T. V. ta in. (2015) Derzhavne finansove rehuljuvannja ekonomichnykh peretvorenj [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, 376 p. [in Ukr.].
8. Davig, T., & Leeper, E. M. (2011). Monetary–fiscal policy interactions and fiscal stimulus. *European Economic Review*, 55(2), 211–227.
9. Barro, R. J. (1996). Determinants of economic growth: a cross-country empirical study (No. w5698). National Bureau of Economic Research. URL: <https://www.nber.org/papers/w5698.pdf>
10. Benos, N. (2009). Fiscal policy and economic growth: empirical evidence from EU countries. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6569555.pdf>
11. Tomljanovich, M. (2004). The role of state fiscal policy in state economic growth. *Contemporary Economic Policy*, 22(3), 318–330.
12. Afonso, A., & Furceri, D. (2010). Government size, composition, volatility and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 26 (4), 517–532.
13. Mountford, A., & Uhlig, H. (2009). What are the effects of fiscal policy shocks? *Journal of applied econometrics*, 24 (6), 960–992.
14. Simionescu, M., Lazányi, K., Sopková, G., Dobeš, K., & Adam, P. B. (2017). Determinants of Economic Growth in V4 Countries and Romania. *Journal of Competitiveness*, 8(1), 103–116.
15. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Background*, 1765, 1–16.
16. The official website of OECD. URL: <http://www.oecd.org>
17. The official website of IMF. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Пасічний Микола Дмитрович, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: m.pasichnyi@knute.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7663-776X

ДАНИЕ О АВТОРЕ

Пасечный Николай Дмитриевич, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Киевский национальный торгово-экономический университет,
e-mail: m.pasichnyi@knute.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pasichnyi Mykola, Doctor in Economics, Associate professor, Associate professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: m.pasichnyi@knute.edu.ua

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖНАРОДНОГО ВАЛЮТНОГО ФОНДУ ТА УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**Студінський В. А.,
Рошкар К. М.**

У статті зроблено спробу простежити історичний шлях співпраці України та Міжнародного валютного фонду з початку 1990-х, коли Україна здобула незалежність, до сьогоднішнього дня. Мета діяльності Міжнародного валютного фонду була визначена в статті I Статуту Фонду і полягає в сприянні: міжнародному валютному співробітництву; розширенню та збалансованому зростанню міжнародної торгівлі; стабільності обмінного курсу, підтримання належного обміну між учасниками; створенню багатосторонньої системи платежів стосовно поточних операцій між членами та усунення валютних обмежень, що перешкоджають зростанню світової торгівлі; скороченню термінів та ступеню неєрівноваженості платіжних балансів учасників. Головним завданням співпраці України з Міжнародним валютним фондом є фінансова підтримка та розвиток економіки в цілому, а також перебудови її з планово-адміністративного типу на ринковий. До того ж, Україна з 2014 року переживає складний період в умовах військового конфлікту з Російською Федерацією, а також втратою частини своїх територій, які грали відповідну економічну роль в житті країни. Міжнародний валютний фонд став основним донором у такій складній обстановці.

Міжнародний валютний фонд є унікальною організацією в світі по кількості та різноманітності складу країн-членів, зберігаючи при цьому статус кредитора останньої інстанції в разі виникнення фінансових криз. Міжнародний валютний фонд надає кредити в іноземній валюті державам-членам для двох цілей: для покриття дефіциту платіжного балансу, (фактично для поповнення офіційних валютних резервів) та для підтримки макроекономічної стабілізації та структурної перебудови економіки (кредитування бюджетних витрат урядів). В результаті дослідження, автори прийшли до висновку, що співпраця України з МВФ мала кілька історичних етапів, який характеризується своєю специфікою і особливостями. Також співпраця України та Міжнародного валютного фонду має як позитивні, так і негативні моменти. Та разом з тим, без такої співпраці Україні важко, а часто й неможливо, утримувати свій платіжний баланс, що спонукає країну продовжувати спільну роботу з цією поважною світовою інституцією.

Ключові слова: Міжнародний валютний фонд, Україна, співпраця, запозичення, фінансові ресурси, платіжний баланс, кредитні програми.

ІСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУНАРОДНОГО ВАЛЮТНОГО ФОНДА И УКРАИНЫ В РАЗРЕЗЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ**Студинский В. А.
Рошкар К. М.**

В статье осуществлена попытка проследить исторический путь сотрудничества Украины и Международного валютного фонда в период начала 1990-х годов, когда Украина обрела независимость, до современности. Цель деятельности Международного валютного фонда была определена в статье 1 Устава Фонда и заключается в содействии: международному валютному сотрудничеству; расширению и сбалансированному росту международной торговли; стабильности обменного курса, поддержанию надлежащего обмена между участниками; созданию многосторонней системы платежей относительно текущих операций между членами и устранения валютных ограничений, препятствующих росту мировой торговли; сокращению сроков и степени неуравновешенности платежных балансов участников. Главной задачей сотрудничества Украины с Международным валютным фондом является финансовая поддержка и развитие экономики в целом, а также перестройка ее с планово-административного типа на рыночный. К тому же, Украина с 2014 года переживает сложный период в условиях военного конфликта с Российской Федерацией, а также потерей части своих территорий, которые исполняли соответствующую экономическую роль в жизни страны. Международный валютный фонд стал основным донором в такой сложной обстановке.

Международный валютный фонд является уникальной организацией в мире по количеству и разнообразию состава стран-членов, сохраняя при этом статус кредитора последней инстанции в случае возникновения финансовых кризисов. Международный валютный фонд предоставляет кредиты в иностранной валюте государствам-членам для двух целей: для покрытия дефицита платежного баланса, (фактически для пополнения официальных валютных резервов) и для поддержания макроэкономической стабилизации и структурной перестройки экономики (кредитование бюджетных расходов правительств). В результате исследования, авторы пришли к выводу, что у сотрудничества Украины с МВФ было несколько исторических этапов, которые характеризуются своей спецификой и особенностями. Также сотрудничество Украины и Международного валютного фонда имеет как положительные, так и отрицательные моменты. Но вместе с тем, без такого сотрудничества Украине трудно, а часто и невозможно, содержать платежный баланс, это побуждает страну продолжать совместную работу с этой важной мировой институцией.

Ключевые слова: Международный валютный фонд, Украина, заимствования, сотрудничество, финансовые ресурсы, платежный баланс, кредитные программы.

HISTORICAL AND ECONOMIC ANALYSIS OF COOPERATION BETWEEN THE INTERNATIONAL MONETARY FUND AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

Studinski Volodymyr,
Roshkar Karina

The article an attempt was made to trace the historical path of cooperation between Ukraine and the International Monetary Fund from the early 1990s, when Ukraine gained independence, to the present. The purpose of the International Monetary Fund's activity has been defined in Article I of the Fund's Statute and is to promote: international monetary cooperation; expansion and balanced growth of international trade; exchange rate stability, maintenance of proper exchange between participants; the creation of a multilateral system of payments for current transactions between members and the elimination of currency restrictions that impede the growth of world trade; reduction of terms and degree of imbalance of participants' balance of payments. The main task of Ukraine's cooperation with the International Monetary Fund is financial support and development of the economy as a whole, as well as its restructuring from a planned administrative type to a market one. In addition, Ukraine has been experiencing a difficult period since 2014 in the context of military conflict with the Russian Federation, as well as the loss of part of its territories that played an appropriate economic role in the country's life. The International Monetary Fund has become a major donor in such a difficult environment.

The International Monetary Fund is a unique organization in the world in the number and diversity of member countries, while maintaining the status of a lender of last resort in the event of financial crises. The International Monetary Fund provides foreign currency loans to Member States for two purposes: to cover the balance of payments deficit (actually to replenish official foreign exchange reserves) and to support macroeconomic stabilization and structural adjustment of the economy (lending to government budget expenditures). As a result of the study, the authors concluded that Ukraine's cooperation with the IMF had several historical stages, characterized by its specificity and peculiarities. Also, cooperation between Ukraine and the International Monetary Fund has both positive and negative points. At the same time, without such cooperation, it is difficult, and often impossible, for Ukraine to maintain its balance of payments, forcing the country to continue working together with this reputable world institution.

Key words: International Monetary Fund, Ukraine, cooperation, borrowing, financial resources, balance of payments, credit programs.

JEL Classification: G20, F33-34, N20, O19

Актуальність теми дослідження. В даний історичний період співпраця України з Міжнародним валютним фондом має пріоритетне значення порівняно з іншими міжнародними фінансовими інституціями. За весь період співпраці з Міжнародним валютним фондом Україна отримала 8,2 мільярдів доларів США. Ця сума практично ідентична тій, яку Фонд виділив Греції для подолання наслідків економічної кризи (9 млрд. дол. США).

Однак, тривала співпраця нашої країни з МВФ має неоднозначні наслідки для вітчизняної фінансової системи. Так, надходження фінансових ресурсів від Міжнародного валютного фонду дає можливість стабілізувати критичні показники, зокрема підвищити рівень золотовалютних резервів центрального банку, задовольнити нагальні бюджетні потреби. Водночас, зростаюча залежність України від МВФ може мати вкрай негативні наслідки для вітчизняного економічного та політичного суверенітету. Співпраця України з Міжнародним валютним фондом сьогодні ускладнена тим, що перед українським урядом постала дилема: існує необхідність у фінансуванні економіки Міжнародним валютним фондом, але населення не готове сприймати непопулярні реформи. З іншого боку, Україна потребує серйозних фінансових вливань у свою економіку, особливо на тлі війни, яка відбувається на Сході держави. Історико-економічний спектр вивчення даного питання дає можливість розглянути, оцінити та намітити подальші кроки України у співпраці з МВФ.

Завдання і мета даного дослідження полягає у визначенні проблем та обґрунтуванні перспектив співробітництва України з Міжнародним валютним фондом в історико-економічному аспекті. У зв'язку з цим варто розглянути функції та цілі МВФ; історія співробітництва України з МВФ; проаналізувати динаміку співробітництва України та МВФ; дослідити проблематику співпраці МВФ та України; визначити основні тенденції розвитку МВФ та України; дати характеристику парадоксальним аспектам співробітництва МВФ з Україною.

Ступінь вивчення проблеми. Потрібно зауважити, що даній проблематиці, а саме співпраці України і МВФ в різні історичні періоди, присвячено чимало праць і публікацій. Сьогодні в науковій літературі Міжнародний валютний фонд визначають як наднаціональну організацію, хоча при цьому підкреслюють її особливості - діяльність Фонду поширюється лише у валютно-фінансовій сфері і обмежена положеннями Статей угоди МВФ [5, с. 108]. Зокрема, цікавість у розгляді історико-економічного аспекту співпраці України та МВФ, викликають наукові дослідження вітчизняних вчених-економістів І. І. Вербицької, В. П. Колосової, В. В. Ксендзук, А. С. Мариної, Н. І. Патики та інших.

Виклад основного матеріалу. Після виходу України зі складу СРСР перед державою постав ряд важливих проблем економічного і політичного характеру, які потребували негайного вирішення. Для розвитку економіки потрібні були кредити і саме тому Україна звернула свою увагу на розширення співробітництва з Міжнародним валютним фондом.

Україна стала членом Міжнародного валютного фонду 3 червня 1992 року на основі прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» [1].

Згідно з даним Законом України Кабінету Міністрів України були надані усі повноваження вирішувати питання вступу України до цих організацій та надано право одержувати кошти на будь-яку суму, що має бути сплачена або переведена в Україну внаслідок здійснення операцій відповідно до Статей угоди МВФ [5, с. 129]. Вступ України до Міжнародного валютного фонду відкрив значні можливості отримання ресурсів для структурної перебудови економіки і подальшого розвитку ринкових відносин, так як співробітництво з МВФ є позитивним сигналом для інших зовнішніх інвесторів.

Від розвитку відносин України з Міжнародним валютним фондом опосередковано залежить і готовність іноземних інвесторів не тільки вкладати кошти в розвиток економіки, а й купувати на українському ринку державні боргові зобов'язання, а це дає можливість уряду розмістити на зовнішньому ринку українські облігації, що значно поповнить державний бюджет. Беззаперечним є той факт, що співпраця України з Міжнародним валютним фондом відкриває шлях для вступу до інших міжнародних фінансових організацій.

Міжнародний валютний фонд здійснює співробітництво з Україною у фінансових та нефінансових формах [8, с. 660-667]. Як видно рисунку 1, кожна із форм співробітництва відносини України з Фондом мають свої характерні особливості. Так, до фінансових форм співробітництва, зокрема, належать:

- сплата квоти в статутний капітал Фонду;
- сплата квоти при винесенні рішення Фондом про збільшення квоти в статутному капіталі за ініціативою України;
- надання Фондом кредитів Україні для здійснення стабілізаційних програм та скорочення строків і масштабів дефіциту платіжного балансу [7, с. 255];
- сплата відсотків за користування кредитами та погашення основної суми кредиту.

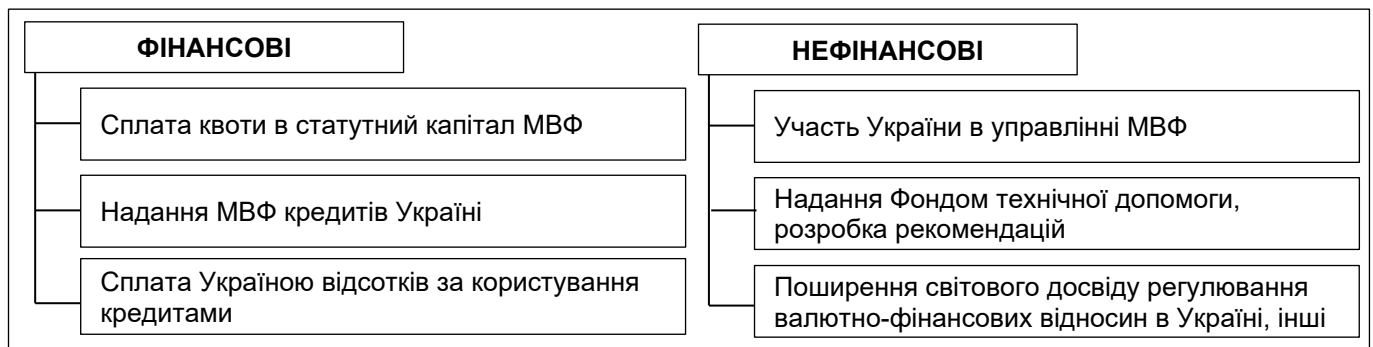

Рисунок 1. Форми співробітництва України з МВФ (складено авторами).

До нефінансових форм співробітництва України з з Міжнародним валютним фондом належать:

- участь України в управлінні Міжнародним валютним фондом та прийнятті ним рішень; надання Україною статистичної інформації Фонду щодо основних макропоказників;
- надання Фондом технічної допомоги Україні, розробка рекомендацій, що стосуються макроекономічних і внутрішньогалузевих перетворень в Україні;
- поширення світового досвіду регулювання валютно-фінансових відносин на відносини всередині України;
- використання Україною спеціальних центрів навчання, організованих Фондом разом з іншими міжнародними фінансовими організаціями (Інститут економічного розвитку, Об'єднаний Віденський інститут та інші заклади) [3, с. 25].

Починаючи з 1994 року, Україна активно співпрацює з Міжнародним валютним фондом, використовуючи його фінансові і технічні ресурси з метою досягнення макроекономічної стабілізації та створення необхідних передумов для проведення економічних реформ. Таке співробітництво здійснювалось переважно в рамках реалізації 8 спільних програм – STF (системна трансформаційна позика), «Stand-By» (стабілізаційна позика), Механізм розширеного фінансування (позика на підтримку розвитку), попереджувальний «Stand-By» [11].

Діяльність Міжнародного валютного фонду ґрунтується на наданні кредитів в іноземній валюті країнам-членам для покриття дефіцитів платіжних балансів (тобто поповнення валютних резервів), а також підтримання макроекономічної стабілізації та структурної перебудови економіки (тобто для фінансування бюджетних витрат уряду) [4, с. 99].

Так, у співробітництві України з Міжнародним валютним фондом в межах мети співробітництва та кредитних програм науковці виділяють від трьох до шести етапів. Наприклад, А.С. Марина виокремила вісім етапів співробітництва, а саме [6, с. 14]:

- 1994-1995 роки – співпраця України з Міжнародним валютним фондом за програмою системної трансформаційної позики на суму 498,7 млн. СПЗ (763,1 млн. дол. США.), метою якої була підтримка платіжного балансу України;

- 1995-1998 роки - в рамках трьохрічних програм «Stand by» Україна отримала від Фонду кредити на загальну суму 1318,2 млн. СПЗ або 1,935 млн. дол. США. Головною метою цих кредитів була підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України;

- 1998 – 2002 роки – Україна співпрацює з Фондом в рамках Програми розширеного фінансування (EFF), яка передбачала надання кредиту обсягом 2,6 млрд. дол. США. В рамках цієї Програми Україна отримала 1,193 млрд. СПЗ (1,591 млрд. дол. США), які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України;

- 2002 – 2005 роки – співпраця на безкредитній основі в рамках річної програми «попереджувальний Stand by» - кредит в сумі, еквівалентній 411,6 млн. СПЗ (30% квоти України);

- 2005 – 2008 роки – співробітництво України з МВФ сконцентровано в сфері технічної допомоги. Цей підхід відповідав тезам, висловленим Президентом України: «В майбутнє – без боргів», які стверджували про необхідність поступового перенесення центру ваги в співробітництві з МВФ у площину безкредитних стосунків;

- 2008 – 2013 роки - Співробітництво за програмою «Stand by» загальним обсягом 802% від квоти України в МВФ, або 11 млрд. СПЗ (приблизно 16,4 млрд. дол. США), з яких 3 млрд. СПЗ були в терміновому порядку зараховані до золотовалютних резервів Національного банку України;

- 2014 - 2015 роки – надання Україні нової позики «Stand by» обсягом 16,5 млрд. дол. США (10,976 млрд. СПЗ). В рамках цієї програми Україна отримала два транші обсягом 3 млрд. дол. США (2,058 млрд. СПЗ) та 1,3 млрд. дол. США (914,7 млн. СПЗ), але влітку 2014 року макроекономічні показники, закладені в програму, були скореговані через розгортання в Україні масштабної економічної кризи на фоні воєнних дій на сході країни;

- 2015 – 2018 роки - чотирирічна програма Механізму розширеного Фінансування («Extended Fund Facility» – EFF) обсягом 17,5 млрд. дол. США для стабілізації економіки України та закладання підвалин для відновлення її зростання починаючи з 2016 року.

Вітчизняний вчений-економіст І. І. Вербицька розглядає десять етапів співпраці нашої держави з Міжнародним валютним фондом. Основні періоди стосунків України та МВФ вчена охарактеризувала наступним чином [2, с. 34]. (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика етапів співробітництва України з МВФ

Період, роки	Характеристика	Розмір фактичного фінансування програми
1992-1994 рр.	Прийняття та набрання чинності нормативно-правової бази для співпраці між Україною та МВФ.	-
1994-1995 рр.	Співпраця з МВФ за програмою системної трансформаційної позики для підтримки платіжного балансу України	0,8 млрд. дол. США
1995-1998 рр.	Співпраця в рамках трьох річних програм Stand by задля підтримки курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України	1,9 млрд. дол. США
1998-2002 рр.	Співпраця з Фондом в рамках Програми розширеного фінансування (EFF-Extended Fund Facility) - кредит обсягом 2,6 млрд. дол. США задля поповнення валютних резервів НБУ	1,6 млрд. дол. США
2002-2005 рр.	Співпраця на безкредитній основі в рамках річної програми «попереджувальний стенд-бай», що надавала можливість отримати від МВФ зарезервованій кредит 411,6 млн. СПЗ (30% квоти України)	-
2005-2008 рр.	Співробітництво з МВФ у площині безкредитних стосунків, узгодження головних параметрів макроекономічної політики та поглиблення координації у сфері валютної політики.	-
2008-2010 рр.	Співробітництво з МВФ в рамках дворічної програми Stand by загальним обсягом 802% від квоти України у Фонді. Кошти спрямовувалися до золотовалютних резервів НБУ і Держбюджету	10,6 млрд. дол. США
2010-2014 рр.	Ухвалення нової програми Stand by на суму 15,1 млрд. дол. США на 2,5 роки, скасувавши попередню Угоду Stand by. Надання подальших траншів не відбулося через невиконання урядом України умов програми співробітництва з МВФ	3,39 млрд. дол. США
2014-2015 рр.	Ухвалення нової позики Stand by обсягом 16,5 млрд. дол. США, у 2014 р. макроекономічні показники, закладені в програму, було скореговані через економічну кризу на фоні російської агресії на сході	4,3 млрд. дол. США
2015-2019 рр.	Заміна діючої програми Stand by на нову чотирирічну програму Extended Fund Facility обсягом 17,5 млрд. дол. США на бюджетні потреби та на відновлення золотовалютних резервів НБУ	7,7 млрд. дол. США (01.01.2017 р.)

Джерело: складено авторами на основі [2, с. 34]

Як видно з інформації, наведеної в таблиці, отримання кредитів Україною розпочинається на другому етапі співробітництва нашої держави з Міжнародним валютним фондом. Протягом тривалого часу стосунки України і МВФ відбувалися на безкредитній основі.

Так, наприклад, у 2002-2005 роках Україна співпрацювала з Міжнародним валютним фондом на безкредитній основі в рамках річної програми «попереджувальний стенд-бай», що надавала можливість отримати від МВФ зарезервованій кредит 411,6 млн. СПЗ (30 % квоти України), в разі погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни.

В наступний період - 2005-2008 роки – також відбувалось співробітництво з МВФ у площині безкредитних стосунків, узгодження головних параметрів макроекономічної політики з тенденціями та прогнозами розвитку світової кон'юнктури, з динамікою і напрямками світових фінансових та інвестиційних потоків, а також поглиблення координації у сфері валютної політики.

Наприклад, у 2005-2008 роках співробітництво з МВФ у площині безкредитних стосунків, узгодження головних параметрів макроекономічної політики з тенденціями та прогнозами розвитку світової кон'юнктури, з динамікою і напрямками світових фінансових та інвестиційних потоків, а також поглиблення координації у сфері валютної політики. У 2008-2010 роках співробітництво України з Міжнародним валютним фондом відбувалось в рамках дворічної програми Stand by загальним обсягом 802 % від квоти України у Фонді в умовах кризи на світових фінансових ринках. Кошти спрямовувалися до золотовалютних резервів НБУ і Держбюджету.

Наступний етап – 2010-2014 роки. В цей період відбулося ухвалення Україною разом з МВФ нової спільної програми Stand by на загальну суму 10 млрд. СПЗ або 15,1 млрд. дол. США строком на 2,5 роки, скасувавши попередню Угоду Stand by (в т.ч. всі транші, які залишилися). Кошти спрямовувалися здебільшого до Держбюджету. Надання подальших траншів не відбулося через невиконання урядом України умов програми співробітництва з МВФ.

У 2014-2015 роки відбулося ухвалення нової позики Stand by обсягом 16,5 млрд. дол. США (10,976 млрд. СПЗ), але влітку 2014 року макроекономічні показники, закладені в програму, були значно скореговані через розгортання в Україні економічної кризи на фоні російської агресії на сході України.

Починаючи з 2015 року по наш час відбулася заміна діючої програми Stand by на нову чотирирічну програму Extended Fund Facility обсягом 17,5 млрд. дол. США, а кошти були спрямовані на нагальні бюджетні потреби та на відновлення золотовалютних резервів НБУ.

Отже, дослідження етапів співпраці України з Міжнародним валютним фондом доводить, що співпраця України з Фондом має пріоритетне значення порівняно із співробітництвом з іншими міжнародними фінансовими інституціями. Однак, така тривала співпраця має неоднозначні наслідки для вітчизняної фінансової системи. Надходження фінансових ресурсів від МВФ дає змогу підвищити рівень золотовалютних резервів центрального банку і задовольнити нагальні бюджетні потреби. Але, при цьому зростає залежність України від МВФ, що може мати негативні наслідки для вітчизняного економічного та політичного суверенітету.

На етапі співпраці у 2015-2018 рр. за програмою розширеного фінансування (EFF) передбачено надходження від Фонду кредитів на суму близько 17,5 млрд. дол. США, що відповідає 900 % квоти України [9].

Продовження плідної співпраці України і Міжнародного валютного фонду завжди залишалося актуальним питанням. Так, у 2018-2019 роках наша держава повинна була повернути зовнішніх кредитів і відсотків на суму понад 12 мільярдів доларів США. Водночас валютні резерви країни залишаються нижче прогнозованих МВФ: 18,6 млрд дол. США на кінець січня 2019 року замість 22,3 млрд. дол. США запланованих. Зокрема, в документах Єврокомісії зазначалося, що «під погашення боргу припадає на президентські і парламентські вибори 2019 року. В цьому контексті необхідно подальше поповнення міжнародних резервів України, і додаткова макрофінансова допомога Європейського Союзу могла б виявитися корисною». Міжнародний валютний фонд зробив оцінку необхідної фінансової допомоги Україні, яка становить 4,5 млрд. дол. США (на 2018- початок 2019 рр.), і готовий був продовжити співпрацю з Україною. Це підтвердив голова представництва МВФ в Україні Йоста Люнгман, який зазначив, що наша держава може розраховувати на четвертий перегляд програми кредитування. Для забезпечення виконання умов щодо надання позик Міжнародним валютним фондом, необхідно виконати вимоги Фонду [10]. Проте, в результаті зміни після виборів Президента України та Верховної Ради України така форма і перспектива співпраці стала проблематичною.

Безперечно, для Міжнародного валютного фонду вигідно стимулювати нашу економіку, сприяти приватизації, розвитку бізнесу, адже від неплатоспроможності України програє і Фонд. Тож для того, щоб продовжувати успішне співробітництво з Міжнародним валютним фондом Україні необхідно: продовжувати впровадження реформ прозорості економіки, приводити боротьбу з корупцією, процес приватизації, поглиблювати структурні реформи, розвивати на новому рівні банківську та фінансові сфери, використовувати ринкові методи для утримування курсу національної валюти, продовжувати звітувати перед Фондом.

Крім того, співпраця України з Міжнародним валютним фондом є індикатором для взаємовідносин з іншими міжнародними фінансовими організаціями та приватними зовнішніми інвесторами, інвестиції яких дуже необхідні для подальшого проведення економічних реформ у державі. Проведення в Україні економічних реформ більш швидкими темпами має дати можливість в подальшому працювати з Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними фінансовими організаціями без залучення від них коштів, а саме шляхом технічної допомоги та консультативної підтримки.

Висновки. Таким чином, з 1992 року Україна стала повноправним членом Міжнародного валютного фонду і з того моменту всі Угоди Фонду набирають чинності на території країни, а користуватися кредитними коштами фонду держава розпочала з 1994 року.

Протягом більше двадцяти років співробітництва, фінансова допомога Міжнародного валютного фонду надавалась Україні у вигляді кредитування: за Програмою системної трансформаційної позики (STF) для підтримки платіжного балансу; за програмою «Stand by» для підтримки курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу; за Програмою розширеного фінансування («Extended Fund Facility» – EFF) для сприяння економічній стабілізації.

Україну та Міжнародний валютний фонд об'єднують роки тісної співпраці, впродовж яких Фонд надає країні довгострокові, порівняно дешеві кредити, які сприяють вирішенню проблем платіжного балансу, з вимогою виконання встановлених умов. Проте, Україна жодного разу не виконала повністю всі вимоги Міжнародного валютного фонду в повному обсязі, що обумовлює певні труднощі у співпраці. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що на розвиток національної економіки можуть негативно впливати як масштабна співпраця з Фондом, так і розрив відносин з ним. Відмова від нових запозичень може негативно вплинути на національній економіці, а виділення чергового кредиту під підвищення тарифів на газ і скорочення соціальних витрат спричинить хвилювання серед громадян і сприятиме посиленню соціальної напруженості. Тому на думку окремих фахівців, основним перспективним напрямом взаємовідносин України з Міжнародним валютним фондом може бути надання технічної, інформаційної і консультативної допомоги з боку Фонду в напрямку всебічного реформування соціально-економічної політики. Та разом із тим в умовах війни з Російською Федерацією, що призвело до втрати економічно-важливих територій Україна потребує нових фінансових впливів для підтримки економіки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» № 2402-XII від 03.06.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 33. Ст. 474.
2. Вербіцька І. І. Моніторинг співпраці України з Міжнародним валютним фондом. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 16. С. 33-37.
3. Колосова В. П. Кредитування економіки України міжнародними фінансовими інститутами. Фінанси України. 2000. № 2. С. 22-26.
4. Ксендзук В. В. Аналіз діяльності Міжнародного валютного фонду в умовах глобалізаційних економічних процесів. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2016. № 2. С. 98-105.
5. Лабунська А. В. Правовий статус Міжнародного валютного фонду та співробітництво з Україною : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 198 с.
6. Марина А. С. Міжнародний валютний фонд і Україна : історія співробітництва та сучасний стан відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8. Ч. 2. С. 12-15.
7. Міжнародні організації. Навчальний посібник. За ред. О. С. Кучика. 2-е вид. Київ : Знання, 2007. 749 с.
8. Патица Н. І. Міжнародні валютно-кредитні відносини : навч. посібник. Київ : Знання, 2012. 566 с.
9. Винник Т., Івашко Г. Етапи співпраці України з Міжнародним валютним фондом. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21219/2/SEIED_2017_Vynnyk_T-Stages_of_cooperation_Ukraine_156-158.pdf
10. Мільярд від Єврокомісії: що від України вимагають взамін. URL : <https://ukr.segodaya.ua/economics/enews/milliard-ot-evrokomissii-cto-ot-nas-trebuyut-vzamen-1121688.html>
11. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. Міжнародний валютний фонд. URL : <http://nato.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vstup Ukrainy do Mizhnarodnoho valyutnoho fondu, Mizhnarodnoho banku rekonstruktsiyi ta rozvytku, Mizhnarodnoyi finansovoyi korporatsiyi, Mizhnarodnoyi asotsiatsiyi rozvytku ta Bahatostoronnoho ahentstva po harantiyakh investytsiy» № 2402-KHII vid 03.06.1992 r. [Law of Ukraine «On Ukraine's Accession to the International Monetary Fund, International Bank for Reconstruction and Development, International Finance Corporation, International Development Association and Multilateral Investment Guarantee Agency»] Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1992. № 33. St. 474. [Ukr.]
2. Verbits'ka, I. I. (2017). Monitorynh spivpratsi Ukrainy z Mizhnarodnym valyutnym fondom [Monitoring of Ukraine's cooperation with the International Monetary Fund]. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, 16. 33-37. [Ukr.]
3. Kolosova, V. P. (2000). Kredytuvannya ekonomiky Ukrainy mizhnarodnymi finansovymi instytutamy [Lending to the Ukrainian economy by international financial institutions]. Finansy Ukrainy, 2. 22-26. [Ukr.]
4. Ksendzuk, V. V. (2016). Analiz diyal'nosti Mizhnarodnoho valyutnoho fondu v umovakh hlobalizatsiynykh ekonomichnykh protsesiv [Analysis of the International Monetary Fund's activity in the conditions of globalization economic processes]. Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky», 2. 98-105. [Ukr.]

5. Labuns'ka, A. V. (2015). *Pravovyy status Mizhnarodnoho valyutnoho fondu ta spivrobitnytstvo z Ukrayinoyu* [Legal status of the International Monetary Fund and cooperation with Ukraine] : dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. K, 198 s. [Ukr.]
6. Maryna, A. S. (2016). *Mizhnarodnyy valyutnyy fond i Ukrayina : istoriya spivrobitnytstva ta suchasnyy stan vidnosyn* [International Monetary Fund and Ukraine: history of cooperation and current state of relations]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 8/2. 12-15. [Ukr.]
7. *Mizhnarodni orhanizatsiyi* [International organizations]. *Navchal'nyy posibnyk*. Za red. O. S. Kuchyka. 2-e vyd. K.: Znannya, 2007. 749 s. [Ukr.]
8. Palyka, N. I. (2012). *Mizhnarodni valyutno-kredytni vidnosyny* [International monetary relations] : navch. posibnyk. K. : Znannya, 566 s. [Ukr.]
9. Vynnyk, T. and Ivashko, H. *Etapy spivpratsi Ukrayiny z Mizhnarodnym valyutnym fondom* [Stages of cooperation of Ukraine with the International Monetary Fund]. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21219/2/SEIED_2017_Vynnyk_T-Stages_of_cooperation_Ukraine_156-158.pdf [Ukr.]
10. *Mil'yard vid Yevrokomisiyi: shcho vid Ukrayiny vymahayut' vzamin* [Billion from the European Commission: what is required of Ukraine in return]. URL : <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/milliard-ot-evrokomissii-cto-ot-nas-trebuyut-vzamen-1121688.html> [Ukr.]
11. *Spivrobitnytstvo Ukrayiny z mizhnarodnymi finansovymi instytutamy. Mizhnarodnyy valyutnyy fond* [Cooperation of Ukraine with international financial institutions. International Monetary Fund]. URL : <http://nato.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects> [Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет а/с 123, м. Київ, 03191, Україна e-mail: studzinskiw@bigmir.net
Рошкар Карина Мар'янівна, студентка 4-го курсу факультету «Міжнародної торгівлі та права», спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Київського національного торговельно-економічного університету, вул. Киото, 19, м. Київ, Україна e-mail: roshkar@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, профессор кафедры международного менеджмента, Киевский Национальный торгово-экономический университет а/я 123, г. Киев, 03191, Украина e-mail: studzinskiw@bigmir.net
Рошкар Карина Марьяновна, студентка 4-го курса факультета «Международной торговли и права», специальности «Международные экономические отношения» Киевского национального торгово-экономического университета, ул. Киото, 19, г. Киев, Украина e-mail: roshkar@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Studinski Volodymyr, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Professor, Kiev National Trade and Economic University Box 123, Kiev, 03191, Ukraine e-mail: studzinskiw@bigmir.net
Roshkar Karina, student of the 4 thd course of the faculty «International trade and law», specialty «International economic relations», Kiev National Trade and Economic University st. Kyoto, 19, Kiev, Ukraine e-mail: roshkar@mail.ua

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.5.02

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-172-179>

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Канєва Т. В.

Актуальність теми дослідження. В умовах економічних перетворень актуалізуються питання підвищення ефективності та результативності видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку. Планування видатків бюджету повинно здійснюватися із врахуванням динамічності та циклічності економічних процесів, необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних економічних перетворень, використання дієвих фінансово-бюджетних механізмів та інструментів, зокрема обґрунтованої системи моніторингу ефективності використання бюджетних коштів. Виважений підхід щодо формування архітектури бюджетних видатків є важливою передумовою стимулювання економічного зростання та забезпечення макроекономічної стабільності. Разом з цим, архітектура бюджетних видатків впливає на структурні перетворення у галузях економіки, розвиток людського потенціалу.

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку системи державних фінансів доцільним є визначення відповідних інституційних засад формування видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку, напрямів повноцінного запровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, підвищення результативності виконання бюджетних програм. При цьому вибір інструментів фінансового регулювання у сфері видатків бюджету передбачає врахування провідного досвіду країн як з розвинутою так і трансформаційною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підвищення ефективності та результативності видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, О. Самошкіної, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, несприятливим внутрішнім економічним середовищем, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з необхідністю посилення координації розпорядників бюджетних коштів та удосконалення підходів до формування якісного рівня показників результативності бюджетних програм з метою встановлення ступеня досягнення планових показників, мети, завдань, що дозволить посилити взаємозв'язок між використаними фінансовими ресурсами та отриманими результатами.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити роль видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку; здійснити аналіз та оцінку видатків зведеного бюджету України; визначити основні чинники, які впливають на архітектуру бюджетних видатків;

розкрити положення щодо підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань бюджетної політики у сфері видатків в умовах економічних перетворень.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено роль видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку. Здійснено аналіз та оцінку видатків зведеного бюджету України. Визначено основні чинники, які впливають на архітектуру бюджетних видатків. Розкрито положення щодо підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Обґрунтовано пріоритетні завдання бюджетної політики у сфері видатків в умовах економічних перетворень.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації бюджетної політики України, реформування системи державних фінансів.

Висновки відповідно до статті. Бюджетна політика у сфері видатків завдяки використанню сукупності фінансово-бюджетних інструментів дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на певному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та прискорювати темпи економічного зростання. В умовах економічних перетворень вагомими завданнями бюджетної політики у сфері видатків є: підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; оптимізація та концентрація бюджетних коштів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни; повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що є одним із дієвих інструментів регулювання соціально-економічних процесів та передумовою прозорості та ефективності бюджетного процесу.

Ключові слова: державні фінанси, бюджетна політика, бюджет, бюджетна система, видатки бюджету, програмно-цільовий метод.

РАСХОДЫ БЮДЖЕТА КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Канева Т. В.

Актуальность темы исследования. В условиях экономических преобразований актуализируются вопросы повышения эффективности и результативности расходов бюджета как инструмента общественного развития. Планирование расходов бюджета должно осуществляться с учетом динамичности и цикличности экономических процессов, необходимости обеспечения достаточного уровня институциональных экономических преобразований, использование действенных финансово-бюджетных механизмов и инструментов, в частности обоснованной системы мониторинга эффективности использования бюджетных средств. Взвешенный подход к формированию архитектуры бюджетных расходов является важной предпосылкой стимулирования экономического роста и обеспечения макроэкономической стабильности. Вместе с тем, архитектура бюджетных расходов влияет на структурные преобразования в отраслях экономики, развитие человеческого потенциала.

Постановка проблемы. На данном этапе развития системы государственных финансов целесообразным является определение соответствующих институциональных основ формирования расходов бюджета как инструмента общественного развития, направлений полноценного внедрения в бюджетный процесс среднесрочного бюджетного планирования, повышения результативности выполнения бюджетных программ. При этом выбор инструментов финансового регулирования в сфере расходов бюджета предполагает учет ведущего опыта стран как с развитой так и трансформационной экономикой.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика повышения эффективности и результативности расходов бюджета как инструмента общественного развития довольно распространена в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Дж. Бьюкенена, В. Митчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголиб, И. Запатриной, Л. Лысяк, О. Самошкиной, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с усилением глобализационных процессов, неблагоприятным внутренним экономическим средой, требует решения ряда конкретных задач, связанных с необходимостью усиления координации распорядителей бюджетных средств и совершенствования подходов к формированию качественного уровня показателей результативности бюджетных программ с целью установление степени достижения плановых показателей, целей, задач, что позволит усилить взаимосвязь между использованными финансовыми ресурсами и полученным и результатами.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрыть роль расходов бюджета как инструмента общественного развития; осуществить анализ и оценку расходов сводного бюджета Украины; определить основные факторы, влияющие на архитектуру бюджетных расходов; раскрыть положения по повышению эффективности и результативности использования бюджетных средств. Целью исследования является обоснование приоритетных задач бюджетной политики в сфере расходов в условиях экономических преобразований.

Метод и методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа, синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Определена роль расходов бюджета как инструмента общественного развития. Осуществлен анализ и оценку расходов сводного бюджета Украины. Определены основные факторы, которые влияют на архитектуру бюджетных расходов. Раскрыто положение по повышению эффективности и результативности использования бюджетных средств. Обоснованы приоритетные задачи бюджетной политики в сфере расходов в условиях экономических преобразований.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации бюджетной политики Украины, реформирования системы государственных финансов.

Выводы соответствия со статьей. Бюджетная политика в сфере расходов благодаря использованию совокупности финансово-бюджетных инструментов позволяет решать задачи, стоящие перед страной на определенном этапе общественного развития, достигать необходимых макроэкономических пропорций и ускорять темпы экономического роста. В условиях экономических преобразований весомыми задачами бюджетной политики в сфере расходов являются: повышение эффективности и результативности использования бюджетных средств; оптимизация и концентрация бюджетных средств на приоритетных направлениях социально-экономического развития страны; полноценное внедрение в бюджетный процесс среднесрочного бюджетного планирования, является одним из действенных инструментов регулирования социально-экономических процессов и предпосылкой прозрачности и эффективности бюджетного процесса.

Ключевые слова: государственные финансы, бюджетная политика, бюджет, бюджетная система, расходы бюджета, программно-целевой метод.

BUDGET EXPENDITURE AS A TOOL OF SOCIAL DEVELOPMENT

Kaneva Tatiana

Relevance of the research topic. In the context of economic transformation, issues of increasing the efficiency and effectiveness of budget expenditures as a tool for social development are actualized. Budget expenditures should be planned taking into account the dynamic and cyclical nature of economic processes, the need to ensure a sufficient level of institutional economic transformation, the use of effective financial and budgetary mechanisms and tools, in particular, a sound system for monitoring the efficiency of use of budgetary funds. A well-balanced approach to budgetary architecture is an important prerequisite for stimulating economic growth and ensuring macroeconomic stability. At the same time, the architecture of budget expenditures influences the structural transformations in the branches of economy, the development of human potential.

Formulation of the problem. At this stage of the development of the public finance system, it is advisable to determine the appropriate institutional framework for budgeting as a tool for social development, directions for full implementation of the medium-term budget planning process in the budget process, improving the effectiveness of budget programs. At the same time, the choice of financial regulation instruments in the area of budget expenditures involves taking into account the leading experience of countries with both developed and transformational economies.

Analysis of recent research and publications. The problem of increasing the efficiency and effectiveness of budget expenditures as a tool for social development is quite common in scientific research. These are the works of well-known domestic and foreign scientists: J. Buchanan, W. Mitchell, J. M. Keynes, T. Bogolib, I. Zapatrina, L. Lysyak, O. Samoshkina, I. Chugunov and others.

Highlighting unexplored parts of a common problem. The above issues are actualized in connection with the strengthening of globalization processes, unfavorable internal economic environment, which requires solving a number of specific tasks related to the need to strengthen coordination of spending units and improve approaches to the formation of quality levels of performance of budget programs in order to establishment of the degree of achievement of targets, goals, objectives, which will strengthen the relationship between the financial resources used and obtained and results.

Goal setting, research goals. The objectives of the study are: to reveal the role of budget expenditures as a tool for social development; to analyze and estimate the expenditures of the consolidated budget of Ukraine identify the main factors that affect the budgetary architecture; open up provisions for improving the efficiency and effectiveness of budgetary use. The purpose of the study is to substantiate the priorities of the budgetary policy in the sphere of expenditures in the conditions of economic transformations.

Research method or methodology. The set of scientific research methods is applied in the article: systematic approach, statistical analysis, structuring, analysis, synthesis, etc.

Basic material presentation (results of work). The role of budget expenditures as a tool for social development is identified. The analysis and estimation of expenditures of the consolidated budget of Ukraine have been carried out. The main factors that influence the budgetary architecture are identified. Provision is made to improve the efficiency and effectiveness of the use of budget funds. The priorities of the budgetary policy in the sphere of expenditures in the conditions of economic transformations are substantiated.

Area of application of results. *The results of this study can be applied in the process of forming and implementing the budget policy of Ukraine, reforming the public finance system.*

Conclusions according to article. *Expenditure budgetary policy, through the use of a set of fiscal instruments, allows solving the challenges facing the country at a certain stage of social development, achieving the necessary macroeconomic proportions and accelerating economic growth. In the context of economic transformations, the important tasks of budgetary policy in the sphere of expenditures are: improving the efficiency and effectiveness of the use of budgetary funds; optimization and concentration of budget funds in priority directions of socio-economic development of the country; full implementation of the medium-term budgetary planning in the budget process, which is one of the effective tools for regulating socio-economic processes and a precondition for transparency and efficiency of the budget process.*

Keywords: *public finances, budget policy, budget, budget system, budget expenditures, program-target method.*

JEL Classification: *H5, H55*

Актуальність теми дослідження. В умовах економічних перетворень актуалізуються питання підвищення ефективності та результативності видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку. Планування видатків бюджету повинно здійснюватися із врахуванням динамічності та циклічності економічних процесів, необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних економічних перетворень, використання дієвих фінансово-бюджетних механізмів та інструментів, зокрема обґрунтованої системи моніторингу ефективності використання бюджетних коштів. Виважений підхід щодо формування архітекτονіки бюджетних видатків є важливою передумовою стимулювання економічного зростання та забезпечення макроекономічної стабільності. Разом з цим, архітектоніка бюджетних видатків впливає на структурні перетворення у галузях економіки, розвиток людського потенціалу. Сучасна бюджетна політика України у сфері видатків спрямована на оптимізацію їх структури та частки у валовому внутрішньому продукті.

З цією метою відповідно до Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки визначено необхідність: встановлення граничних показників дефіциту державного бюджету та державного боргу; забезпечення економічно обґрунтованого підвищення мінімальної заробітної плати. Разом з цим, виникла необхідність для обґрунтування нових підходів щодо архітекτονіки бюджетних видатків [1].

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань підвищення ефективності та результативності бюджетних коштів, можна назвати праці Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса [2-4]. Проблематика підвищення ефективності планування видатків бюджету в умовах економічних перетворень розкривається у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, О. Самошкіної [9], І. Чугунова [5-9] та інших.

Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань бюджетної політики у сфері видатків в умовах економічних перетворень.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити роль видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку; здійснити аналіз та оцінку видатків зведеного бюджету України; визначити основні чинники, які впливають на архітектоніку бюджетних видатків; розкрити положення щодо підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні сучасних особливостей формування і реалізації бюджетної політики у сфері видатків; статистичний аналіз – для оцінки видатків зведеного бюджету України та їх впливу на макроекономічну стабільність в країні. На основі системного підходу визначено чинники, які впливають на архітектоніку бюджетних видатків. Методами структурування та синтезу обґрунтовано пріоритетні завдання бюджетної політики у сфері видатків в умовах економічних перетворень.

Результати дослідження. Питання планування видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку відіграють важливу роль у досягненні стратегічних цілей соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому. Здатність архітекτονіки бюджетних видатків впливати на соціально-економічні процеси забезпечується фінансуванням структурної перебудови економіки, соціальної інфраструктури. Економічна сутність видатків бюджету полягає у сукупності взаємовідносин, що виникають в процесі формування, перерозподілу та використання державних фінансових ресурсів з метою забезпечення економічного зростання та підвищення добробуту населення. Використання видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку має певні особливості в період економічних перетворень, структурної перебудови економіки, які полягають у забезпеченні макроекономічної стабільності, створення умов для розвитку сприятливого фінансово-економічного середовища, підтримки стратегічних галузей економіки.

Вагомими завданнями є забезпечення стійкості та динамічної збалансованості бюджетної системи шляхом реалізації обґрунтованої бюджетної політики у сфері видатків. Важливим є врахування: функціональної структури видатків, яка відіграє вагому роль у розподілі ресурсів між різними секторами економіки та формуванні сукупного попиту; циклічності економічного розвитку. Разом з цим, архітектоніка видатків бюджету змінюється під впливом структурних суспільних змін та залежить від інституційної спроможності економіки. Рівень дієвості бюджетного планування видатків залежить від обґрунтованості управлінських рішень учасників бюджетного процесу, ступеня їх спрямування на досягнення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Посилення впливу бюджетного планування видатків на виконання завдань суспільного розвитку залежить від дієвості бюджетного прогнозування та системи

моніторингу оцінки виконання бюджетних програм, які надають можливість для передбачення, отримання та взаємоузгодження інформації щодо мети, результативних показників діяльності розпорядників бюджетних коштів, очікуваних результатів, що сприяє удосконаленню системи управління бюджетними коштами.

Доцільно відмітити, що в умовах становлення та розвитку України як незалежної держави визначення пріоритетних завдань бюджетної політики у сфері видатків проводилося в цілому послідовно та виважено, проте мали місце певні проблеми, зокрема недовиконання запланованих показників, недостатній якісний рівень бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів та відповідальність учасників бюджетного процесу, що впливало на ефективність та результативність використання бюджетних коштів, накопичення дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ, певна незацікавленість у формуванні та належному використанні власних надходжень бюджетними установами. Разом з цим, зазначені проблемні питання вирішувались із врахуванням напрацьованого досвіду, рівня економічного розвитку країни та суспільних потреб. Зокрема, низка положень внесених до Бюджетного кодексу України дозволили посилити прозорість бюджетного процесу, підвищити ефективність використання бюджетних коштів та результативність виконання бюджетних програм, визначити дієву систему державного фінансового контролю.

На даний час, розвиток інституційних засад системи формування видатків бюджету, визначення принципів формування їх архітекτονіки взаємопов'язані з економічними перетвореннями в країні (табл. 1).

Таблиця 1. Видатки зведеного бюджету України, млрд.грн.

	Видатки			Кредитування		
	за період з початку року, млн. грн.	у % до ВВП (СНР`1993)	у % до ВВП (СНР`2008)	за період з початку року, млн. грн.	у % до ВВП (СНР`1993)	у % до ВВП (СНР`2008)
2004	101 415,5	29,39	28,36	1 122,9	0,33	0,31
2005	141 698,8	32,10	30,98	290,7	0,07	0,06
2006	175 284,3	32,21	31,02	227,9	0,04	0,04
2007	226 054,4	31,36	30,10	1 583,9	0,22	0,21
2008	309 203,7	32,61	31,21	2 813,8	0,30	0,28
2009	307 399,4	33,66	32,46	2 825,8	0,31	0,30
2010	377 842,8	34,90	33,72	1 348,4	0,12	0,12
2011	416 853,6	32,01	30,90	4 757,9	0,37	0,35
2012	492 454,7	34,90	33,75	3 856,3	0,27	0,26
2013	505 843,8	34,77	33,22	535,2	0,04	0,04
2014	523 125,7	-	32,96	4972,1	-	0,31
2015	679 871,4	-	34,19	3057,8	-	0,15
2016	835832,1	-	35,07	1841,3	-	0,08
2017	1 056 973,1	-	35,43	2 122,2	-	0,08
2018	1 250 189,5	-	35,13	1 893,0	-	0,05

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

Частка видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті в середньому за 2004-2018 роки склала 32,74%, у тому числі за 2004-2008 роки – 30,51%, за 2009-2013 роки – 33,02%, за 2014-2018 роки – 34,69%.

Динаміка та структура видатків зведеного бюджету за 2004-2018 роки показує, що найбільша частка видатків припадає на фінансування соціально-культурної сфери (табл. 2).

Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення в загальній структурі в середньому за 2004-2018 роки склала 25,51%, у тому числі за 2004-2008 роки – 23,20%, за 2009-2013 роки – 26,40%, за 2014-2018 роки – 26,91%; відповідний показник видатків на освіту – 18,94%, у тому числі за 2004-2008 роки – 19,01%, за 2009-2013 роки – 20,87%, за 2014-2018 роки – 16,94%; відповідний показник видатків на охорону здоров'я склав 10,99 %, у тому числі за 2004-2008 роки – 11,31%, за 2009-2013 роки – 11,83%, за 2014-2018 роки – 9,83%. Важливо відмітити, що частка видатків на оборону в загальній структурі в середньому за 2004-2018 роки склала 4,77%, у тому числі за 2004-2008 роки – 4,36%, за 2009-2013 роки – 3,02%, за 2014-2018 роки – 6,93%.

Разом з цим, обсяг бюджетних видатків не повною мірою задовольняє потреби у наданні комплексу публічних послуг населенню, що позначається на рівні розвитку складових людського потенціалу. Підвищення якості послуг у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту за бюджетні кошти потребує оптимізації мережі закладів середньої та вищої освіти, охорони здоров'я, соціального захисту відповідно до потреб територіальних громад, удосконалення механізму конкурсного відбору загальнодержавних та місцевих програм науково-технічного, соціального та національно-культурного розвитку [8].

Доцільно відмітити, що відповідно до Закону «Про державний бюджет України на 2019 роки» передбачено збільшення видатків споживання державного бюджету, порівняно із затвердженими на 2018 рік, на 108 млрд. 851,1 млн. грн., або 12,8%, насамперед за рахунок зростання видатків на: соціальний захист на соціальне забезпечення – на 27 млрд. 3,9 млн. грн., або 18,1%; громадський порядок, безпеку та судову владу – на 17 млрд. 812,3 млн. грн., або 17,9%; оборону – на 17 млрд. 79,6 млн. грн., або 27,1%; обслуговування державного боргу – на

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

15 млрд. 5,0 млн. грн., або 11,5%; охорону здоров'я – 11 млрд. 616,6 млн. грн., або 50,4%. Натомість передбачено зменшення видатків розвитку державного бюджету, порівняно із затвердженими на 2018 рік, на 6 млрд. 182,8 млн. грн., або 4,5%, насамперед за рахунок зменшення видатків на: капітальні трансферти місцевим бюджетам – на 7 млрд. 815,2 млн. грн., або 29,2%; охорону здоров'я – на 1 млрд. 598,1 млн. грн., або 72,7%; - оборону – на 1 млрд. 439,1 млн. грн., або 5,6%, - паливно-енергетичний комплекс – на 1 млрд. 382,2 млн. грн., або 32,8%.

Таблиця 2. Структура видатків зведеного бюджету України за 2004-2018 роки, %

Функціональна класифікація	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	12,00	10,92	11,34	10,68	9,90	10,70	11,84	11,79	11,00	12,18	14,55	17,23	16,02	15,71	15,30
Оборона	6,05	4,16	3,65	4,22	3,75	3,13	2,98	3,13	2,92	2,93	5,18	7,62	7,09	7,02	7,75
Громадський порядок, безпека та судова влада	7,71	7,19	7,24	8,08	8,69	7,83	7,59	7,74	7,39	7,78	8,49	8,05	8,60	8,36	9,43
Економічна діяльність	19,12	13,60	15,73	18,37	17,24	13,67	11,89	14,62	13,26	10,04	9,13	8,64	8,08	9,84	11,24
Охорона навколишнього природного середовища	1,17	0,92	0,91	0,97	0,90	0,81	0,76	0,93	1,07	1,10	0,66	0,81	0,75	0,69	0,66
Житлово-комунальне господарство	2,63	2,75	4,56	2,59	2,88	2,42	1,45	2,09	4,11	1,59	3,43	2,32	2,12	2,62	2,55
Охорона здоров'я	11,90	10,92	11,23	11,73	10,77	11,80	11,79	11,60	11,79	12,16	10,82	10,40	9,00	9,67	9,25
Духовний та фізичний розвиток	2,63	2,40	2,45	2,50	2,53	2,68	3,03	2,56	2,74	2,70	2,62	2,38	2,02	2,30	2,32
Освіта	17,85	18,89	19,26	19,51	19,52	21,53	21,04	20,48	20,47	20,84	18,96	16,72	15,46	16,80	16,77
Соціальний захист та соціальне забезпечення	18,93	28,26	23,65	21,35	23,81	25,44	27,61	25,06	25,25	28,67	26,15	25,84	30,87	26,99	24,73

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

При формуванні видатків бюджету органи державного управління виходять із розуміння необхідності забезпечення фінансування стратегічних програм економічного розвитку, отже вагомим завданням є встановлення обґрунтованих пропорцій між поточними та капітальними видатками.

Поточна ситуація показує недостатній рівень комплексності планування та достатності бюджетних інвестицій. Частка капітальних видатків зведеного бюджету у загальному обсязі в середньому за 2004-2018 роки складає 10,40%, у тому числі за 2004-2008 роки – 15,42%, за 2009-2013 роки – 7,68%, за 2014-2018 роки – 8,11% (табл. 3).

Таблиця 3. Співвідношення частки капітальних та поточних видатків зведеного бюджету у 2004-2018 роки, %

	Поточні видатки	Капітальні видатки	Кредитування з вирахуванням погашення
2004	78,6	20,3	1,1
2005	87	12,8	0,2
2006	85,9	14	0,1
2007	82,4	16,9	0,7
2008	86	13,1	0,9
2009	92,7	6,4	0,9
2010	91,7	8	0,3
2011	89	9,9	1,1
2012	91,7	8,3	-
2013	94,2	5,8	-
2014	96,1	3,9	-
2015	93,1	6,9	-
2016	91,3	8,7	-
2017	90,6	9,4	
2018	88,47		

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

Важливість капітальних вкладень для економічного розвитку країни та обмеженість ресурсів бюджету актуалізують завдання вдосконалення інвестиційної політики та перегляду механізму прийняття рішень щодо державних капітальних вкладень. З огляду на те, що капітальні вкладення здебільшого розраховані на кілька

років, інвестиційні програми будуть більш передбачуваними і прозорими, якщо їх інтегрувати у процес середньострокового бюджетного планування [10].

Таким чином в умовах економічних перетворень відбуваються постійні зміни, що визначають необхідність удосконалення системи планування видатків бюджету. Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетної політики у сфері видатків, визначення їх оптимальної структури, забезпечення відповідності показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни.

Важливим завданням є повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що позитивним чином вплине на архітектуру бюджетних видатків, досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку, дозволить підвищити рівень взаємоузгодженості видатків бюджету з наявними джерелами та основними напрямками соціально-економічного розвитку країни. Також зазначене створює передумови для своєчасного фінансового забезпечення основних завдань суспільного розвитку. Середньострокове бюджетне планування, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності системи державних фінансів, стійкого економічного зростання. Оскільки дозволить підвищити рівень обґрунтованості бюджетних програм та стратегічних планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, забезпечити оптимальну структуру бюджетних програм у межах граничних сум середньострокового бюджету, деталізацію завдань та напрямів бюджетної політики у сфері видатків з розмежуванням на поточні та капітальні видатки, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими обсягами фінансових ресурсів та очікуваними результатами.

Висновки. Бюджетна політика у сфері видатків завдяки використанню сукупності фінансово-бюджетних інструментів дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на певному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та прискорювати темпи економічного зростання. В умовах економічних перетворень вагомими завданнями бюджетної політики у сфері видатків є: підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; оптимізація та концентрація бюджетних коштів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни; повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що є одним із дієвих інструментів регулювання соціально-економічних процесів та передумовою прозорості та ефективності бюджетного процесу.

З метою вирішення зазначених завдань доцільним є: розвиток механізмів державно-приватного партнерства як інструменту зниження навантаження на бюджет; удосконалення системи моніторингу та оцінки бюджетних програм. Видаткові зобов'язання мають бути проаналізовані з точки зору можливостей їх фінансового забезпечення та спрямування у досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни. Вагомим завданням є обґрунтування чітких правил оцінки обсягу бюджетних видатків, підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за достовірність їх фінансово-економічних обґрунтувань. Фінансова спрямованість прийняття раціональних і ефективних управлінських рішень щодо використання бюджетних коштів має забезпечуватись не тільки на основі застосованих заходів за результатами аналізу тенденцій і динаміки їх використання, а й виходячи зі ступеню їх обґрунтованості. Враховуючи рівень економічного зростання доцільною мірою з метою удосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків на даний час є забезпечення подальшої оптимізації бюджетних програм, підвищення якості результативних показників, що передбачає розвиток програмно-цільового методу у бюджетному процесі як на державному так і місцевому рівнях.

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки» від 16.05.2018 07.12.2016 № 8357. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995
2. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави; пер. з англ. А. Іщенко]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 176 с.
3. Блауг М. Мутчел, Уэсли Клар. 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. СПб. : Экономикс, 2008. С. 218–221. 352 с.
4. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег; пер. с англ. Москва : Гелиос, 2012. 352 с.
5. Боголиб Т. М., Боголиб М. А. Обеспечение открытости и прозрачности общественных финансов, расширение практики общественного участия. Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2018. Вип. 36(1). С. 23–32.
6. Сіденко В.Р., Скрипниченко М.І., Пономаренко В.С., Чугунов І.Я. та ін. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації: монографія; за заг.ред. В.Р. Сіденка. Київ : Київ. Нац.торг-екоп.ун-т, 2017. 646 с.
7. Лисяк Л. В., Зюїн В.О. Механізм фінансового забезпечення соціальних програм в Україні. Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2018. Вип. 37(1). С. 236-245.
8. Чугунов І. Я., Козарезенко Л. В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. Вісник КНТЕУ. 2017. № 3. С. 116–132.
9. Чугунов І. Я., Самошкіна О. А. Видатки бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С.103-121.

10. Макогон В. Д. Бюджетні видатки у системі соціально-економічного розвитку країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. №3(86). С. 114–124.

References

1. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy (2018). «Pro Osnovni napriamy biudzhetnoi polityky na 2019-2021 roky» vid 16.05.2018 07.12.2016 № 8357. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995
2. B'jukenen, D., Masg'rejv M., Richard A. (2004). *Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir*; per. z angl. Kyiv : Kyjevo-Mogylian. Akad, 176 s.
3. Blauh M. Mytchel, Uesly Kler (2008). 100 velykykh ekonomystov do Keinsa = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. SPb. : Ekonomykus. S. 218–221.
4. Keins Dzh. M. (2012). *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta y deneh*; per. s anhl. Moscow : Helyos. 352 s.
5. Bogolib, T. M., Boholyb M. A. (2018). Obespechenye otkrytosti y prozrachnosti obshchestvennykh fyansov, rasshyrenye praktyky obshchestvennogo uchastyia. *Ekonomichnyi visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody*. Vyp. 36(1). P. 23–32.
6. Sidenko V.R., Skrypnichenko M.I., Ponomarenko V.S., Chuhunov I.Ia. ta in. (2017). *Instytutsiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* ; za zah.red. V. R. Sidenka. Kyiv : Kyiv. Nats.torh-ekon.un-t, 646 s.
7. Lysiak, L. V., Ziuzin V. O. (2018). Mekhanizm finansovoho zabezpechennia sotsialnykh prohram v Ukraini. *Ekonomichnyi visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody*. Vyp. 37(1). P. 236–245.
8. Chuhunov, I., Kozarezenko L. (2017). *Derzhavne finansove rehuliuвання розвитку liudskoho potentsialu*. Visnyk KNTEU. Vyp. 3. P. 116–132.
9. Chuhunov I. Ya., Samoshkina O. A. (2019). *Vydatky biudzhetu v systemi sotsialno-ekonomichnogo rozvytku krainy*. Visnyk KNTEU. № 2. S.103-121.
10. Makohon, V. D. (2016). *Biudzhetni vydatky u systemi sotsialno-ekonomichnogo rozvytku krainy. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. Vyp. 3(86). P. 114–124.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Канєва Тетяна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету фінансів та банківської справи
Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: tetjana@ukr.net
ORCID ID:0000-0002-3302-9593
Researcher ID: C-3581-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Канева Татьяна Владимировна, кандидат экономических наук, доцент,
декан факультета финансов и банковского дела
Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: tetjana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kanyeva Tatiana, Candidate of Science (Economics), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Finance and Banking,
Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: tetjana@ukr.net

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-179-187>

ВПЛИВ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ*

**Макогон В. Д.,
Адаменко І. П.**

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розвитку суспільних відносин актуалізуються питання підвищення обґрунтованості податково-бюджетної політики, задіяння її регуляторного потенціалу з метою належного виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій. Вагомим завданням податково-бюджетної

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

політики постає удосконалення її інструментарію спрямованого на прискорення темпів економічного зростання. Разом з цим, особливості формування та реалізації податково-бюджетної політики як в країнах з розвинутою так і трансформаційною економікою обумовлюється рядом чинників, найважливішими з яких є: рівень економічного зростання та інституційної спроможності країни.

Постановка проблеми. Виходячи із трансформаційних процесів в вітчизняній системі державних фінансів вагомими завданнями є: взаємоузгодження податково-бюджетної політики з стратегічними завданням соціально-економічного розвитку країни, удосконалення архітекτονіки бюджетних доходів та витрат; забезпечення концентрації обмежених бюджетних ресурсів в тих галузях економіки, які сприятимуть прискоренню темпів економічного зростання, що потребує подальших наукових досліджень теоретичних та прикладних аспектів формування і реалізації податково-бюджетної політики, оцінки її впливу на рівень економічного зростання. При цьому вибір інструментарію податково-бюджетної політики має здійснюватись з врахуванням циклічності та динамічності економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування та реалізації податково-бюджетної політики доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, несприятливим зовнішнім та внутрішнім економічним середовищем, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з розробкою податково-бюджетної політики.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити сутність та роль податково-бюджетної політики у забезпеченні економічного зростання, обґрунтувати особливості податково-бюджетної політики в сучасних умовах розвитку системи державних фінансів; здійснити аналіз та оцінку доходів та видатків зведеного бюджету; визначити основні чинники, які впливають на особливості реалізації податково-бюджетної політики; розкрити положення щодо підвищення ефективності регуляторного механізму податково-бюджетної політики. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань податково-бюджетної політики економічного зростання в умовах інституційних перетворень.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено сутність та роль податково-бюджетної політики у забезпеченні економічного зростання країни. Здійснено аналіз та оцінку доходів та видатків зведеного бюджету. Обґрунтовано пріоритетні завдання податково-бюджетної політики економічного зростання в умовах інституційних перетворень.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації податково-бюджетної політики України, реформування системи державних фінансів.

Висновки відповідно до статті. Податково-бюджетна політика є динамічною системою цілей, напрямів та завдань органів державної влади та місцевого самоврядування спрямованих на забезпечення стійкості, стабільності та збалансованості бюджетної системи, подальшого удосконалення інституційного середовища бюджетних відносин з урахуванням циклічності та динамічності економічних процесів. Розробка дієвої податково-бюджетної політики передбачає розробку структурно-функціональної моделі податково-бюджетної політики, яка ґрунтується на інтеграції інституційних складових бюджетного простору. Оцінка впливу податково-бюджетної політики на рівень економічного зростання, повинна включати детальний аналіз архітекτονіки бюджетних показників, а також оцінку можливих ризиків. В сучасних умовах розвитку суспільних відносин вагомими завданнями податково-бюджетної політики є: оптимізація рівня податкового навантаження; удосконалення архітекτονіки бюджетних витрат (вагома частка бюджетних витрат спрямовується на споживання); удосконалення архітекτονіки доходів бюджету, зокрема шляхом зміни співвідношень між непрямыми та прямими податками; підвищення рівня регулюючої функції податково-бюджетної політики, зокрема шляхом підтримки розвитку основних галузей економіки. У статті визначено стратегічні пріоритети податково-бюджетної політики економічного зростання в умовах інституційних перетворень.

Ключові слова: державні фінанси, бюджетна система, податково-бюджетна політика, бюджет, економічне зростання.

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВО-БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ НА УРОВЕНЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Макогон В. Д.,
Адаменко И. П.

Актуальность темы исследования. В современных условиях развития общественных отношений актуализируются вопросы повышения обоснованности налогово-бюджетной политики,

задействования ее регуляторного потенциала с целью надлежащего выполнения органами государственной власти и органами местного самоуправления возложенных на них задач и функций. Весомой задачей налогово-бюджетной политики возникает совершенствования ее инструментария, направленного на ускорение темпов экономического роста. Вместе с тем, особенности формирования и реализации налогово-бюджетной политики как в странах с развитой, так и трансформационной экономикой объясняется рядом факторов, важнейшими из которых являются: уровень экономического роста и институциональной способности страны.

Постановка проблемы. Исходя из трансформационных процессов в отечественной системе государственных финансов весомыми задачами являются: взаимосвязи налогово-бюджетной политики со стратегическими задачами социально-экономического развития страны, совершенствование архитектоники бюджетных доходов и расходов; обеспечение концентрации ограниченных бюджетных ресурсов в тех отраслях экономики, которые будут способствовать ускорению темпов экономического роста, что требует дальнейших научных исследований теоретических и прикладных аспектов формирования и реализации налогово-бюджетной политики, оценки ее влияния на уровень экономического роста. При этом выбор инструментария налогово-бюджетной политики должен осуществляться с учетом цикличности и динамичности экономических процессов.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика формирования и реализации налогово-бюджетной политики довольно распространена в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Дж. Бьюкенена, В. Митчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголиб, И. Запатриной, Л. Лысяк, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с усилением глобализационных процессов, неблагоприятной внешней и внутренней экономической средой, требует решения ряда конкретных задач, связанных с разработкой налогово-бюджетной политики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрыть сущность и роль налогово-бюджетной политики в обеспечении экономического роста, обосновать особенности налогово-бюджетной политики в современных условиях развития системы государственных финансов; осуществить анализ и оценку доходов и расходов сводного бюджета; определить основные факторы, которые влияют на особенности реализации налогово-бюджетной политики; раскрыть положения по повышению эффективности регуляторного механизма налогово-бюджетной политики. Целью исследования является обоснование приоритетных задач налогово-бюджетной политики экономического роста в условиях институциональных преобразований.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа, синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Определена сущность и роль налогово-бюджетной политики в обеспечении экономического роста страны. Осуществлен анализ и оценка доходов и расходов сводного бюджета. Обоснованы приоритетные задачи налогово-бюджетной политики экономического роста в условиях институциональных преобразований.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации налогово-бюджетной политики Украины, реформирования системы государственных финансов.

Выводы соответствия со статьей. Налогово-бюджетная политика является динамической системой целей, направлений и задач органов государственной власти и местного самоуправления, направленных на обеспечение устойчивости, стабильности и сбалансированности бюджетной системы, дальнейшего совершенствования институциональной среды бюджетных отношений с учетом цикличности и динамичности экономических процессов. Разработка действенной налогово-бюджетной политики предусматривает разработку структурно-функциональной модели налогово-бюджетной политики, основанной на интеграции институциональных составляющих бюджетного пространства. Оценка воздействия налогово-бюджетной политики на уровень экономического роста, должна включать детальный анализ архитектоники бюджетных показателей, а также оценку возможных рисков. В современных условиях развития общественных отношений весомыми задачами налогово-бюджетной политики являются: оптимизация уровня налоговой нагрузки; усовершенствования архитектоники бюджетных расходов (значительная доля бюджетных расходов направляется на потребление) совершенствование архитектоники доходов бюджета, в частности путем изменения соотношения между косвенными и прямыми налогами; повышение уровня регулирующей функции налогово-бюджетной политики, в частности путем поддержки развития основных отраслей экономики. В статье определены стратегические приоритеты налогово-бюджетной политики экономического роста в условиях институциональных преобразований.

Ключевые слова: государственные финансы, бюджетная система, налогово-бюджетная политика, бюджет, экономический рост.

THE IMPACT OF TAX AND BUDGET POLICY ON THE LEVEL OF ECONOMIC GROWTH

Makogon Valentyna
Adamenko Iryna

Relevance of the research topic. In the current conditions of development of social relations, the issues of increasing the validity of fiscal policy, using its regulatory potential for the proper fulfillment of tasks and functions entrusted to them by state bodies and local self-government bodies are actualized. An important task of fiscal policy is to improve its instruments aimed at accelerating economic growth. At the same time, the peculiarities of the formation and implementation of fiscal policy in both the advanced and transformational economies are conditioned by a number of factors, the most important of which are: the level of economic growth and institutional capacity of the country.

Formulation of the problem. Based on the transformation processes in the domestic system of public finances, the major tasks are: the reconciliation of fiscal policy with the strategic task of socio-economic development of the country, improving the architecture of budget revenues and expenditures; ensuring the concentration of limited budgetary resources in those sectors of the economy that will facilitate the acceleration of economic growth, which requires further scientific studies of theoretical and applied aspects of fiscal policy formulation and implementation, assessment of its impact on the level of economic growth. At the same time, the choice of fiscal policy instruments should be made taking into account the cyclical and dynamic economic processes.

Analysis of recent research and publications. The problems of forming and implementing fiscal policy are quite common in scientific research. These are the works of well-known domestic and foreign scientists: J. Buchanan, W. Mitchell, J. M. Keynes, T. Bogolib, I. Zapatrina, L. Lisyak, I. Chugunov and others.

Highlighting unexplored parts of a common problem. The aforementioned issues are updated due to the increasing globalization processes, the unfavorable external and internal economic environment, which requires a number of specific tasks related to the development of fiscal policy.

Goal setting, research goals. The objectives of the study are: to reveal the nature and role of fiscal policy in ensuring economic growth, to substantiate the features of fiscal policy in the current conditions of development of the public finance system; to analyze and evaluate the consolidated budget revenues and expenditures; identify the main factors that influence the peculiarities of fiscal policy implementation; to open up provisions for improving the efficiency of the fiscal policy regulatory mechanism. The purpose of the study is to substantiate the priorities of fiscal policy of economic growth in the context of institutional transformation.

Research method or methodology. The set of methods of scientific research is applied in the article: systematic approach, statistical analysis, structuring, analysis, synthesis, etc.

Basic material presentation (results of work). The essence and role of fiscal policy in ensuring the economic growth of the country are determined. The consolidated budget revenues and expenditures have been analyzed and estimated. The priorities of fiscal policy of economic growth in the context of institutional transformations are substantiated.

Area of application of results. The results of this study can be applied in the process of forming and implementing fiscal policy of Ukraine, reforming the public finance system.

Conclusions according to article. Fiscal policy is a dynamic system of goals, directions and tasks of public authorities and local self-government aimed at ensuring the stability, stability and balance of the budget system, further improving the institutional environment of budgetary relations, taking into account the cyclical and dynamic economic processes. Developing an effective fiscal policy involves developing a structural and functional model of fiscal policy that is based on the integration of institutional components of the budgetary space. Assessment of the impact of fiscal policy on economic growth should include a detailed analysis of the architecture of budgetary indicators, as well as an assessment of possible risks. In modern conditions of development of social relations the important tasks of fiscal policy are: optimization of the level of tax burden; improvement of the architectonics of budget expenditures (a significant share of budget expenditures goes to consumption); improving the architecture of budget revenues, in particular by changing the relationship between indirect and direct taxes; raising the level of the regulatory function of fiscal policy, in particular by supporting the development of major sectors of the economy. The article identifies strategic priorities of fiscal policy of economic growth in the context of institutional transformations.

Keywords: public finance, budget system, fiscal policy, budget, economic growth.

JEL Classification: E62, H30, H60

Актуальність теми дослідження. Забезпечення макроекономічної стабільності та приросту темпів економічного зростання передбачає розробку обґрунтованої податково-бюджетної політики. Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки зазначається, що «податково-бюджетна політика є непередбачуваною у середньостроковій перспективі. Як наслідок, платники податків не знають, які податки будуть запроваджені найближчим часом, державні установи не знають, який обсяг коштів буде їм доступний у середньостроковій перспективі, а громадяни не знають, на які цілі будуть виділятися бюджетні кошти та які послуги вони можуть отримати. Відсутність цілісної системи стратегічного планування не дає змоги забезпечити бюджетне планування на належному рівні та призводить до послаблення зв'язків між бюджетними програмами та пріоритетами розвитку держави» [1]. У цьому контексті

реалізація обґрунтованої податково-бюджетної політики відіграє вагомий роль з метою вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Цілі реалізації податково-бюджетної політики можуть бути досягнуті за умови ефективного використання її складових. Це можуть бути як податковий механізм так і бюджетні витрати. Податково-бюджетна політика спрямована на стимулювання економічного зростання передбачає раціональне використання акумульованих державних фінансових ресурсів.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань формування та реалізації податково-бюджетної політики, можна назвати праці Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса [2-4]. Проблематика підвищення ефективності регуляторного потенціалу податково-бюджетної політики розкривається у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова [5-8] та інших.

Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань податково-бюджетної політики економічного зростання в умовах інституційних перетворень.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити сутність та роль податково-бюджетної політики у забезпеченні економічного зростання, обґрунтувати особливості податково-бюджетної політики в сучасних умовах розвитку системи державних фінансів; здійснити аналіз та оцінку доходів та видатків зведеного бюджету; визначити основні чинники, які впливають на особливості реалізації податково-бюджетної політики; розкрити положення щодо підвищення ефективності регуляторного механізму податково-бюджетної політики.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні сучасних особливостей формування і реалізації податково-бюджетної політики України; статистичний аналіз – для оцінки доходів та витрат бюджету. На основі системного підходу визначено чинники, які впливають на особливості реалізації податково-бюджетної політики. Методами структурування та синтезу обґрунтовано пріоритетні завдання податково-бюджетної політики економічного зростання в умовах інституційних перетворень.

Результати дослідження. В економічній теорії для оцінки ступеня впливу податково-бюджетної політики на розвиток економіки аналізується рівень і динаміка бюджетних надходжень і витрат, зокрема їх частка у ВВП. В середньому за 1992-2018 роки частка доходів зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті склала – 30,36%, у тому числі за 1992–1997 роки – 34,41%, 1998–2003 роки – 26,81%, 2004–2009 роки – 28,92%; 2010–2015 роки – 29,79%, 2016–2018 роки – 33,41%; частка видатків зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті склала – 33,61%, у тому числі за 1992–1997 роки – 42,07%, 1998–2003 роки – 27,30%, 2004–2009 роки – 30,89%; 2010–2015 роки – 33,33%, 2016–2018 роки – 35,28%.

Позитивна тенденція в динаміці доходів і видатків зведеного бюджету на перший погляд свідчить про підвищення ефективності проведеної податково-бюджетної політики. Однак, зміни, які відбуваються в структурі доходів і видатків зведеного бюджету з позиції їх впливу на розвиток реального сектора національної економіки, свідчать, про недостатній рівень підтримки позитивної динаміки економічного розвитку.

Доцільно відмітити, що врахування всіх факторів, які впливають на дохідну базу, визначають якість прогнозу. На основі якісних даних прогнозування встановлюються планові показники дохідної частини бюджету на перспективу, що надає змогу в подальшому в повному обсязі та своєчасно виконувати бюджетні зобов'язання [8].

В структурі доходів зведеного бюджету переважають непрямі податки, особливо ПДВ, частка якого протягом останніх років перевищує 30%. Обкладання ціноутворюючими податками національних товаровиробників знижує рівень їх цінової конкурентоспроможності по відношенню з імпортними виробниками. Низька частка прямих податків в структурі доходів є ознакою недостатнього рівня розвиненості реального сектора національної економіки.

В середньому за 1992-2018 роки частка надходжень від податку на додану вартість до зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті склала – 8,45%, у тому числі за 1992–1997 роки – 9,48%, 1998–2003 роки – 5,83%, 2004–2009 роки – 8,16%; 2010–2015 роки – 9,10%, 2016–2018 роки – 10,88%.

Разом з цим, за останні роки змінюється структура видатків зведеного бюджету без належного врахування рівня соціально-економічного розвитку країни. Частка видатків на загальнодержавні функції у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 10,92%; 2010–2015 роки – 13,10%, 2016–2018 роки – 15,68%. Частка видатків на оборону у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 4,16%; 2010–2015 роки – 4,13%, 2016–2018 роки – 7,29%. Частка видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 7,79%; 2010–2015 роки – 7,84%, 2016–2018 роки – 8,80%. Частка видатків на економічну діяльність у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 16,29%; 2010–2015 роки – 11,26%, 2016–2018 роки – 9,72%. Частка видатків на охорону навколишнього природного середовища у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 0,95%; 2010–2015 роки – 0,89%, 2016–2018 роки – 0,70%. Частка видатків на житлово-комунальне господарство у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 2,97%; 2010–2015 роки – 2,50%, 2016–2018 роки – 2,43%. Частка видатків на охорону здоров'я у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 11,39%; 2010–2015 роки – 11,43%, 2016–2018 роки – 9,31%. Частка видатків на духовний та фізичний розвиток у загальній структурі видатків зведеного бюджету склала: 2004–2009 роки – 2,53%; 2010–2015 роки – 2,67%,

2016–2018 роки – 2,21%. Частка видатків на освіту у загальній структурі видатків зведеного бюджету складала: 2004–2009 роки – 19,43%; 2010–2015 роки – 19,75%, 2016–2018 роки – 16,34%. Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальній структурі видатків зведеного бюджету складала: 2004–2009 роки – 23,57%; 2010–2015 роки – 26,43%, 2016–2018 роки – 27,53%.

Не дивлячись на деякі позитивні зрушення у витрачаннях бюджетних коштів, податково-бюджетна політика не передбачає пріоритетності фінансування галузей реального сектора національної економіки. Тоді як в умовах перехідної економіки вагомим чинником для подолання наслідків трансформаційного спаду є саме реалізація податково-бюджетної політики спрямованої на стимулювання приватного підприємництва в сфері виробництва. Ця функція податково-бюджетної політики виконується шляхом надання податкових пільг і субсидій на виробництво продукції.

Зокрема, звільняється від оподаткування прибуток підприємств, отриманий від продажу на митній території України продуктів дитячого харчування власного виробництва, спрямований на збільшення обсягів виробництва та зменшення роздрібних цін таких продуктів; прибуток, отриманий від основної діяльності підприємств легкої промисловості, крім підприємств, які виробляють продукцію на давальницькій сировині; підприємств галузі електроенергетики, які виробляють електричну енергію виключно з відновлювальних джерел енергії; підприємств суднобудівної промисловості строком на 10 років, починаючи з 1 січня 2011 року; прибуток підприємств літакобудівної промисловості, отриманий від основної діяльності, а також від проведення такими підприємствами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які виконуються для потреб літакобудівної промисловості; підприємств машинобудування для агропромислового комплексу; звільнено від оподаткування податком на прибуток: прибуток виробників біопалива, отриманий від продажу біопалива; прибуток підприємств, отриманий ними від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії з використанням біологічних видів палива та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива до 1 січня 2020 року; прибуток виробників техніки, обладнання, устаткування для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів, у тому числі самохідних сільськогосподарських машин та енергетичних установок, які споживають біологічні види палива, одержаний від продажу зазначеної техніки, обладнання та устаткування, що були вироблені на території України; звільняється від оподаткування прибуток підприємств, отриманий ними від господарської діяльності з видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ [9].

Незважаючи на визначені в податковому кодексі пільги щодо оподаткування, податково-бюджетна політика в умовах трансформаційних перетворень більшою мірою реалізує фіскальну функцію. Тенденції оподаткування секторів національної економіки свідчать про переважання непрямого оподаткування. Отже бюджетно-податкова політика на даному етапі суспільного розвитку не повною мірою розкриває регулюючий потенціал державного управління. Значний рівень непрямого оподаткування є вагомим чинником зниження конкурентоспроможності національних товаровиробників.

Зокрема, досвід формування та реалізації податково-бюджетної політики в країнах з розвинутою економікою свідчить, що пріоритетність в оподаткуванні надається прямим податкам, тоді як в країнах з трансформаційною економікою – непрямим, оскільки адмініструвати дані податки набагато простіше, а їх обсяг залежить від ціни товарів, робіт і послуг, а не доходів фізичних осіб та суб'єктів господарювання. Разом з цим, доцільно відмітити, що політика розширення непрямого оподаткування в реальному секторі економіки значним чином стримує процеси пожвавлення ділової активності та підвищення рівня ефективності і конкурентоспроможності підприємств.

З метою оцінки ефективності державних доходів і витрат з точки зору макроекономічного аналізу в економічній теорії здійснюється оцінка мультиплікатора державних витрат і податків, що надає можливість для визначення обґрунтованих напрямів та завдань податково-бюджетної політики.

Мультиплікативний ефект автономних витрат розкривається в роботі Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей». Відповідно до мультиплікативного ефекту при дослідженні ефективності мультиплікатора Дж. М. Кейнс виходив з дії основного психологічного закону, згідно з яким «люди схильні збільшувати споживання зі збільшенням доходу, але не в тій мірі в якій зростає рівень доходу». На думку Дж. М. Кейнса, частина приросту доходу створюється на потребі, а частина на збереженні. Частина приросту доходу, яка спрямовується на споживання Дж. М. Кейнс позначив - MPC (гранична схильність до споживання) а частину приросту доходу, що спрямовується на заощадження - MPS (гранична схильність до заощадження). Із загальної економічної теорії відомо, що мультиплікатор автономних витрат, в тому числі і державних витрат в загальному вигляді виглядає наступним чином:

$$M_A = \frac{1}{1 - mpc} \quad (1)$$

де M_A - мультиплікатор автономних витрат;

mpc – гранична схильність до споживання.

Доцільно відмітити, що мультиплікатор автономних витрат також визначається як відношення зміни ВВП до зміни витрат:

$$m = \Delta Y / \Delta A \quad (2)$$

де m - мультиплікатор автономних витрат;

ΔY - зміна ВВП;

ΔА-зміна витрат.

Мультиплікатор автономних податків виглядає наступним чином:

$$M_{Tx} = \frac{-mpc}{1-mpc} \quad (3)$$

де M_{Tx} - мультиплікатор автономних податків;

mpc - гранична схильність до споживання.

Отже, мультиплікатор автономних витрат, у тому числі і державних витрат обернено пропорційний граничній схильності до споживання, величина мультиплікатора автономних податків завжди має негативне значення, так як податки зменшують наявний дохід. Зіставлення мультиплікатора витрат і автономних податків свідчить про позитивний вплив витрат та негативний вплив податків на приріст доходу.

Важливим також є врахування податків які залежать від рівня доходів:

$$M_A = \frac{1}{1-mpc(1-t)} \quad (4)$$

де M_A - мультиплікатор автономних витрат;

mpc - гранична схильність до споживання;

t - гранична ставка податку.

Мультиплікатор автономних податків з урахуванням податків, що залежать від рівня доходу виглядатиме наступним чином:

$$M_{Tx} = \frac{-mpc}{1-mpc(1-t)} \quad (5)$$

де M_{Tx} - мультиплікатор автономних податків;

mpc - гранична схильність до споживання;

t - гранична ставка податку, яка розраховується як відношення зміни податкових надходжень до зміни сукупного доходу.

Аналіз даних щодо граничної ставки податків свідчить, що за досліджуваний період вона має досить високе значення. Так якщо гранична ставка податку в 2014 році становила 0,11, то в 2016 році цей показник досяг рівня 0,36, в 2017 році зменшилась до 0,30, а у 2018 році – 0,28. Це означає, що на одиницю приросту ВВП в якості податків вилучається в середньому за 2014–2018 роки 28%. Розрахунки мультиплікатора автономних витрат показують, що їх значення знаходиться на досить високому рівні. Однак, в зв'язку з паралельною дією даного ефекту, з мультиплікатором автономних податків, згідно з теоретичними положеннями висвітленими в економічній літературі (без урахування податків, що залежать від рівня доходу) спостерігається ефект мультиплікатора збалансованого бюджету, який дорівнює одиниці (табл. 1)

Таблиця 1. Динаміка граничної схильності до споживання, граничної ставки податку, мультиплікатора автономних витрат і податків

	2014	2015	2016	2017	2018	2014-2018
Мультиплікатор автономних витрат	5,60	2,59	2,56	2,70	2,98	3,29
Гранична схильність до споживання	0,82	0,61	0,61	0,63	0,66	0,67
Гранична схильність до заощадження	0,18	0,39	0,39	0,37	0,34	0,33
Гранична ставка податків	0,11	0,35	0,36	0,30	0,28	0,28
Мультиплікатор автономних податків	-4,60	-1,59	-1,56	-1,70	-1,98	-2,29
Мультиплікатор автономних витрат з урахуванням податків, що залежать від рівня доходу	3,71	1,67	1,64	1,80	1,93	2,15
Мультиплікатор податків з урахуванням податків, що залежать від рівня доходу	-3,05	-1,02	-1,00	-1,13	-1,28	-1,50
Різниця між мультиплікатором автономних витрат та мультиплікатором податків (з урахуванням податків, що залежать від рівня доходу)	0,66	0,64	0,64	0,66	0,65	0,65

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

Показники дії мультиплікатора податково-бюджетної політики показують, що їх значення набагато нижче, ніж при нівелюванні впливу податків, які залежать від доходу. Мультиплікативний ефект автономних витрат, що спостерігається при нівелюванні податків від 80 до 90%, нівелюється високим податковим тягарем. Якщо в 2014 році коефіцієнт мультиплікатора автономних витрат з урахуванням податків, що залежать від рівня доходу становив 3,71 а мультиплікатор податків становив (-3,05), то відповідно до цього реальний мультиплікативний ефект склав 0,66. У 2018 році аналогічні показники становили відповідно 2,15 (-1,50) і 0,65. В середньому аналізовані показники за період з 2014 року по 2018 рік склали 2,15 (-1,50) і 0,65. Таким чином одиниця прирощених автономних витрат призводить до меншого збільшення доходів, що суперечить теоретичним поглядам дії мультиплікативного ефекту. Згідно кейнсіанської теорії, одиниця прирощених автономних витрат зумовлює до більшого збільшення сукупного доходу. Орієнтація податково-бюджетної політики на посилення рівня податкового навантаження без урахування реального стану основних галузей економіки та платоспроможності суб'єктів господарювання, які сплачують податки призводять до стримування темпів економічного зростання та розширення тіньового сектора економіки.

Висновки. Податково-бюджетна політика є динамічною системою цілей, напрямів та завдань органів державної влади та місцевого самоврядування спрямованих на забезпечення стійкості, стабільності та збалансованості бюджетної системи, подальшого удосконалення інституційного середовища бюджетних відносин з урахуванням циклічності та динамічності економічних процесів. Розробка дієвої податково-бюджетної політики передбачає розробку структурно-функціональної моделі податково-бюджетної політики, яка ґрунтується на інтеграції інституційних складових бюджетного простору. Оцінка впливу податково-бюджетної політики на рівень економічного зростання, повинна включати детальний аналіз архітектури бюджетних показників, а також оцінку можливих ризиків. В сучасних умовах розвитку суспільних відносин вагомими завданнями податково-бюджетної політики є: оптимізація рівня податкового навантаження; удосконалення архітектури бюджетних витрат (вагома частка бюджетних витрат спрямовується на споживання); удосконалення архітектури доходів бюджету, зокрема шляхом зміни співвідношень між непрямими та прямими податками; підвищення рівня регулюючої функції податково-бюджетної політики, зокрема шляхом підтримки розвитку основних галузей економіки. У статті визначено стратегічні пріоритети податково-бюджетної політики економічного зростання в умовах інституційних перетворень.

Вплив мультиплікативного ефекту державних витрат в умовах трансформаційних перетворень в Україні стримується дією мультиплікатора податків, що обумовлено надмірно високим його показником (-3,05) в 2014 році і (-1,28) в 2018 році. Разом з цим, свідчить про невзаємозгодженість податково-бюджетної політики з стратегічними завданнями соціально-економічного розвитку України. Через значний показник граничної податкової ставки крива планованих витрат в національній економіці перебуває набагато нижче свого потенційного рівня. Показник різниці між мультиплікатором автономних витрат та мультиплікатором податків (з урахуванням податків, що залежать від рівня доходу) менше одиниці означає, що в кругообігу доходів і витрат більше 30% приросту доходу вилучається в якості податків. Зазначене відбувається в основному через значний рівень податкового навантаження ціноутворюючими податками, зокрема ПДВ. Незважаючи на переважання непрямих податків у формуванні бюджетних доходів в Україні реалізується дискреційна податково-бюджетна політика. Проте, вбудовані стабілізатори, в основному спрямовані на виконання суто фіскальних функцій, тоді як регулююча і стимулююча функції відіграють другорядну роль.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>
2. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави; пер. з англ. А. Іщенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 176 с.
3. Блауг М. Митчел, Уэсли Клер. 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. СПб.: Экономикс, 2008. С. 218–221. 352 с.
4. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег; пер. с англ. М.: Гелиос, 2012. 352 с.
5. Боголиб Т. М., Боголиб М. А. Обеспечение открытости и прозрачности общественных финансов, расширение практики общественного участия. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 36(1). С. 23–32.
6. Сіденко В. Р., Скрипниченко М. І., Пономаренко В. С., Чугунов І. Я. та ін. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації: монографія. Київ: Київ. Нац.торг-екон.ун-т, 2017. 646 с.
7. Лисяк Л. В., Журавель М. О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. Modern economics. 2018. № 9. С. 53–59.
8. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Теоретико-методологічні засади перспективного прогнозування доходів місцевих бюджетів. Наукові праці НДФІ. 2007. Вип. 2. С. 3–14.
9. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References

1. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.02.2017 № 142-r. [On Approval of the Strategy for Reforming the System of Public Financial Management for 2017-2020: Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 142-p.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> [in Ukr.].
2. B'yukenen Dzh. M., Masgreyv R. A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyy vybir* [Public finances and social choice]: per. z anhl. Kyiv: Vyd. Dim «KM Akademiya», 175 s. [in Ukr.]
3. Blaug M. Mitchel & Uesli Kler (2008). 100 velikikh ekonomistov do Keynsa [Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past], SPb.: Ekonomikus, P. 218–221. [in Rus.]
4. Keyns Dzh. M. (2012). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg*; [per. s angl.]. M.: Gelios, 352 s. [in Rus.]
5. Bogolib, T. M., Bogolib, M. A. (2018). *Obespechenie otkrytosti i prozrachnosti obshchestvennykh finansom, rasshirenie praktiki obshchestvennogo uchastiya* [Ensuring openness and transparency of public finances, expanding the practice of public participation] *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 36/1. 23-32. [in Rus].

6. Sidenko, V. R., Skrypnichenko M. I., Ponomarenko V. S., Chugunova I. Ya. ta in. *Instytutsiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* (2017) [Institutional transformation of the financial and economic system of Ukraine in the conditions of globalization]. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2017. 646 p. [in Ukr.].

7. Lysiak, L. V., Zhuravel, M. O. (2018). *Biudzhetna polityka yak instrument zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy* [Budget policy yak instrument zapepechennya fininancevo bezpeki Ukraine]. *Modern economics*. 9. 53–59. [in Ukr.].

8. Chugunov, I. Ya., Makohon, V. D. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady perspektyvnoho prohnouzuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhativ* [Theoretical and methodological principles of perspective forecasting of local budget revenues]. *Naukovi pratsi NDFI. Vyp. 2*. 3–14. [in Ukr.].

9. *Podatkovij kodeks Ukraïny: Zakon Ukraïny vid 02 grudnja 2010 roku № 2755 – VI (zi zminamy i dopovnenjamy)* [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 № 2755 – VI.]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws> [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макогон Валентина Дмитрівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: makvknteu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2331-8455

Researcher ID: P-3053-2017

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5951-2145

Researcher ID: B-3587-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макогон Валентина Дмитриевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор кафедры финансов Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: makvknteu@gmail.com

Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший исследователь, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: irynadamenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makohon Valentyna, Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor, Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: makvknteu@gmail.com

Adamenko Iryna, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Researcher, Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: irynadamenko@gmail.com

УДК 336.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-187-195>

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

**Малишко В. В.,
Євтушенко Н. М.,
Городніченко Ю. В.**

Предметом дослідження є державний борг.

Метою статті є аналіз стану державного боргу України, його динаміки та структури.

Методи, що були використані в процесі дослідження: метод системно-структурного аналізу й синтезу, метод порівняльного аналізу, узагальнення, статистичний, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. У статті охарактеризовано погляди науковців на сутність економічної категорії «державний борг». Проаналізовано періоди формування державного боргу України, динаміку дефіциту бюджету України за останні 10 років, державний та гарантований державою борг України з

2012 по 2019 рр. Зазначено негативні явища впливу державного боргу на економіку країни та прогнозні показники погашення державного боргу у 2020-2024 роках.

Галузь застосування результатів: Результати дослідження можуть бути використані в діяльності Міністерства фінансів України, Верховної Ради України, а також у закладах вищої освіти при викладанні економічних дисциплін.

Висновки. Державний бюджет України виконується шляхом збільшення обсягів його дефіциту та використання запозичень для його фінансування. Наслідком цього є збільшення державного прямого й гарантованого боргу, саме це спричинює посилення тиску на сферу державних фінансів, на розвиток нашої країни, що негативно впливає на темпи економічного зростання.

За роки незалежності, відбувалося коливання державного та гарантованого державою боргу, однак ніколи цей показник не досягав нульового значення. Основним завданням уряду є стабілізація економіки, а отже в середньостроковій перспективі йому потрібно вирішити питання щодо зменшення державного боргу, тому що він становить загрозу фінансово-економічній безпеці країни.

Ключові слова: державний борг, дефіцит бюджету, державні запозичення, економіка країни, боргове навантаження.

АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА УКРАИНЫ

Малышко В. В.,
Евтушенко Н. Н.,
Городниченко Ю. В.

Предметом исследования является государственный долг.

Целью статьи является анализ состояния государственного долга Украины, его динамики и структуры.

Методы, использованные в процессе исследования: метод системно-структурного анализа и синтеза, метод сравнительного анализа, обобщение, статистический, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. В статье охарактеризованы взгляды ученых на сущность экономической категории «государственный долг». Проанализированы периоды формирования государственного долга Украины, динамика дефицита бюджета Украины за последние 10 лет, государственный и гарантированный государством долг Украины с 2012 по 2019 гг. Указаны негативные явления влияния государственного долга на экономику страны и прогнозные показатели погашения государственного долга в 2020-2024 годах.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности Министерства финансов Украины, Верховной Рады Украины, а также в учреждениях высшего образования при преподавании экономических дисциплин.

Выводы. Государственный бюджет Украины выполняется путем увеличения объемов его дефицита и использования заимствований для его финансирования. Следствием этого является увеличение государственного прямого и гарантированного долга, именно это вызывает усиление давления на сферу государственных финансов, на развитие нашей страны, что негативно влияет на темпы экономического роста.

За годы независимости, происходили колебания государственного и гарантированного государством долга, однако его показатель никогда не достигал нулевого значения.

Основной задачей правительства является стабилизация экономики, а значит в среднесрочной перспективе ему нужно решить вопрос относительно уменьшения государственного долга, потому что он представляет угрозу финансово-экономической безопасности страны.

Ключевые слова: государственный долг, дефицит бюджета, государственные заимствования, экономика страны, долговая нагрузка.

ANALYSIS OF PUBLIC DEBT OF UKRAINE

Malyshko Vitalina,
Evtushenko Natalia,
Horodnichenko Yuliia

Subject of research is public debt.

The purpose of this article is to analyze the status of public debt of Ukraine, its dynamics and structure.

Methods which were used in course of research: the method of systemic structural analysis and synthesis, method of comparative analysis, generalization, statistical, General, special methods of scientific knowledge and other research methods.

Study results. The article described the views of scientists on the essence of economic category «public debt». Analyzed the periods of the formation of government debt, the dynamics of the budget deficit of Ukraine over the past 10 years, public and publicly guaranteed debt of Ukraine from 2012 to 2019. Indicated the negative effects of the impact of public debt on the economy and forward-looking indicators of public debt in the years 2020-2024.

Application of results. The results of the study can be used in the activities of the Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as in institutions of higher education in teaching economic disciplines.

Conclusions. *The state budget of Ukraine is performed by increasing the volume of its deficiency and the use of borrowing to Finance it. The result is an increase in government direct and guaranteed debt, and this is what causes the increased pressure on the public finances, on the development of our country, which negatively affects economic growth.*

During the years of independence, there were fluctuations in government and government-guaranteed debt, but never reached zero values.

The main objective of the government is to stabilize the economy, and hence in the medium term, he needs to resolve the question of reducing public debt because it poses a threat to financial and economic security of the country.

Keywords: public debt, budget deficit, government borrowing, the economy, debt burden.

JEL Classification: H63, H68

Постановка проблеми. Державний борг негативно впливає на темпи економічного зростання країни. На сьогодні на міжнародному рівні активно обговорюється питання модернізації боргової політики держави та вдосконалення управління державним боргом із урахуванням уроків світової фінансово-економічної кризи.

Високий рівень державного боргу вимагає від уряду включення запобіжних механізмів для стримування високих темпів інфляції, а в екстремальних випадках – застосування схем реструктуризації боргу. Тому розгляд даної теми є актуальним і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх публікацій та невирішена частина проблеми. Дослідженням питань державного боргу України у своїх працях приділяли увагу такі українські вчені, як: В. Андрущенко, В. Базилевич, Т. Боголіб, С. Гальчинський, Ю. Городніченко, Н. Євтушенко, Л. Козарезенко, Г. Кучер, С. Лондар, І. Лютий, Ю. Макогон, В. Малишко, С. Мочерний, І. Чугунов та інші.

Серед зарубіжних вчених – Р. Барро, Дж. Бьюкенен, Р. Девіс, М. Карлберг, Дж. Кейнс, А. Лернер, Р. Масгрейв, Ф. Модільяні, Ш. Планкарт, Д. Рікардо, Ф. Фрідман та інші.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні, майже всі країни, мають борги перед кредиторами (зовнішніми чи внутрішніми). Важливим є куди і на що втираються запозичені кошти.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного Кодексу України «державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення» [1].

Таблиця 1. Погляди науковців на сутність економічної категорії «державний борг» [2]

Автор	Поняття
В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик [3, С. 633]	нагромаджена урядом сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів
З.І. Ватаманюк, С.М. Панчишин, С.К. Ревенчук та ін. [4, С. 383]	загальна сума випущених, але непогашених державних позик з нарахованими відсотками, які мають бути виплачені до певної дати за певний строк
Т.П. Вахненко [5, С. 16]	заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав
Н.І. Дубницька [6, С. 107]	сукупні зобов'язання центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств та організацій
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко [7, С. 52]	загальна сума заборгованості держави внаслідок непогашення позик та невиклати за ними процентів
Л.М. Капаєва, М.С. Лях [8, С. 128]	загальний розмір накопиченої заборгованості держави
Р. Макконелл, С. Брю [9, С. 457]	суспільний актив, що складається з фінансових активів усіх суб'єктів ринку
С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій [10, С. 61]	загальна сума заборгованості держави внутрішнім і зовнішнім кредиторам внаслідок непогашення боргових зобов'язань та невиклати за ними відсотків, а також сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету
О.Р. Романенко [11, С. 243]	сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки
Ю.М. Руденко [12, С. 168]	сума заборгованості з випущених і непогашених державних позик центрального чи місцевого уряду й автономних урядових установ
І.С. Мірошніченко [13, С. 107]	сума боргових зобов'язань держави перед іноземними кредиторами (державними та (чи) приватними), включаючи зобов'язання за державними гарантіями, з урахуванням відсотків за користування позичками, що підлягають сплаті у встановлені строки, згідно з принципами кредитування

Вчені-економісти по-різному дають визначення сутності поняття «державний борг» (табл. 1). Як зазначають у своєму дослідженні І. В. Бруслиновська та В. І. Матвійчук «перший період формування державного боргу припав на 1991-1994 роки. На внутрішньому ринку основним кредитором був Національний

банк України. Розрив виробничих зв'язків з країнами, що утворювали Радянський Союз, через вихід України з його складу, та введення власної грошової одиниці призвели до зростання обсягів державного боргу. Даний етап відзначився безсистемним характером зовнішніх запозичень.

У другому періоді (1995-1996 роки) вперше було прийнято рішення про випуск державних цінних паперів – облігацій внутрішньої державної позики. Це дозволило відмовитися від кредитів Національного банку, які фактично були прихованою емісією. Набуло розвитку фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок казначейських векселів, що призвело до зростання рівня внутрішнього боргу.

Третій період (1997 рік – перша половина 1998 року) відзначився активним запозиченням на внутрішньому та зовнішньому ринках у зв'язку зі світовою фінансовою кризою, яка стала зовнішнім шоком для України. Лише протягом 1997 року було отримано 610 млн. дол. США на покриття дефіциту бюджету та реалізацію державних програм.

Четвертий період припадає на другу половину 1998 року – 2000 рік. Кінець 1998 року характеризувався загостренням кризових явищ вітчизняної економіки. У цей період вперше здійснено низку операцій із реструктуризації державної заборгованості, що дозволило уникнути дефолту.

П'ятий період (2001-2007 роки) відзначався виваженням підходом до формування державного боргу. Цей період характеризувався зменшенням співвідношення обсягів державного боргу та ВВП (14,8% у 2007 р. в порівнянні з 45,3% у 2001 р.) як за рахунок зростання економіки, так і ефективного підходу до проведення боргової політики.

Шостий період (2008-2009 роки) є періодом загострення світової фінансової кризи, падіння вітчизняної економіки, зростання дефіциту державного бюджету та погіршення боргової безпеки через стрімке нарощування державного боргу.

Сьомий період (2010 рік – теперішній час) характеризується посиленням боргового навантаження на економіку України, що обумовило зниження довгострокових та короткострокових кредитних рейтингів країни» [14, С. 194-195].

Дефіцит бюджету є причиною збільшення державного боргу в країні. З табл. 2 видно, що протягом 2010-2019 рр. найбільші показники дефіциту державного бюджету припадали на 2014, 2018 та 2019 роки, хоча у відсотковому значенні, порівнюючи з обсягом ВВП, варто сказати, що найбільші його показники були у 2010 та 2014 роках.

З кожним роком державний борг країни збільшується через те, що Україна не в змозі погасити його, а кошти потрібні для вже існуючого боргу.

За період 2004-2009 рр. державний борг України збільшився в 3,35 раза. В 2008 р. державний борг збільшився порівняно з 2004 р. у 3,31, а в 2009 р. – у 5,07 раза. Обсяг внутрішнього державного й гарантованого державою боргу у гривні в 2009 р. порівняно з 2007 р. збільшився в 5,59, а в доларах – у 3,53 раза, а зовнішнього державного й гарантованого державою боргу у 3,03 та 1,91 раза відповідно. Суми цих боргів і далі зростають.

Таблиця 2. Динаміка дефіциту бюджету України

Показники	Розмір дефіциту державного бюджету України, щорічні дані									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Дефіцит (-) / профіцит (+)										
Державного бюджету України, млрд. грн.	-64,4	-23,6	-53,4	-64,7	-78,1	-45,2	-70,2	-47,9	-94,1	-99,4
у % до ВВП	6,0	1,8	3,7	4,2	4,9	2,3	2,9	1,6	2,7	2,5

* Виновано на 30.11.19. Дані Міністерства фінансів України.

Тенденція зростання державного й гарантованого державою боргу зберігалася і в 2010 та 2011 рр. Загальна сума заборгованості держави (як прямої, так і непрямої) протягом 2010 р. порівняно з попереднім роком значно збільшувалася.

Найстрімкішим зростання загальної суми державного й гарантованого державою боргу за останні роки було в період економічної кризи. Зокрема, в 2008 р. вона збільшилася в 2,13 раза, а в 2009 р. – у 1,67 раза порівняно з попередніми роками. В цілому її обсяги у 2009 р. порівняно з 2007 р. зросли в 3,58 раза. У 2010 і 2011 рр. загальна заборгованість держави й далі зростала. Станом на 31.05.2011 загальна сума державного й гарантованого державою боргу (порівняно з 2007 р.) збільшилася в 5,19 раза. Хоча темпи її зростання значно знизилися. В 2010 р. вона збільшилася (порівняно з попереднім роком) на 35,98%, в 2011 р. (станом на 31 травня) – на 6,54%, а в перерахунку на річну норму – на 15,36%.

Характерно, що в роки подолання економічної кризи вищими темпами зростав гарантований державою борг. У 2009 р. він збільшився порівняно з 2007 р. у 5,21, а державний – у 3,18 раза. Проте, за останні роки, зазначена тенденція змінилася на протилежну: швидше збільшувався державний борг (порівняно з гарантованим державою боргом).

Так, у 2010 р. державний борг збільшився на 42,5%, а гарантований – на 19,7%. У 2011 р. (станом на 31 травня) державний борг зріс на 6,62%, а гарантований державою – на 6,12%.

Істотно змінилася також політика внутрішнього й зовнішнього державного, а також гарантованого державою боргів. Зокрема, внутрішній державний борг у 2009 р. збільшився порівняно з 2007 р. в 5,11 раза.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

В 2010 р. мало місце різке скорочення темпів його зростання – до 55,56|%, а в 2011 р. він збільшився порівняно з 2009 р. (станом на 31 травня) на 7,88|%. Натомість зовнішній державний борг зростає повільніше. У 2009 р. він збільшився порівняно з 2007 р. на 154,12|%, у 2010 р. – зріс порівняно з 2009 р. на 33,75|%, а за 2011 р. (до 31 травня) – на 5,76|%.

У період економічної кризи, внутрішній гарантований державою борг зростає досить високими темпами. В 2009 р. (порівняно з 2007 р.) відзначалося стрімке його зростання – більше ніж у 14 разів. Проте потім його обсяги скоротилися. Зокрема, в 2010 р. (порівняно з 2009 р.) відбулося його зменшення на 1,20|%, а за 2011 р. (до 31 травня) він знову знизився – на 1,66|%. Дещо іншою була динаміка показників зовнішнього гарантованого державою боргу. Зокрема, в 2009 р. (порівняно з 2007 р.) відзначалося істотне його збільшення – на 367,11|%. У 2010 р. він і далі зростає, але повільніше (проти 2009 р. він збільшився на 23,54|%). Зниження темпів приросту було характерним і для 2011 р.: станом на 31 травня його сума зросла на 7,25|%.

Зростання загальної суми внутрішнього державного й гарантованого державою боргу було поступальним. У 2009 р. вона збільшилася порівняно з 2007 р. на 204,22|%, а в 2010 р. (порівняно з 2009 р.) – на 47,95|%. У 2011 р. (станом на 31 травня) вона також зросла – на 7,03|%.

Більш помірними були показники динаміки зовнішнього державного й гарантованого державою боргу. В 2009 р. (порівняно з 2007 р.) він збільшився на 204,22|%, у 2010 р. (порівняно з 2009 р.) приріст становив 30,06|%, а в 2011 р. (на 31 травня) його сума зросла на 6,25|%.

Таким чином, загальна сума державного й гарантованого державою боргу в період життя заходів із обмеження негативного впливу економічної кризи значно зросла. При цьому протягом 2008-2009 рр. вона збільшилася майже в 3,6 раза. У 2009 і 2011 рр. зазначена заборгованість і далі зростала та станом на 31.05.2011 більш ніж у п'ять разів перевищувала показник 2007 р. Водночас, унаслідок проведення політики консолідації бюджету, темпи накопичення державного й гарантованого державою боргу впродовж 2010 р. знизилася. Зазначена тенденція збереглася й у 2011 р. [15, С. 52–55].

З 2012-2019 рр. прослідковується тенденція до збільшення державного боргу України (табл. 3), що, на нашу думку, це відбувалося з нестабільною економічною ситуацією в країні та внаслідок значних запозичень, які здійснювали боргове навантаження на бюджет.

Таблиця 3. Державний та гарантований державою борг України з 2012 по 2019 рр., (млн. грн.)

	загальний борг		зовнішній борг	внутрішній борг
на 31.12.2012	515 510,6	9.0%	308 999,8	206 510,7
на 31.12.2013	584 114,1	13.3%	300 025,4	284 088,7
на 31.12.2014	1 100 564,0	88.4%	611 697,1	488 866,9
на 31.12.2015	1 572 180,2	42.9%	1 042 719,6	529 460,6
на 31.12.2016	1 929 758,7	22.7%	1 240 028,7	689 730,0
на 31.12.2017	2 141 674,4	11.0%	1 374 995,5	766 678,9
на 31.12.2018	2 168 627,1	1.3%	1 397 217,8	771 409,3
на 31.10.2019	2 045 441,8	-5.7%	1 216 065,1	829 376,7

**Дані Міністерства фінансів України.*

Порівнюючи державний борг України 2012 р. з 2018 р., можна побачити, що він виріс майже в 4 рази. Найбільше зростання відбулося у 2014 р. (в 2 рази), порівняно з 2013 р.

У період 2017-2018 рр. відбулося невелике зростання державного боргу, а вже станом на 31.10.2019 державний борг України зменшився і майже досягнув рівня 2016 р.

Накопичення державного боргу України розпочалося у 2008 році, що було спричинено світовою кризою та політичними подіями в 2014 році.

Аналізуючи таблицю 4, можна сказати, що, протягом 2019 року переважав зовнішній борг держави.

Таблиця 4. Державний та гарантований державою борг України в 2019 р. (млн. грн.)

	загальний борг	зовнішній борг	внутрішній борг
на 31.01.2019	2 171 916,8	1 397 067,4	774 849,5
на 28.02.2019	2 111 898,5	1 351 571,1	760 327,3
на 31.03.2019	2 146 643,8	1 372 157,7	774 486,1
на 30.04.2019	2 124 804,9	1 337 319,4	787 485,5
на 31.05.2019	2 106 493,2	1 308 921,5	797 571,8
на 30.06.2019	2 102 409,6	1 309 333,7	793 075,9
на 31.07.2019	2 066 922,5	1 246 005,3	820 917,2
на 31.08.2019	2 067 125,2	1 250 869,4	816 255,8
на 30.09.2019	1 997 752,1	1 159 842,8	837 909,3
на 31.10.2019	2 045 441,8	1 216 065,1	829 376,7
на 30.11.2019	1 990 775,8	1 165 251,0	825 524,8

**Дані Міністерства фінансів України.*

З кожним місяцем він мав тенденцію коливань, в основному до зменшення, але, на відміну від нього, внутрішній борг зростає. Якщо розглянути динаміку зовнішнього боргу, то станом на 30.11.2019 р. в порівнянні з 31.01.2019 р. він зменшився на 16,6%, внутрішній борг – збільшився на 6,5%.

Згідно інформаційної довідки щодо державного та гарантованого державою боргу України: «станом на 30 листопада 2019 року державний та гарантований державою борг України становив 1 990,78 млрд. грн. або 82,83 млрд. дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 165,25 млрд. грн. (58,53% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 48,48 млрд. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 825,52 млрд. грн. (41,47%) або 34,35 млрд. дол. США.

Державний борг України становив 1 750,36 млрд. грн. (87,92% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 72,82 млрд. дол. США. Державний зовнішній борг становив 936,13 млрд. грн. (47,02% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 38,95 млрд. дол. США. Державний внутрішній борг становив 814,24 млрд. грн. (40,9% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 33,88 млрд. дол. США.

Гарантований державою борг України становив 240,41 млрд. грн (12,08%) або 10,0 млрд. дол. США, в тому числі: гарантований державою зовнішній борг – 229,12 млрд. грн. (11,51%) або 9,53 млрд. дол. США; гарантований державою внутрішній борг – 11,29 млрд. грн. (0,57%) або 0,47 млрд. дол. США.

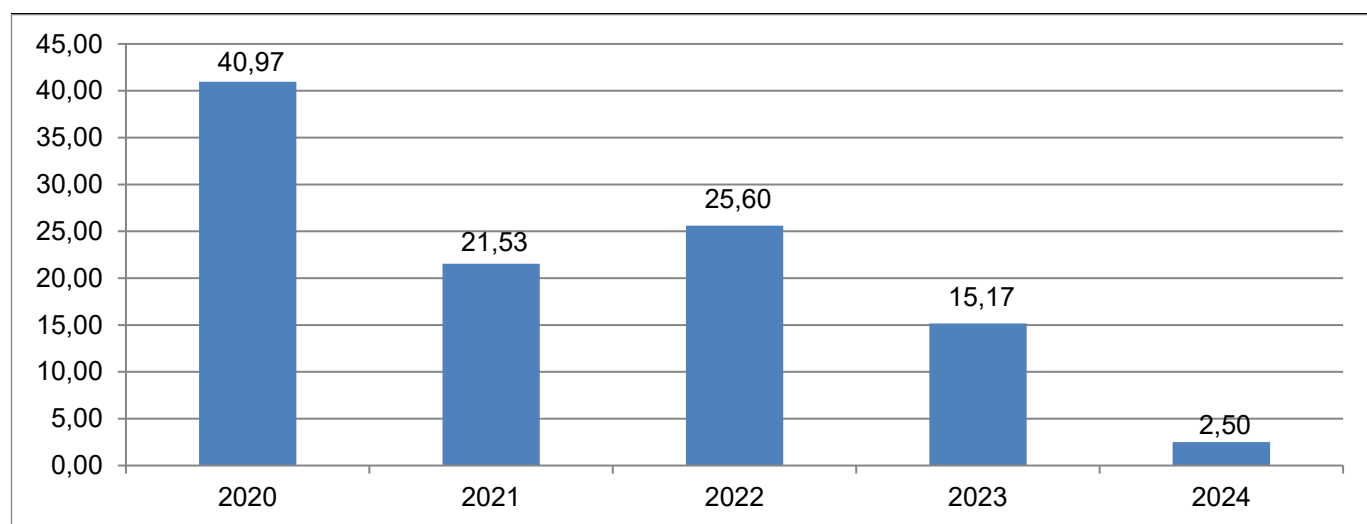
Протягом листопада 2019 року сума державного та гарантованого державою боргу України зменшилась у гривневому еквіваленті на 54,82 млрд. грн та у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 0,99 млрд. дол. США» [16].

За твердженням Коляди Т.А. «найбільшою проблемою, що виникає під час управління державним боргом, є не загальна сума боргу, а витрати на його погашення й обслуговування. Саме тому одним із основних показників фінансової стабільності країни є платоспроможність – здатність Уряду в повному обсязі обслуговувати та своєчасно погашати державний борг, що дозволяє закріпити за державою імідж надійного позичальника й створює можливості для отримання нових позик на більш вигідних умовах» [17].

Як зазначає Присяжнюк О.О. «серед негативних явищ впливу державного боргу на економіку країни треба виділити такі:

- вразливість вітчизняної фінансової системи від кон'юнктури світової фінансової системи;
- нестабільність валютних курсів, яка може вплинути на можливості виконання зобов'язань у визначені строки;
- невідповідність валюти запозичень і валюти основної частини активів суб'єкта господарювання;
- розриви у строках між залученими коштами на зовнішніх ринках і строками надходжень коштів від реалізації інвестиційних проектів, кредитування банками суб'єктів господарювання;
- неможливість виконати зобов'язання при ускладненнях з доступом до джерел іноземної валюти;
- низька ліквідність світових фінансових ринків може знизити можливості щодо реструктуризації заборгованості» [18].

Прогнозні обсяги погашення державного боргу України можна побачити на рис. 1.

*Джерело: [19]

Рисунок 1. Прогнозні обсяги погашення державного боргу України 2020-2024 роках, млрд. грн.

Починаючи із 2020 р., сума погашення державного боргу України почне зменшуватися.

Як стверджує Доброскок С. С. «динаміка державного боргу та державних запозичень характеризує лише кількісну сторону проблеми, а для оцінки якісної складової боргової політики держави важливе значення має вивчення показників боргової безпеки, які характеризують рівень боргового навантаження на економіку країни. Незважаючи на те, що в цілому обсяги державного боргу України знаходяться на припустимому для економічної

безпеки рівні, сума державних боргових зобов'язань має істотну тенденцію до збільшення. Подальше зростання обсягу державних запозичень спричинить зниження рівня боргової безпеки держави, що, у свою чергу, може призвести до зростання відсоткових ставок на ринку державних запозичень, підвищення рівня оподаткування господарюючих суб'єктів, зменшення виробничого споживання внаслідок падіння інвестицій, відпливу з країни сукупних валютних резервів, зниження міжнародного престижу країни та рівня життя населення» [20].

Висновки. Аналізуючи державний борг України, можна дійти висновку, що управління державним і гарантованим державою боргом спрямоване було на подолання наслідків економічної кризи, але призвело до різкого зростання його обсягів та істотних змін у його структурі.

В період відновлення економічного зростання тенденція до накопичення як державного, так і гарантованого державою боргу зберігається, але її темпи є значно нижчими, що свідчить про позитивні напрямки розвитку нашої економіки.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України (редакція станом на 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Короленко С. М. Аналіз сутності та стану державного боргу. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2016. Вип. 14. С. 131–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2016_14_20.
3. Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Баластрик Л. О. Макроекономіка : підручник. Київ : Знання, 2007. 703 с.
4. Ватаманюк З. І., Панчишин С. М., Ревенчук С. К. та ін. Економічна теорія : макро- і мікроекономіка : навч. посіб. Київ : Альтернативи, 2005. 608 с.
5. Вахненко Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. Фінанси України. 2009. №6. С. 14–28.
6. Дубницька Н. І. Державний борг. Перехідні економічні системи. Львів, 2007. Вип. 6. С. 107–108.
7. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Київ : Знання, 2002. 566 с.
8. Капаєва Л. М., Лях М. С. Фінансове право : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 248 с.
9. Макконелл Р., Брю С. Макроекономіка : пер з англ. Львів : Просвіта, 1997. 671 с.
10. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т.1. За ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.
11. Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюк М. С. та ін. Фінанси : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 387 с.
12. Руденко Ю. М. Вплив державного боргу на економічний розвиток України. Формування ринкової економіки. 2007. № 8. С. 162–171.
13. Мірошниченко І. С. Зовнішня заборгованість України як чинник впливу на економічну безпеку держави в умовах глобалізації. Облік і фінанси. 2014. №3 (65). С. 102–109.
14. Бруслиновська І. В., Матвійчук В. І. Державний борг України : причини виникнення та шляхи його скорочення. Вісник МНУ. 2016. С. 192–197.
15. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012-2014 : стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. ДННУ «Акад. фін. управління»; за ред. Ф. О. Ярошенка. Київ, 2011. Т. 1 : Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. 2011. 920 с. С. 52–55.
16. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державного боргу України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.
17. Коляда Т. А. Управління державним боргом у контексті стабілізації державних фінансів України. Економічний часопис-XXI. 2015. №7-8(1). С. 82-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2015_7-8%281%29__21.
18. Присяжнюк О. О. Проблема вдосконалення управління державним боргом. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. 2012. Вип. 32(2). С. 136-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2012_32%282%29__31.
19. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень. URL: <http://www.ibser.org.ua>.
20. Доброскок С. С. Удосконалення системи управління державним боргом і посилення стійкості державних фінансів. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2017. №2. С. 77-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2017_2_14.

References

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy (2020). [Budget code of Ukraine] (redaktsiia stanom na 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Korolenko, S. M. (2016). Analiz sutnosti ta stanu derzhavnoho borhu [Analysis of the nature and status of public debt]. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti. Vyp. 14. S. 131–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2016_14_20.
3. Bazylevych, V. D., Bazylevych K. S., Balastryk L. O. (2007). Makroekonomika [Macroeconomics] : pidruchnyk. Kyiv : Znannia. 703 s.
4. Vatanianuk, Z. I., Panchyshyn, S. M., Revenchuk, S. K. ta in. (2005). Ekonomichna teoriia [Economic theory]: makro- i mikroekonomika : navch. posib. Kyiv : Alternatyvy. 608 s.
5. Vakhnenko, T. P. (2009). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoho borhu ta upravlinnia yoho skladovymy v period finansovoi kryzy [Features of formation of public debt and its components during the financial crisis]. Finansy Ukrainy. № 6. S. 14–28.

6. Dubnytska, N. I. (2007). *Derzhavnyi borh [Public debt]. Perekhidni ekonomichni systemy*. Lviv. Vyp. 6. S. 107–108.
7. Zahorodnii, A. H., Vozniuk, H. L., Smovzhenko, T. S. (2002). *Finansovy slovnyk [Financial dictionary]*. Kyiv : Znannia. 566 s.
8. Kapaieva, L. M., Liakh, M. S. (2004). *Finansove pravo [Financial law] : navch. posib*. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury. 248 s.
9. Makkonell, R., Briu, S. (1997). *Makroekonomika [Macroeconomics]: per z anhl.* Lviv : Prosvita. 671 s.
10. *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk (2005). [Economic encyclopedic dictionary] : U 2 t. T.1. Za red. S.V. Mochernoho.* Lviv : Svit. 616 s.
11. Romanenko, O. R., Ohorodnyk, S. Ya., Ziaziuk, M. S. ta in. (2003). *Finansy [Finance] : navch.-metod. posib*. Kyiv : KNEU. 387 s.
12. Rudenko, Yu. M. (2007). *Vplyv derzhavnoho borhu na ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [Influence of public debt on the economic development of Ukraine]. Formuvannia rynkovoï ekonomiky.* №8. S. 162–171.
13. Miroshnychenko, I. S. (2014). *Zovnishnia zaborhovanist Ukrainy yak chynnyk vplyvu na ekonomichnu bezpeku derzhavy v umovakh hlobalizatsii [External debt of Ukraine as a factor of influence on economic security of the state in conditions of Globalization]. Oblik i finansy.* №3 (65). S. 102–109.
14. Bruslynovska, I. V., Matviichuk, V. I. (2016). *Derzhavnyi borh Ukrainy : prychny vynyknennia ta shliakhy yoho skorochennia [Public debt : the causes and ways of reducing it]. Visnyk MNU.* S. 192–197.
15. *Derzhavnyi biudzheth i biudzhethna stratehiia 2012-2014 (2011): stabilizatsiia ta stalnyi rozvytok v umovakh reformuvannia ekonomiky Ukrainy [State budget and budget strategy 2012-2014 : stabilization and sustainable development in the conditions of reforming of economy of Ukraine] : u 4 t. DNNU «Akad. fin. upravlinnia»; za red. F.O. Yaroshenka.* Kyiv, 2011. T. 1 : *Stabilizatsiia derzhavnykh finansiv u konteksti stratehii reform (2011). [Stabilization of public finances in the context of the reform strategy].* 920 s. S. 52–55.
16. *Informatsiina dovidka shchodo derzhavnoho ta harantovanoho derzhavnoho borhu Ukrainy (2020). [Information on state and guaranteed state debt of Ukraine]. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.*
17. Koliada, T. A. (2015). *Upravlinnia derzhavnym borhom u konteksti stabilizatsii derzhavnykh finansiv Ukrainy [The Management of public debt in the context of stabilization of public finances of Ukraine]. Ekonomichnyi chasopys-XXI.* №7-8(1). S. 82-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2015_7-8%281%29__21.
18. Prysiashniuk, O. O. (2012). *Problema vdoskonalennia upravlinnia derzhavnym borhom [The problem of improving public debt management]. Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu.* Vyp. 32(2). S. 136-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdu_2012_32%282%29__31.
19. *Ofitsiyni sait Instytutu biudzhetu ta sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen (2020). [The official website of the Institute for budgetary and socio-economic research]. URL: <http://www.ibser.org.ua>.*
20. Dobroskok, S. S. (2017). *Udoskonalennia systemy upravlinnia derzhavnym borhom i posylennia stiiosti derzhavnykh finansiv [Improving the system of public debt management and strengthening the sustainability of public finances]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu.* №2. S. 77-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdu_econ_2017_2_14.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: malyskovitalina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8906-9060
Researcher ID: Y-4360-2018

Євтушенко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: ilata82@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4752-6742

Городніченко Юлія Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0473-8101
Researcher ID: AAG-6099-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Малышко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
e-mail: malyskovitalina@gmail.com

Евтушенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

e-mail: ilata82@ukr.net

Городниченко Юлія Вадимовна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансов, учета и налогообложения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ул. Сухомлинського 30, г. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

DATA ABOUT AUTHORS

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

Yevtushenko Natalia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: ilata82@ukr.net

Horodnichenko Yuliia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

УДК 334.012.6-022.51:658.152

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44-195-202>

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Різник В. В.,
Калмиков О. В.**

Актуальність теми дослідження. Збільшення капіталу є одним з найважливіших викликів для забезпечення стійкості та можливостей для зростання малих підприємств як в Україні, так і за кордоном. Успішна діяльність малих підприємств потребує постійного забезпечення конкурентних переваг за рахунок реалізації інноваційних моделей розвитку. Інтеграція українських підприємств в світову економіку неможлива без здійснення інвестицій в їх інноваційний розвиток, спрямованих на подолання економічного відставання від розвинених країн, адже в епоху динамічних глобалізаційних змін конкурентоспроможність залежить передусім від здатності реалізовувати інноваційні проекти, для чого потрібні значні фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Залучення фінансових ресурсів під інноваційну діяльність малих підприємств є особливо проблемним. Головними причинами даної ситуації є високі відсоткові ставки в Україні, небажання банківського сектора кредитувати проекти з високою мірою невизначеності та слабкий розвиток нетрадиційних форм і методів залучення фінансування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційної діяльності малих підприємств та механізми її фінансового забезпечення досліджували: А. Бондаренко, Г. Возняк, О. Денисенко, В. Зянько, А. Кузнєцова, М. Мельник, В. Невмержицький, Ю. Нікітін, Дун Сіньїн, Н. Стасюк, А. Череп, С. Хвалінський та інші.

Постановка завдань, мети дослідження. Метою статті є визначення економічного змісту фінансового механізму і з'ясування джерел фінансування інноваційної діяльності малих підприємств та розробка напрямів підвищення ефективності фінансового механізму інноваційної діяльності малих підприємств в Україні.

Метод та методологія проведення дослідження. У статті використано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, структурування, аналізу та синтезу та ін.

Висновки відповідно до статті. У статті розкрито сутність фінансового механізму забезпечення та його специфіку для інноваційної діяльності малих підприємств. Обґрунтовано необхідність забезпечення конкурентних переваг малих підприємств за рахунок реалізації інноваційних моделей розвитку. Констатовано, що більшість українських підприємств нині відчуває дефіцит власних коштів, а залучення інвестицій є проблематичним. Проаналізовано основні причини утрудненого доступу малих підприємств до фінансових ресурсів. Запропоновано напрями підвищення ефективності фінансового механізму інноваційної діяльності малих підприємств.

Ключові слова: малі підприємства, фінансові ресурси, інвестиції, інновації, інноваційні моделі розвитку, фінансовий механізм, інноваційна діяльність, конкурентні переваги.

ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

**Резник В. В.,
Калмыков О. В.**

Актуальность темы исследования. Увеличение капитала является одним из важнейших вызовов для обеспечения устойчивости и возможностей для роста малых предприятий как в Украине, так и за

рубежом. Успешная деятельность малых предприятий требует постоянного обеспечения конкурентных преимуществ за счет реализации инновационных моделей развития. Интеграция украинских предприятий в мировую экономику невозможна без осуществления инвестиций в их инновационное развитие, направленных на преодоление экономического отставания от развитых стран, ведь в эпоху динамичных глобализационных изменений конкурентоспособность зависит прежде всего от способности реализовывать инновационные проекты, для чего требуются значительные финансовые ресурсы.

Постановка проблемы. Привлечение финансовых ресурсов в инновационную деятельность малых предприятий особенно проблемное. Главными причинами данной ситуации являются высокие процентные ставки в Украине, нежелание банковского сектора кредитовать проекты с высокой степенью неопределенности и слабое развитие нетрадиционных форм и методов привлечения финансирования в Украине.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы инновационной деятельности малых предприятий и механизмы ее финансового обеспечения исследовали: А. Бондаренко, Г. Возняк, А. Денисенко, В. Зянько, А. Кузнецова, М. Мельник, В. Невмержицкий, Ю. Никитин, Дун Синьин, Н. Стасюк, А. Череп, С. Хвалинский и другие.

Постановка задач, цели исследования. Целью статьи является определение экономического содержания финансового механизма и выяснения источников финансирования инновационной деятельности малых предприятий и разработка направлений повышения эффективности финансового механизма инновационной деятельности малых предприятий в Украине.

Метод и методология проведения исследования. В статье использованы совокупность методов научного исследования: системного подхода, структурирования, анализа и синтеза и др.

Выводы соответствия со статьей. В статье раскрыта сущность финансового механизма обеспечения и его специфику для инновационной деятельности малых предприятий. Обоснована необходимость обеспечения конкурентных преимуществ малых предприятий за счет реализации инновационных моделей развития. Констатировано, что большинство украинских предприятий сейчас испытывает дефицит собственных средств, а привлечение инвестиций проблематично. Проанализированы основные причины затрудненного доступа малых предприятий к финансовым ресурсам. Предложены направления повышения эффективности финансового механизма инновационной деятельности малых предприятий.

Ключевые слова: малые предприятия, финансовые ресурсы, инвестиции, инновации, инновационные модели развития, финансовый механизм, инновационная деятельность, конкурентные преимущества.

THE FINANCIAL MECHANISM OF INNOVATION OF SMALL ENTERPRISES

Riznyk Viacheslav,
Kalmykov Oleh

Relevance of the research topic. Increasing capital is one of the most important challenges for ensuring sustainability and growth opportunities for small enterprises both in Ukraine and abroad. Successful activities of small enterprises require constant competitive advantages through the implementation of innovative development models. Integration of Ukrainian enterprises into the global economy is impossible without investing in their innovative development, aimed at overcoming the economic lag behind developed countries, because in an era of dynamic globalization changes, competitiveness depends primarily on the ability to implement innovative projects, which requires significant financial resources.

Formulation of the problem. Attracting financial resources to the innovative activities of small enterprises is especially problematic. The main reasons for this situation are high interest rates in Ukraine, the reluctance of the banking sector to lend to projects with a high degree of uncertainty and the weak development of non-traditional forms and methods of attracting financing in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. The problems of innovative activity of small enterprises and the mechanisms of its financial support were investigated by A. Bondarenko, G. Wozniak, O. Denysenko, V. Zianko, A. Kuznetsova, M. Melnyk, V. Nevmerzhitsky, Yu. Nikitin, Dong Xinyin, N. Stasyuk, A. Cherep, S. Khvalynsky and others.

Setting goals, research objectives. The aim of the article is to determine the economic content of the financial mechanism and find out the sources of financing the small enterprises innovative activity and to develop ways to increase the efficiency of small enterprises financial mechanism of innovative activity in Ukraine.

The method and methodology of the study. The article used a set of methods of scientific research: a systematic approach, structuring, analysis and synthesis, etc.

Conclusions according to the article. The article reveals the essence of the financial support mechanism and its specifics for the innovative activity of small enterprises. The necessity of ensuring small enterprises competitive advantages through the implementation of innovative development models is substantiated. It was stated that most Ukrainian enterprises are now experiencing a shortage of their own funds, and attracting investment is problematic. The main reasons for the difficult access of small enterprises to financial resources are analyzed. Directions of increasing small enterprises financial mechanism of innovative activity efficiency are proposed.

Key words: *small enterprises, financial resources, investments, innovations, innovative development models, financial mechanism, innovative activity, competitive advantages.*

JEL Classification: *O32, G30, M21.*

Актуальність дослідження. Малі підприємства, будучи одним з найважливіших системоутворювальних елементів фінансової системи країни, здійснюють значний вклад у покращення макроекономічних показників та водночас є зручною формою організації бізнесу [3]. При цьому, збільшення капіталу завжди було одним з найбільших викликів для забезпечення стійкості та можливостей для зростання малих підприємств як в Україні, так і за кордоном.

Зокрема, дані дослідження Міжнародної фінансової корпорації, щодо незадоволеності потреби в кредитних ресурсах малих і середніх підприємств у всьому світі коливається у розмірі від 2,1 до 2,6 трильйонів доларів США. Даний факт підтверджено і результатами дослідження IFAC Global SMP, яким було охоплено понад 5 тисяч малих та середніх підприємств, які зазначили, що труднощі з доступом до фінансування є основним викликом для малого та середнього бізнесу, навіть на фоні зростаючих витрат та економічної невизначеності [15].

Успішна діяльність малих підприємств вимагає постійного забезпечення конкурентних переваг за рахунок реалізації інноваційних моделей розвитку. Інтеграція українських підприємств в світову економіку неможлива без подальшої їх трансформації, спрямованої на подолання економічного відставання від розвинених країн, здійснення інвестицій в їх інноваційний розвиток. При цьому, існуючі розбіжності в економічних системах з провідними країнами світу посилюються, що може привести до несумісності використання підприємствами сучасних технологій та інновацій, низької сприйнятливості вітчизняної економіки до інвестицій у сферах виробництва та сервісного обслуговування [6, с. 151].

Сьогодні розвиток науки і технологій набуває пріоритетного значення, адже в сучасному динамічному, глобалізованому світі саме інновації дозволяють підприємствам залишатися конкурентоспроможним на як на національних так і на світових ринках. В епоху динамічних змін конкурентоспроможність залежить передусім від здатності реалізовувати інноваційні проекти, для чого потрібні чималі фінансові ресурси. На жаль, більшість українських підприємств нині відчуває значний дефіцит власних коштів, а залучення інвестицій є проблематичним [12, с. 52]. Особливо проблемним є залучення фінансових ресурсів під інноваційну діяльність малих підприємств. Головними причинами даної ситуації є високі відсоткові ставки в Україні, небажання банківського сектора кредитувати проекти з високою мірою невизначеності та слабкий розвиток нетрадиційних форм і методів залучення фінансування в Україні.

Ступінь дослідження проблеми. Становленню та розвитку малого підприємництва в Україні присвячено праці вітчизняних учених: Ю. Бажала, Є. Балацького, А. Барановського, Я. Береського, П. Буряка, З. Варналія, В. Герасимчука, М. Долішнього, Я. Жаліла, С. Злупка, О. Кужіль, В. Корнеєва, М. Крупки, О. Кузьміна, К. Ляпіної, С. Соболя, М. Романюка, В. Тропіної, Л. Хмелевської та інших.

Проблеми інноваційної діяльності малих підприємств та механізми її фінансового забезпечення досліджували: А. Бондаренко, Г. Возняк, О. Денисенко, В. Зянько, А. Кузнецова, М. Мельник, В. Невмержицький, Ю. Нікітін, Дун Сін'їн, Н. Стасюк, А. Череп, С. Хвалінський та інші.

Проте проблематика фінансового механізму інноваційної діяльності малих підприємств в умовах динамічних глобалізаційних змін, трансформації соціально-економічної сфери, підвищення ролі розвитку регіонів залишається недостатньо розробленою та потребує подальших досліджень.

Метою статті є визначення економічного змісту фінансового механізму і з'ясування джерел фінансування інноваційної діяльності малих підприємств та розробка напрямів підвищення ефективності фінансового механізму інноваційної діяльності малих підприємств в Україні.

Вклад основного матеріалу. Глобалізація, високий ступінь взаємопов'язаності Новий технологічний прогрес змусив багато малих та середніх підприємств переробляти не тільки свою продукцію та послуги, а також їх бізнес та організаційні моделі з огляду на конкурентоспроможність в економіці, що швидко розвивається [16].

Підприємницька активність є тим фактором, що визначає темпи та якість економічного зростання. Серед основних першопричин, що заважають розвитку малих підприємств є: обмеженість фінансових ресурсів у суб'єктів малого бізнесу; наявність адміністративних бар'єрів у частині проходження дозвільних процедур, сертифікації і стандартизації товарів і послуг, здійснення надмірного державного контролю у сфері господарської діяльності та відсутність відповідної підтримки суб'єктів малого підприємництва у частині інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності. Проте, серед вищезазначених першопричин, саме механізм фінансового забезпечення діяльності та труднощі з доступом до фінансування є ключовими викликами для малих підприємств в Україні.

Механізм фінансового забезпечення являє собою дієвий інструмент, за допомогою якого здійснюється стимулювання економічного розвитку, покращення інвестиційного клімату в економіці, підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності окремих суб'єктів господарювання, досягається підвищення рівня конкурентоспроможності окремих підприємств, регіонів і країни загалом. Його важливість визначається роллю фінансів у господарській, зокрема інноваційній, діяльності [7].

Проблема фінансового механізму стосовно різних напрямів діяльності була предметом плеяди закордонних та вітчизняних наковці. Зокрема В. Опарін розглядає фінансовий механізм як сукупність

фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [11]. С. І. Юрій та В. М. Федосов розглядають фінансовий механізм у широкому і вузькому значенні. У широкому розумінні – як комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, а у вузькому – як сукупність конкретних фінансових методів та важелів впливу на формування і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування й розвитку державних структур, суб'єктів господарювання і населення» [13, с. 85]. А. Поддєрьогін бачить фінансовий механізм як цілісну систему управління фінансами підприємства [11, с. 10-12]. Г. Кірейцева розглядає фінансовий механізм як сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток та систему фінансових індикаторів і фінансових інструментів, що дозволяють оцінити даний вплив [8].

Механізм фінансового забезпечення інноваційної діяльності має свої особливості, зокрема, він націлений винятково на активізацію інноваційної діяльності. У свою чергу, сфера малого інноваційного підприємництва також має певні специфічні моменти, які відображаються на формуванні цього механізму та підборі ефективних заходів його практичної реалізації [7].

Г. В. Возняк та А. Я. Кузнєцова вважають, що під фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності слід розуміти комплекс методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, що реалізується в різних формах через відповідну систему фінансування [4, с. 22].

К. Лагутіна механізм фінансового забезпечення інноваційної діяльності визначає як фінансування інновацій, які відображають використання специфічних джерел фінансування, в ув'язці з господарською ситуацією компанії, планами її поточної діяльності та розвитку [9, с. 27].

Фінансове забезпечення є об'єктивною реальністю у ринкових умовах господарювання, тому що зростає потреба в поповненні оборотних коштів, модернізації основних фондів, використанні новітніх технологій, сировини, створення нових продуктів, отриманні коштів, необхідних для авансування процесу господарювання. При цьому основним способом фінансового забезпечення малих підприємств є самофінансування, хоча існує і практика бюджетного забезпечення підтримки малих підприємств.

Узагалі фінансування підприємництва державою вважається неринковим, тому і недоцільним. Проте на практиці дотації залишаються одним з найпоширеніших важелів фінансового механізму сприяння розвитку малого підприємництва розвинених країн. Наприклад, сума щорічних дотацій із бюджету США малим підприємствам складає 300 млрд. доларів. Пряма державна підтримка надається тим підприємствам, діяльність яких є важливою для розвитку національної економіки або має пріоритетне значення. В Україні у зв'язку з дефіцитом бюджетних коштів пряма фінансова допомога практично відсутня.

На жаль, для розвитку малих підприємств власних коштів недостатньо, тому кредити є основним джерелом фінансових ресурсів для розвитку малого підприємництва, фінансового забезпечення малих підприємств.

У дисертаційному дослідженні К. Богун «доведено, що в Україні фінансова підтримка малого підприємництва носить двірцевий характер: державна підтримка малих підприємств і підтримка з боку недержавних організацій. Державну фінансову підтримку суб'єктам малого підприємництва надають органи влади різних рівнів, державні комітети з регулювання окремих питань, державні фонди. Серед недержавних організацій, що включено до складу фінансової інфраструктури, за критерієм доходності виділено прибуткові (банки, лізингові, страхові, інвестиційні компанії) і неприбуткові організації (кредитні спілки, фонди підтримки підприємництва)» [1, с. 6]. З погляду на форми надання підтримки всю сукупність організацій фінансової інфраструктури розподілено на ті, що здійснюють кредитну (банки, кредитні спілки), і некредитну фінансову діяльність (лізингові, страхові компанії, технопарки, бізнес-інкубатори, інформаційно-консультативні установи тощо). Види фінансово-кредитної допомоги малим підприємствам зображено на (рис. 1).

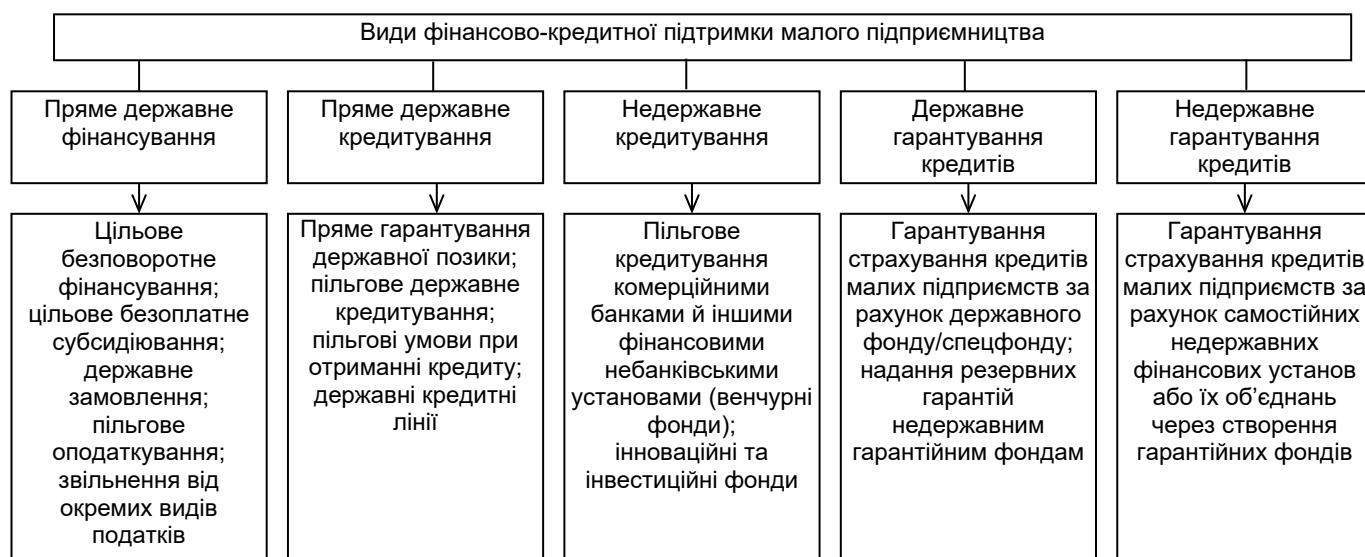

Рисунок 1. Види фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Ми погоджуємося з точкою зору А. Бондаренко, що сьогодні Україна потребує масштабних змін в економіці, метою яких має бути набуття інноваційної природи економічного зростання, як основи стійкого економічного прогресу. Вихідним моментом при дослідженні проблем інновацій є розгляд процесів нагромадження фінансових ресурсів як економічної основи їхнього фінансового забезпечення. Ідеться про можливості здійснення інновацій за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел [2, с. 113]. Адже в Україні, частка інноваційно активних малих підприємств (з кількістю працюючих від 100 до 249 осіб) становить всього 15,4% [14]. Загалом як державні, так і недержавні фінансові інституції в Україні слабо орієнтовані на інвестування інновацій, тому малим підприємствам для вирішення питань інноваційного розвитку доводиться розраховувати в основному на власні фінансові ресурси, що становить суттєву перепону провадження інноваційної діяльності.

Цікавим у контексті предмету нашого дослідження є узагальнення особливостей застосування інструментів фінансової підтримки малих та середніх підприємств.

Таблиця 1. Особливості застосування інструментів фінансової підтримки розвитку інноваційних малих та середніх підприємств ЄС [10]

Інструмент	Переваги	Недоліки	Можливості застосування
1. Фінансові інструменти ЄС (Горизонт 2020, КОСМЕ, ІнновФін)	Проекти фондів та програм ЄС – найбільш поширене джерело, яке використовується для отримання фінансування завдяки своїй доступності і поширеності.	Високі бар'єри входження, конкуренція з боку європейських МСП, необхідність пошуку партнерів з ЄС.	Застосування інструменту потребує потужної консалтингової підтримки досвідчених менторів.
2. Пряма державна підтримка	Пряме державне фінансування НДДКР і робіт зі створення і використання інновацій в формі субсидій на розробку і просування нових технологій, товарів і послуг, може сягати 50% сукупних витрат підприємств на ці цілі.	Використання секторального підходу до вибору реципієнтів може призвести до негативного відбору, спричиненого не тільки асиметрією інформації, але і відсутністю потужних інноваторів в галузі. Доступність підтримки прямо залежить від наповнення бюджету. Високий ризик корупційної складової.	Критичним є чітке визначення поняття інновації та інноваційного підприємства на законодавчому рівні. Одним з головних критеріїв відбору претендентів на фінансування має бути вплив пропонованої інновації на ринок.
3. Державне гарантування інноваційних кредитів	Державна систем гарантій кредитування дозволяє заповнити можливі прогалини у фінансуванні. Розміри покриття варіюються в межах 50%–80%, іноді 100%.	Державне втручання знижує стимули для фінансових інститутів у кредитній оцінці МСП та дозволяє слабким компаніям вижити, заохочує МСП залишатися невеликим.	Варто застосовувати для підтримки середніх та великих інноваційних підприємств чи при неможливості застосування інших інструментів підтримки.
4. Підтримка доступу до ресурсів венчурних фондів	Венчурне інвестування та Акціонерне фінансування має вирішальне значення. Продаж акцій вигідніше, ніж кредити для нових ІМСП, які потребують фінансових коштів для R&D і устаткування, як правило, віддають перевагу розподілу ризиків з інвесторами, а не оплаті процентної вартості кредитів.	Регуляторні бар'єри. Загроза витіснення державною приватних інвесторів з ринку. Складність для аудиторів забезпечити надійну оцінку компанії При використанні акцій або облігацій необхідно регулярно розкривати детальну інформацію про компанію.	Венчурне фінансування краще підходить для підтримки ІМСП (особливо стартапів) ніж кредитування, принаймні в короткій і середньостроковій перспективі розвитку останніх. Інструмент Переваги Недоліки Можливості застосування
5. Інструменти альтернативного фінансування	Лізинг, факторинг, розстрочка, кредитні спілки, краудфандінг	Погана обізнаність МСП з такими інструментами.	Для просування та застосування необхідна розвинута нормативна правова база та консультативна підтримка.
6. Податкові пільги	Відміна або скорочення податків для МСП: зниження податкових ставок на прибуток, що використовується на фінансування НДДКР, придбання обладнання; зменшення оподаткованої бази на величину витрат, спрямованих на проведення наукових досліджень і розробок.	Існує неоднозначність в оцінці ролі податкових пільг в активізації інноваційного процесу та труднощі, пов'язані з правильним їх застосуванням, проблеми, пов'язані з ускладненням податкового законодавства і адміністрування відповідних пільг.	Надання податкових пільг МСП, щодо стимулювання НДДКР позитивно впливає на збільшення інвестицій в дослідження і розробки з боку приватного сектора.
7. Програми та політики стимулювання	Програми заохочення співпраці МСП з дослідними науковими установами дозволяють підприємцям поміняти свої акції на технології, що простіше ніж придбання ліцензії. Заохочення проведення R & D, доступу до схем фінансування спін-оффів і стартапів.	Можливі недоліки такого інструменту мають політичні коріння і є складними для визначення.	Створення підприємницького середовища, що базується на інноваціях і максимальна дія проявляється в синергії з іншими інструментами.

Для покращення ситуації в контексті фінансування інноваційної діяльності малих підприємств в Україні великої уваги заслуговує питання розвитку венчурного капіталу, який традиційно орієнтується на малі та середні підприємства. Необхідно запозичувати закордонний досвід становлення венчурних підприємств, вивчати особливості здійснення політики іноземних держав щодо стимулювання надходження капіталу перш за все в наукоємні малі підприємства, які, на думку науковців, становлять основу для венчурного інвестора [5].

Високі ризики, відсутність конкретики і труднощі в прогнозуванні майбутніх доходів і витрат для реалізації інноваційних проектів робить фінансування інновацій одним з найслабших ланок у інноваційному процесі. Фінансування інноваційної діяльності малих підприємств ускладнюється відсутністю власного капіталу, а також заставленого майна, що вкрай важливо для забезпечення доступу до кредитів.

Основні чинники, що перешкоджають інноваційному розвитку малого підприємництва, на думку експертів в більшості країн, включають відсутність власних фінансових ресурсів для освоєння нових технологій і обмежений доступ до спеціальних кредитних ресурсів [17].

Висновки. Фінансовий механізм інноваційної діяльності малих підприємств вважаємо цілісною системою управління фінансами підприємства, що включає фінансування інновацій, які відображають використання специфічних джерел фінансування, в координації з господарською ситуацією підприємства, планами його поточної діяльності та розвитку. До фінансової механізми забезпечення інноваційної діяльності входять такі основні елементи, як державне фінансування, банківське та комерційне кредитування, зовнішнє інвестування, зокрема венчурне, та самофінансування, яке передбачає використання підприємствами власних коштів.

Така структура цього механізму дозволяє мобілізувати всі наявні джерела фінансових ресурсів і спрямувати їх на створення умов для ефективної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств. Основним джерелом фінансування інновацій є власні кошти малих підприємств, які займають більше половини всіх витрат, спрямованих на інноваційну діяльність. Враховуючи, що фінансування інноваційного розвитку за рахунок коштів державного бюджету нині в Україні мізерне, малим підприємствам при фінансуванні проектів інноваційного розвитку потрібно активніше використовувати фінансові ресурси венчурних фондів, розвитку яких має сприяти український уряд. Перспективним вважаємо і розгляд можливості включення до фінансового механізму забезпечення інноваційної діяльності малих підприємств в Україні інструментів краудфандингу, який сприятиме активізації проектів інноваційного розвитку.

Підсумовуючи сказане, нагальною потребою у сфері забезпечення ефективності механізму забезпечення інноваційної діяльності малих підприємств вважаємо визначення пріоритетів у державній політиці щодо державного фінансування та податкового стимулювання перспективних напрямів інноваційної проектної діяльності малих підприємств.

Список використаних джерел

1. Богун К. В. Розвиток фінансової інфраструктури малого підприємництва : автореф. дис. На здобуття ступеня канд. екон. наук : 08.00.08. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк, 2010. С.6.
2. Бондаренко А. М. Шляхи активізації інноваційної діяльності підприємств. *Young Scientist*. № 2 (17), 2015. С.113-116.
3. Варналій З. С., Гармашова О. П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення : монографія. Київ : Знання України, 2013. 387 с.
4. Возняк Г. В., Кузнєцова А. Я. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні : монографія. Київ : УБС НБУ, 2007. 183 с.
5. Денисенко О. П. Державна політика розвитку венчурного інвестування: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. Київ, 2011. № 2.
6. Дзензерський Д. В., Скірневська О. А. Система бюджетного управління фінансовою діяльністю корпорації та її удосконалення. *Вісник ДУЕП*. 2013. № 1. С. 150-156.
7. Зянько В. В., Стасюк Н. Л., Дун Сіньїн Сутність та джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності малих підприємств. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 4. С 57-62.
8. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент. Житомир: ЖІТІ, 2001. 440 с.
9. Лагутіна К. Фінансовий механізм інноваційної діяльності у корпоративному секторі економіки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. Київ : ВПЦ «Київський університет». Вип. 112. 2009. С. 27-29.
10. Нікітін Ю. О., Хвалінський С. О., Мельник М. В., Невмержицький В. М. Дослідження інструментів ЄС щодо фінансової підтримки малих та середніх підприємств. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 6/4 (32). С. 24-29.
11. Опарін В. М. Фінанси: навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2002. 240 с.
12. Теорія і практика діяльності підприємств: монографія в двох томах. Т.1. Нац. металург. академія України; за заг. ред. Л. М. Савчук, Л. М. Бандоріної. Дніпро: Пороги, 2017. 472 с.
13. Фінанси : підруч., за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. 611 с.
14. Череп А. В., Урусова З. П., Урусов А. А. Фактори інноваційного розвитку підприємств України. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 3. С. 84-89.

15. Fayez Choudhury *Innovation in Financing SMEs: An Opportunity for SMPs*. June 16, 2015. Vol. 4. URL: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/performance-financial-management/discussion/innovation-financing-smes-opportunity>.

16. Horizon 2020 - Work Programme 2018-2020. *Innovation in small and medium-sized enterprises* (European Commission Decision C(2019)4575 of 2 July 2019) 54 p. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2018-2020/main/h2020-wp1820-sme_en.pdf

17. Recommendations for strengthening the role of small and medium-sized innovation enterprises in countries of the commonwealth of independent states. Version 1. Prepared by the Division for Certain Countries in Europe and Asia. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_transition_6.pdf

Reference

1. Bohun K. V. (2010). *Rozvytok finansovoi infrastruktury maloho pidpriemnytstva* [Development of financial infrastructure of small business]: avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. ekon. nauk : 08.00.08. Donets. nats. un-t ekonomiky i torhivli im. M. Tuhana-Baranovskoho. Donetsk, C.6. (in Ukr.).

2. Bondarenko A. M. (2015). *Shliakhy aktyvizatsii innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv* [Ways to activate innovative activity of enterprises]. *Young Scientist*. № 2 (17), S. 113-116. (in Ukr.).

3. Varnalii Z. S., Harmashova O. P. (2013). *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of the national economy: problems and priorities of innovative provision]: monohr. Kyiv : Znannia Ukrainy, 387 s. (in Ukr.).

4. Vozniak H. V., Kuznietsova A. Ya. (2007). *Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv ta sposoby yii finansuvannia v Ukraini* [Innovative activity of industrial enterprises and ways of its financing in Ukraine] : monohr. Kyiv : UBS NBU, 183 s. (in Ukr.).

5. Denysenko O. P. (2011). *Derzhavna polityka rozvytku venchurnoho investuvannia: zarubizhnyi dosvid* [State Policy of Venture Investment Development: Foreign Experience]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii «Upravlinnia»*. Kyiv, № 2. (in Ukr.).

6. Dzenzerskyi D. V., Skirnevskia O. A. (2013). *Systema biudzhethnoho upravlinnia finansovoiu diialnistiu korporatsii ta yii udoskonalennia* [The system of budgetary management of financial activity of the corporation and its improvement]. *Visnyk DUEP*. 1. S. 150-156. (in Ukr.).

7. Zianko V. V., Stasiuk N. L., Dun Sinin (2015). *Sutnist ta dzherela finansovoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti malych pidpriemstv* [The essence and sources of financial support for innovation activity of small enterprises]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 4. S 57-62. (in Ukr.).

8. Kireitsev H. H. (2001). *Finansovy menedzhment* [Financial Management]. Zhytomyr: ZhITI, 440 s. (in Ukr.).

9. Lahutina K. (2009). *Finansovy mekhanizm innovatsiinoi diialnosti u korporatyvnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [Financial mechanism of innovative activity in the corporate sector of the Ukrainian economy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*. Kyiv : VPTs «Kyivskyi universytet». Vyp. 112. S. 27-29. (in Ukr.).

10. Nikitin Yu. O., Khvalinskyi S. O., Melnyk M. V., Nevmerzhytskyi V. M. (2016). *Doslidzhennia instrumentiv YeS shchodo finansovoi pidtrymky malych ta serednikh pidpriemstv* [Research on EU instruments for the financial support of small and medium-sized enterprises]. *Tekhnolohicheskii audit i rezervy proizvodstva*. 6/4 (32). S. 24-29. (in Ukr.).

11. Oparin V. M. (2002). *Finansy* [Finance]: navch. posibnyk. Kyiv : KNEU, 240 s. (in Ukr.).

12. *Teoriia i praktyka diialnosti pidpriemstv* (2017). [Theory and practice of enterprise activity]: monohrafiia v dvokh tomakh. T.1. Nats. metalurh. akademiia Ukrainy; za zah. red. L. M. Savchuk, L. M. Bandorinoi. Dnipro: Porohy, 472s. (in Ukr.).

13. *Finansy* (2008). [Finance]: pidruch., za red. S. I. Yurii, V. M. Fedosova. Kyiv : Znanyia, 611 s. (in Ukr.).

14. Cherep A. V., Urusova Z. P., Urusov A. A. (2014). *Faktyory innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy* [Factors of innovative development of Ukrainian enterprises]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Serii «Ekonomichni nauky»*. № 3. S. 84-89. (in Ukr.).

15. Fayeze Choudhury (2015). *Innovation in Financing SMEs: An Opportunity for SMPs/* June 16, 2015. Vol. 4. URL: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/performance-financial-management/discussion/innovation-financing-smes-opportunity> (in Eng.).

16. Horizon 2020 - Work Programme 2018-2020 *Innovation in small and medium-sized enterprises* (European Commission Decision C(2019)4575 of 2 July 2019) 54p. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2018-2020/main/h2020-wp1820-sme_en.pdf (in Eng.).

17. Recommendations for strengthening the role of small and medium-sized innovation enterprises in countries of the commonwealth of independent states. Version 1. Prepared by the Division for Certain Countries in Europe and Asia URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_transition_6.pdf (in Eng.).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Різник В'ячеслав Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

email: riznyk84@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6083-2242

Researcher ID: S-2035-2018

Калмиков Олег Валентинович, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

email: olehkalmykov@meta.ua

orcid.org/0000-0002-2675-7664

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Резник Вячеслав Владимирович, кандидат педагогических наук, доцент кафедры профессионального образования,

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

e-mail: riznyk84@gmail.com

Калмыков Олег Валентинович, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения,

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

email: olehkalmykov@meta.ua

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Riznyk Viacheslav, PhD, Assistant Professor Department of Vocational Education,

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: riznyk84@gmail.com

Kalmykov Oleh, PhD, Assistant Professor Department of Finance, Accounting and Taxation,

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

email: olehkalmykov@meta.ua

ЗМІСТ

Аграрна економіка

АНТОНОВ О. І. Екологічні мотиви й стимули розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму.....	7
ІГНАТЕНКО М. М., МАРМУЛЬ Л. О. Фінансові й інвестиційні джерела та ресурси забезпечення конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери економіки	13
КУЧЕРЕНКО С. Ю., ЛЕВАЄВА Л. Ю. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах відповідності запитам споживачів, брендингу та прогнозування	18
ПЕНЬКОВСЬКИЙ В. С., КУЧЕРЕНКО М. А. Фактори організації та особливості діяльності малих підприємств у сільському зеленому туризмі.....	24
ПЛЕВАКО Я. А. Державна підтримка та регулювання розвитку підприємств сільського зеленого туризму.....	30
ЖУЧІНСЬКИЙ О. Ю. Фінансово-економічні результати діяльності сільського клубу та їх місце в системі контролінгу.....	35

Економіка знань, інноваційна економіка

ФЕДУЛОВА Л. І. Інноваційний розвиток України: проблеми та парадокси	42
ГАРАГА А. В. Модель підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування	50
МІЛОШ Д. В., ГЕРАСЕНКО В. П. Перспективи розвитку цифрових фінансових активів	56
ГОРОШКОВА Л. А., ХАРАГІРЛО В. Є., ХЛОБИСТОВ Є. В. Потенціал розвитку ринку професійних (професійно-технічних) освітніх послуг в Україні	63
НАВАЛЬНА М. І., ТИМЧЕНКО Р. В. Диференційні ознаки лексики суспільно-економічної сфери на тлі соціальної динаміки	73
ШИМЧЕНКО Л. А., ГОРДСЬВ Р. В., БАБАК О. А. Професійна освіта в системі становлення ціннісних орієнтацій українського суспільства	81

Економіка та управління

ГОРОШКОВА Л. А., ХЛОБИСТОВ Є. В., ПИСЬМЕННА У. Є. Потенціал сталого розвитку Запорізької області в умовах децентралізації (на прикладі трудових та агропромислових ресурсів)	87
ТЮХТЕНКО Н. А., МАКАРЕНКО С. М., ОЛЕКСЕНКО Я. А. Формування корпоративної культури як основи підвищення конкурентоспроможності підприємства.....	98
МІХАЙЛОВА МІХАЕЛА Дослідження особливостей прямого маркетингу компаній при визначенні їх ринкової орієнтації	106
ПЕРЕВЕРЗЄВА А. В. Оцінка розвитку територіальних громад з використанням теорії нечітких множин	111
РОМАНЮК І. А. Підвищення якості й ефективності використання трудових ресурсів потенціалу підприємств галузі туризму на засадах мотивації та стимулювання працівників	120
ЯЦКЕВИЧ І. В., КРАСНОСТАНОВА Н. Е. Роль толерантності у системі управління транснаціональними компаніями.....	124

Економічна теорія

ЧЕПИК І. М. Особливості інтернаціоналізації малих і середніх підприємств країн Латинської Америки і Карибського Басейну	130
ЧЕРНЯВСЬКА І. М. Концепція розвитку спільного підприємництва як специфічної форми трансферу технологій	136
КОСТИК Є. П. Концептуальні засади кадрового забезпечення видавничих кооперативів у контексті вивчення проблем економічної історії.....	143
ПАСІЧНИЙ М. Д. Бюджетна політика та економічний розвиток.....	153
СТУДІНСЬКИЙ В. А., РОШКАР К. М. Історико-економічний аналіз співробітництва Міжнародного валютного фонду та України в розрізі сучасних викликів.....	165

Фінанси, грошовий обіг та кредит

КАНЄВА Т. В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку	172
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО І. П. Вплив податково-бюджетної політики на рівень економічного зростання ...	179
МАЛИШКО В. В., ЄВТУШЕНКО Н. М., ГОРОДНІЧЕНКО Ю. В. Аналіз державного боргу України	187
РІЗНИК В. В., КАЛМИКОВ О. В. Фінансовий механізм інноваційної діяльності малих підприємств	195

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

АНТОНОВ А. И. Экологические мотивы и стимулы развития малых предприятий сельского зеленого туризма	7
ИГНАТЕНКО Н. Н., МАРМУЛЬ Л. А. Финансовые и инвестиционные источники и ресурсы обеспечение конкурентоспособности предприятий агропродовольственной сфере экономики	13
КУЧЕРЕНКО С. Ю., ЛЕВАЕВА Л. Ю. Повышение конкурентоспособности аграрных предприятий на основе соответствия запросу потребителей, брендинга и прогнозирования	18
ПЕНЬКОВСКИЙ В. С., КУЧЕРЕНКО Н. А. Факторы организации и особенности деятельности малых предприятий в сельском зеленом туризме	24
ПЛЕВАКО Я. А. Государственная поддержка и регулирование развития предприятий сельского зеленого туризма	30
ЖУЧИНСКИЙ А. Ю. Финансово-экономические результаты деятельности сельского клуба и их место в системе контроллинга	35

Экономика знаний, инновационная экономика

ФЕДУЛОВА Л. И. Инновационное развитие Украины: проблемы и парадоксы	42
ГАРАГА А. В. Модель подготовки будущих специалистов сферы обслуживания	50
МИЛОШ Д. В., ГЕРАСЕНКО В. П. Перспективы развития цифровых финансовых активов	56
ГОРОШКОВА Л. А., ХАРАГИРЛО В. Е., ХЛОБЫСТОВ Е. В. Потенциал развития рынка профессиональных (профессионально-технических) образовательных услуг в Украине	63
НАВАЛЬНАЯ М. И., ТИМЧЕНКО Р. В. Дифференциальные признаки лексики общественно-экономической сферы на фоне социальной динамики	73
ШИМЧЕНКО Л. А. ГОРДЕЄВ Р. В., БАБАК А. А. Профессиональное образование в системе становления ценностных ориентаций украинского общества	81

Экономика и управление

ГОРОШКОВА Л. А., ХЛОБЫСТОВ Е. В., ПИСЬМЕННАЯ У. Е. Потенциал устойчивого развития Запорожской области в условиях децентрализации (на примере трудовых и агропромышленных ресурсов)	87
ТЮХТЕНКО Н. А., МАКАРЕНКО С. Н., ОЛЕКСЕНКО Я. А. Формирование корпоративной культуры как основы повышения конкурентоспособности предприятия	98
МИХАЙЛОВА МИХАЭЛА. Исследование особенностей прямого маркетинга компаний при определении их рыночной ориентации	106
ПЕРЕВЕРЗЕВА А. В. Оценка развития территориальных общин с использованием теории нечетких множеств	111
РОМАНЮК И. А. Повышение качества и эффективности использования трудовых ресурсов потенциала предприятий отрасли туризма на принципах мотивации и стимулирования работников	120
ЯЦКЕВИЧ И. В., КРАСНОСТАНОВА Н. Э. Роль толерантности в системе управления транснациональными компаниями	124

Экономическая теория

ЧЕПИК И. Н. Особенности интернационализации малых и средних предприятий стран Латинской Америки и Карибского Бассейна	130
ЧЕРНЯВСКАЯ И. М. Концепция развития совместного предпринимательства как специфической формы трансфера технологий	136
КОСТИК Е. П. Концептуальные основы кадрового обеспечения издательских кооперативов в контексте изучения проблем экономической истории	143
ПАСЕЧНЫЙ Н. Д. Бюджетная политика и экономическое развитие	153
СТУДИНСКИЙ В. А., РОШКАР К. М. Историко-экономический анализ сотрудничества Международного валютного фонда и Украины в разрезе современных вызовов	165

Финансы, денежное обращение и кредит

КАНЕВА Т. В. Расходы бюджета как инструмент общественного развития	172
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО И. П. Влияние налогово-бюджетной политики на уровень экономического роста	179
МАЛЫШКО В. В., ЕВТУШЕНКО Н. Н., ГОРОДНИЧЕНКО Ю. В. Анализ государственного долга Украины	187
РЕЗНИК В. В., КАЛМЫКОВ О. В. Финансовый механизм инновационной деятельности малых предприятий	195

CONTENTS

Agrarian Economy

ANTONOV OLEKSANDR. Environmental motives and institutions for the development of small enterprises of rural green tourism.....	7
IHNATENKO NIKOLAY, MARMUL LARISA. Financial and investment sources and resources of ensuring competitiveness of agricultural enterprises	13
KUCHERENKO SVITLANA, LEVAIEVA LIUDMYLA. Increasing the agricultural enterprises competitiveness on the basis of compliance with consumer demand, branding and forecasting	18
PENKOVSKY VALENTYN, KUCHERENKO MYKOLA. Factors of the organization and peculiarities of small enterprises activities in rural green tourism	24
PLEVAKO YAROSLAV. State support and regulation of rural green tourism enterprises development.....	30
ZHUCHINSKYI OLEKSANDR. Financial and economic results of the country club activities and their place in the system of controlling	35

Knowledge Economy, Innovative Economy

FEDULOVA LJUBOV. Ukrainian innovative development: problems and paradoxes	42
GARAGA ALONA. The model of training future specialists in the sphere of service	50
MILOS DIANA, GERASENKO VLADIMIR. Prospects for the development of digital financial assets	56
HOROSHKOVA LIDIYA, KHARAHIRLO VIRA, KHLOBYSTOV IEVHEN. Potential of development of the professional (technical and vocational) educational services market in Ukraine	63
NAVALNA MARYNA, TYMCHENKO RUSLANA. Differential signs of social and economic vocabulary against the background of social dynamics.....	73
SHYMCHENKO LJUDMILA, HORDEEV ROMAN, BABAK OLEKSANDR. Vocational education in formation of the system of Ukrainian society value orientations	81

Economy and Management

HOROSHKOVA LIDIYA, KHLOBYSTOV IEVHEN, PYSMENNA ULIANA. Sustainable development potential of the Zaporizhzhia region in decentralization conditions (the case of labour and agricultural resources).....	87
TYUKHTENKO NATALIYA, MAKARENKO SERHII, OLEKSENKO YANA. Formation of corporate culture as a basis for increasing the enterprise competitiveness.....	98
MIHAYLOVA MIHAELA. Outlining direct marketing features of companies applying this approach when measuring their market orientation	106
PEREVERZIEVA ANNA. Assessment of territorial communities' development based on the fuzzy-set theory	111
ROMANIUK IRYNA. Improving the quality and efficiency of using the labour and resource potential of the tourism enterprises on the basis of motivation and stimulation of their employees	120
YATSKIVICH INNA, KRASNOSTANOVA NATALIYA. Role of tolerance in the transnational companies' management system	124

Economic Theory

CHEPIK INA. Some aspects of internationalization of small and medium enterprises in Latin America and the Caribbean region	130
CHERNYAVS'KA IRYNA. The concept of developing joint entrepreneurship as a specific form of technology transfer	136
KOSTYK YEVHENII. Conceptual principles of staffing publishing cooperatives in the study of economic history.....	143
PASICHNYI MYKOLA. Fiscal policy and economic development	153
STUDINSKI VOLODYMYR, ROSHKAR KARINA. Historical and economic analysis of cooperation between the International Monetary Fund and Ukraine in the context of modern challenges	165

Finance, Monetary Circulation and Credit

KANEVA TATIANA. Budget expenditure as a tool of social development.....	172
MAKOGON VALENTYNA, ADAMENKO IRYNA. The impact of tax and budget policy on the level of economic growth.....	179
MALYSHKO VITALINA, EVTUSHENKO NATALIA, HORODNICHENKO YULIYA. Analysis of public debt of Ukraine.....	187
RIZNYK VIACHESLAV, KALMYKOV OLEH. The financial mechanism of small enterprises innovation activities.....	195

**До авторів збірника
Шановні автори!**

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний
вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – A4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; низу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;

- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;

- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.

- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);

- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:

- актуальность темы исследования;
- постановку проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение неисследованных частей общей проблемы;
- постановку задачи, цели исследования;
- метод или методологию проведения исследования;
- изложение основного материала (результаты работы);
- область применения результатов;
- выводы согласно статье.

- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);

- пустая строка (Arial, 11 пт.);

- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;

- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- название статьи – большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;

- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.

- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);

- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;

- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;

- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;

- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;

- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 44

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44>

Головний редактор Л.О. Мармуть

Переяслав
2020

Підписано до друку 12 лютого 2020 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 24,53.
Ум.др. арк. 24,99. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 44

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав
2020

Подписан к печати 12 февраля 2020. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 24,53.
Ус.п.л. 24,99. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 44

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-44>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2020

Signed for print on February 12, 2020. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 24,53.
Issued sheets 24,99.100 copies.